ISSN (Print) 3080-1702
ISSN (Online) 3104-4638

https://doi.org/10.32523/3080-1702-2026-155-2

Gumilyov Journal of Sociology

№2 (155)/ 2026

1995 жылдан бастап шығады
Founded in 1995
Издается с 1995 года

Жылына 4 рет шығады
Published 4 times a year
Выходит 4 раза в год

Астана, 2026
Astana, 2026

Бас редактор:
Байгабылов Нурлан Оралбаевич
PhD, қауымдастырылған профессор (Қазақстан)

Бас редактордың орынбасары — **Хакан Гүлердже,** PhD, қауымдастырылған профессор (Түркия)

Айқынбайқызы Алмаш, PhD (Қазақстан)

Жауапты редактор — **Мусабаева Айнур Бергеновна** (Қазақстан)

Редакция алқасы:

Исак Фрумин — PhD, профессор (Германия)

Вейсел Бозкурт — PhD, профессор (Түркия)

Огами Акира — PhD, профессор (Жапония)

Якоб Фрухтманн — PhD, профессор (Германия)

Шаукенова Зарема Каукеновна — ә.ғ.д., профессор (Қазақстан)

Веселов Юрий Витальевич — ә.ғ.д., профессор (Ресей)

Алин Томус — PhD (Румыния)

Козлова Мария Андреевна — ә.ғ.д., профессор (Ресей)

Отар Эльмира Сәкенқызы — PhD, қауымдастырылған профессор (Қазақстан)

Редакцияның мекенжайы: 010008, Қазақстан, Астана қ., А.Янушкевич к-сі., 6, 205 б.
Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті
Тел.: +7 (7172) 709500, (ішкі: 35-108)
socjournal@enu.kz

Gumilyov Journal of Sociology
Меншіктенуші: Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті
Қазақстан Республикасы Мәдениет және ақпарат министрлігінде тіркелген.
No KZ81VPY00114486, 11.03.2025 ж.
Мерзімділігі: жылына 4 рет.
Типографияның мекенжайы: 010008, Қазақстан, Астана қ., Қажымұқан к-сі, 13/1,
тел.: +7(7172)709-500, (ішкі 35-108)

© Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті

Editor-in-Chief
Baigabylov Nurlan
PhD, Associate Professor (Kazakhstan)

Deputy Editor-in-Chief **Hakan Gülerce**, PhD, Associate Professor (Türkiye)

Aikynbaikyzy Almash, PhD (Kazakhstan)

Responsible editor **Mussabayeva Ainur** (Kazakhstan)

Editorial board:

Isak Froumin PhD, Professor (Germany)

Veysel Bozkurt PhD, Professor (Türkiye)

Ogami Akira PhD, Professor (Japan)

Jakob Fruchtmann PhD, Professor (Germany)

Shaukenova Zarema Doctor of Sociology, Professor (Kazakhstan)

Veselov Yuri Doctor of Sociology, Professor (Russia)

Alin Tomuş PhD (Romania)

Kozlova Maria Doctor of Sociology, Professor (Russia)

Otar Elmira PhD, Associate Professor (Kazakhstan)

Editorial address: Office 205, 6 Yanushkevich Street, Astana, Kazakhstan, 010008
L.N. Gumilyov Eurasian National University
Tel.: +7 (7172) 709500, (ext.: 35-108)
socjournal@enu.kz

Gumilyov Journal of Sociology
Owner: L.N. Gumilyov Eurasian National University
Registered by the Ministry of Culture and information of the Republic of Kazakhstan.
Certificate of registration No KZ81VPY00114486 from 11.03.2025
Periodicity: 4 times a year
Address of printing house: 13/1 Kazhimukan str., Astana, Kazakhstan 010008;
tel.: +7(7172) 709-500, (ext.: 35-108)

© L.N. Gumilyov Eurasian National University

Главный редактор
Байгабылов Нурлан Оралбаевич
PhD, ассоциированный профессор (Казахстан)

Заместитель главного редактора **Хакан Гулердже,** PhD,
ассоциированный профессор (Турция)

Айқынбайқызы Алмаш, PhD (Казахстан)

Ответственный редактор **Мусабаева Айнур Бергеновна** (Казахстан)

Редакционная коллегия:

Исак Фрумин PhD, профессор (Германия)

Вейсел Бозкурт PhD, профессор (Турция)

Огами Акира PhD, профессор (Япония)

Якоб Фрухтманн PhD, профессор (Германия)

Шаукенова Зарема Каукеновна д.с.н., профессор (Казахстан)

Веселов Юрий Витальевич д.с.н., профессор (Россия)

Алин Томус PhD (Румыния)

Козлова Мария Андреевна д.с.н., профессор (Россия)

Отар Эльмира Сәкенқызы PhD, ассоциированный профессор (Казахстан)

Адрес редакции: 010008, Казахстан, г. Астана, ул. А. Янушкевича, 6, каб.205
Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева
Тел.: +7 (7172) 709500, (вн: 35-108)
socjournal@enu.kz

Gumilyov Journal of Sociology
Собственник: Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева
Зарегистрирован Министерством культуры и информации Республики Казахстан.
Свидетельство о постановке на учет No KZ81VPY00114486 от 11.03.2025 г.
Периодичность: 4 раза в год
Адрес типографии: 010008, Казахстан, г. Астана, ул. Кажымукана, 13/1,
тел.: +7(7172)709-500, (вн.35-108)

© Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева

№2 (155)/ 2026

МАЗМҰНЫ/ CONTENT/ СОДЕРЖАНИЕ

М.Т.Абдикакимов, А.Н.Кливенко, А.А.Бектемисов, А.Б. Касымов, А.А Дюсупов. АБАЙ ОБЛЫСЫНЫҢ ӨҢІРЛЕРІ ХАЛҚЫНЫҢ ЯДРОЛЫҚ ҚАРУДЫ СЫНАУ САЛДАРЛАРЫ КОНТЕКСТІНДЕГІ ӘЛЕУМЕТТІК-ЭКОНОМИКАЛЫҚ ЖАҒДАЙЫ
М.Т.Абдикакимов, А.Н.Кливенко, А.А.Бектемисов, А.Б. Касымов, А.А Дюсупов. СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОЕ ПОЛОЖЕНИЕ НАСЕЛЕНИЯ РЕГИОНОВ ОБЛАСТИ АБАЙ В КОНТЕКСТЕ ПОСЛЕДСТВИЙ ИСПЫТАНИЙ ЯДЕРНОГО ОРУЖИЯ
M. T. Abdikakimov, A. N. Klivenko, A. A. Bektemissov, A. B. Kassymov, A. A. Dyussupov. THE SOCIO-ECONOMIC SITUATION OF THE POPULATION OF THE REGIONS OF THE ABAI REGION IN THE CONTEXT OF THE CONSEQUENCES OF NUCLEAR WEAPONS TESTS — **7**

А.К. Амрин, Ж.К. Аубакирова, С.С. Каztаева, А.М. Сарсекеева, А.Е. Еркебуланов. МҰҒАЛІМДЕРДІҢ ЦИФРЛЫҚ ТӘЖІРИБЕСІ: ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТІНІ ҚОЛДАНУ ЖӘНЕ КӘСІБИ ҚЫЗМЕТТІ АВТОМАТТАНДЫРУ
А.К. Амрин, Ж.К. Аубакирова, С.С. Каztаева, А.М. Сарсекеева, А.Е. Еркебуланов. ЦИФРОВЫЕ ПРАКТИКИ УЧИТЕЛЕЙ: ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИИ И АВТОМАТИЗАЦИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ
A.K. Amrin, Zh.K. Aubakirova, S.S. Kaztayeva, A.M. Sarsekeyeva, A.E. Yerkebulanov. TEACHERS' DIGITAL PRACTICES: THE USE OF AI AND THE AUTOMATION OF PROFESSIONAL ACTIVITIES — **27**

Н.А. Байбахов, К.Е. Юсупов, М.Б. Байболов, Д.Н. Келесбаев, Б.Б. Ертаева. МОДЕРНИЗАЦИЯ ҮДЕРІСІНДЕГІ ОТБАСЫЛЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТАРДЫҢ ТРАНСФОРМАЦИЯСЫ: ТҮРКІСТАН ОБЛЫСЫНДАҒЫ ҚАЗАҚ ОТБАСЫЛАРЫ МЫСАЛЫНДА
Н.А. Байбахов, К.Е. Юсупов, М.Б. Байболов, Д.Н. Келесбаев, Б.Б. Ертаева. ТРАНСФОРМАЦИЯ СЕМЕЙНЫХ ЦЕННОСТЕЙ В ПРОЦЕССЕ МОДЕРНИЗАЦИИ: НА ПРИМЕРЕ КАЗАХСКИХ СЕМЕЙ ТУРКЕСТАНСКОЙ ОБЛАСТИ
N.A. Baibakhov, K.E. Yusupov, M.B. Baibolov, D.N. Kelesbaye, B.B. Yertayeva. TRANSFORMING FAMILY VALUES IN THE PROCESS OF MODERNIZATION: A CASE STUDY OF KAZAKH FAMILIES IN TURKESTAN REGION — **44**

Г.М. Бураканова, Д.А. Исина, Б.Н.Карипов. ҚАЗАҚСТАН ӘЙЕЛДЕРІНІҢ НЕКЕ КӨШІ-ҚОНЫН ЗЕРТТЕУІНДЕГІ КЕЙС ӘДІСІ: ӘЛЕУМЕТТАНУЛЫҚ ТАЛДАУ
Г.М. Бураканова, Д.А. Исина, Б.Н. Карипов. МЕТОД КЕЙСОВ В ИССЛЕДОВАНИИ БРАЧНОЙ МИГРАЦИИ ЖЕНЩИН КАЗАХСТАНА: СОЦИОЛОГИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ
G.M. Burakanova, D.A. Issina, B.N. Karipov. THE CASE METHOD IN THE STUDY OF WOMEN'S MARRIAGE MIGRATION IN KAZAKHSTAN: A SOCIOLOGICAL ANALYSIS — **55**

Д.К. Бурханова, А.Е. Изтаева, А.Е. Жанадилова, А.Н. Нұрқанат, А.М. Нұрманов. ЕҢБЕК НАРЫҒЫНДАҒЫ ЖАСТАР: ИКЕМДІ КӘСІБИ ЖОЛДАР МЕН БЕЙРЕСМИ ОҚЫТУДАҒЫ ЖҰМЫС БЕРУШІЛЕРДІҢ РӨЛІ
Д. К. Бурханова, А.Е. Изтаева, А.Е. Жанадилова, А.Н. Нұрқанат, А.М. Нұрманов. МОЛОДЕЖЬ НА РЫНКЕ ТРУДА: РАБОТОДАТЕЛИ КАК АГЕНТЫ ФОРМИРОВАНИЯ ГИБКИХ ТРАЕКТОРИЙ И НЕФОРМАЛЬНОГО ОБУЧЕНИЯ
D.K. Burkhanova, A.Y. Iztayeva, A.Y. Zhanadilova, A.N. Nurkanat, A.M. Nurmanov. YOUTH IN THE LABOUR MARKET: THE ROLE OF EMPLOYERS AS AGENTS OF FLEXIBLE CAREER PATHWAYS AND INFORMAL LEARNING — **72**

А.А.Даулеткелдыева. ҚАЗАҚСТАНДЫҚ МЕКТЕП МҰҒАЛІМДЕРІНІҢ КӨПТІЛДІЛІККЕ КӨЗҚАРАСЫ: ФОКУС-ТОП НӘТИЖЕСІНІҢ ӘЛЕУМЕТТІК-ЛИНГВИСТИКАЛЫҚ ИНТЕРПРЕТАЦИЯСЫ
А.А.Даулеткелдыева. ОТНОШЕНИЕ КАЗАХСТАНСКИХ ШКОЛЬНЫХ УЧИТЕЛЕЙ К ПОЛИЯЗЫЧИЮ: СОЦИОЛИНГВИСТИЧЕСКАЯ ИНТЕРПРЕТАЦИЯ РЕЗУЛЬТАТОВ ФОКУС-ГРУПП
A.A.Dauletkeldyyeva. KAZAKHSTANI SCHOOL TEACHERS' ATTITUDES TOWARD MULTILINGUALISM: A SOCIOLINGUISTIC INTERPRETATION OF FOCUS GROUP FINDINGS — **89**

Г.М. Досанова, К.С. Жансаутова, Д.С.Алькеева, Д.В.Щербакова, К.Аулиехан. ЗАМАНАУИ ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ИСЛАМ ҰЙЫМДАРЫНЫҢ ҰЙЫМДАСТЫРУ ҚЫЗМЕТІ МЕН ӘЛЕУМЕТТІК ФУНКЦИЯЛАРЫ
Г.М. Досанова, К.С. Жансаутова, Д.С.Алькеева, Д.В.Щербакова, К.Аулиехан. ОРГАНИЗАЦИОННАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ И СОЦИАЛЬНЫЕ ФУНКЦИИ ИСЛАМСКИХ ОРГАНИЗАЦИЙ В СОВРЕМЕННОМ КАЗАХСТАНЕ
G.M. Dossanova, K.S. Zhansautova, D.S. Alkeyeva, D.V. Shcherbakova, A. Karim. ORGANISATIONAL ACTIVITY AND SOCIAL FUNCTIONS OF ISLAMIC ORGANIZATIONS IN MODERN KAZAKHSTAN **106**

Г.К. Касимова, С.А. Ермаханова, Ж.А. Накипбаева. ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ЖҮЗЕГЕ АСЫРЫЛМАҒАН РЕПРОДУКТИВТІЛІК: ҚАЛАУЛЫ ЖӘНЕ НАҚТЫ БАЛА САНЫНЫҢ АРАСЫНДАҒЫ АЛШАҚТЫҚ
Г.К. Касимова, С.А. Ермаханова, Ж.А. Накипбаева. НЕРЕАЛИЗОВАННАЯ РЕПРОДУКТИВНОСТЬ В КАЗАХСТАНЕ: РАЗРЫВ МЕЖДУ ЖЕЛАЕМЫМ И ФАКТИЧЕСКИМ ЧИСЛОМ ДЕТЕЙ
G.K. Kassimova, S.A. Yermakhanova, Zh.A. Nakipbayeva. UNREALIZED FERTILITY IN KAZAKHSTAN: THE GAP BETWEEN DESIRED AND ACTUAL NUMBER OF CHILDREN **121**

А.С. Куатова, Ж.Ж. Сембина, Ж.В. Пузанова, А.К. Куатов, А.Ж. Гельманов. ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ЖАСТАР АРАСЫНДА ЕСІРТКІ ТҰТЫНУҒА ТАРТУ ФАКТОРЛАРЫ: ТЕРЕҢ СҰХБАТ НЕГІЗІНДЕ САПАЛЫ ТАЛДАУ
А.С. Куатова, Ж.Ж. Сембина, Ж.В. Пузанова, А.К. Куатов, А.Ж. Гельманов. ФАКТОРЫ ВОВЛЕЧЕНИЯ В НАРКОПОТРЕБЛЕНИЕ СРЕДИ МОЛОДЕЖИ В КАЗАХСТАНЕ: КАЧЕСТВЕННЫЙ АНАЛИЗ НА ОСНОВЕ ГЛУБИННЫХ ИНТЕРВЬЮ
A.S. Kuatova, Zh.Zh. Sembina, Zh.V. Puzanova, A.K. Kuatov, A.Zh. Gelmanov. FACTORS CONTRIBUTING TO DRUG USE AMONG YOUNG PEOPLE IN KAZAKHSTAN: QUALITATIVE ANALYSIS BASED ON IN-DEPTH INTERVIEWS **130**

К.А.Мухамбетова, Э.С.Надирова, Д.О.Досмурзаева, С.К.Антикеева, Е.С.Асмаковец. ДӘСТҮРЛІ ҚҰНДЫЛЫҚТАР ТРАНСФОРМАЦЯСЫ КОНТЕКСТІНДЕГІ ҚАЗАҚСТАН ЖАСТАРЫНЫҢ МАСКУЛИНДІК БІРЕГЕЙЛІГІ
К.А.Мухамбетова, Э.С.Надирова, Д.О.Досмурзаева, С.К.Антикеева, Е.С.Асмаковец. МАСКУЛИННАЯ ИДЕНТИЧНОСТЬ МОЛОДЕЖИ КАЗАХСТАНА В КОНТЕКСТЕ ТРАНСФОРМАЦИИ ТРАДИЦИОННЫХ ЦЕННОСТЕЙ
K.A. Mukhambetova, E.S. Nadirova, D.O. Dosmurzayeva, S.K. Antikeyeva, E.S. Asmakovets. MASCULINE IDENTITY OF YOUTH IN KAZAKHSTAN IN THE CONTEXT OF THE TRANSFORMATION OF TRADITIONAL VALUES **145**

Д. Б. Өтеғали. ПЛАТФОРМАЛЫҚ ЖҰМЫСПЕН ҚАМТУДЫҢ ТЕОРИЯЛЫҚ ЖӘНЕ ӘДІСНАМАЛЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ
Д. Б. Өтеғали. ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ И МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ ПЛАТФОРМЕННОЙ ЗАНЯТОСТИ
D. B. Otegali. THEORETICAL AND METHODOLOGICAL ISSUES OF PLATFORM EMPLOYMENT **161**

Н. О. Байгабылов, М. Санатқанұлы, С. Б. Тағаева. ЕСІРТКІГЕ ТӘУЕЛДІЛІКТЕН ЕМДЕУ ЖӘНЕ ОҢАЛТУ САЛАСЫНДА ҮКІМЕТТІК ЕМЕС ҰЙЫМДАРДЫҢ ӨЗАРА ӘРЕКЕТТЕСТІГІНІҢ МОДЕЛЬДЕРІ
Н.О. Байгабылов, М. Санатқанұлы, С.Б. Тагаева. МОДЕЛИ ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ НЕПРАВИТЕЛЬСТВЕННЫХ ОРГАНИЗАЦИЙ В ОБЛАСТИ ЛЕЧЕНИЯ И РЕАБИЛИТАЦИИ НАРКОТИЧЕСКОЙ ЗАВИСИМОСТИ
N. O. Baigabylov, M. Sanatkanuly, S. B. Tagayeva. MODELS OF INTERACTION BETWEEN NON-GOVERNMENTAL ORGANIZATIONS IN THE FIELD OF TREATMENT AND REHABILITATION OF DRUG ADDICTION **172**

Ф. Б. Файзиева. ДІНИЛІКТІҢ СОЦИОЛОГИЯЛЫҚ ӨЛШЕМДЕРІ ЖӘНЕ ОЛАРДЫ МЕДИАКЕҢІСТІКТЕ ТҮСІНДІРУ: МЕТОДОЛОГИЯЛЫҚ ТАЛДАУ
Ф. Б. Файзиева. СОЦИОЛОГИЧЕСКИЕ ИЗМЕРЕНИЯ РЕЛИГИОЗНОСТИ И ИХ ИНТЕРПРЕТАЦИЯ В МЕДИАПРОСТРАНСТВЕ: МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ
F. B. Fayzieva. SOCIOLOGICAL MEASUREMENTS OF RELIGIOSITY AND THEIR INTERPRETATION IN THE MEDIA SPACE: A METHODOLOGICAL ANALYSIS **183**

GUMILYOV JOURNAL OF SOCIOLOGY
ISSN (Print) 3080-1702. ISSN (Online) 3104-4638

МРНТИ 04.71.31
Научная статья

https://doi.org/10.32523/3080-1702-2026-155-2-7-26

СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОЕ ПОЛОЖЕНИЕ НАСЕЛЕНИЯ РЕГИОНОВ ОБЛАСТИ АБАЙ В КОНТЕКСТЕ ПОСЛЕДСТВИЙ ИСПЫТАНИЙ ЯДЕРНОГО ОРУЖИЯ

***М.Т.Абдикакимов*[*1], *А.Н.Кливенко*[2], *А.А.Бектемисов*[3],**
***А.Б. Касымов*[4], *А.А Дюсупов*[5]**

[1,2,3,4] НАО «Шәкәрім университет»,.Семей, Республика Казахстан
[5]НАО «Медицинский университет Семей», Семей, Республика Казахстан

*E-mail:[*1]muhtar.abdikakim@mail.ru, [2]alexeyklivenko@mail.ru, [3]anuar.bektemissov@icloud.com, [4]kasymov.asb@gmail.com., [5]altay.dyusupov@smu.edu.kz*

Аннотация. Проблема бывшего Семипалатинского испытательного ядерного полигона остается актуальной, несмотря на его закрытие свыше тридцати лет назад. Исследования экологических, эпидемиологических, физиологических и других факторов воздействия проводятся регулярно. Таким образом, целью настоящего исследования являлась оценка социально-экономического положения населения районов, отнесенных к зонам чрезвычайного радиационного риска. В рамках данной задачи был осуществлен сбор информации о социально-экономическом положении регионов, отобранных для исследования, с использованием данных Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан, местных исполнительных органов, а также результатов опроса населения. Количественными данными были оценены уровни удовлетворенности населения качеством инфраструктуры, медицинского обслуживания, социальной сферы. Для сравнительного анализа был выбран контрольный регион – село Аршалы Акмолинской области, расположенное на значительном удалении от зон воздействия ядерных испытаний.

Полученные результаты свидетельствуют о низкой оценке качества медицинских услуг и социальной инфраструктуры в населенных пунктах, расположенных в зоне чрезвычайного радиационного риска, - Саржал, Черемушка, Долонь, Мостик. При этом наблюдается довольно высокий уровень удовлетворенности социально-экономическим положением среди населения районных центров Бескарагайского и Абайского районов области Абай. Однако большинство жителей исследованных районов отмечают низкое качество питьевой воды.

Ключевые слова: полигон, радиационный риск, социально-экономическое положение, показатели удовлетворенности, социальное состояние, уровень заболеваемости, оценка медицинской услуги, контрольный регион.

Поступила: 25.02.2026; Доработана: 10.06.2026; Одобрена: 27.06.2026; Доступна онлайн: 30.06.2026

*автор для корреспонденции

Введение

На территории Республики Казахстан с 1949 по 1989 год функционировал Семипалатинский испытательный ядерный полигон (далее - СИЯП). Более 30 лет назад Казахстан, выбрав активную позицию в глобальной антиядерной политике, закрыл СИЯП, но он оставил глубокий след в истории региона, вызвав серьезные экологические и социальные последствия. В течение 40 лет здесь было проведено 456 ядерных испытаний (Ядерные испытания СССР, 1997), нанесшие непоправимый ущерб здоровью населения и окружающей среде. Следует подчеркнуть, что жители, находившиеся вблизи СИЯП, по-прежнему сталкиваются с долгосрочными негативными последствиями этой трагедии. Самым очевидным и долговременным последствием деятельности полигона стало радиоактивное загрязнение обширных территорий. Сотни ядерных взрывов, как атмосферных, так и подземных, выбросили в окружающую среду огромное количество радионуклидов.

Последствия испытаний связаны с ростом заболеваемости, увеличением смертности и генетическими нарушениями, то есть это: значительное ухудшение здоровья населения проживающего вблизи полигона, увеличение числа онкологических заболеваний, врожденных пороков развития и других болезней, социально-экономические проблемы, связанные с потерей здоровья и трудоспособности, снижение качества жизни населения и т.д. Устранения этих последствий требует реализации комплекса мер по реабилитации, лечению, социальной защите населения и социально-экономическому развитию территории. По этой причине экология и здоровье населения данных районов одна из актуальных проблем, к которой в настоящее время привлечено внимание общественности как Республики Казахстан, так и всего мирового сообщества. В связи с этим в Казахстане проводятся различные исследования, направленные на изучение опасностей и последствий полигона, а также на анализ социально-экономического развития территорий на сегодняшний день. Например, за период 1995-2010 годов Научно-исследовательский институт радиационной медицины и экологии совместно с Исследовательским институтом радиационной биологии и медицины Университета Хиросимы (Япония) проводили различные исследования (Yamamoto et al., 2010, p. 14; Yamamoto et al., 2003; Kawano et al., 2008; Yamamoto et al., 2003; Takada et al., 1996; Yamamoto et al., 1999; Takada et al., 1999; Yamamoto et al., 2008, p. 5;).

Ведется широкий спектр мероприятий: ряд отечественных исследователей работают над методикой оценки ущерба и разработкой стратегий реабилитации региона, пострадавшего от ядерных испытаний. Важно отметить, что по данным исследователей, на 30% территории Казахстана существует потенциальная угроза повышенного выделения радона. Поэтому радиационная безопасность для Казахстана серьезная проблема, которая должна решаться различными способами (Тапалова, Бияшева, Шакиров, 2018). Ряд территорий Казахстана вследствие многолетних испытаний ядерного оружия и воздействия неблагоприятных экологических факторов был официально признан зонами радиационного и экологического бедствия. Для граждан, проживавших в этих районах, законодательством предусмотрены различные меры поддержки в социальной и медицинской сферах. Важнейшим шагом в этом направлении стал Закон РК «О социальной защите граждан, пострадавших вследствие ядерных испытаний на Семипалатинском испытательном ядерном полигоне», принятый в 1992 году. Этот закон закрепил права пострадавших на получение льгот, компенсаций и медицинской помощи. Он стал основой для разработки целевых программ по улучшению экологической ситуации и социально-экономическому развитию региона.

Закон устанавливает статус граждан и классификацию территорий, пострадавших от воздействия многолетних ядерных взрывов, определяет виды компенсаций, льгот и мероприятий по социально-экономическому развитию территории. В зависимости от величины эффективной эквивалентной дозы загрязненные территории подразделяются на: зону чрезвычайного радиационного риска; зону максимального радиационного риска; зону повышенного радиационного риска; зону минимального радиационного риска; территорию с льготным социально-экономическим статусом.

Долгосрочные последствия ядерных испытаний оказывают все более катастрофическое влияние, передаваясь от поколения к поколению. Эти последствия проявляются не только в виде физического здоровья людей, страдающих от последствий радиационного облучения, но и в форме экологических изменений, которые затрагивают всю экосистему. Следует подчеркнуть, что во время опроса жители бывшей территории СИЯП часто упоминали о проблемах безработицы и неудовлетворительных условиях жизни. В зоне

СИЯП не было построено ни одного лечебно-реабилитационного центра и специализированной больницы, а в таких поселках как Саржал, население которого получило 246 бэр и Долонь - 136 бэр, больницы вообще закрылись. В Чернобыльской зоне только по линии ЮНЕСКО было построено шесть реабилитационных центров (Джолдыбаев и др., 1996).

Устранение последствий предполагает реализацию комплекса мероприятий, направленных на лечение, оздоровление, реабилитацию, социальную защиту населения и социально-экономическое развитие региона. Радиационный фон в отдельных районах по-прежнему превышает допустимые нормы, а медицинская инфраструктура не в полной мере обеспечивает потребности пострадавших. Необходимы дальнейшие усилия по реабилитации региона, включая экологическую очистку, развитие здравоохранения и социальной поддержки населения.

На прилегающих к СИЯП территориях области Абай по-прежнему проживают многочисленные группы населения, подвергшиеся радиационному воздействию в период проведения ядерных испытаний, а также их потомки во втором и третьем поколениях. В этой связи особую актуальность приобретает комплексная оценка состояния здоровья декретированного населения, рисков развития социально значимых заболеваний у потомков пострадавших в зависимости от полученных доз облучения, а также их социально-экономического положения.

Важным этапом изучения данной проблемы является проведение социологического исследования, позволяющего выявить сущность происходящих социальных процессов и установить причинно-следственные связи между социально-экономическим состоянием населенных пунктов, пострадавших вследствие испытаний на СИЯП, и показателями заболеваемости населения.

Методология

Цель данного исследования - определить взаимосвязь между последствиями испытаний ядерного оружия и современным социально-экономическим положением населения регионов области Абай посредством анализа ключевых социально-экономических показателей.

Задачи исследования: 1. Изучить уровень удовлетворенности населения, проживающего в зоне воздействия СИЯП и на контрольной территории, различными аспектами социально-экономических условий жизни. 2. Выявить ключевые социально-экономические проблемы и аспекты жизнедеятельности, характеризующиеся наиболее низким уровнем удовлетворенности населения. 3. Провести сравнительный анализ оценок удовлетворенности респондентов социально-экономическими условиями проживания, включая состояние здравоохранения и инфраструктурного обеспечения.

Гипотеза исследования: предполагается, что население районов, подвергшихся воздействию последствий испытаний на Семипалатинском ядерном полигоне, характеризуется более низкими показателями социально-экономического благополучия и более высоким уровнем социальной уязвимости по сравнению с населением контрольного региона (с. Аршалы).

С этой целью в рамках проекта было проведено социологическое обследование населения, проживающего как на территориях, подвергшихся воздействию СИЯП, так и на контрольной территории, не испытывавшей его воздействия. В исследовании приняли участие 1500 респондентов населения в возрасте 18-75 лет в 6 населенных пунктах чрезвычайного и максимального радиационного риска Абайской области, расположенных в районах, относящихся к зоне влияния СИЯП: Абайский район (села Караул и Саржал), Жанасемейский район (село Кайнар), Бескарагайский район (села Долонь, Мостик и Черемушки). Для сравнительной оценки уровня удовлетворенности социально-экономическими условиями жизни была сформирована контрольная аналогичная выборка из 1500 респондентов села Аршалы Акмолинской области, расположенного вне зоны воздействия полигона. Такое распределение выборки позволило сопоставить оценки населения, проживающего на территориях, подвергшихся и не подвергшихся воздействию СИЯП, и выявить возможные различия в уровне удовлетворенности социально-экономическими условиями жизни. Следует учитывать, что контрольная выборка представлена населением одного населенного пункта, поэтому выявленные различия могут быть обусловлены не только фактором воздействия полигона, но и особенностями социально-экономического развития конкретной территории.

При формировании выборочной совокупности и определения ее параметров использовались данные Бюро национальной статистики Республики Казахстан, сведения Министерства здравоохранения Республики Казахстан, а также материалы медицинских регистров, что обеспечило репрезентативность выборки и достоверность полученных результатов. Разработанная методология социологического исследования «Воздействие социально-экономических факторов на заболеваемость населения в районах, прилегающих к бывшему Семипалатинскому ядерному полигону» внесена в Государственный реестр прав на объекты, охраняемые авторским правом. Свидетельство о внесении сведений в реестр зарегистрировано под № 73589 от 1 июня 2026 года.

В рамках исследования проводилось интервью с экспертами, которые представляют изучаемую сферу деятельности. То есть в районах в качестве экспертов выступали представители сферы образования, медицины и представители местной власти.

Предмет исследования - особенности социально-экономического положения населения регионов области Абай, подвергшихся воздействию последствий испытаний ядерного оружия.

Для сбора первичной информации применен метод формализованного интервью F2F (анкетный опрос) на основе специально разработанного опросника (анкеты), включающего 50 вопросов, касающихся уровня удовлетворенности условиями социальной, медицинской, инфраструктурной и образовательной среды проживания. Общий размер выборки: n = 3000 респондентов.

При проведении анализа были использованы как общенаучные, логические методы (анализа, синтеза, дедукции, индукции и т.д.), так и частно-научные методы, том числе сравнительно-правовой метод, а также статистические и математические методы (для статистической обработки данных использована статистическая программа SPSS 29.0. Для анализа количественных данных – корреляционный анализ).

Результаты и обсуждение

На основе оценок социально-экономического состояния изучаемых районов, определена взаимосвязь между последствиями испытаний ядерного оружия и современным социально-экономическим положением населения области Абай.

Изучаемые регионы СИЯП испытывают экономические трудности, характерные для многих сельских районов области Абай, к которым относятся, например, недостаточная занятость, отток населения из-за отсутствия рабочих мест, базовые инфраструктурные проблемы (дороги, связь) и т.д. Важно упоминать, что загрязнение земель и воды привело к ограничениям в использовании сельскохозяйственных угодий, что негативно сказывается на продовольственной безопасности и экономике региона. Все эти упомянутые проблемы усугубляются исторической нагрузкой пост-радиационных рисков, снижая инвестиционную привлекательность и создавая препятствия для устойчивого экономического роста. Социально-экономическое развитие Абайского и Бескрагайского района также характеризируется низким уровнем медицинского обслуживания, ограниченным доступом к качественным социальным услугам. Стоит отметить, что вдобавок ко всему жители пострадавших от деятельности СИЯП районов часто сталкиваются со стигматизацией, что затрудняет их трудоустройство и социальную интеграцию.

Средний доход семьи у жителей районов разный. Как следует из таблицы 1, основное количество опрошенных респондентов могут себе обеспечить установленный средний доход, усредненный размером прожиточного минимума (ПМ). Однако сравнительные данные опроса показывают, что по селу Аршалы доходы относительно выше.

Согласно данным Бюро национальной статистики Республики Казахстан, районы области Абай характеризуются более низким уровнем доходов по сравнению с городским населением (примерно на 21 %). Существенный разрыв в доходах свидетельствует о сохраняющемся социально-экономическом неравенстве между городской и сельской местностью. Также наблюдается нестабильная динамика показателей по кварталам, что характерно для районов с преобладанием сезонной занятости. В целом годовые темпы роста являются умеренными и не имеют устойчивого характера.

Таблица 1. Среднемесячная заработная плата по районам области Абай

	2024				
	1 квартал	2 квартал	3 квартал	4 квартал	за год
Область Абай	322 830	340 204	334 507	363 624	339 299
Абайский район	277 199	328 852	233 452	282 690	281 917
Бескарагайский район	257 753	293 365	253 946	271 066	267 900
район Жанасемей	-	366 265	291 332	305 039	291 169

Для анализа данных по профессиональной занятости и доходам населения проведен анализ по исследуемым территориям на основе публичных источников (областные отчеты и статистика). Следует подчеркнуть, что в большинстве общедоступных источников статистических данных по уровню безработицы и доле самозанятых на районном уровне не представлены в виде отдельных показателей; представлены лишь показатели по уровню безработицы по области ≈ 4,8%, доля самозанятых ≈ 36,8% (2024). Это затрудняет точное сравнение по районам. В связи с этим, использовались собственные данные, полученные в процессе исследования.

Таблица 2. Показатели уровня безработицы и средней зарплаты / дохода

Территория	**Уровень безработицы / статус занятости**	**Средняя зарплата / доходы**	**Примечания**
Абайский район	~4,8 %	~281–282 тыс. ₸	Рост номинальных доходов год к году около 11,5 %, но реальная покупательная способность чуть ниже (+-)
Бескарагайский район	~4,8 %	~253-267 тыс. ₸	Сезонные колебания, высока зависимость от трансфертов
Жанасемейский район	Нет данных в связи с тем, что недавно созданный район	Около 291–305 тыс. ₸ (в разных документах годовые/ квартальные значения меняются; в ряде источников Жанасемейский район показывают выше среднеобластного из-за проектов в горнодобыче)	За счет промышленных / инвестиционных проектов
Акмолинская область (Аршалынский район)	~4,5% безработица (II кв. 2025)	Зарплата ~366 971 ₸ (включая крупные города и районы)	Это региональный уровень, сильно усредненный, не показывает вариации между селами

По данным таблицы видно, что средний месячный доход в исследуемых регионах растет номинально, но рост реальных доходов замедляется (рост реальных доходов меньше номинального). Уровень безработицы в регионах около 4,7 %, что отражает умеренные трудовые возможности, но в исследуемых сельских районах работа зачастую сезонная или в основном в агросекторе.

Результаты исследования выявили значительное отставание в уровне доходов и занятости по срав-

нению с городскими показателями. Кроме того, наблюдается выраженная отрицательная миграционная динамика, характеризующаяся оттоком населения в крупные городские центры.

Для нашего исследования весьма важен показатель степени удовлетворенности жизненными условиями – категория, которая отражает качество условий жизни человека, степень удовлетворения его потребностей (Diener,1999).

Данные опроса, представленные в таблице 3, показывают, что средний уровень удовлетворенности жизненными условиями по Абайскому району - 78,9%, а по Аршалы - 73,7%. Данный показатель хоть и не является низким, тем не менее важно изучить оценки по другим показателям удовлетворенности в отдельности. По исследуемым данным видно, что сравнительно с другими жизненными условиями население Абайского района оценивает ниже состояние своего здоровья (63,3%, в Аршалы – 73,2%) и условия труда (59%, в Аршалы – 75,3%). Анализ региональных данных в сравнительном аспекте выявляет существенные различия в оценках. В частности, по большинству показателей уровень удовлетворенности жизненными условиями населения села Черемушки демонстрирует наименьшие значения. Население с. Черемушки оценило удовлетворенность возможностью проведения досуга лишь на 54,2%, состоянием здоровья – на 70,8%, условиями труда – на 59,0% и медицинскими услугами – на 70,9%». Также низкие оценки удовлетворенности условиями труда (35,8%) и состоянием здоровья (38,3%) дали жители с. Саржал.

Таблица 3. Степень удовлетворенности жизненными условиями, в %

	Всего по области Абай	Всего по Абайскому району	Населенные пункты		Всего по Бескарагайскому району	Населенные пункты			Всего по Жана-семейскому району (с. Кайнар)	Акмо-линская область, с.Аршалы
			с.Караул	с.Саржал		с.Долонь	с.Мостик	с.Черемушки		
ОЦЕНИТЕ, ПОЖАЛУЙСТА, В КАКОЙ СТЕПЕНИ ВЫ УДОВЛЕТВОРЕНЫ СЛЕДУЮЩИМИ СТОРОНАМИ/ОБСТОЯТЕЛЬСТВАМИ СВОЕЙ ЖИЗНИ?										
Возможность проведения досуга										
Удовлетворен	65,5	66,2	65,8	67,2	53,9	59,8	51,6	37,5	70,5	40,5
Скорее удовлетворен	14,7	14,6	16,2	10,6	10,6	16,3	-	16,7	17,4	20,2
Скорее не удовлетворен	8,5	9,5	7,5	14,7	7,2	6,5	7,8	8,3	5,7	15,8
Не удовлетворен	5,6	3,4	4,7	-	22,2	10,9	34,4	33,3	3,2	16,9
Затруднились ответить	5,7	6,3	5,8	7,5	6,1	6,5	6,3	4,2	3,2	6,5
Жилищные условия										
Удовлетворен	72,5	71,4	70,8	73,0	73,3	73,9	76,6	62,5	76,2	60,6
Скорее удовлетворен	15,7	15,6	13,8	20,1	15,0	15,2	14,1	16,7	16,4	22,9
Скорее не удовлетворен	6,3	7,7	8,7	5,1	3,3	3,3	3,1	4,2	3,2	10,1
Не удовлетворен	2,9	1,9	2,7	-	8,3	7,6	6,3	16,7	3,2	3,5
Затруднились ответить	2,5	3,4	4,0	1,7	-	-	-	-	1,1	2,9
Безопасность Вашей жизни										
Удовлетворен	78,0	78,1	77,5	79,5	72,2	73,9	70,3	70,8	81,5	58,0

Скорее удовлетворен	15,7	16,7	16,9	16,4	17,2	15,2	21,9	12,5	11,0	25,1
Скорее не удовлетворен	2,3	2,2	1,5	4,1	3,3	4,3	1,6	4,2	2,1	8,7
Не удовлетворен	1,5	1,3	1,9	-	2,8	2,2	-	12,5	1,1	5,1
Затруднились ответить	2,5	1,6	2,3	-	4,4	4,3	6,3	-	4,3	3,1
Состояние вашего здоровья										
Удовлетворен	33,4	34,3	41,7	15,4	43,9	48,9	40,6	33,3	23,5	38,6
Скорее удовлетворен	29,9	24,4	24,9	22,9	26,7	23,9	26,6	37,5	52,7	34,6
Скорее не удовлетворен	27,5	33,0	24,7	54,3	11,7	13,0	9,4	12,5	17,1	15,3
Не удовлетворен	7,1	6,5	6,8	5,8	14,4	9,8	20,3	16,7	4,3	6,9
Затруднились ответить	2,1	1,8	1,9	1,7	3,3	4,3	3,1	-	2,5	4,6
Ваше материальное положение										
Удовлетворен	48,2	48,1	48,9	46,1	59,4	66,3	56,3	41,7	41,3	45,1
Скорее удовлетворен	33,9	32,1	32,7	30,7	23,3	18,5	25,0	37,5	47,0	29,3
Скорее не удовлетворен	11,3	13,6	11,4	19,1	7,2	6,5	9,4	4,2	5,3	12,6
Не удовлетворен	4,6	3,9	5,5	-	8,9	6,5	9,4	16,7	4,3	9,3
Затруднились ответить	2,1	2,2	1,5	4,1	1,1	2,2	-	-	2,1	3,8
Условия труда										
Удовлетворен	46,3	47,1	54,8	27,3	52,2	62,0	43,8	37,5	39,9	45,6
Скорее удовлетворен	12,7	13,7	15,7	8,5	19,4	15,2	23,4	25,0	4,6	29,7
Скорее не удовлетворен	4,3	4,1	5,8	-	2,2	3,3	-	4,2	6,4	10,5
Не удовлетворен	4,3	2,9	3,4	1,7	8,9	5,4	9,4	20,8	6,4	7,7
Затруднились ответить	32,4	32,2	20,4	62,5	17,2	14,1	23,4	12,5	42,7	6,4
Образовательные услуги										
Удовлетворен	75,5	74,9	72,0	82,3	78,3	83,7	75,0	66,7	76,2	54,2
Скорее удовлетворен	13,8	14,7	14,9	14,3	9,4	7,6	14,1	4,2	13,2	25,8
Скорее не удовлетворен	2,0	1,6	2,3	-	2,2	3,3	1,6	-	3,2	10,0
Не удовлетворен	1,3	0,4	0,5	-	5,6	2,2	3,1	25,0	2,1	4,3
Затруднились ответить	7,3	8,4	10,3	3,4	4,4	3,3	6,3	4,2	5,3	5,7
Медицинские услуги										
Удовлетворен	65,5	66,4	61,7	78,5	53,9	56,5	59,4	29,2	69,4	34,3
Скорее удовлетворен	12,9	13,2	16,2	5,5	22,8	20,7	18,8	41,7	5,3	25,2

Скорее не удовлетворен	7,5	6,2	5,8	7,2	8,9	9,8	10,9	-	11,7	21,2
Не удовлетворен	6,9	5,0	4,8	5,5	12,8	13,0	7,8	25,0	10,0	14,3
Затруднились ответить	7,3	9,2	11,5	3,4	1,7	-	3,1	4,2	3,6	5,0
Средние значения										
Удовлетворен	60,6	60,8	61,7	58,7	60,9	65,6	59,2	47,4	59,8	47,1
Скорее удовлетворен	18,7	18,1	18,9	16,1	18,1	16,6	18,0	24,0	21,0	26,6
Скорее не удовлетворен	8,7	9,7	8,5	13,1	5,8	6,3	5,5	4,7	6,8	13,0
Не удовлетворен	4,3	3,2	3,8	1,6	10,5	7,2	11,3	20,8	4,3	8,5
Затруднились ответить	7,7	8,1	7,2	10,5	4,8	4,3	6,1	3,1	8,1	4,8

Анализ данных об удовлетворенности медицинским обслуживанием в сельской местности выявил значительную пространственную неоднородность. В частности, в таких населенных пунктах, как село Кайнар (Жанасемейский район), наблюдается высокая доля респондентов, выбравших вариант ответа «Удовлетворен», в то время как в селах Долонь, Мостик и Черемушка этот показатель ниже. Данная тенденция свидетельствует о неравномерном качестве предоставляемых медицинских услуг в различных географических локациях. При этом в селе Кайнар имеется собственная больница со стационаром, некоторые узкие специалисты. В то время как в селах Долонь, Мостик, Саржал имеется только врачебная амбулатория, а в селе Черемушка нет даже амбулатории.

Отдельная оценка системы здравоохранения в регионах представляет собой важный аспект анализа доступности и качества медицинских услуг. Основными критериями для оценки являются кадровое обеспечение, наличие оборудования и инфраструктуры, а также уровень финансирования учреждений здравоохранения. Важно учитывать и доступность специализированной помощи, а также уровень профилактических мероприятий, которые способствуют улучшению здоровья населения. Следует отметить, что среди респондентов из области Абай было отмечено относительно меньшее число тех, кто выразил удовлетворение своим состоянием здоровья по сравнению с респондентами контрольной локации (с. Аршалы). Это может быть связано с различными факторами, включая экономические условия, доступ к медицинским услугам и уровень жизни в регионе.

Район СИЯП относится к сельским территориям с низкой плотностью населения и значительной удаленностью населенных пунктов друг от друга. Это формирует ряд устойчивых проблем в системе здравоохранения. Во-первых, характерна ограниченная доступность специализированной медицинской помощи. Большинство жителей получают первичную медико-санитарную помощь на уровне сельских амбулаторий и ФАПов, тогда как специализированные обследования и лечение доступны преимущественно в городах Семей и Курчатов. Это увеличивает время обращения за помощью и снижает частоту профилактических осмотров. Во-вторых, сохраняется дефицит медицинских кадров, особенно узких специалистов (онкологи, кардиологи, эндокринологи, специалисты по лучевой патологии). Для районов, исторически подвергшихся радиационному воздействию, это имеет особое значение, поскольку структура заболеваемости требует повышенного внимания к хроническим и онкологическим заболеваниям. В-третьих, отмечается высокая нагрузка хронических болезней среди взрослого населения. В научных исследованиях, посвященных территориям, прилегающим к бывшему СИЯП, фиксируются повышенные показатели сердечно-сосудистых заболеваний, болезней органов дыхания, онкологических патологий и эндокринных нарушений.

Таблица 4. О здоровье респондентов, в %

	Всего по области Абай	Всего по Абайскому району	Населенные пункты		Всего по Бескара-гайскому району	Населенные пункты			Всего по Жана-семейскому району **(с. Кайнар)**	Акмолинская область, с.Аршалы
			с.Карауул	с.Саржал		с.Долонь	с.Мостик	с.Черемушки		
К КАКОЙ КАТЕГОРИИ ЛЮДЕЙ ВЫ МОГЛИ БЫ ОТНЕСТИ СЕБЯ?										
Практически никогда не болею, бывают легкие простуды	**19,6**	**21,6**	24,2	14,3	**31,2**	36,8	25,8	25,0	**5,4**	**33,5**
Серьезных заболевании нет, но часто испытываю общее недомогание, восприимчив к сезонным вирусным заболеваниям	**27,3**	**25,8**	23,5	32,0	**23,1**	25,3	21,0	20,8	**35,3**	**30,5**
В целом здоровье хорошее, но есть хроническое заболевание	**40,9**	**39,8**	37,2	47,1	**36,4**	28,7	40,3	54,2	**47,5**	**25,1**
Имею более одного хронического заболевания, в целом здоровье слабое	**9,2**	**10,4**	11,8	6,6	**5,2**	5,7	6,5	-	**7,6**	**6,7**
Здоровье очень плохое, были операции, хронические заболевания	**1,7**	**1,4**	1,9	-	**2,9**	3,4	3,2	-	**2,2**	**2,7**
Затрудняюсь ответить	**1,2**	**1,0**	1,4	-	**1,2**	-	3,2	-	**2,2**	**1,6**

Анализ данных, представленных в таблице 4, показывает высокую долю респондентов, сообщивших о наличии хронических заболеваний. Примечательно, что более половины респондентов из с. Черемушки (54,2%) и значительная часть жителей Жанасемейского района, в частности с. Кайнар (47,5%) и с. Саржал (47,1%), несмотря на общую оценку своего здоровья как «хорошее», отметили наличие хронических заболеваний. Общие показатели свидетельствуют о том, что Абайский район характеризуется более высокой долей нездорового населения.

Рисунок 1. О состоянии здоровья респондентов, в %

По таблице 5 видно, что 42,3% опрошенных в пострадавших от СИЯП районах состоят на диспансерном учете с хроническим заболеванием. Данный показатель является довольно объемным. Доля состоявших на учете в региональном сравнении почти одинакова, что, скорее всего, указывает о проблемной ситуации во всех пострадавших от СИЯП районах. Больший показатель с хроническим заболеванием в локациях у жителей с. Кайнар, где почти половина опрошенных заявили об этом (48,2%).

Таблица 5. О диспансеризации пациентов, в %

	Всего по области Абай	Всего по Абайскому району	Населенные пункты		Всего по Бескарагайскому району	Населенные пункты			Всего по Жана-семейскому району (с. Кайнар)	Акмо-линская область, с.Аршалы
			с.Караул	с.Саржал		с.Долонь	с.Мостик	с.Черемушки		
СТОИТЕ ЛИ ВЫ НА ДИСПАНСЕРНОМ УЧЕТЕ С ХРОНИЧЕСКИМ ЗАБОЛЕВАНИЕМ?										
Да, состою	42,3	41,2	41,7	39,8	38,7	35,6	41,9	41,7	48,2	29,4
Нет, не состою	54,5	56,0	56,0	56,0	56,1	59,8	51,6	54,2	48,6	68,8
Ничего не знаю о постановке на учет	1,4	1,2	1,6	-	2,9	3,4	3,2	-	1,1	1,2
Затруднились ответить	1,8	1,6	0,7	4,2	2,3	1,1	3,2	4,2	2,2	0,6

Дополнительной проблемой системы здравоохранения в регионах СИЯП остается ограниченная диагностическая база. Современное оборудование (КТ, МРТ, сложная лабораторная диагностика) сосредоточено в областных и городских центрах, что снижает возможности раннего выявления заболеваний у сельских жителей. На вопрос: «Как вы считаете, какие проблемы в сфере здравоохранения в Вашем регионе являются сегодня наиболее острыми?» - все опрошенные указали, что есть различные проблемы в сфере здравоохранения, лишь 3,2% указали, что нет острых проблем. Самая большая проблема в регионах – это «нехватка квалифицированных врачей, узких специалистов, среднего медперсонала» (78,7%). Особую острую нехватку ощущают жители с. Черемушки, с. Мостик и с. Кайнар. Следующая особо важная проблема в сфере здравоохранение это «недоступность необходимых лабораторных и диагностических исследований (ЭКГ, УЗИ и т.д.)» (57,0%). Данная проблема особо актуальна в с. Саржал, с. Черемушки, с. Мостик и с. Кайнар.

Рисунок 2. Наиболее острые проблемы на сегодня в сфере здравоохранения в Вашем регионе, в %

Важно подчеркнуть, что, как было отмечено одним из специалистов Абайского района в интервью: «Абайский район относится к территории, пострадавшей от полигона. Потому есть сложности при получении квот и направлений в другие медицинские учреждения, их очень мало. Многие люди не могут посетить города Астана, Алматы для лечения...» (работник сферы местного исполнительного органа, лет 55).

Как отмечалось выше, в Бескарагайском районе наблюдается острая нехватка специалистов и медицинских учреждений. Поэтому рекомендуется больше внимания уделять таким проблемам, так как данные по населенным пунктам пострадавшими от СИЯП показывают отрицательные оценки.

Следующая категория оценок – это оценка жилищно-коммунальной и транспортной инфраструктур. Для районов, исследуемых СИЯП, характерны: изношенность инженерных сетей, ограниченный доступ к централизованному водоснабжению в отдельных селах, неудовлетворительное состояние части автомобильных дорог местного значения.

Данные опроса (таблица 6) указывают, что в районах 81% жителей удовлетворены условиями проживания, при этом 13,9% недовольны дорогами, коммунальными услугами и занятостью. Позитивные оценки преобладают в районных центрах и благоустроенных селах, в небольших поселках, особенно в районах радиационного риска, ситуация хуже. Если 89,7% жителей районов удовлетворены наличием детских площадок, то в с. Черемушки 54,2% респондентов выражают неудовлетворенность. Аналогичные показатели наблюдаются в отношении парков и спортивных площадок. Это указывает на неравномерность развития досуговой инфраструктуры: в центральных селах ситуация лучше, чем на периферии. В малых поселениях особенно остро ощущается недостаток таких объектов, что ограничивает досуг детей.

По общим показателям доступ к питьевой воде оценивается положительно, но в отдельных селах существуют проблемы (снижение уровня удовлетворенности): в среднем ≈ 70% респондентов «удовлетворены» доступом к централизованной питьевой воде - показатель выше среднего по сельским регионам; однако в отдельных селах (с. Черемушки, с. Мостик) жители указали на проблемы качества и подачи воды, оценив удовлетворенность ниже (≈40–60%). Это типично для населенных пунктов с устаревшими системами водоснабжения. Требуется модернизация сетей и контроль санитарного состояния источников. Данная ситуация указывает на территориальную неоднородность инфраструктуры.

Таблица 6. Удовлетворенность социальный инфраструктурой, в %

	Всего по области Абай	Всего по Абайскому району	Населенные пункты		Всего по Бескара-гайскому району	Населенные пункты			Всего по Жана-семейскому району **(с. Кайнар)**	Акмо-линская область, с.Аршалы
			с.Караул	с.Саржал		с.Долонь	с.Мостик	с.Черемушки		
ОЦЕНИТЕ, ПОЖАЛУЙСТА, В КАКОЙ СТЕПЕНИ ВЫ УДОВЛЕТВОРЕНЫ СОЦИАЛЬНОЙ ИНФРАСТРУКТУРОЙ СВОЕГО РЕГИОНА…										
Доступ к чистой питьевой воде из централизованной системы (водопровод, водонапорная башня, трубопровод)										
Удовлетворен, скорее удовлетворен	**78,1**	**84,7**	87,2	78,1	**68,3**	81,5	59,4	41,7	**59,7**	**62,2**
Скорее не удовлетворен, не удовлетворен	**15,4**	**10,5**	11,1	8,9	**29,5**	16,3	37,5	58,4	**24,9**	**31,9**
Затруднились ответить	**6,5**	**4,8**	1,6	13,0	**2,2**	2,2	3,1	-	**15,3**	**5,9**
Наличие и состояние детских игровых площадок										
Удовлетворен, скорее удовлетворен	**89,7**	**92,1**	91	94,9	**72,8**	76,1	78,1	45,8	**91,5**	**46,6**
Скорее не удовлетворен, не удовлетворен	**8,2**	**6,2**	6,5	5,1	**22,8**	19,6	15,7	54,2	**6,4**	**48,6**
Затруднились ответить	**2,1**	**1,7**	2,4	-	**4,4**	4,3	6,3	-	**2,1**	**4,8**

Общественные зоны отдыха (парки, спортивные площадки и т.д.)										
Удовлетворен, скорее удовлетворен	**86,0**	**89,6**	90,5	87,4	**59,4**	71,7	51,6	33,4	**90,0**	**39,2**
Скорее не удовлетворен, не удовлетворен	**11,4**	**8,3**	7,4	10,6	**38,3**	26,1	45,3	66,6	**5,7**	**55,4**
Затруднились ответить	**2,5**	**2,1**	2,1	2,0	**2,2**	2,2	3,1	-	**4,3**	**5,3**
Уличное освещение в вашем селе										
Удовлетворен, скорее удовлетворен	**84,6**	**90,9**	90,7	91,4	**74,5**	77,2	78,1	54,1	**67,2**	**60,5**
Скорее не удовлетворен, не удовлетворен	**13,4**	**7,3**	7,5	6,8	**24,4**	20,6	21,9	45,8	**28,5**	**37,2**
Затруднились ответить	**2,1**	**1,7**	1,7	1,7	**1,1**	2,2	**-**	**-**	**4,3**	**2,3**
Средние значения										
Удовлетворен, скорее удовлетворен	**81,0**	**84,8**	84,1	86,2	**66,0**	74,0	64,4	40,0	**76,9**	**50,9**
Скорее не удовлетворен, не удовлетворен	**13,9**	**10,4**	10,8	9,3	**30**	22,1	30,3	59,1	**16,8**	**41,8**
Затруднились ответить	**5,0**	**4,9**	5,1	4,4	**4,0**	3,9	5,3	0,8	**6,3**	**7,3**

Социальная инфраструктура в значительной степени обеспечивает удовлетворение базовых потребностей населения, однако наблюдается выраженная пространственная дифференциация. Важно отметить, что все исследуемые категории оценок играют ключевую роль в повышении качества жизни местных жителей и существенно влияют на социальное и экономическое развитие территорий. Также данные указывают на проблемы в водопроводных системах и дорожного покрытия в наиболее уязвимых населенных пунктах.

Обсуждение. В последние годы в Казахстане наблюдается тенденция к более серьезному подходу к вопросам, связанным с последствиями воздействия бывшего СИЯП.

Растет осознание важности экологической безопасности и здоровья населения. Исследования и работа по мониторингу состояния здоровья местных жителей и экологии продолжаются. Власти начали активно работать с международными организациями, привлекая их к решению проблем населения и территорий, пострадавших от ядерных испытаний.

Ограничения исследования. Исследования социально-экономического состояния населения районов, подвергшихся радиационному облучению вследствие ядерных испытаний, сталкиваются с комплексом методологических, исторических, административных и практических ограничений. Основные из них - недостаток данных, неопределенности в оценках доз облучения, изменение социально-экономических условий во времени, сложности сопоставления с контрольными группами - мешают точной оценке прямых и косвенных последствий для населения. Часто данные по исследуемой теме в указанных небольших районах по своей сущности являются фрагментарными и собираются обычно в различных учреждениях, таких как медицинские диспансеры, архивы и государственные службы, что затрудняет их согласованное использование. Отсутствие унифицированных баз данных делает сложным сравнение пострадавших районов (например, Долонь, Черемушка, Караул) с контрольными группами. Миграция населения, изменение экономических моделей региона, переход от советской системы к рыночной и другие трансформации – все

эти процессы сложно отделить от эффекта радиации при оценке социально-экономического состояния. Тем самым отсутствует детальная экономическая статистика по районам до и после воздействия радиации, что делает анализ экономического роста, доходов и качества жизни неполным.

Заключение

СИЯП стал непростой главой в истории Казахстана. Принятые законодательные меры, хотя и стали шагом в правильном направлении, требуют доработки и более активного участия со стороны государства и общества.

Полученные результаты свидетельствуют о сохраняющейся потребности в совершенствовании мер государственной поддержки населения пострадавших территорий.

Система здравоохранения районов функционирует в условиях территориальной разобщенности населенных пунктов, дефицита кадров и ограниченной материально-технической базы. Первичная медико-санитарная помощь остается основным уровнем медицинского обслуживания, тогда как специализированная и высокотехнологичная помощь сосредоточена за пределами района. Во-первых, система здравоохранения района функционирует в условиях повышенной медико-социальной нагрузки при ограниченных ресурсах. Территориальная удаленность, дефицит узких специалистов и недостаточная оснащенность диагностической базы снижают возможности раннего выявления и профилактики хронических и онкологических заболеваний, которые имеют особое значение для населения, проживавшего в зоне радиационного воздействия. Во-вторых, социальная инфраструктура демонстрирует признаки институционального и демографического сжатия. Отток молодежи, старение населения и сокращение трудового потенциала ослабляют возможности саморазвития территории и усиливают зависимость района от внешней поддержки.

Инфраструктурные ограничения в этих регионах - состояние дорог, коммунальных сетей, удаленность от крупных медицинских центров - усиливают территориальное неравенство и способствуют воспроизводству социально-экономической уязвимости.

Отсутствие консолидированных действий государственных органов, отсутствие точных данных, половинчатый подход к реализации законодательства по СИЯП и Программ разработанных и принятых Правительством Республики Казахстан говорят сами за себя. Необходимо продолжать исследовать и реабилитировать пострадавшие территории. Актуальность проблемы последствий Семипалатинского полигона подтверждается на всех уровнях, и важно, чтобы правительство или другие организации сознательно подходили к решению этой проблемы, обращая внимание на мнение местной общины.

Проведенный анализ показывает, что социально-экономическое состояние населения исследуемых районов формируется под воздействием комплекса факторов, среди которых историческое радиационное воздействие, периферийность территории и структурные ограничения сельской экономики играют взаимосвязанную роль. Таким образом, здравоохранение и социальная инфраструктура выступают не только фоновыми условиями жизни, но и ключевыми факторами, через которые проявляются долгосрочные последствия радиационного и экологического наследия региона. Их состояние напрямую влияет на качество жизни, демографические процессы и возможности устойчивого развития сельских территорий исследуемых районов СИЯП.

Финансирование

Работа выполнена при финансовой поддержке КН МНВО РК в рамках программное целевого финансирования ИРН BR28512329 «Интегральная оценка влияния ионизирующего излучения на здоровье потомков лиц, подвергшихся радиационному воздействию».

Вклад авторов

Все авторы внесли существенный вклад в подготовку статьи, ознакомились с окончательной версией рукописи, одобрили её к публикации и несут ответственность за достоверность представленных данных и содержание работы.

А. Н. Кливенко – поиск и отбор литературных источников.

М. Т. Абдикакимов – концептуализация исследования, анализ литературы, подготовка первоначального варианта рукописи.

А. А. Бектемисов – дополнение и доработка содержания рукописи, участие в интерпретации результатов.

А. Б. Касымов и А. А. Дюсупов – научное руководство, критическое рецензирование и редактирование рукописи, итоговая проверка содержания.

Список литературы

1. Bauer, S., Gusev, B.I., Pivina, L.M., Apsalikov, K.N. and Grosche, B. (2005) Radiation exposure due to local fallout from Soviet atmospheric nuclear weapons testing in Kazakhstan: Solid cancer mortality in the Semipalatinsk historical cohort, 1960–1999. Radiation Research, 164(4), pp. 409–419. https://doi.org/10.1667/RR3423.1
2. Diez-Roux, A.V. (2000) Multilevel analysis in public health research. Annual Review of Public Health, 21(1), pp. 171–192. https://doi.org/10.1146/annurev.publhealth.21.1.171
3. Diener, E., Suh, E.M., Lucas, R.E. and Smith, H.L. (1999) Subjective well-being: Three decades of progress. Psychological Bulletin, 125(2), pp. 276–302.
4. Duncan, C., Jones, K. and Moon, G. (1993) Do places matter? A multilevel analysis of regional variations in health-related behaviour in Britain. Social Science & Medicine, 37(6), pp. 725–733. https://doi.org/10.1016/0277-9536(93)90366-C
5. eClinicalMedicine (2019) Four decades of nuclear testing: The legacy of Semipalatinsk. eClinicalMedicine, 13, p. 1.
6. Kalashnikov, K.N. (2015) Resource security of healthcare in Russia: Issues of territorial differentiation. Economic and Social Changes: Facts, Trends, Forecast, 1(37), pp. 72–87. https://doi.org/10.15838/esc/2015.1.37.5
7. Kawano, N., Hirabayashi, K., Matsuo, M., Hiraoka, T., Hoshi, M., Apsalikov, K. and Muldagaliev, T. (2008) Direct experiences from the nuclear explosions in inhabitants near Semipalatinsk Nuclear Test Site. In: 13th Hiroshima International Symposium: 4th Dosimetry Workshop on the Semipalatinsk Nuclear Test Site Area. Hiroshima, Japan, p. 24.
8. Putrik, P., Ramiro, S., Moltó, A., Keszei, A.P., Norton, S., Dougados, M. and Boonen, A. (2019) Individual-level and country-level socioeconomic determinants of disease outcomes in SpA: Multinational, cross-sectional study (ASAS-COMOSPA). Annals of the Rheumatic Diseases, 78(4), pp. 486–493. https://doi.org/10.1136/annrheumdis-2018-214259
9. Sarkulova, M. (2023) Comorbid conditions among radiation-exposed population of East Kazakhstan. Journal of Preventive Medicine and Public Health, 57(1), pp. 55–64, DOI: 10.3961/jpmph.23.333.
10. Shinkarev, S. (2005) Epidemiological aspects. In: Proceedings of a scientific conference on radiation health effects in the Semipalatinsk region.
11. Stawkowski, M.E. (2016) 'I am a radioactive mutant': Emergent biological subjectivities at Kazakhstan's Semipalatinsk Nuclear Test Site. American Ethnologist, 43(1), pp. 144–157. https://doi.org/10.1111/aman.12345
12. Subramanian, S.V., Jones, K. and Duncan, C. (2003) Multilevel methods for public health research. In: Kawachi, I. and Berkman, L.F. (eds.) Neighborhoods and Health. New York: Oxford University Press, pp. 65–111.
13. Takada, J., Hoshi, M., Endo, S., Yamamoto, M., Nagatomo, T., Gusev, B., Apsalikov, K., Tchaijunusova, N. and Rosenson, R. (1996) Dosimetry study of residents near Semipalatinsk Nuclear Test Site. In: Hoshi, M. et al. (eds.) Effects of Low-Level Radiation for Residents Near Semipalatinsk Nuclear Test Site. Hiroshima: Research Institute for Radiation Biology and Medicine.
14. Takada, J., Hoshi, M., Nagatomo, T., Yamamoto, M., Endo, S., Takatsuji, T., Yoshikawa, I., Gusev, B.I., Sekerbaev, A.Kh. and Tchaijunusova, N.J. (1999) External radiation doses of residents near the Semipalatinsk Nuclear Test Site. Journal of Radiation Research, 41(Suppl.), pp. 45–54.
15. World Health Organization (WHO) (2000) Health Consequences of Nuclear Testing in Kazakhstan. Geneva: World Health Organization.
16. Yamamoto, M., Hoshi, M., Takada, J., Sekerbaev, A.Kh. and Gusev, B.I. (1999) Pu isotopes and Cs-137 in the surrounding areas of the former Soviet Union's Semipalatinsk Nuclear Test Site. Journal of Radioanalytical and Nuclear Chemistry, 242(1), pp. 63–74.

17. Yamamoto, M., Hoshi, M., Takada, J., Sakaguchi, A., Apsalikov, K. and Gusev, B. (2003) Current levels and distribution of 137Cs and Pu isotopes in soil in the Kazakhstan territory of the Kazakhstan–Chinese border: Semipalatinsk and Lop Nor nuclear test site detonation.
18. Yamamoto, M., Hoshi, M., Takada, J., Sakaguchi, A., Gusev, B. and Apsalikov, K. (2003) Distribution of Pu isotopes and Cs-137 in soil from Semipalatinsk Nuclear Test Site detonations throughout southern districts.
19. Yamamoto, M., Mino, K., Tomita, J., Imanaka, T., Endo, S., Hoshi, M. and Apsalikov, K.N. (2008) Radionuclide contamination of the settlements where the Semipalatinsk historical cohort resided. In: 13th Hiroshima International Symposium: 4th Dosimetry Workshop on the Semipalatinsk Nuclear Test Site Area. Hiroshima, Japan, pp. 4–5.
20. Yamamoto, M., Kawai, K., Mino, K., Tomita, J., Oikawa, S., Imanaka, T., Hoshi, M., Endo, S., Apsalikov, K.N., Sakaguchi, A. and Steier, P. (2009) Radionuclide contamination of the settlements where the Semipalatinsk historical cohort resided: Laying stress on Sarzhal and Karaul settlements. In: 14th Hiroshima International Symposium "Semipalatinsk and Related Studies". Hiroshima, Japan, pp. 8–9.
21. Yamamoto, M., Kawai, K., Mino, K., Oikawa, S., Imanaka, T., Sakaguchi, A., Hoshi, M., Steier, P. and Apsalikov, K.N. (2010) Characteristics of residual radionuclides in soil in Sarzhal and Karaul villages affected mainly by the first USSR hydrogen bomb in 1953. In: 15th Hiroshima International Symposium "Semipalatinsk and Other Radiation Studies". Hiroshima, Japan, p. 14.
22. Yusupov, K.N., Timir'yanova, V.M., Toktamysheva, Y.S. and Popov, D.V. (2018) Hierarchical and spatial effects in the development of municipalities. Economic and Social Changes: Facts, Trends, Forecast, 11(5), pp. 137–154. https://doi.org/10.15838/esc.2018.5.59.9
23. Ахматуллина, Н.Б. (1996) Эколого-генетическое обследование жителей Бескарагайского района Семипалатинской области. В: Проблемы радиационного загрязнения бывшего Семипалатинского полигона и прилегающих к нему территорий: тезисы докладов научно-технического совещания (7–8 октября 1996 г.). Семипалатинск.
24. Джолдыбаев, М.С., Смагулов, С.Г., Птицкая, Л.Д. и Сейсебаев, А.Т. (1996) Общие сведения о радиационной обстановке на отдельных участках территории СИП и природоохранные мероприятия. В: Проблемы радиационного загрязнения бывшего Семипалатинского полигона и прилегающих к нему территорий: тезисы докладов научно-технического совещания (7–8 октября 1996 г.). Семипалатинск.
25. Дубасов, Ю.В., Пахомов, С.А. и Шагин, Б.О. (2003) Радиационная обстановка вокруг Семипалатинского полигона и прилегающих поселков. Вестник Национального ядерного центра Республики Казахстан, (3).
26. Жадауова, Ж. и Рамазанова, А. (2022) Совершенствование законодательства в сфере радиационной безопасности населения. Вестник института законодательства и правовой информации Республики Казахстан, 4(71).
27. Закон Республики Казахстан (1992) О социальной защите граждан, пострадавших вследствие ядерных испытаний на Семипалатинском испытательном ядерном полигоне. Закон Республики Казахстан от 18 декабря 1992 г. № 1787-XII.
28. Пепеляева, А.В. и Третьякова, Е.А. (2018) Структурно-функциональная модель региональной системы здравоохранения. Вестник Омского университета. Серия: Экономика, 2(62), pp. 164–176.
29. Приказ Министра здравоохранения Республики Казахстан (2020) № ҚР ДСМ-217/2020 от 30 ноября 2020 года. Зарегистрирован в Министерстве юстиции Республики Казахстан № 21697.
30. Тапалова, Р.Б., Бияшева, З.М. и Шакиров, А.Л. (2018) О формировании правовой базы обеспечения радиационной безопасности (исторические аспекты). Вестник КазНУ. Серия юридическая, 1(85), pp. 4–18.
31. Ядерные испытания СССР: Семипалатинский полигон: обеспечение общей и радиационной безопасности ядерных испытаний. Факты, свидетельства, воспоминания (1997). Москва: Медбиоэкстрем.

М.Т.Абдикакимов[1], А.Н.Кливенко[2], А.А.Бектемисов[3], А.Б. Касымов[4], А.А Дюсупов[5]

[1,2,3,4] «Шәкәрім университеті» КЕАҚ, Семей, Қазақстан
[5] «Семей медицина университеті» КЕАҚ, Семей, Қазақстан

АБАЙ ОБЛЫСЫНЫҢ ӨҢІРЛЕРІ ХАЛҚЫНЫҢ ЯДРОЛЫҚ ҚАРУДЫ СЫНАУ САЛДАРЛАРЫ КОНТЕКСТІНДЕГІ ӘЛЕУМЕТТІК-ЭКОНОМИКАЛЫҚ ЖАҒДАЙЫ

Аңдатпа. Семей ядролық сынақ полигонының проблемасы отыз жыл бұрын жабылғанына қарамастан бүгінгі күнге дейін де өзекті болып қала беруде. Экологиялық, эпидемиологиялық, физиологиялық және басқа да әсер ету факторларын зерттеу үнемі жүргізілуде. Сондықтан да осы зерттеудің негізгі мақсаты – төтенше радиациялық қауіп-қатер аймақтарына жататын халықтың әлеуметтік-экономикалық жағдайын зерттеу болып табылады. Осыған байланысты жоба міндеті шеңберінде зерттеу үшін қарастырылған өңірлердің әлеуметтік-экономикалық жағдайы туралы деректерді Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігінің Ұлттық статистика бюросынан, жергілікті атқарушы органдарынан алынып, зерттеудің сандық әдісі негізінде халыққа сауалнама жүргізу жүзеге асырылды. Сандық мәліметтер өңделу арқылы халықтың инфрақұрылым, медициналық қызмет көрсету, әлеуметтік сала сапасына қанағаттану деңгейі бағаланды. Алынған мәліметтерді салыстырмалы талдау үшін ядролық сынақтардың әсерінен зардап шекпеген аймақ мысалы ретінде – Ақмола облысының Аршалы ауданы таңдалды.

Зерттеу нәтижесінде алынған мәліметтер Абай облысының Бесқарағай және Абай аудандарының, яғни аудан орталықтарының тұрғындарының әлеуметтік-экономикалық жағдай сапасына қанағаттану деңгейі жоғары болса да, төтенше радиациялық қауіп–қатер аймақтарында, яғни Саржал, Черемушка, Долонь, Мостик елді мекендерінде медициналық қызметтердің, әлеуметтік инфрақұрылымның сапасының қанағаттануы төмен екендігін көрсетеді. Сонымен қатар, зерттелген аудандардың тұрғындарының көпшілігі ауыз судың сапасына қанағаттанбайтындығы анықталды.

Негізгі ұғымдар: полигон, радиациялық тәуекел, әлеуметтік-экономикалық жай-күй, қанағаттану көрсеткіштері, әлеуметтік жай-күй, сырқаттану деңгейі, медициналық қызметті бағалау, салыстырмалы бақылау аймағы.

M. T. Abdikakimov[1], A. N. Klivenko[2], A. A. Bektemissov[3], A. B. Kassymov[4], A. A. Dyussupov[5]

[1,2,3,4]NJSC Shakarim University, Semey, Kazakhstan
[5] NJSC «Semey Medical University», Semey, Kazakhstan

THE SOCIO-ECONOMIC SITUATION OF THE POPULATION OF THE REGIONS OF THE ABAI REGION IN THE CONTEXT OF THE CONSEQUENCES OF NUCLEAR WEAPONS TESTS

Abstract. The problem of the former Semipalatinsk nuclear test site remains relevant, despite its closure over thirty years ago. Studies of environmental, epidemiological, physiological and other impact factors are conducted regularly. Thus, the purpose of this study was to assess the socio–economic condition of the population of areas classified as areas of extreme radiation risk. In this regard, as part of this task, information was collected on the socio-economic status of the regions selected for the study using data from the Bureau of National Statistics of the Agency for Strategic Planning and Reforms of the Republic of Kazakhstan, local executive bodies and a survey of the population using a quantitative research method. Quantitative data assessed the levels of public satisfaction with the quality of infrastructure, medical care, and social services. As a comparison, the region that was not affected by the effects of nuclear tests was chosen – the Arshaly district of the Akmola region.

The results obtained indicate a low assessment of the quality of medical services and social infrastructure in settlements from the zone of extreme radiation risk – Sarzhal, Cheryomushka, Dolon, and Bridge. At the same

time, there is a relatively high degree of satisfaction with the quality of infrastructure among the population of the district centers of Beskaragai and Abai districts of the Abai region. At the same time, the majority of residents of the studied areas have low satisfaction with the quality of drinking water.

Keywords: landfill, radiation risk, socio-economic conditions, satisfaction indicators, social status, morbidity rate, assessment of medical services, control region.

References

1. Bauer, S., Gusev, B.I., Pivina, L.M., Apsalikov, K.N. and Grosche, B. (2005) Radiation exposure due to local fallout from Soviet atmospheric nuclear weapons testing in Kazakhstan: Solid cancer mortality in the Semipalatinsk historical cohort, 1960–1999. Radiation Research, 164(4), pp. 409–419. https://doi.org/10.1667/RR3423.1
2. Diez-Roux, A.V. (2000) Multilevel analysis in public health research. Annual Review of Public Health, 21(1), pp. 171–192. https://doi.org/10.1146/annurev.publhealth.21.1.171
3. Diener, E., Suh, E.M., Lucas, R.E. and Smith, H.L. (1999) Subjective well-being: Three decades of progress. Psychological Bulletin, 125(2), pp. 276–302.
4. Duncan, C., Jones, K. and Moon, G. (1993) Do places matter? A multilevel analysis of regional variations in health-related behaviour in Britain. Social Science & Medicine, 37(6), pp. 725–733. https://doi.org/10.1016/0277-9536(93)90366-C
5. eClinicalMedicine (2019) Four decades of nuclear testing: The legacy of Semipalatinsk. eClinicalMedicine, 13, p. 1.
6. Kalashnikov, K.N. (2015) Resource security of healthcare in Russia: Issues of territorial differentiation. Economic and Social Changes: Facts, Trends, Forecast, 1(37), pp. 72–87. https://doi.org/10.15838/esc/2015.1.37.5
7. Kawano, N., Hirabayashi, K., Matsuo, M., Hiraoka, T., Hoshi, M., Apsalikov, K. and Muldagaliev, T. (2008) Direct experiences from the nuclear explosions in inhabitants near Semipalatinsk Nuclear Test Site. In: 13th Hiroshima International Symposium: 4th Dosimetry Workshop on the Semipalatinsk Nuclear Test Site Area. Hiroshima, Japan, p. 24.
8. Putrik, P., Ramiro, S., Moltó, A., Keszei, A.P., Norton, S., Dougados, M. and Boonen, A. (2019) Individual-level and country-level socioeconomic determinants of disease outcomes in SpA: Multinational, cross-sectional study (ASAS-COMOSPA). Annals of the Rheumatic Diseases, 78(4), pp. 486–493. https://doi.org/10.1136/annrheumdis-2018-214259
9. Sarkulova, M. (2023) Comorbid conditions among radiation-exposed population of East Kazakhstan. Journal of Preventive Medicine and Public Health, 57(1), pp. 55–64, DOI: 10.3961/jpmph.23.333.
10. Shinkarev, S. (2005) Epidemiological aspects. In: Proceedings of a scientific conference on radiation health effects in the Semipalatinsk region.
11. Stawkowski, M.E. (2016) 'I am a radioactive mutant': Emergent biological subjectivities at Kazakhstan's Semipalatinsk Nuclear Test Site. American Ethnologist, 43(1), pp. 144–157. https://doi.org/10.1111/aman.12345
12. Subramanian, S.V., Jones, K. and Duncan, C. (2003) Multilevel methods for public health research. In: Kawachi, I. and Berkman, L.F. (eds.) Neighborhoods and Health. New York: Oxford University Press, pp. 65–111.
13. Takada, J., Hoshi, M., Endo, S., Yamamoto, M., Nagatomo, T., Gusev, B., Apsalikov, K., Tchaijunusova, N. and Rosenson, R. (1996) Dosimetry study of residents near Semipalatinsk Nuclear Test Site. In: Hoshi, M. et al. (eds.) Effects of Low-Level Radiation for Residents Near Semipalatinsk Nuclear Test Site. Hiroshima: Research Institute for Radiation Biology and Medicine.
14. Takada, J., Hoshi, M., Nagatomo, T., Yamamoto, M., Endo, S., Takatsuji, T., Yoshikawa, I., Gusev, B.I., Sekerbaev, A.Kh. and Tchaijunusova, N.J. (1999) External radiation doses of residents near the Semipalatinsk Nuclear Test Site. Journal of Radiation Research, 41(Suppl.), pp. 45–54.
15. World Health Organization (WHO) (2000) Health Consequences of Nuclear Testing in Kazakhstan. Geneva: World Health Organization.
16. Yamamoto, M., Hoshi, M., Takada, J., Sekerbaev, A.Kh. and Gusev, B.I. (1999) Pu isotopes and Cs-137 in the surrounding areas of the former Soviet Union's Semipalatinsk Nuclear Test Site. Journal of Radioanalytical and Nuclear Chemistry, 242(1), pp. 63–74.

17. Yamamoto, M., Hoshi, M., Takada, J., Sakaguchi, A., Apsalikov, K. and Gusev, B. (2003) Current levels and distribution of 137Cs and Pu isotopes in soil in the Kazakhstan territory of the Kazakhstan–Chinese border: Semipalatinsk and Lop Nor nuclear test site detonation.
18. Yamamoto, M., Hoshi, M., Takada, J., Sakaguchi, A., Gusev, B. and Apsalikov, K. (2003) Distribution of Pu isotopes and Cs-137 in soil from Semipalatinsk Nuclear Test Site detonations throughout southern districts.
19. Yamamoto, M., Mino, K., Tomita, J., Imanaka, T., Endo, S., Hoshi, M. and Apsalikov, K.N. (2008) Radionuclide contamination of the settlements where the Semipalatinsk historical cohort resided. In: 13th Hiroshima International Symposium: 4th Dosimetry Workshop on the Semipalatinsk Nuclear Test Site Area. Hiroshima, Japan, pp. 4–5.
20. Yamamoto, M., Kawai, K., Mino, K., Tomita, J., Oikawa, S., Imanaka, T., Hoshi, M., Endo, S., Apsalikov, K.N., Sakaguchi, A. and Steier, P. (2009) Radionuclide contamination of the settlements where the Semipalatinsk historical cohort resided: Laying stress on Sarzhal and Karaul settlements. In: 14th Hiroshima International Symposium "Semipalatinsk and Related Studies". Hiroshima, Japan, pp. 8–9.
21. Yamamoto, M., Kawai, K., Mino, K., Oikawa, S., Imanaka, T., Sakaguchi, A., Hoshi, M., Steier, P. and Apsalikov, K.N. (2010) Characteristics of residual radionuclides in soil in Sarzhal and Karaul villages affected mainly by the first USSR hydrogen bomb in 1953. In: 15th Hiroshima International Symposium "Semipalatinsk and Other Radiation Studies". Hiroshima, Japan, p. 14.
22. Yusupov, K.N., Timir'yanova, V.M., Toktamysheva, Y.S. and Popov, D.V. (2018) Hierarchical and spatial effects in the development of municipalities. Economic and Social Changes: Facts, Trends, Forecast, 11(5), pp. 137–154. https://doi.org/10.15838/esc.2018.5.59.9
23. Akhmatullina, N.B. (1996) Ekologo-geneticheskoe obsledovanie zhitelei Beskaragaiskogo raiona Semipalatinskoi oblasti. In: Problemy radiatsionnogo zagryazneniya byvshego Semipalatinskogo poligona i prilegayushchikh k nemu territorii: tezisy dokladov nauchno-tekhnicheskogo soveshchaniya (7–8 oktyabrya 1996 g.). Semipalatinsk.
24. Dzholdybaev, M.S., Smagulov, S.G., Ptitskaya, L.D. and Seisebaev, A.T. (1996) Obshchie svedeniya o radiatsionnoi obstanovke na otdel'nykh uchastkakh territorii SIP i prirodookhrannye meropriyatiya. In: Problemy radiatsionnogo zagryazneniya byvshego Semipalatinskogo poligona i prilegayushchikh k nemu territorii: tezisy dokladov nauchno-tekhnicheskogo soveshchaniya (7–8 oktyabrya 1996 g.). Semipalatinsk.
25. Dubasov, Yu.V., Pakhomov, S.A. and Shagin, B.O. (2003) Radiatsionnaya obstanovka vokrug Semipalatinskogo poligona i prilegayushchikh poselkov. Vestnik Natsional'nogo yadernogo tsentra Respubliki Kazakhstan, (3).
26. Zhadauova, Zh. and Ramazanova, A. (2022) Sovershenstvovanie zakonodatel'stva v sfere radiatsionnoi bezopasnosti naseleniya. Vestnik instituta zakonodatel'stva i pravovoi informatsii Respubliki Kazakhstan, 4(71).
27. Republic of Kazakhstan (1992) O sotsial'noi zashchite grazhdan, postradavshikh vsledstvie yadernykh ispytanii na Semipalatinskom ispytatel'nom yadernom poligone. Law of the Republic of Kazakhstan No. 1787-XII of 18 December 1992.
28. Pepelyaeva, A.V. and Tret'yakova, E.A. (2018) Strukturno-funktsional'naya model' regional'noi sistemy zdravookhraneniya. Vestnik Omskogo universiteta. Seriya: Ekonomika, 2(62), pp. 164–176.
29. Ministry of Health of the Republic of Kazakhstan (2020) Order No. KR DSM-217/2020 dated 30 November 2020. Registered with the Ministry of Justice of the Republic of Kazakhstan No. 21697.
30. Tapalova, R.B., Biyasheva, Z.M. and Shakirov, A.L. (2018) O formirovanii pravovoi bazy obespecheniya radiatsionnoi bezopasnosti (istoricheskie aspekty). Vestnik KazNU. Seriya yuridicheskaya, 1(85), pp. 4–18.
31. Yadernye ispytaniya SSSR: Semipalatinskii poligon: obespechenie obshchei i radiatsionnoi bezopasnosti yadernykh ispytanii. Fakty, svidetel'stva, vospominaniya (1997). Moscow: Medbioekstrem.

Сведения об авторах

Абдикакимов М. Т. – автор для корреспонденции, PhD по специальности социология, руководитель «Центра социологического анализа» НАО «Шәкәрім университет», Семей, Казахстан

Кливенко А. Н. – PhD, доцент НАО «Шәкәрім университеті», директор Shakarim Lab, Семей, Казахстан

Бектемисов А. А. – магистр, НАО «Шәкәрім университет», научный сотрудник, Семей, Казахстан

Касымов А. Б. – PhD, Член Правления – проректор по стратегии и социальному развитию НАО «Шәкәрім университеті», Семей, Казахстан

Дюсупов А. А. – доктор медицинских наук, профессор, Председатель Правления – Ректор НАО «Медицинский университет Семей», Семей, Казахстан

Авторлар туралы мәлімет

Абдикакимов М. Т. – хат-хабар авторы, PhD, әлеуметтану мамандығы бойынша, «Шәкәрім университеті» КеАҚ «Социологиялық талдау орталығының» басшысы, Семей, Қазақстан

Кливенко А. Н. – PhD, доцент, «Шәкәрім университеті» КеАҚ, Shakarim Lab директоры, Семей, Қазақстан

Бектемисов А. А. – магистр, «Шәкәрім университеті» КеАҚ ғылыми қызметкері, Семей, Қазақстан

Касымов А. Б. – PhD, «Шәкәрім университеті» КеАҚ Басқарма мүшесі – стратегия және әлеуметтік даму жөніндегі проректор, Семей, Қазақстан

Дюсупов А. А. – медицина ғылымдарының докторы, профессор, «Семей медицина университеті» КеАҚ Басқарма төрағасы-ректор, Семей, Қазақстан

Information about authors

Abdikakimov M. T. – corresponding author, PhD, Head of the Center for Sociological Analysis of NJSC Shakarim University, Semey, Kazakhstan

Klivenko A. N. – PhD, Associate Professor, NJSC Shakarim University, Head of Shakarim Lab, Semey, Kazakhstan

Bektemissov A. A. – MSc, NJSC Shakarim University, researcher, Semey, Kazakhstan

Kassymov A. B. – PhD, Member of the Management Board - Vice -Rector for Strategy and Social Development, NJSC Shakarim University, Semey, Kazakhstan

Dyussupov A. A. – Doctor of Medical Sciences, Professor, Chairman of the Board – Rector of NJSC «Semey Medical University», Semey, Kazakhstan

GUMILYOV JOURNAL OF SOCIOLOGY
ISSN (Print) 3080-1702. ISSN (Online) 3104-4638

IRSTI 04.81
Scientific article

https://doi.org/10.32523/3080-1702-2026-155-2-27-43

TEACHERS' DIGITAL PRACTICES: THE USE OF AI AND THE AUTOMATION OF PROFESSIONAL ACTIVITIES

***A.K. Amrin*[1] , *Zh.K. Aubakirova*[2] , *S.S. Kaztayeva*[3] ,**
***A.M. Sarsekeyeva*[*4] , *A.E. Yerkebulanov*[5]**

[1,3,4] *Corporate Fund "Fund El Umiti", Astana, Kazakhstan*
[2,5] *Nazarbayev University, Astana, Kazakhstan*

*E-mail: [1]aslanbekamrin@gmail.com, [2]zhaniya.abkr@gmail.com, [3]ss.kaztayeva@gmail.com, [*4]aliya.sarsekeyeva@gmail.com, [5]assylkhan2021@gmail.com*

Abstract. The use of AI and neural networks is becoming a new and rapidly changing direction in the educational system. In this regard, the Republic of Kazakhstan is adopting new policies related to the development of artificial intelligence. This study explores the perception of artificial intelligence by Kazakhstani teachers in the context of widespread digitalization.

The aim of this study is to examine how school teachers perceive and utilize artificial intelligence tools within the context of the digital transformation of the educational system in Kazakhstan. Data was collected through an online survey and in-depth interviews with teachers and representatives of school administration. In addition, SNA (social network analysis) provided teachers' patterns of using AI, revealing the clusters of subject teachers with shared digital practices.

Results of the study demonstrate that Kazakhstani schoolteachers are implementing new platforms into their teaching practice by adapting them to improve the effectiveness of the lessons as well as to facilitate their workload. Despite the positive aspects, teachers have concerns regarding children's critical thinking as well as dependency on modern technologies.

Keywords: artificial intelligence, schoolteachers, sociology of education, computational social science

Received: 24.08.2025; Revised: 30.03.2026; Approved: 27.06.2026; Available online: 30.06.2026

*the corresponding author

Introduction

As humanity enters a new decade of the 21st century, both society at large and national education systems, in particular, have encountered a phenomenon that had not been previously examined in such depth – widespread digitalization. Digitalization refers to an innovation whereby processes and actions that were initially carried out by an actor through physical interaction can now be transferred to a digital domain. Thus, the primary role of digitalization entails and promotes the optimization and enhanced efficiency of certain mechanical stages by eliminating or replacing obsolete actions while maintaining or even improving the final outcome.

Research and publications in the field of education focusing on digitalization have gained significant popularity in recent years and have also advanced considerably in studying the effectiveness of digital learning methods. This was primarily due to the fact that, during the COVID-19 pandemic, the education systems of many countries had to adapt to rapidly changing circumstances and transition to a remote learning format. This shift led to the identification of numerous new aspects and challenges of digitalization, such as the differences in effectiveness between in- person and online learning formats, as well as the engagement and utilization of digital services by teachers and students.

It is worth noting that in the post-COVID period, a new direction in digital education has emerged and begun to develop – the use of artificial intelligence in education. At the same time, this does not solely refer to its use by students, which is a relatively predictable development. In this context, it is more compelling to examine the use of various neural networks and intelligent assistant bots, primarily by teachers in their professional practices.

In this article, the digitalization of education refers to the process of integrating digital technologies into the educational environment, which leads to a transformation of pedagogical practices, teaching methods, and interactions among participants in the educational process.

It is important to distinguish between learning formats and digital tools that support pedagogical activities. Learning formats include in-person, online, and hybrid learning, while digital tools include educational platforms, multimedia technologies, and artificial intelligence tools.

In the context of this study, artificial intelligence tools are considered to be digital systems capable of automating specific pedagogical tasks, including the generation of instructional materials, the analysis of educational data, and the preparation of instructional content.

Additionally, a new trend is emerging in contemporary Kazakhstan, aimed at creating the necessary conditions, as well as an institutional and legislative framework, for the more targeted use of neural networks. Progress in this direction can be observed through measures such as the adoption of the Artificial Intelligence Development Concept for 2024-2029 (Information and legal system “Adilet”, 2024).

The research problem lies in the need to gain an empirically grounded understanding of how school teachers integrate new technologies into their teaching practices and how they assess the associated opportunities and risks, in order to evaluate the digitalization of education not only in terms of technological effectiveness but also in terms of ethical safety.

Thus, the purpose of this study is to examine how school teachers perceive and use artificial intelligence tools to automate teaching processes.

The contribution of this work to studying the impact of digitalization lies in assessing innovations such as artificial intelligence and educational platforms’ influence on the educational system of the Republic of Kazakhstan from the unique perspective of teachers. The significance of these findings lies in the fact that they provide a better understanding of how teachers perceive and use AI tools in their professional practice. This will serve as an important empirical basis for improving policies on the digitalization of education and teacher professional development programs. Identifying existing limitations helps determine the need for additional support measures for teachers.

The central research question is:

How are teachers integrating artificial intelligence and neural networks to automate their teaching activities?

Following the question, we propose several hypotheses:

1. Teachers actively use AI and neural networks to automate their teaching activities;
2. Teachers believe that the integration of AI in education carries risks related to the inaccuracy of information and ethical concerns;
3. Older teachers have more negative attitudes towards children using AI compared to younger ones.

The methodological framework of this study includes both quantitative and qualitative approaches aimed at addressing the research objectives and testing the hypotheses.

Literature review

The current stage of global education development is characterized by a large-scale transformation of pedagogical practices. International studies on digitalization have developed theoretical models that support the integration of digital technologies into teaching practices. In particular, OECD initiatives such as TALIS and DigCompEdu analyze how teachers use digital technologies in the educational process. In this context, the teacher is no longer the sole source of knowledge and therefore needs to navigate the technological environment effectively (Redecker, 2017).

Within the framework of TALIS, the TPACK educational model was examined, which emphasizes teachers' knowledge and skills in the field of technology-enhanced teaching (OECD, 2025). The technologically enabled pedagogical content (TPACK), proposed by P. Mishra and M. Koehler, emphasizes the need for a deep synthesis of subject matter knowledge, pedagogy, and technology for an effective educational process (Mishra and Koehler, 2006). This model views the successful integration of technology into the educational process as a key condition for improving the quality of instruction, developing high-quality educational content, and enhancing student learning outcomes.

Another well-known model explaining technology adoption by users is the Technology Acceptance Model (TAM). This model aims to explain the factors influencing the adoption and use of technology and is widely applied in educational research, demonstrating high explanatory power. Studies based on the TAM model show that when teachers perceive a technology as easy to use (perceived ease of use) and useful for improving the effectiveness of their professional activities (perceived usefulness), this positively influences their intention to use technology in their work.

National models of teachers' digital competencies, such as Digi.kompP (Austria), the Spanish Digital Competence Framework for Teachers (Spain), and the Digital Learning Framework (Ireland), aim to systematize teachers' digital skills, define their levels of development, and support professional growth (OECD, 2023). They describe key areas of teachers' digital competencies, propose models for skill progression, and are used for assessment, certification, and planning of teachers' professional development in the context of the digital transformation of education.

The use of AI also enables the automation of administrative tasks such as grading and attendance tracking, freeing up time for more effective teacher-student interactions (Güneyli et al., 2024).

In this context, teachers' professional digital competence is examined through the lens of the European DigCompEdu model. Within this model, teacher development begins with the Novice stage, who uses technology only to prepare materials, and progresses to the Pioneer stage, who is able to independently create new formats for using technology (Redecker, 2017).

There are four main categories of AI applications: adaptive learning and personalized tutoring, intelligent assessment and management, profiling and prediction, and new products such as educational robots and immersive VR/AR technologies (Wang et al., 2024). Research confirms the high effectiveness of these tools. For example, the use of adaptive systems can improve student test scores by 62% while simultaneously reducing anxiety levels by 20%.

Psychological aspects of technology adoption also play a crucial role. According to self-determination theory (SDT), teachers' sustained use of technology is directly linked to the satisfaction of basic needs such as autonomy, competence, and relatedness (Chiu, 2022). This is reflected in support from leadership and the creation of communities that facilitate the transition to new digital practices. Research on teachers' awareness of AI shows that practical knowledge is the most significant factor influencing the actual use of technology in the classroom (Güneyli et al., 2024).

The development of digitalization in education in Kazakhstan is characterized by the strategic implementation of intelligent systems at the state level. In 2025, the President of Kazakhstan identified teacher training for working with AI as a priority area of educational policy (Moldashev and Sakhimbekov, 2025). Empirical data from a study of 114 Kazakhstani teachers shows that, despite 87% awareness of AI technologies, only 31% actually use them for educational purposes, indicating the selective and situational nature of their implementation (Abykanova et al., 2023). Among the risks, educators cite data privacy, algorithmic bias, and the deepening of "algorithmic inequality,"

whereby students from less affluent regions may be deprived of the benefits of intelligent systems due to a lack of infrastructure. The results of another empirical study demonstrate that age is the main predictor of AI adoption in Kazakhstan, with teachers aged 20–39 years significantly more active in implementing innovations than their older colleagues (Moldashev and Sakhimbekov, 2025). Furthermore, formal ICT training at the university level statistically significantly increases the likelihood of teacher adoption of AI.

According to recent studies, the successful implementation of online education is closely linked to both the characteristics of the students and the instructors involved. In the case of students, this includes their level of digital literacy, subject- specific knowledge, and personal traits (Murray, M. C. and Pérez, J., 2014). It is suggested that the administrations of educational institutions invest in specialized paid courses for teachers, aimed at developing the skills they currently lack in their professional practice. Additionally, it is recommended that institutions encourage teachers' self-directed efforts to improve their qualifications, thereby fostering a culture of lifelong learning. To successfully develop digital pedagogy, a transition to a continuous professional development (TPD) model is proposed. Analysis of the effectiveness of TPD programs shows that one-time training sessions are less effective than long-term mentoring and institutional support (Amemasor et al., 2025).

Thus, the development of AI and digitalization in education is a complex sociocultural process. Kazakhstan's prospects in this area lie in bridging the digital divide and integrating the ethical aspects of AI into training programs. Teachers must be able to use AI to personalize learning and develop modern skills in students.

Data and methods

To study how teachers utilize AI tools, we used a mixed approach with both quantitative (survey) and qualitative (interview) methods.

The online survey involved 103 respondents and was conducted in Kazakh and Russian. The sample included 9,7% of men and 90,3% of women, with the prevalence of the North Kazakhstan region (58,3%). The survey had a filter question to recognize the knowledge of AI tools, with the intention of asking respondents different blocks of questions.

Along with that, 10 in-depth interviews were conducted with teachers and people from the school administration in order to get a better deep-dive into the context. We have to mention that the snowball sampling method was used in both cases, hence the lack of representativeness.

In this study, we also used SNA (Social Network Analysis) to construct a network on how school subjects and AI tools connect with each other. Using 2 questions from the survey, "What subject are you teaching?" and "What kind of AI and neural networks are you using?", we constructed a homogeneous network based on a bipartite matrix projection.

Inside the matrix, rows corresponded to respondents, grouped by subjects (or specializations), and columns to various AI tools and neural networks named by the respondents. A connection between two subjects appears only when they use a common AI. The final network was visualized with RStudio software and was based on Fruchterman-Reingold algorithm, in which nodes are automatically arranged in space according to the strength of their mutual connections. The edges between the nodes indicate a number of common AI tools, where the bigger the number, the brighter the line. This approach allows us to identify potential patterns of AI implementation in the teaching process.

Results

The final sample of the online survey consisted of 103 respondents. The distribution of participants by gender and age is presented in Table 1. Respondents came from various regions and parts of the Republic of Kazakhstan, including: North Kazakhstan Region, Zhambyl Region, Akmola Region, Aktobe Region, Zhetysu Region, Karaganda Region, Kostanay Region, Pavlodar Region, Ulytau Region, and the city of Astana. Special attention should be drawn to the fact that the majority of respondents were from the North Kazakhstan and Zhambyl regions – 58,3% and 31% of teachers, respectively.

Table 1. Distribution of respondents by age and gender

Age	Female	Male
20-30 years	15	4
31–41 years	25	4
42–52 years	36	2
53–63 years	17	0
64 years and older	0	0
Overall	93	10

Note: Compiled based on the authors' original research

Moving on to the professional distribution of respondents, it is important to note that due to the snowball sampling method, the survey included not only teachers but also a significant number of school psychologists and some representatives of school administration. As shown in Figure 1, school psychologists formed the largest single group. However, focusing specifically on teachers, the most frequently represented group was primary school teachers, followed by teachers of Kazakh and Russian languages.

Regarding the work experience, most of the respondents have 1-5 years of experience (20,4%). The second most common experience groups were teachers with 16 to 20 years and 21 to 25 years of service (18,4%). Both teachers with less than one year of experience and teachers with more than 30 years of practice are less represented in our sample, with only 3,9% and 2,9% respectively.

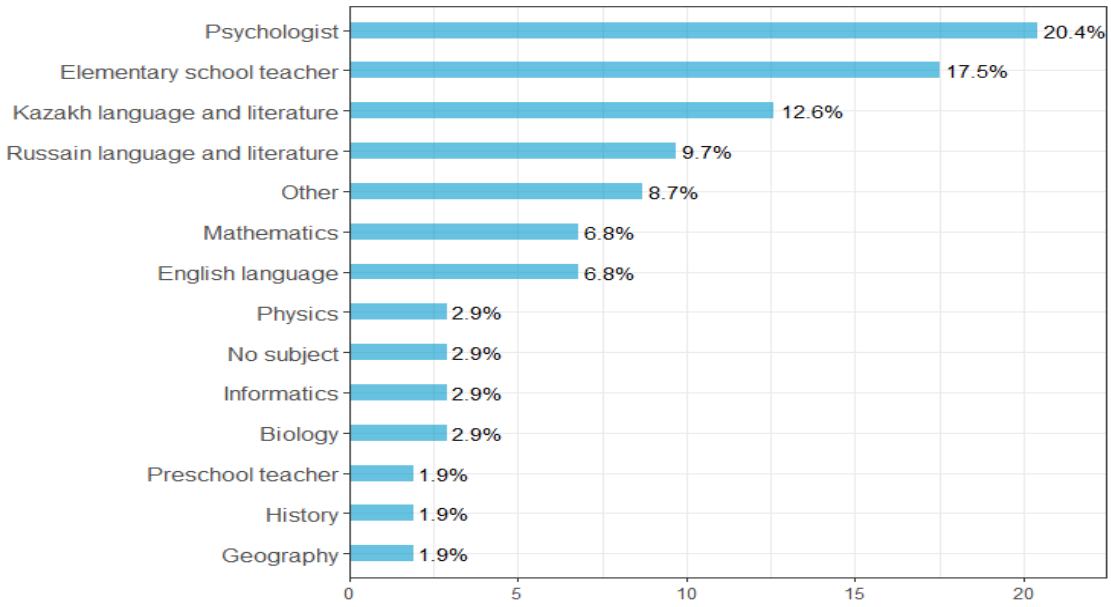

Figure 1. Professional Distribution of respondents
Note: Compiled based on the authors' original research

According to the survey results, only 4,9% of respondents are not familiar with AI tools. Their attitude towards kids using AI varies from neutral to positive.

The same pattern of answers is observed in the group of teachers who know of AI and neural networks. Most of them (41,9%) are positively related to the idea of schoolchildren using AI, with only 3,1% of those who have a negative opinion regarding the topic (Figure 2). It's important to note that age distribution stays the same within both negative and positive attitudes. Therefore, older teachers are as satisfied or as unsatisfied with children using AI tools as younger ones.

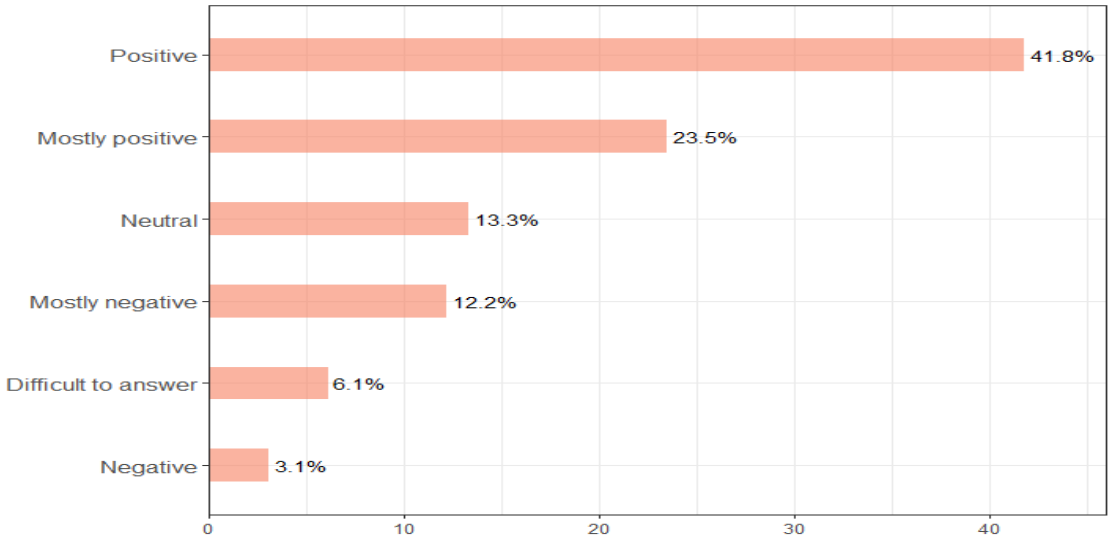

Figure 2. Attitudes towards children's use of AI and neural networks

Note: Compiled based on the authors' original research

Out of respondents who have knowledge about artificial intelligence, 64,3% use it in their professional activities. As seen in Figure 3, these tools have become a big part of teachers' lives as they frequently use them.

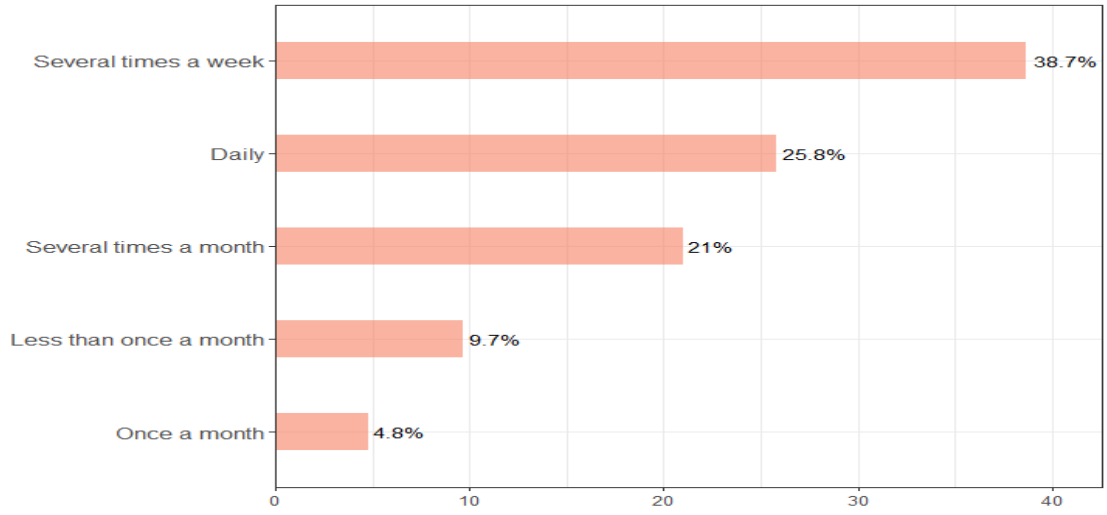

Figure 3. Frequency of using AI and neural networks in professional activities

Note: Compiled based on the authors' original research

For the next question, respondents had an option of choosing multiple answers. As it's presented in Table 2, teachers use AI tools for various reasons. While the difference between age groups is not radical, it is noticeable that teachers mostly use AI for creating content rather than doing routine tasks. Interesting that teachers from the oldest age group (53-63 years old) are using AI to plan lessons much less than the rest of the respondents. They also found it difficult to explain in what ways they use new technologies in their teaching practice. This may highlight the difference in how specialists of different ages adapt to AI according to their professional needs.

Table 2. Aspects of using AI and neural networks are divided by age groups

Activity	20-30 years old (%)	31-41 years old (%)	42-52 years old (%)	53-63 years old (%)
Checking and grading student assignments	10,4	12,5	12,2	4,5
Creating educational materials	25,0	20,8	30,6	13,6
Difficult to answer	4,2	0,0	2,0	40,9
Documentation	18,8	18,8	8,2	18,2
Lesson planning	18,8	20,8	20,4	4,5
Searching for educational resources	22,9	27,1	26,5	18,2

Note: Compiled based on the authors' original research

56,5% of teachers admitted that they experience difficulties while working with artificial intelligence. As shown in Figure 4, the main difficulty occurring for respondents is the required paid subscription. On the other hand, integrating AI into the learning process is one of the last problems.

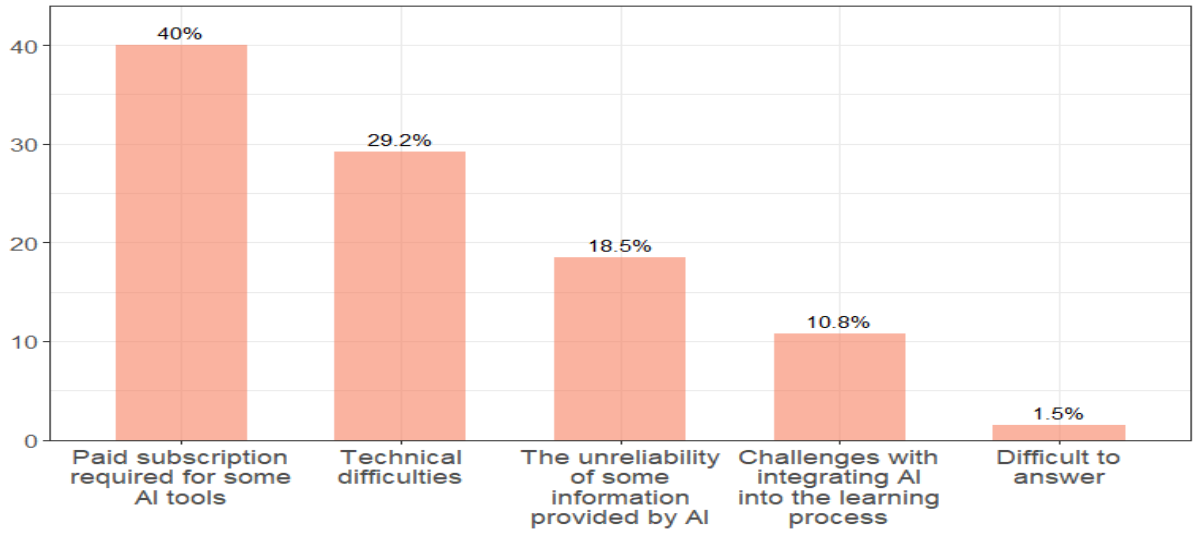

Figure 4. Difficulties while using AI and neural networks

Note: Compiled based on the authors' original research

Almost all of the respondents agreed that using AI and neural networks has potential risks (Figure 5). The main concern for teachers is the fact that AI can make people too dependent on technology while simultaneously not always providing the correct transformation. At the same time, ethical concerns such as personal data leaks, environmental damage, and plagiarism are not among the top fears of teachers. We can also assume that they don't feel threatened by AI, as only 11,8% are afraid that the teacher's role in education may get weaker.

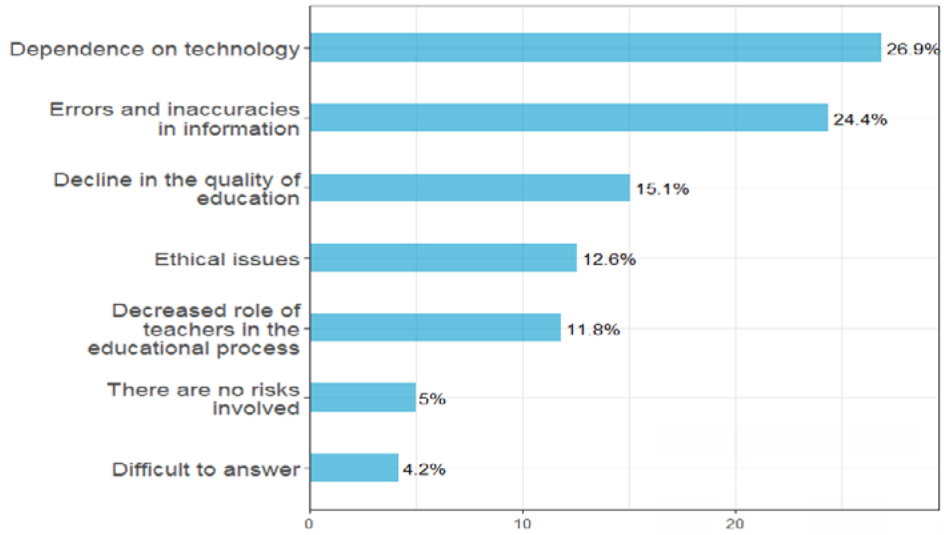

Figure 5. Risks while using AI and neural networks

Note: Compiled based on the authors' original research

44,3% of respondents believe that AI will positively influence the quality of the educational system of Kazakhstan. Despite that, 36,1% found this question difficult to answer. It is an indicator of teachers not fully grasping the idea of AI influencing education on a higher level.

We also asked respondents to name AI tools and neural networks that teachers use in their practice. They named several of them, for example: ChatGPT, DeepL, DeepSeek, Gamma, Canva, Quizlet, Kahoot!, and others.

The graph in Figure 6 shows the network of relationships between school subjects based on the use of common AI and neural networks. Nodes of the network are represented by subject teachers and other specialists, while edges of the network are an indication of how many overlapping types of AI were mentioned between the nodes.

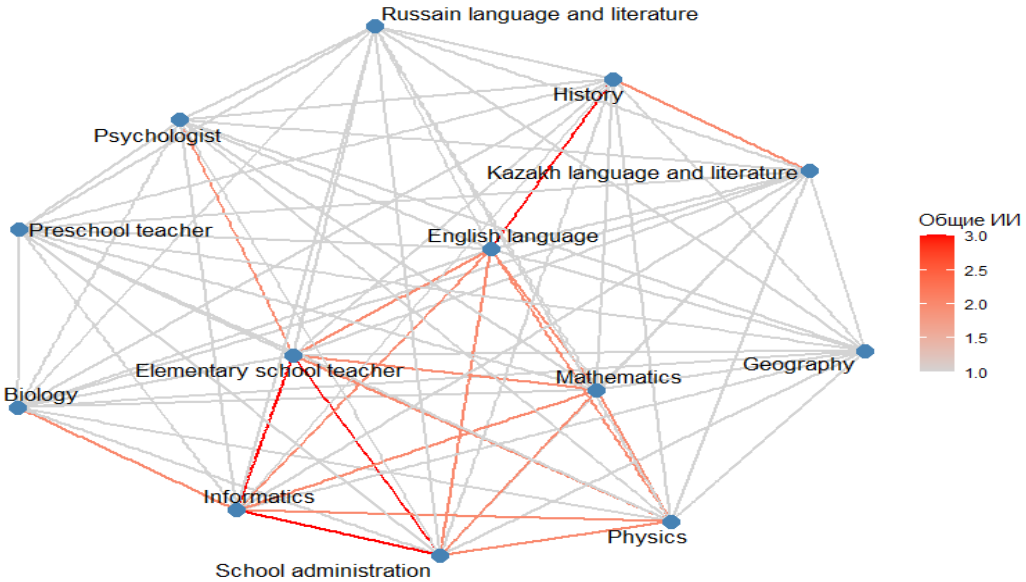

Figure 6. Frequency of using AI and neural networks in professional activities

Note: Compiled based on the authors' original research

As it's seen on the graph, the densest connections are observed between informatics, elementary school teachers and school administration. The color of the edge signifies that this cluster uses the most similar AI tools

in their professional activity. It is likely that they are using more universal or cross-disciplinary AI tools and neural networks.

On the contrary, school psychologists, preschool teachers, geography and Russian language and literature teachers demonstrate a weaker connection with other subjects. It may be due to the fact that these subjects don't require a wide spectrum of different tools or said tools are too specific for broader use.

There are also some informal thematic clusters, for example, technical disciplines (informatics, physics, mathematics). At the same time, we can highlight a weaker but still evident cluster of subjects related to human sciences (English language, history, Kazakh language and literature).

Thus, the network demonstrates that there is a discipline-specific difference between types of AI and neural networks used in school education.

As a part of qualitative research, 10 in-depth interviews were conducted with teachers from both rural and urban schools and colleges in Kazakh and Russian. Table 3 presents a socio-demographic portrait of respondents.

Table 3. Basic Profile of Respondents Participating in the Interviews

Respondent №	Gender	Age	Region	City/Village	Teaching Experience	Subjects Taught/ Professional Background
Respondent 1	Male	30	North Kazakhstan region	Village	10 years	Mathematics. Previous experience teaching Informatics.
Respondent 2	Female	33	Astana	City	3 years	Informatics. Previous experience working i n private educational centers.
Respondent 3	Female	34	Zhetysu region	City	12 years	English
Respondent 4	Male	30	Akmola region	Village	5 years	Informatics
Respondent 5	Male	27	Astana	City	5 years	Deputy Principal for Educational Affairs.
Respondent 6	Female	32	Almaty region	Village	10 years	English
Respondent 7	Female	24	Atyrau region	Village	4 years	Kazakh Language and Literature
Respondent 8	Male	43	Aktobe region	City	23 years	Founder of a multidisciplinary college
Respondent 9	Female	43	Kostanay region	City	3 years	Director of a comprehensive school. Teaching Russian and Kazakh languages
Respondent 10	Female	56	Almaty region	Village	32 years	Teaching the Russian language and literature

Note: Compiled based on the authors' original research

The interviews were coded and analyzed using MaxQDA software. Based on the interview texts, a coding system consisting of 19 thematic categories was created.

Figure 7 shows a code matrix reflecting the share of each thematic code in a separate interview (%). Every colored block shows how significant every topic is in the context of a specific respondent, ranging from light to dark red (high proportion) and blue (standardized demographic categories or lowest proportion).

- Most commonly named topics are:
- Digital and AI platforms;
- Attitudes towards learning with AI;
- AI replacement of people and problems with using AI;
- Ethical concerns
- Use of AI by students
- Support of teachers

Code	№9	№7	№3	№6	№5	№1	№10	№8	№2	№4
ChatGPT	100,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%
Purposes of using AI	0,00%	100,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%
Additionally	25,00%	0,00%	50,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	25,00%
Ethical concerns	7,14%	7,14%	14,29%	14,29%	21,43%	14,29%	0,00%	21,43%	0,00%	0,00%
AI Courses and Training	8,33%	0,00%	8,33%	33,33%	8,33%	0,00%	8,33%	25,00%	8,33%	0,00%
Support of teachers	10,53%	21,05%	5,26%	10,53%	5,26%	26,32%	15,79%	5,26%	0,00%	0,00%
The Impact of AI on Education	15,38%	15,38%	15,38%	7,69%	15,38%	15,38%	7,69%	0,00%	7,69%	0,00%
Use of AI by students	11,11%	11,11%	5,56%	11,11%	16,67%	11,11%	16,67%	16,67%	0,00%	0,00%
AI replacement of humans	6,25%	6,25%	18,75%	6,25%	12,50%	18,75%	18,75%	6,25%	6,25%	0,00%
Suggestions for improving AI	0,00%	8,33%	8,33%	16,67%	16,67%	8,33%	8,33%	33,33%	0,00%	0,00%
Problems of using AI	8,33%	8,33%	4,17%	20,83%	12,50%	12,50%	8,33%	12,50%	4,17%	8,33%
Work experience	10,00%	10,00%	10,00%	10,00%	10,00%	10,00%	10,00%	10,00%	10,00%	10,00%
AI platforms	5,00%	10,00%	25,00%	10,00%	5,00%	5,00%	5,00%	15,00%	10,00%	10,00%
Gender	10,00%	10,00%	10,00%	10,00%	10,00%	10,00%	10,00%	10,00%	10,00%	10,00%
Job title	9,09%	9,09%	9,09%	9,09%	9,09%	9,09%	9,09%	9,09%	18,18%	9,09%
Age	16,67%	0,00%	16,67%	16,67%	0,00%	16,67%	16,67%	0,00%	0,00%	16,67%
Digital platforms	5,71%	14,29%	0,00%	8,57%	8,57%	11,43%	5,71%	25,71%	8,57%	11,43%
Attitudes towards learning with AI	7,14%	7,14%	3,57%	17,86%	10,71%	14,29%	3,57%	10,71%	14,29%	10,71%
Administration support	0,00%	14,29%	0,00%	0,00%	14,29%	28,57%	14,29%	0,00%	14,29%	14,29%

Figure 7. Code Matrix Browser

Note: Compiled based on the authors' original research

Teachers use a wide spectrum of digital and artificial intelligence-based platforms (Figure 8). Respondents most often use ChatGPT, GammaAI, Bilimland, WordAll, and Canva. According to respondents, these tools are significantly enhancing pedagogical practice, allowing them to spend more time on family and private life. In most cases, platforms are used to create lesson plans, generate text, images, presentations and check-lists.

«Yes, I use them. Recently I started using it for clarity, to create images. Let›s say you type in text and an image shows up, but this is for illustrative purposes. I use «ChatGPT» to create independent examples for children or to divide them into groups when it needs to be done very quickly. It is pretty quick and does not take time. «ChatGPT» does it faster, you set the pace for it. It is a kind of mini-assistant. In this regard, it takes over such a small routine».

Male, 30 y.o.

Additionally, respondents note improvements in the quality and effectiveness of lessons, as well as interactivity and involvement of all students in the learning process thanks to the use of visual materials created by AI.

"But in Russian language classes, probably, in the aim of motivation, for example, to give more assignments during the lesson, to cover the whole class, platforms are used more often. The use of digital platforms makes lessons more productive. Assignments become more productive. And most importantly, involvement of all students, no one is left out. In my opinion, this is the main aspect for all of the school teachers".

Female, 56 y.o.

Reducing paperwork is also an important result of using digital and AI platforms in teaching practice.

"Perhaps platforms can replace what we, teachers, educators, professors, used to do before – working with books, creating tests and writing them ourselves. Then we would prepare exam materials, search through books to find difficult questions or something like that. Nowadays, we don't do that. This is how platforms can make working with tests easier. For example, we can give students QR code and say: "Here, follow this link". This way we save paper. We don't have to print out a million sheets of paper, sit and check these tests".

Female, 34 y.o.

Figure 8. Word clouds for the code "AI platforms" and "Digital platforms"

Note: Compiled based on the authors' original research

Despite a number of advantages, respondents face challenges such as:

- Weak material and technical base of schools and the internet, especially in rural areas;
- The cost of subscription and paid features for a wider spectrum of functions;
- Language and age barrier, the quality of translation. Difficulties occur when it comes to platforms functioning in English, especially for an older generation. There are also problems with translation into Kazakh language;

- The risk of dependency and critical thinking decline among students;
- Lack of a universal platform and systematic approach. Respondents mention that they want a single universal platform approved by the state with plans and a clear algorithm of action.

Teachers also expressed ethical concerns regarding the use of AI in the learning process. Main ethical concerns, mentioned in the interviews, relate to the security and confidentiality of personal data, which may be transferred or used by various digital platforms and services. Many respondents are worried about the possibility of leakage or misuse of personal information, including photographs, contact details, and information about students' performance and attendance. In addition, the importance of centralized regulation and control by state authorities in matters relating to the processing and storage of confidential data is emphasized.

"Well, there is concern that, for example, material that you've created could leak somewhere. After all, data is stored in your account. Many teachers log in into their accounts from other people's computers and then don't log out, leaving their account accessible. Sometimes personal materials can be stolen. I have read about it in the internet, that you need to protect your data, set up two-factor authentication, etc.".

Female, 33 y.o.

Teachers have mixed attitudes toward students' use of AI. A positive attitude is expressed when artificial intelligence is used to understand and learn new material, search for information and develop skills. On the other hand, a negative attitude is expressed towards using AI to provide ready-made answers, which stops the development of thinking, independence and analytical abilities.

Teachers note that work written with AI often looks too perfect compared to the average student's level, which raises suspicions. To determine whether a student used AI or not, teachers ask additional oral questions to check how well this student knows the material. According to respondents, experience and professional intuition allow them in which cases students have used AI. In general, teachers support the appropriate use of artificial intelligence. In general, teachers support the moderate and appropriate use of AI, which helps rather than replaces students' independent work.

Discussions during the interviews about the possibility of AI replacing teachers show that AI can take over some of teacher's functions, but cannot completely replace them. AI can help explain material, test knowledge and provide visual aids, but aspects such as live communication, guidance and student support along with creative approach to lessons, remain the prerogative of teachers.

"Perhaps platforms can replace the process of explaining materials, they can replace it. But they cannot replace the process of assessment and communication. Well, for example, there are subjects that are all about communication, such as oral subjects. For example, history and literature. There is no way without communication there. And when a child answers something, it is equivalent to giving them a book to read, namely the dialogue itself... We learn at school, and ninety percent of skill formation is based on communication. Only through communication can a person live in society. Therefore, I disagree that information technology can replace the entire curriculum. It can only explain the material, and that's all. Everything else is the teacher's job".

Female, 43 y.o.

Additional measures to support teachers have an impact on students' academic performance. These measures include both material and non-material incentives, promoting the involvement of teachers in the educational process.

The main support measures required for teachers are:

- Teachers' motivation. Creating conditions for continuous professional development. Teachers should be interested in improving their skills rather than focusing solely on receiving bonuses.
- Workplace equipment. Teachers must be provided with modern equipment, stable internet, and interactive whiteboards. This will allow them effectively use digital resources and technologies in teaching.
- Professional development. Free courses, seminars, and training sessions should be held at a time convenient for teachers and allow them to improve their professional and personal competencies.

- Work process organization. The key role is played by the correct distribution of workload, the reduction of bureaucratic work and providing teachers with more free time to prepare for lessons.
- Recognition of merits. Encouragement, praise and opportunity to summarize and share their experience have a positive effect on teachers' motivation.

Conclusion

This study examines how teachers in Kazakhstan integrate information technology (including artificial intelligence and neural networks) into their professional work. A qualitative and quantitative analysis was conducted, revealing that teachers actively use digital tools in their professional work. The results obtained through surveys and interviews correlate with key findings in the contemporary literature, confirming that the integration of artificial intelligence (AI) in Kazakhstan reflects global contradictions and challenges of digital transformation.

The study shows that digital practices are quite common among Kazakhstani teachers. However, the frequency and number of tools used depend on the subject taught and the tasks to be completed.

The online survey and in-depth interviews revealed that teachers' attitudes toward the use of AI in education are mixed. Some note that it makes lessons more engaging and interesting for students, and helps engage them in the learning process. However, others believe that platforms cannot completely replace face-to-face communication and interaction between teachers and students. At the same time, they tend to positively assess the impact of AI on the further development of the education system in the Republic of Kazakhstan.

Overall, their attitudes toward the use of AI by students are also positive, regardless of the teacher's age. Despite this, there are concerns that students may become overly dependent on platforms, leading to a discontinuation of traditional learning materials and a decline in critical thinking. Teachers' concerns about students' overreliance on platforms and a decline in critical thinking are clearly reflected in the literature. Güneyli et al. (2024) warn of the possibility of "AI addiction," where students delegate complex problem-solving to algorithms, which negatively impacts independent thinking. Thus, hypothesis number two was only partially confirmed, since ethical issues are of less concern to teachers. Regardless, they still express concerns about the leakage of personal data and the inaccurate information sometimes provided by artificial intelligence.

Teachers emphasize that they always supplement and adapt platform materials to their needs, as they do not always fully align with their plans and methods. Many note that the use of AI and neural networks facilitates their work outside the classroom, allowing them to quickly find and adapt materials, saving time. Social media analysis data shows that a range of AI tools are used not only by subject teachers but also by school administration, demonstrating the broad applicability of these platforms in practice. However, not all teachers have good internet access, let alone the ability to purchase paid features on these platforms.

Teachers argue that despite the use of technology, the primary goal remains the same: student development, not simply demonstrating teacher abilities. This finding aligns with Mishra and Koehler (2006), who argue that it is the way a technology is used that matters, not its availability.

A statistical analysis was conducted using the chi-square test. The results were statistically insignificant ($p > 0.05$), indicating the absence of a significant relationship between sociodemographic characteristics (gender, age, region of residence) and practices related to the implementation and use of digital tools within the sample of this study.

Despite these concerns, the study indicates that artificial intelligence and digitalization are being actively integrated into teachers' daily practices. The benefits and convenience of digital tools noted by teachers indicate the need for training in their more effective and efficient use. Ultimately, successful AI integration requires bridging the digital divide to ensure a balance between automating tasks and maintaining the teacher as the central component of learning.

Funding

This research has been/was/is funded by the Committee of Science of the Ministry of Science and Higher Education of the Republic of Kazakhstan (Grant No. BR28713139).

Authors' Contributions

A.K. Amrin – overall management, summarization of work results.
Zh.K. Aubakirova – analysis and interpretation of quantitative data.
S.S. Kaztayeva – analysis and interpretation of qualitative data.
A.M. Sarsekeyeva – literature review, methodology.
A.E. Yerkebulanov – data collection, methodology.

References

1. Абыканова Б.Т., Салыкбаева Ж.К., Кайыржан М., Бахтыгереев А. (2023). Системы на основе искусственного интеллекта в педагогическом образовании: возможности и последствия. Вестник Атырауского университета имени Х. Досмухамедова, 4(71), с. 59–72. https://doi.org/10.47649/vau.2023.v.71.i4.06
2. Amemasor, S.K., Oppong, S.O., Ghansah, B., Benuwa, B.-B. and Essel, D.D. (2025). A systematic review on the impact of teacher professional development on digital instructional integration and teaching practices. Frontiers in Education, 10, c. 1541031. https://doi.org/10.3389/feduc.2025.1541031
3. Aydin, M.K., Yildirim, T. and Kus, M. (2024). Teachers' digital competences: a scale construction and validation study. Frontiers in Psychology, 15, c. 1356573. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2024.1356573
4. Chiu, T.K.F. (2022). School learning support for teacher technology integration from a self-determination theory perspective. Educational Technology Research and Development, 70, c. 931–949. https://doi.org/10.1007/s11423-022-10096-x
5. Davis, F.D. (1989). Perceived Usefulness, Perceived Ease of Use, and User Acceptance of Information Technology. MIS Quarterly, 13(3), c. 319-340. https://doi.org/10.2307/249008
6. Güneyli, A., Burgul, N.S., Dericioğlu, S., Cenkova, N., Becan, S., Şimşek, Ş.E. and Güneralp, H. (2024). Exploring Teacher Awareness of Artificial Intelligence in Education: A Case Study from Northern Cyprus. European Journal of Investigation in Health, Psychology and Education, 14, c. 2358–2376. https://doi.org/10.3390/ejihpe14080156
7. Mishra, P. and Koehler, M.J. (2006). Technological Pedagogical Content Knowledge: A Framework for Teacher Knowledge. Teachers College Record, 108(6), c. 1017–1054. https://doi.org/10.1111/j.1467-9620.2006.00684.x
8. Moldashev, K. and Sakhimbekov, B. (2025). Determinants of Teachers' Adoption of Artificial Intelligence: Evidence from Kazakhstan. Eurasian Journal of Economic and Business Studies, 69(4), c. 19-31. https://doi.org/10.47703/ejebs.v69i4.565
9. OECD (2023) OECD Digital Education Outlook 2023: Towards an Effective Digital Education Ecosystem. Paris: OECD Publishing. https://www.oecd.org/en/publications/oecd-digital-education-outlook-2023_c74f03de-en/full-report/teacher-digital-competences-formal-approaches-to-their-development_4a05344c.html
10. OECD (2025) Teaching and Learning International Survey (TALIS) 2024 Conceptual Framework. Paris: OECD Publishing. https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2025/06/teaching-and-learning-international-survey-talis-2024-conceptual-framework_aad4c349/7b8f85d4-en.pdf
11. Redecker, C. (2017). European Framework for the Digital Competence of Educators: DigCompEdu. Edited by Y. Punie. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
12. Smestad, B., Hatlevik, O.E., Johannesen, M. and Øgrim, L. (2023). Examining dimensions of teachers' digital competence: A systematic review pre- and during COVID-19. Heliyon, 9, c. e16677. https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2023.e16677
13. Tzafilkou, K., Perifanou, M. and Economides, A.A. (2023). Assessing teachers' digital competence in primary and secondary education: Applying a new instrument to integrate pedagogical and professional elements for digital education. Education and Information Technologies, 28, c. 16017–16040. https://doi.org/10.1007/s10639-023-11848-9
14. Wang, S., Wang, F., Zhu, Z., Wang, J., Tran, T. and Du, Z. (2024). Artificial intelligence in education: A systematic literature review. Expert Systems with Applications, 252, c. 124167. https://doi.org/10.1016/j.eswa.2024.124167

А.К. Амрин[1], Ж.К. Аубакирова[2], С.С. Казтаева[3], А.М. Сарсекеева[4], А.Е. Еркебуланов[5]

[1,3,4] «El Umiti қоры» Корпоративтік қоры, Астана, Қазақстан

[2,5] Назарбаев Университеті, Астана, Қазақстан

МҰҒАЛІМДЕРДІҢ ЦИФРЛЫҚ ТӘЖІРИБЕСІ: ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТІНІ ҚОЛДАНУ ЖӘНЕ КӘСІБИ ҚЫЗМЕТТІ АВТОМАТТАНДЫРУ

Аңдатпа. Жасанды интеллект пен нейрожелілерді қолдану білім беру жүйесінде жаңа әрі қарқынды өзгеретін бағытқа айналуда. Осыған байланысты Қазақстан Республикасы жасанды интеллектіні дамытуға байланысты жаңа саясатты енгізуде. Бұл зерттеуде қазақстандық мұғалімдердің жасанды интеллектіні қабылдауын кең ауқымды цифрландыру контекстінде зерттеу мақсаты қойылған.

Зерттеудің мақсаты – Қазақстандағы білім беру жүйесінің цифрлық трансформациясы контекстінде мектеп мұғалімдерінің жасанды интеллект құралдарын қалай қабылдайтынын және қолданатынын зерттеу. Мәліметтер онлайн сауалнама және мұғалімдер мен мектеп әкімшілігінің өкілдерімен тереңдетілген сұхбаттар арқылы жиналды. Сонымен қатар, SNA (әлеуметтік желілерді талдау) әдісі мұғалімдердің ЖИ қолдану үлгілерін анықтауға, жалпы цифрлық практикаларды қолданатын мұғалімдер кластерлерін айқындауға мүмкіндік берді.

Зерттеу нәтижелері қазақстандық мектеп мұғалімдерінің жаңа платформаларды педагогикалық практикасына енгізіп, оларды сабақтардың тиімділігін арттыру және жұмыс жүктемесін жеңілдету үшін бейімдеп отырғанын көрсетеді. Мұғалімдер, жалпы, жасанды интеллекттің білім беру жүйесінің дамуына әсерін оң бағалайды. Дегенмен, оң тұстарға қарамастан, мұғалімдер балалардың сыни ойлау қабілетінің нашарлауына және заманауи технологияларға тәуелділіктің артуына алаңдаушылық білдіреді.

Негізгі ұғымдар: жасанды интеллект, мектеп мұғалімдері, білім әлеуметтануы, есептік әлеуметтік ғылымдар

А.К. Амрин[1], Ж.К. Аубакирова[2], С.С. Казтаева[3], А.М. Сарсекеева[4], А.Е. Еркебуланов[5]

[1,3,4] КФ «Фонд El Umiti», Астана, Казахстан

[2,5]Назарбаев Университет, Астана, Казахстан

ЦИФРОВЫЕ ПРАКТИКИ УЧИТЕЛЕЙ: ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИИ И АВТОМАТИЗАЦИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Аннотация. Использование искусственного интеллекта и нейросетей становится новым и быстро меняющимся направлением в системе образования. В связи с этим Республика Казахстан адаптирует новую политику, связанную с развитием искусственного интеллекта. В данном исследовании изучается восприятие искусственного интеллекта казахстанскими учителями в контексте широкой цифровизации.

Цель данного исследования – изучить, как школьные учителя воспринимают и используют инструменты искусственного интеллекта в контексте цифровой трансформации системы образования в Казахстане. Данные были собраны посредством онлайн-опроса и углубленных интервью с учителями и представителями школьной администрации. Кроме того, SNA (социально-сетевой анализ) позволил выявить модели использования ИИ учителями, выявив кластеры учителей, использующих общие цифровые практики.

Результаты исследования показывают, что казахстанские школьные учителя внедряют новые платформы в свою педагогическую практику, адаптируя их для повышения эффективности уроков, а также для облегчения своей рабочей нагрузки. Учителя в целом позитивно оценивают влияние ИИ на развитие образовательной системы. Несмотря на положительные аспекты, учителя выражают озабоченность по поводу ухудшения критического мышления детей, а также их зависимости от современных технологий.

Ключевые слова: искусственный интеллект, школьные учителя, социология образования, вычислительные социальные науки

References

1. Abykanova B., Salykbayeva Z., Kaiyrzhan M., Baktygereev A. (2023). Sistemy na osnove iskusstvennogo intellekta v pedagogicheskom obrazovanii: vozmozhnosti i posledstvija. Vestnik Atyrauskogo universiteta imeni H. Dosmuhamedova, 4(71), c. 59–72. https://doi.org/10.47649/vau.2023.v.71.i4.06
2. Amemasor, S.K., Oppong, S.O., Ghansah, B., Benuwa, B.-B. and Essel, D.D. (2025). A systematic review on the impact of teacher professional development on digital instructional integration and teaching practices. Frontiers in Education, 10, c. 1541031. https://doi.org/10.3389/feduc.2025.1541031
3. Aydin, M.K., Yildirim, T. and Kus, M. (2024). Teachers' digital competences: a scale construction and validation study. Frontiers in Psychology, 15, c. 1356573. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2024.1356573
4. Chiu, T.K.F. (2022). School learning support for teacher technology integration from a self-determination theory perspective. Educational Technology Research and Development, 70, c. 931–949. https://doi.org/10.1007/s11423-022-10096-x
5. Davis, F.D. (1989). Perceived Usefulness, Perceived Ease of Use, and User Acceptance of Information Technology. MIS Quarterly, 13(3), c. 319-340. https://doi.org/10.2307/249008
6. Güneyli, A., Burgul, N.S., Dericioğlu, S., Cenkova, N., Becan, S., Şimşek, Ş.E. and Güneralp, H. (2024). Exploring Teacher Awareness of Artificial Intelligence in Education: A Case Study from Northern Cyprus. European Journal of Investigation in Health, Psychology and Education, 14, c. 2358–2376. https://doi.org/10.3390/ejihpe14080156
7. Mishra, P. and Koehler, M.J. (2006). Technological Pedagogical Content Knowledge: A Framework for Teacher Knowledge. Teachers College Record, 108(6), c. 1017–1054. https://doi.org/10.1111/j.1467-9620.2006.00684.x
8. Moldashev, K. and Sakhimbekov, B. (2025). Determinants of Teachers' Adoption of Artificial Intelligence: Evidence from Kazakhstan. Eurasian Journal of Economic and Business Studies, 69(4), c. 19-31. https://doi.org/10.47703/ejebs.v69i4.565
9. OECD (2023) OECD Digital Education Outlook 2023: Towards an Effective Digital Education Ecosystem. Paris: OECD Publishing. https://www.oecd.org/en/publications/oecd-digital-education-outlook-2023_c74f03de-en/full-report/teacher-digital-competences-formal-approaches-to-their-development_4a05344c.html
10. OECD (2025) Teaching and Learning International Survey (TALIS) 2024 Conceptual Framework. Paris: OECD Publishing. https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2025/06/teaching-and-learning-international-survey-talis-2024-conceptual-framework_aad4c349/7b8f85d4-en.pdf
11. Redecker, C. (2017). European Framework for the Digital Competence of Educators: DigCompEdu. Edited by Y. Punie. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
12. Smestad, B., Hatlevik, O.E., Johannesen, M. and Øgrim, L. (2023). Examining dimensions of teachers' digital competence: A systematic review pre- and during COVID-19. Heliyon, 9, c. e16677. https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2023.e16677
13. Tzafilkou, K., Perifanou, M. and Economides, A.A. (2023). Assessing teachers' digital competence in primary and secondary education: Applying a new instrument to integrate pedagogical and professional elements for digital education. Education and Information Technologies, 28, c. 16017–16040. https://doi.org/10.1007/s10639-023-11848-9
14. Wang, S., Wang, F., Zhu, Z., Wang, J., Tran, T. and Du, Z. (2024). Artificial intelligence in education: A systematic literature review. Expert Systems with Applications, 252, c. 124167. https://doi.org/10.1016/j.eswa.2024.124167

Information about authors

Amrin A.K. – master of Science in Technology Management, Director of CF "Fund El Umiti", Astana, Kazakhstan
Aubakirova Zh.K.– bachelor of Social Science, graduate student, Nazarbayev University, Astana, Kazakhstan
Kaztayeva S.S. – PhD candidate in Sociology, Kazakhstan Sociology Lab researcher, CF "Fund El Umiti", Astana, Kazakhstan

Sarsekeyeva A.M. – corresponding author, PhD candidate in Sociology, head of the Kazakhstan Sociology Lab, CF "Fund El Umiti", Astana, Kazakhstan

Yerkebulanov A.E. – bachelor of Social Science, graduate student, Nazarbayev University, Astana, Kazakhstan

Авторлар туралы мәлімет

Амрин А.К. – технологияларды басқару саласындағы ғылым магистрі, «El Umiti қоры» КҚ директоры, Астана, Қазақстан

Аубакирова Ж.К. – әлеуметтік ғылымдар бакалавры, магистрант, Назарбаев Университеті, Астана, Қазақстан

Казтаева С.С. – әлеуметтану мамандығы бойынша PhD кандидат, Kazakhstan Sociology Lab зерттеушісі, «El Umiti қоры» КҚ, Астана, Қазақстан

Сарсекеева А.М. – хат-хабар авторы, әлеуметтану мамандығы бойынша PhD кандидат, Kazakhstan Sociology Lab жетекшісі, «El Umiti қоры» КҚ, Астана, Қазақстан

Еркебуланов А.Е. – әлеуметтік ғылымдар бакалавры, магистрант, Назарбаев Университеті, Астана, Қазақстан

Сведения об авторах

Амрин А.К. – магистр наук в области управления технологиями, директор КФ «Фонд El Umiti», Астана, Казахстан

Аубакирова Ж.К. – бакалавр социальных наук, магистрант, Назарбаев Университет, Астана, Казахстан

Казтаева С.С. – PhD кандидат по социологии, исследователь Kazakhstan Sociology Lab, КФ «Фонд El Umiti», Астана, Казахстан

Сарсекеева А.М. – автор для корреспонденции, PhD кандидат по социологии, руководитель Kazakhstan Sociology Lab, КФ «Фонд El Umiti», Астана, Казахстан

Еркебуланов А.Е. – бакалавр социальных наук, магистрант, Назарбаев Университет, Астана, Казахстан

GUMILYOV JOURNAL OF SOCIOLOGY
ISSN (Print) 3080-1702. ISSN (Online) 3104-4638

IRSTI 04.51.67
Research article

https://doi.org/10.32523/3080-1702-2026-155-2-44-54

TRANSFORMING FAMILY VALUES IN THE PROCESS OF MODERNIZATION: A CASE STUDY OF KAZAKH FAMILIES IN TURKESTAN REGION

N.A. Baibakhov *[1], K.E. Yusupov[2], M.B. Baibolov[3], D.N. Kelesbayev[4], B.B. Yertayeva[5]

[1,2,3,4,5]Khoja Akhmet Yassawi International Kazakh-Turkish University, Turkestan, Kazakhstan

*E-mail: *[1]nurbol.baibakhov@ayu.edu.kz, [2]kuanyshbek.yussupov@ayu.edu.kz, [3]myrzakhan.baibolov@ayu.edu.kz, [4]dinmukhamed.kelesbayev@ayu.edu.kz, [5]bagdat.yertayeva@ayu.edu.kz*

Abstract. This study examines the impact of modernization on family values in Kazakhstan, focusing on Kazakh families in the Turkestan Region as a case study. Beyond economic and technological changes, modernization fundamentally transforms the structure of social institutions and the value systems of individuals. Against this background, the main aim of the study is to identify how modernization has reshaped the values of the traditional Kazakh family. The theoretical framework draws on Talcott Parsons' structural-functionalism, Alex Inkeles' modernization indicators, and contemporary theories of individualization. The study is based on empirical field research conducted among Kazakh families in the Turkestan Region. Quantitative data were collected from 584 respondents selected through a stratified sampling method, while qualitative data were obtained from 20 in-depth interviews. The findings reveal the emergence of a "dual structure" in family values. On the one hand, traditional values such as family unity, respect, and intergenerational solidarity remain strong. On the other hand, modern orientations -particularly individual freedom, gender equality, and joint decision-making- are increasingly prominent, especially among younger generations. Women's educational attainment and urbanization are identified as key factors driving the spread of modern family values. The study demonstrates that modernization does not lead to the erosion of traditional family values but rather to a process of selective adaptation and hybridization. These findings provide important insights for the development of family policies and the sustainability of intergenerational value transmission in Kazakhstan.

Keywords: modernization, Kazakh family, family values, social transformation, Turkestan region, intergenerational differences.

Received: 03.11.2025; Revised: 05.05.2026; Approved: 27.06.2026; Available online: 30.06.2026

*the corresponding author

Introduction

Modernization is a multidimensional process that transforms both economic structures and cultural norms. It reshapes how people live, work, and interact. Industrialization, urbanization, education, and communication technologies have significantly changed social life over the past century. These changes also affect individual values and social institutions, particularly the family.

Historically, the family has played a central role in reproduction, intergenerational continuity, and socialization (Parsons, 1955). However, modernization has altered both its structure and functions. Traditional extended families based on hierarchy are increasingly replaced by more individualized and emotionally oriented forms (Goode, 1963; Beck and Beck-Gernsheim, 2002).

In Kazakhstan, the post-Soviet transition has intensified these transformations. Economic liberalization, migration, urbanization, and access to global media have reshaped family roles and relationships. Despite these changes, the family remains a central moral and social institution (Nurzhanova, 2019; Baimukhamedova and Yessimova, 2021). As a result, Kazakh families today reflect a dual process: the persistence of traditional values and the gradual spread of equality, autonomy, and shared decision-making.

This duality is especially visible in the Turkestan Region. The region is historically associated with strong kinship traditions and respect for elders. At the same time, it has experienced rapid urbanization, demographic growth, and increasing access to education and digital communication. These overlapping dynamics make the Turkestan Region a suitable case for analyzing family change in a culturally conservative context.

Although previous studies have examined family transformation in Kazakhstan and Central Asia, several gaps remain. First, most research focuses on the national level and provides limited regional evidence. Second, the coexistence of traditional and modern values is often described but rarely conceptualized as hybridization or normative restructuring. Third, the mechanisms linking modernization factors -such as education, residence, and media exposure- to value change across generations are not sufficiently specified.

This study addresses these gaps by examining how modernization reshapes family values among Kazakh families in the Turkestan Region. It focuses on the interaction between traditional norms -such as intergenerational solidarity and respect- and modern values, including individual autonomy, gender equality, and emotional fulfillment.

The study makes three main contributions. First, it provides new mixed-method empirical evidence from the Turkestan Region. Second, it conceptualizes family change as hybridization rather than decline. Third, it contributes to debates on non-linear modernization by showing that individualization can develop within culturally embedded family structures.

Literature review

Modernization theory explains the transition from traditional to more rational and individual-centered social structures. Classical sociologists such as Durkheim, Weber, and Parsons examined how social change affects key institutions, including the family.

Parsons (1955) argued that modernization transforms the extended family into a nuclear one and leads to functional differentiation. The family shifts from an economic unit to a space of socialization and emotional support. Similarly, Goode (1963) emphasized that industrialization promotes individual choice, particularly in marriage.

Modernization also involves cultural change. Inglehart (1997) showed that post-materialist values replace traditional authority-based norms with values of freedom, equality, and self-expression. As a result, family structures become more egalitarian and emotionally oriented (Beck and Beck-Gernsheim, 2002; Zhong and Wilkinson, 2025).

In the post-Soviet context, Kazakhstan has experienced simultaneous economic and cultural transformation. The transition to a market economy and the search for national identity have reshaped family structures. While marriage age has increased and fertility has declined, family cohesion remains strong (Baimukhamedova and Yessimova, 2021).

In Kazakh culture, the family is both a social institution and a carrier of cultural identity (Kassymbekova, 2020). However, globalization, media, and migration have contributed to changing family norms, especially among younger generations (Abisheva, 2022).

Recent research highlights that family transformation is shaped by gender and generational dynamics. Lee, Song, and Park (2025) show that rising gender conflict reduces support for marriage and childbearing, especially

among young women. At the same time, Liu (2024) demonstrates that although some forms of intergenerational support decline, core family solidarity remains strong.

These findings suggest that family change is uneven and multidimensional. It cannot be explained solely as decline or persistence.

The Turkestan Region reflects this complexity. Traditional values coexist with growing demands for equality and individual autonomy. This duality points to a hybrid form of family structure.

Recent theoretical work supports this view. Wurm (2024) argues that modernization does not simply weaken institutions but leads to their reconfiguration and coexistence. This perspective highlights the importance of understanding family change as a process of hybridization.

Despite these insights, regional empirical studies remain limited. In particular, intergenerational value change in culturally conservative regions such as Turkestan is underexplored. This study addresses this gap using both quantitative and qualitative data.

Methodology

This is a descriptive and analytical field study that aims to look at the effects of modernization on family values and the family institution among Kazakh families in the Turkestan Region.

The object of the study is the institution of the family in Kazakh society within the context of ongoing modernization processes. And the subject of the study is the transformation of family values, role structures, and intergenerational relations among Kazakh families in the Turkestan Region under the influence of modernization factors.

We used a mixed-methods approach that integrated the results of a quantitative survey with a series of qualitative in-depth interviews. The rationale for this design is that it can uncover not only value patterns that can be measured but also the lived meanings through which social change is interpreted by people (Creswell and Plano Clark, 2018).

Research questions and hypotheses

Here are the research questions the study is focused on:

RQ1. What impact have changes associated with modernization had on value attitudes and family role configurations of Kazakh families in the Turkestan Region?

RQ2. Which aspects of family life are mostly faithful to the traditions, and which show the effects of modernization?

RQ3. To what extent do education, gender, age, and place of residence influence the transformation of family values?

RQ4. Is modernization mainly a process of value erosion, or is it selective adaptation and hybridization within the family institution?

Following the theoretical framework, the hypotheses outlined for testing are the following:

H1. A strong correlation exists between modernization levels and endorsement of modern family values.

H2. Age has a bearing on the fact that younger respondents would be more in favor of egalitarian decision-making, women's employment, and individual autonomy within the family than older respondents.

H3. Educationally better-achieved women would express their support for the equality of family roles more strongly than the ones who have had lesser educational achievements.

H4. Modern family values are on the rise without the complete displacement of solidarity, respect, and intergenerational cohesion that characterize traditional norms.

Conceptual and operational definitions

Modernization for this research is considered the extent to which families and individuals are embedded in modern socio-economic and cultural systems. The researchers used several markers to measure the construct:

(i) level of education

(ii) place of residence (urban/rural)

(iii) employment status

(iv) income level, and

(v) exposure to mass media and digital technologies.

Family values, on the other hand, refer to the normative orientations that, among other things, regulate authority, gender roles, marriage preferences, intergenerational relations, solidarity, and individual autonomy. Changing family values is measured by the following:

(i) attitudes toward gender roles

(ii) family decision-making patterns

(iii) marriage preferences (individual choice versus family-guided choice)

(iv) perceptions of intergenerational authority

(v) importance attached to family solidarity and respect, and

(vi) acceptance of individual autonomy within the family.

From the perspective of data analysis, variables such as education, place of residence, employment status, income, media exposure, age, and gender were considered independent, while attitudes toward gender roles, decision-making, marriage, authority, solidarity, and autonomy served as dependent ones.

Case selection:

The Turkestan Region was chosen as a very important case and notably representative for analysis for three reasons. First, historically, it has been the main place with the influence of strong family traditions, religions, and the role of morals from generation to generation. Second, the region has undergone such rapid urbanization and socio-economic changes that, in fact, it is hard to believe that these changes were not brought by external factors. Third, the simultaneous acquisition of education, migration systems, and digital communication has accompanied this urbanization and changes in the socio-economic structure.

Strong traditional norms and modernization pressures in the Turkestan Region have resulted in a continuous state of tensions between these two (family change, erosion, persistence, or hybridization). The case of the Turkestan region coincides with current research, showing that family modernization is usually a process of institutional reconfiguration in less direct and culturally embedded forms rather than a straightforward decline.

Population, sampling, and sample size justification:

The research focused on the Kazakh families residing in the Turkestan Region as the target population. The samples were identified by executing the stratified probability sampling method. At first, urban and rural areas were categorized according to their socio-economic traits, and later, households were picked randomly from each stratum.

Our target was to survey a total of 600 households.

In the end, the total number of valid surveys was N=584.

We decided on the target sample size of 600 respondents based on the standard principles of sample size estimation for large populations. For instance, if you use Cochran's formula at a 95% confidence level and 5% margin of error, the minimum sample size required is about 384 respondents. But a sample of 600 was deliberately chosen to enhance statistical reliability, minimize sampling error, and allow for gender, residence, and generation subgroup comparisons (Babbie, 2017). With 584 valid responses, this sample size corresponds to a margin of error of approximately 4% at the 95% confidence level.

The sample's demographic composition was fairly balanced, and so it was quite adequate for comparative analysis: 55.8% were female and 44.2% male; 54% lived in urban areas and 46% in rural settlements. These figures continue to support the representativeness of the sample for the regional level.

Data Collection

We used a well-structured questionnaire as the main tool for gathering quantitative data.

It comprised a set of 5-point Likert-scale items referring to the respondents' family values, marriage perceptions, gender roles, decision-making processes, intergenerational relations, and expectations of family life in the future.

The questionnaire items were originally based on research surrounding modernization, family change, and individualization (Goode, 1963; Beck and Beck-Gernsheim, 2002; Inglehart, 1997), and then they were adjusted to the cultural context of the Turkestan region.

The survey was conducted in the form of face-to-face interviews during the period January-April 2025.

To complement the quantitative data, 20 semi-structured in-depth interviews were conducted between June and August 2025. Quota balance was maintained in terms of age, gender, and place of residence. The interviews focused on participants' perceptions of family change, gender roles, and intergenerational relations. All interviews were audio-recorded with informed consent.

Data analysis

Quantitative data were analyzed using SPSS 23.0. Descriptive statistics (means, standard deviations, and percentages) were used to summarize general trends. Correlation analysis examined relationships between modernization indicators and family values, while one-way ANOVA was applied to test generational differences. The internal consistency of the scales was assessed using Cronbach's alpha (Nunnally, 1978).

Qualitative data were analyzed using thematic analysis (Braun and Clarke, 2006). Interview transcripts were coded inductively, and recurring patterns were organized into themes such as value transformation, gender roles, family cohesion, and intergenerational dynamics. These themes were then integrated with the quantitative findings to provide a deeper interpretation of the modernization process at the household level.

The integration of quantitative and qualitative findings allowed for methodological triangulation, enhancing the validity and reliability of the results.

Ethical considerations

The research participation was entirely free. Beforehand, respondents were explained the intent of the survey and guaranteed that their personal information would remain confidential. The data was only harnessed for scientific purposes, and no personal information was shared. The Social Sciences Ethics Board of the respective university recognized the study ethically.

Results

The demographic characteristics of the sample are presented in the Methodology section. Overall, the sample is balanced in terms of gender, age, and place of residence and is broadly representative of the population structure of the Turkestan Region.

Quantitative results indicate that family values among Kazakh respondents exhibit a dual pattern. A large proportion of respondents (74.3%) strongly agreed that "the family is the basic unit of society," reflecting the persistence of traditional values. At the same time, 68.5% supported joint decision-making between spouses, and 81% considered love more important than economic conditions in marriage. However, 63.7% viewed divorce as a weakening of family values. These patterns are illustrated in Figure 1.

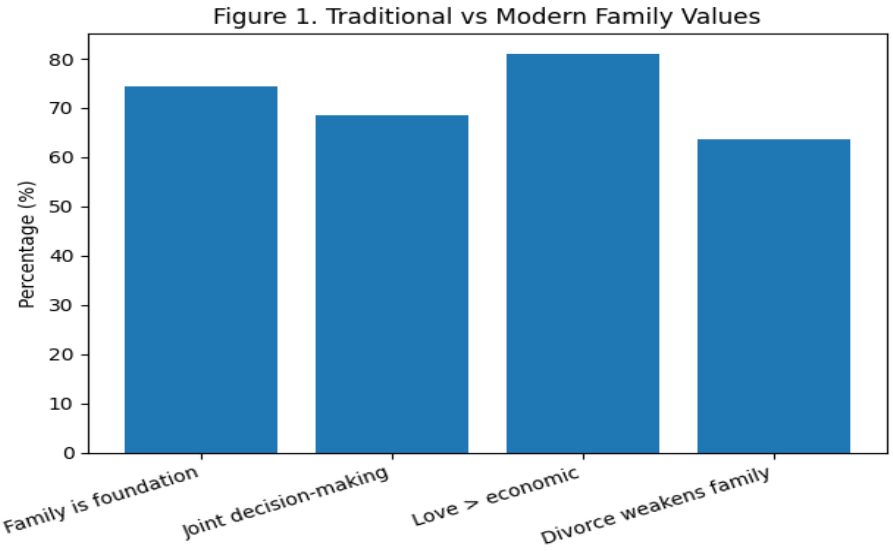

Figure 1. Dual Structure of Traditional and Modern Family Values

Note: Based on the authors' research

Gender differences reveal significant variation in attitudes toward traditional roles. Overall, 37.4% of respondents agreed that "a woman's primary role is to manage the household." This proportion was lower among women (28%) and higher among men (49%), with the difference being statistically significant ($p < 0.05$) (see Figure 2).

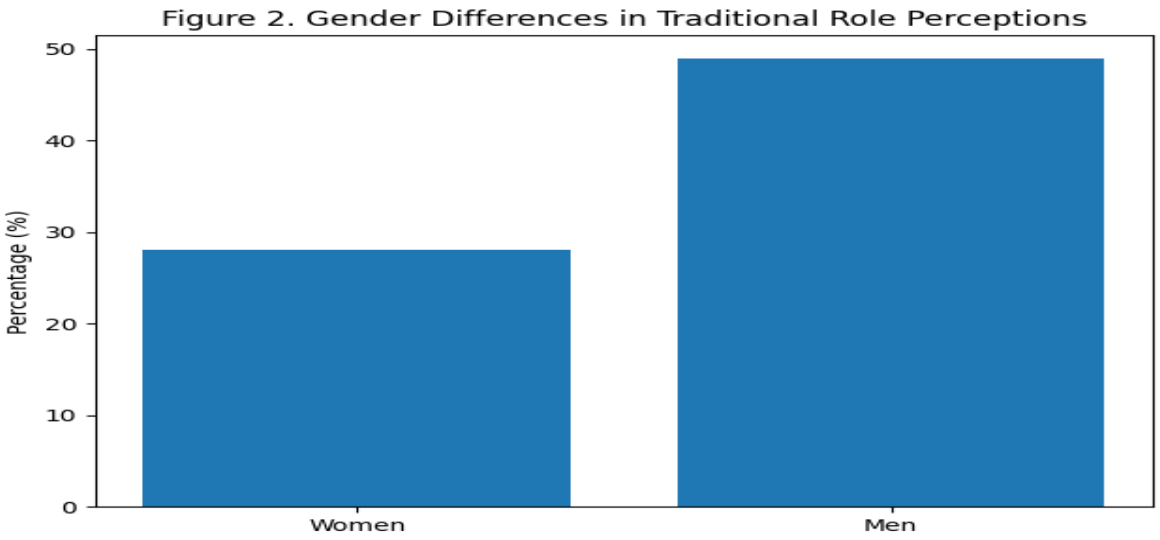

Figure 2. Gender Differences in Traditional Role Perceptions

Note: Drafted by authors based on the research data

Generational comparisons show clear differences in value orientations. Among respondents aged 18–30, 72% supported equal decision-making within the family, compared to 45% among respondents aged 50 and above. Similarly, acceptance of women's employment was highest among younger respondents (88%), followed by middle-aged (67%) and older groups (43%) (Figure 3).

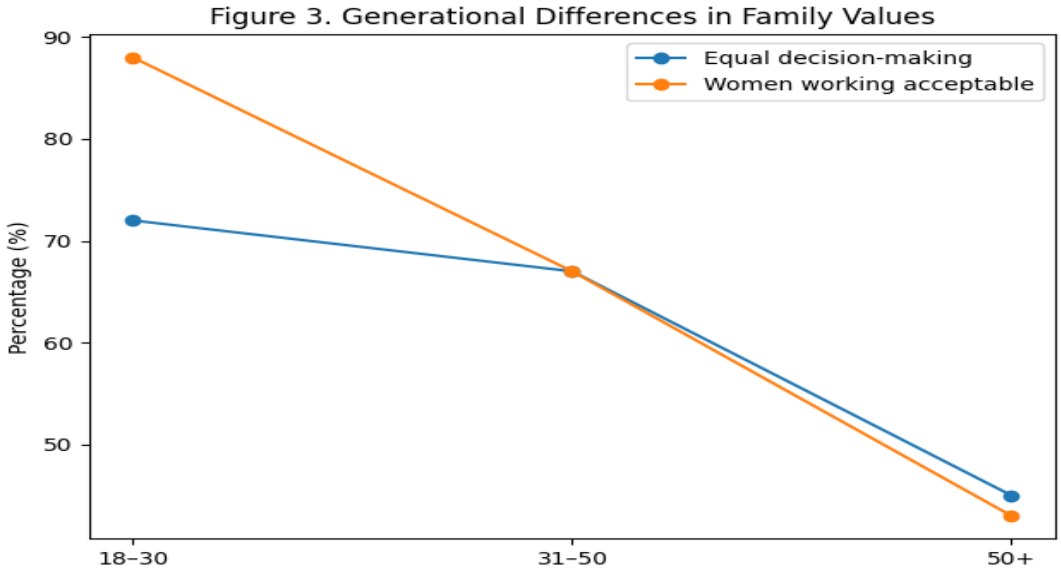

Figure 3. Generational Differences in Family Values

Note: Based on the authors' research

Regression analysis indicates a strong positive relationship between women's educational attainment and support for egalitarian family roles ($r = 0.61$, $p < 0.01$). Among university-educated women, 82% supported equal responsibility within the family, while 57% of women with lower education levels expressed more traditional views (Figure 4).

Qualitative findings complement these results. Participants noted increased female agency and shared decision-making within the family. For example:

"In my mother's time, women didn't have much of a voice, but now girls are studying and making decisions together with their husbands." (P12, age 28, Turkestan).

Future-oriented responses indicate that 52.4% of respondents expect the importance of family to increase, while 15.9% anticipate a rise in civil marriages and 12.8% expect an increase in single-parent families.

Generally, the results show that exposure to the modern world will not automatically dismantle family values. On the contrary, it will be the hybridization of these values, i.e., the existence of a mixture of old and new family values and new values that have not existed before. Family values such as respect and solidarity remain the core in Kazakhstan, but at the same time, egalitarian and individualistic value systems are spreading more and more widely. This change can be explained with Beck and Beck-Gernsheim's (2002) trace of institutional individualization, whereby individuals develop autonomy of their personal sphere but do not completely get rid of traditional contexts.

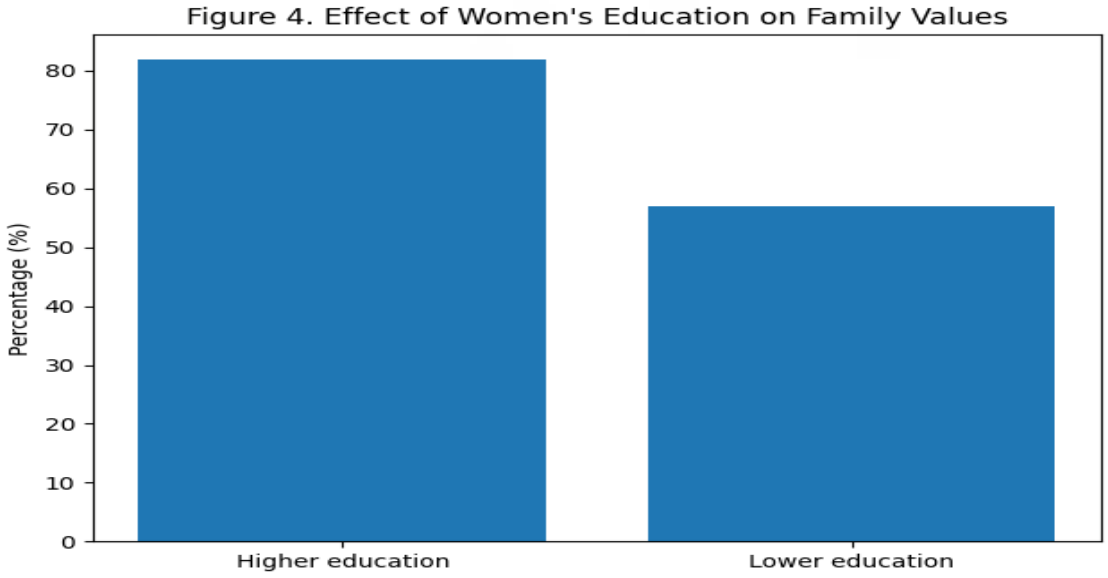

Figure 4. Women's Education Influences Family Values

Note: Based on the authors' research

In view of this, the alteration of family values is not of a "destruction" nature, but of a "conversion" one. Moreover, these changes offer relevant and valuable empirical data that could be used in the future for the development of social policy and intergenerational educational and cultural programs.

Discussion

The effect of modernization on family as a social institution has been the subject of a great deal of discussion in sociological literature, especially when examined through the lens of structural functionalism and individualization theories.

Leading theorists like Talcott Parsons and William J. Goode believed that industrialization and urbanization would cause the family to change from an extended family to a nuclear and functionally differentiated one. The results of this research partly support this view; nonetheless, they also indicate a more complicated and situation-specific change.

The findings from the Turkestan region show that family values are not only diminishing but also being changed into a double or mixed form. To illustrate, a very high percentage of people (74.3%) strongly agree with the statement that "family is the foundation of society," which denotes the continual existence of solidarity traditions. On the other hand, the desire for equal decision-making (68.5%) and love and tenderness in marriage (81%) strongly

point to emerging modern, egalitarian values. This dual existence implies that modernity in the Kazakh setting does not give rise to the breakdown of institutions but rather values hybridization, going beyond the scope of the classical theory of modernization.

This pattern aligns with Ronald Inglehart's concept of the "silent revolution," which posits a shift from materialist to post-materialist values. The high prioritization of love and personal fulfillment over economic considerations in marriage directly supports this thesis. However, unlike Western societies, this shift in Kazakhstan appears to be gradual and selective. The continued perception of divorce as a negative phenomenon (63.7%) indicates that traditional moral frameworks remain influential. Therefore, the findings suggest not a complete value shift, but a layered transformation, where modern values are embedded within existing cultural norms.

The generational analysis provides further support for this interpretation. Younger respondents (18-30) show significantly higher support for gender equality (72% in decision-making; 88% acceptance of women's employment) compared to older cohorts. This confirms that modernization operates unevenly across generations, reinforcing Inglehart's argument about generational value change. At the same time, the persistence of traditional attitudes among older respondents highlights the intergenerational coexistence of value systems, rather than their replacement.

The results also strongly support Ulrich Beck and Elisabeth Beck-Gernsheim's concept of "institutionalized individualization." The increasing emphasis on personal choice, equality, and emotional satisfaction - particularly among younger and educated individuals - demonstrates the expansion of individual autonomy. However, this autonomy does not lead to the rejection of the family as an institution. On the contrary, more than half of the respondents (52.4%) believe that the importance of family will increase in the future. This indicates that individualization in the Kazakh context is embedded within, rather than opposed to, family structures.

Education emerges as a key driver of this transformation. The strong correlation between women's education and support for egalitarian family roles ($r = 0.61$, $p < 0.01$) confirms that modernization operates through structural factors such as access to education. Among highly educated women, support for equal responsibility within the family reaches 82%, whereas traditional views dominate among less educated groups. This finding is consistent with modernization theory's emphasis on education as a catalyst for value change, but it also highlights the gendered dimension of this process in Kazakhstan.

At the same time, qualitative findings deepen the interpretation of these statistical patterns. Interview data reveal that changes in women's roles are perceived not as a rupture with tradition but as a natural evolution. Participants emphasized increased agency and mutual decision-making while maintaining respect for elders and family unity. This reinforces the argument that modernization in Turkestan is experienced as adaptive continuity rather than cultural disruption.

Overall, the findings challenge the deterministic assumptions of classical modernization theory. Instead of leading to the erosion of traditional values, modernization in the Turkestan context produces a process of normative restructuring, in which traditional and modern elements coexist and interact. This supports the view that Central Asian societies follow a distinct modernization trajectory, shaped by historical, cultural, and religious contexts.

Conclusion

This study demonstrates that modernization in Kazakhstan does not generate a crisis or disintegration of family values, but rather a process of selective adaptation and hybridization. The case of the Turkestan Region illustrates how traditional norms such as respect, solidarity, and family cohesion remain central, while modern values such as equality, individual autonomy, and emotional fulfillment become increasingly influential.

The coexistence of these value systems suggests that the Kazakh family is undergoing a process of structural and normative transformation, rather than decline. This dual structure reflects the capacity of Kazakh society to adapt to global modernization while preserving its cultural continuity.

From a policy perspective, these findings highlight the importance of balancing tradition and modernity. Programs that promote intergenerational dialogue, support women's education, and strengthen family counseling services can help manage this transformation constructively. At the same time, preserving cultural heritage in a flexible and adaptive manner remains essential for sustaining social cohesion.

In conclusion, the Turkestan case demonstrates that modernization in Central Asia follows a non-linear and culturally embedded path, where global influences are selectively integrated into local value systems. This contributes to the broader sociological understanding of modernization by showing that cultural continuity and social change are not mutually exclusive but can coexist within a dynamic and evolving social structure.

Author contributions

Baibakhov N.A. – Idea of the concept, conducting a survey and collecting factual material.

Yusupov K.E. – Acceptance of responsibility for all aspects of the work, the integrity of all parts of the article and its final version.

Baibolov M.B. – Formation of ideas; formulation of key goals.

Kelesbayev D.N. – Conducting research, analyzing and interpreting the data obtained.

Yertayeva B.B. – Collecting factual material, describing the study results, and preparing a list of references.

References

1. Abisheva, Z. (2022) Urban transformation and family values in South Kazakhstan. Almaty: Institute of Sociology Press.
2. Agadjanian, V. and Makarova, E. (2003) 'From Soviet modernization to post-Soviet transformation: Understanding marriage and fertility dynamics in Uzbekistan', Development and Change, 34(3), pp. 447-473. doi: 10.1111/1467-7660.00314
3. Babbie, E. (2017) The practice of social research. 15th edn. Boston, MA: Cengage Learning.
4. Baimukhamedova, A.M. and Yessimova, L. (2021) 'Social change and transformation of family structure in Kazakhstan', Central Asian Journal of Sociology, 3(2), pp. 45-58.
5. Beck, U. and Beck-Gernsheim, E. (2002) Individualization: Institutionalized individualism and its social and political consequences. London: Sage.
6. Braun, V. and Clarke, V. (2006) 'Using thematic analysis in psychology', Qualitative Research in Psychology, 3(2), pp. 77-101. doi: 10.1191/1478088706qp063oa
7. Creswell, J.W. and Plano Clark, V.L. (2018) Designing and conducting mixed methods research. 3rd edn. Thousand Oaks, CA: Sage.
8. Goode, W.J. (1963) World revolution and family patterns. New York: Free Press.
9. Han, S.W. and Oh, E. (2025) 'Aligned, competing, and blurred: Gender and family attitudes in East Asia', Journal of Marriage and Family, 87(2), pp. 676-700. doi: 10.1111/jomf.13059
10. Inglehart, R. (1997) Modernization and postmodernization: Cultural, economic, and political change in 43 societies. Princeton, NJ: Princeton University Press.
11. Kan, M. (2023) 'Are gender attitudes and gender division of housework and childcare related to fertility intentions in Kazakhstan?', Genus, 79, Article 21. doi: 10.1186/s41118-023-00200-1
12. Kassymbekova, D. (2020) 'Tradition and change in Kazakh family values', Eurasian Social Research Review, 6(1), pp. 21-33.
13. Lee, M.-A., Song, R. and Park, J. (2025) 'Does perceived gender conflict shape young Koreans' attitudes toward marriage and childbearing?', Journal of Marriage and Family, 87(4), pp. 1816–1832. doi: 10.1111/jomf.13106
14. Liu, J. (2024) 'Ageing and familial support: A three-generation portrait from urban China', Ageing & Society, 44(5), pp. 1204–1230. doi: 10.1017/S0144686X22000861
15. Nunnally, J.C. (1978) Psychometric theory. 2nd edn. New York: McGraw-Hill.
16. Nurzhanova, A. (2019) Post-Soviet modernization and family policy in Kazakhstan. Nur-Sultan: Social Research Institute.
17. Parsons, T. (1955) Family, socialization and interaction process. Glencoe, IL: Free Press.
18. Wurm, G.J. (2024) 'Parallel trajectories and theorizations of religion and family in modernity: Toward an institutional logics perspective', Theory and Society, 53, pp. 971-995. doi: 10.1007/s11186-024-09563-6

19. Yessimova, L. and Omarbekova, S. (2020) 'Women's roles and gender equality in the context of Kazakhstan's modernization', Journal of Central Asian Studies, 8(3), pp. 70-85.
20. Zhong, C. and Wilkinson, J. (2025) 'The paradox of women's marital freedom: Nonlinear individualization in post-reform China', Theory and Society, 54(1), pp. 119-138. doi: 10.1007/s11186-025-09591-w

Н.А. Байбахов [1], К.Е. Юсупов [2], М.Б. Байболов [3], Д.Н. Келесбаев [4], Б.Б. Ертаева[5]
[1,2,3,4,5]Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті, Түркістан, Қазақстан

МОДЕРНИЗАЦИЯ ҮДЕРІСІНДЕГІ ОТБАСЫЛЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТАРДЫҢ ТРАНСФОРМАЦИЯСЫ: ТҮРКІСТАН ОБЛЫСЫНДАҒЫ ҚАЗАҚ ОТБАСЫЛАРЫ МЫСАЛЫНДА

Аңдатпа. Бұл зерттеуде Түркістан облысындағы қазақ отбасыларының отбасылық құндылықтарына модернизация үрдісінің әсері қарастырылған. Экономикалық және технологиялық трансформациядан тыс модернизация әлеуметтік институттардың құрылымын және жеке тұлғалардың құндылықтар жүйесін түбегейлі өзгертеді. Осы тұрғыда зерттеудің негізгі мақсаты – модернизация үрдісінің дәстүрлі қазақ отбасы құндылықтарына әсерін анықтау. Зерттеудің теориялық негізі Талкотт Парсонстың құрылымдық-функционалдық көзқарасына, Алекс Инкелестің модернизация көрсеткіштеріне және заманауи даралау теорияларына негізделген. Зерттеу Түркістан облысында тұратын қазақ отбасылары арасында жүргізілген эмпирикалық далалық зерттеуге негізделген. Сандық деректер стратификацияланған іріктеу әдісі арқылы таңдалған 584 қатысушыдан жиналды, ал сапалы деректер 20 тереңдетілген сұхбатпен толықтырылды. Қорытындылар отбасылық құндылықтарда «дуальды құрылымның» пайда болғанын көрсетеді: бір жағынан отбасы бірлігі, сыйластық, ұрпақтар ынтымағы сияқты дәстүрлі құндылықтар сақталуда; екінші жағынан, жас ұрпақ арасында жеке бас бостандығына, гендерлік теңдікке және өзара шешім қабылдауға бейімділік ерекше байқалады. Әйелдердің білім деңгейі мен урбанизация факторлары заманауи отбасы концепциясының таралуында маңызды детерминанттар ретінде ерекшеленеді. Зерттеу барысында модернизацияның қазақ отбасындағы құндылықтардың тозуына емес, іріктеп бейімделу мен будандастыру үрдісіне әкелгені анықталды. Бұл нәтижелер Қазақстандағы отбасылық саясаттың дамуы және ұрпақтар арасындағы құндылықтардың тұрақтылығы туралы маңызды түсініктер береді.

Негізгі ұғымдар: модернизация, қазақ отбасы, отбасы құндылықтары, әлеуметтік трансформация, Түркістан облысы, ұрпақтар арасындағы айырмашылық.

Н.А. Байбахов [1], К.Е. Юсупов [2], М.Б. Байболов [3], Д.Н. Келесбаев [4], Б.Б. Ертаева[5]
[1,2,3,4,5]Международный казахско-турецкий университет
имени Ходжи Ахмеда Ясави, Туркестан, Казахстан

ТРАНСФОРМАЦИЯ СЕМЕЙНЫХ ЦЕННОСТЕЙ В ПРОЦЕССЕ МОДЕРНИЗАЦИИ: НА ПРИМЕРЕ КАЗАХСКИХ СЕМЕЙ ТУРКЕСТАНСКОЙ ОБЛАСТИ

Аннотация. В данном исследовании рассматривается влияние процесса модернизации на трансформацию института семьи и семейных ценностей в казахском обществе на примере Туркестанского региона. Модернизация, помимо экономических и технологических изменений, оказывает существенное воздействие на структуру социальных институтов и ценностные системы общества, в частности на институт семьи. Целью исследования является выявление направлений трансформации традиционной казахской семьи под влиянием современных социальных процессов, а именно - сохранения ее ключевых ценностей и структур либо их изменения. Теоретическая основа работы опирается на структурно-функционалистский подход Талкотт Парсонс, концепцию модернизации Алекс Инкелес, а также современные теории индивидуализации. Эмпирическая база исследования сформирована на основе полевого обследования казахских семей, проживающих в Туркестанском регионе. Количественные данные были получены в результате опроса 584 респондентов, отобранных методом стратифицированной выборки, а качественные данные дополнены

20 глубинными интервью. Результаты исследования свидетельствуют о формировании гибридной (двойственной) модели института семьи. С одной стороны, сохраняются традиционные ценности, такие как семейная солидарность, уважение к старшим и межпоколенческая поддержка. С другой стороны, усиливаются современные тенденции, включая индивидуальную автономию, гендерное равенство и совместное принятие решений, что особенно характерно для молодежи. Установлено, что ключевыми факторами трансформации института семьи являются уровень образования женщин и процессы урбанизации. В целом, модернизация не приводит к разрушению традиционных семейных ценностей, а способствует их избирательной адаптации и формированию новых социальных практик. Полученные результаты имеют важное теоретическое и прикладное значение для понимания особенностей трансформации института семьи в постсоветских обществах и могут быть использованы при разработке семейной политики в Казахстане.

Ключевые слова: модернизация, казахская семья, семейные ценности, социальная трансформация, Туркестанская область, межпоколенческие различия.

Information about authors

Baibakhov N. A. – corresponding author, PhD, Senior Lecturer, Department of International Relations, Khoja Akhmet Yassawi International Kazakh-Turkish University, Turkestan, Kazakhstan

Yusupov K. Y. – master, Senior Lecturer, Department of International Relations, Khoja Akhmet Yassawi International Kazakh-Turkish University, Turkestan, Kazakhstan

Baibolov M. B. – PhD, Senior Lecturer, Department of Journalism, Khoja Akhmet Yassawi International Kazakh-Turkish University, Turkestan, Kazakhstan

Kelesbayev D.d N. – PhD, Professor, Department of Management and Tourism, Khoja Akhmet Yassawi International Kazakh-Turkish University, Turkestan, Kazakhstan

Yertayeva B. B. – master, Senior Researcher, Scientific Research Institute of Turkology, Khoja Akhmet Yassawi International Kazakh-Turkish University, Turkestan, Kazakhstan

Авторлар туралы мәлімет

Байбахов Н. А. – хат-хабар авторы, PhD, Халықаралық қатынастар кафедрасының аға оқытушысы, Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті, Түркістан, Қазақстан

Юсупов К. Е. – магистр, Халықаралық қатынастар кафедрасының аға оқытушысы, Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті, Түркістан, Қазақстан

Байболов М. Б. – PhD, Журналистика кафедрасының аға оқытушысы, Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті, Түркістан, Қазақстан

Келесбаев Д. Н. – PhD, Менеджмент және туризм кафедрасының профессоры, Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті, Түркістан, Қазақстан

Ертаева Б. Б. – магистр, Түркология ғылыми-зерттеу институтының аға ғылыми қызметкері, Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті, Түркістан, Қазақстан

Сведения об авторах

Байбахов Н. А. – автор для корреспонденции, доктор PhD, старший преподаватель кафедры международных отношений, Международный казахско-турецкий университет имени Ходжи Ахмеда Ясави, Туркестан, Казахстан

Юсупов К. Е. – магистр, старший преподаватель кафедры международных отношений, Международный казахско-турецкий университет имени Ходжи Ахмеда Ясави, Туркестан, Казахстан

Байболов М. Б. – PhD, старший преподаватель кафедры журналистики, Международный казахско-турецкий университет имени Ходжи Ахмеда Ясави, Туркестан, Казахстан

Келесбаев Д. Н. – PhD, профессор кафедры менеджмента и туризма, Международный казахско-турецкий университет имени Ходжи Ахмеда Ясави, Туркестан, Казахстан

Ертаева Б. Б. – магистр, старший научный сотрудник научно-исследовательского института тюркологии, Международный казахско-турецкий университет имени Ходжи Ахмеда Ясави, Туркестан, Казахстан

GUMILYOV JOURNAL OF SOCIOLOGY
ISSN (Print) 3080-1702. ISSN (Online) 3104-4638

МРНТИ 04.15.31
Исследовательская статья

https://doi.org/10.32523/3080-1702-2026-155-2-55-71

МЕТОД КЕЙСОВ В ИССЛЕДОВАНИИ БРАЧНОЙ МИГРАЦИИ ЖЕНЩИН КАЗАХСТАНА: СОЦИОЛОГИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ

Г.М. Бураканова [1] ***, Д.А. Исина**** [*2] ***, Б.Н. Карипов*** [3]

[1],[2]Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан
[3]Кокшетауский университет им. Шокана Уалиханова, Кокшетау, Казахстан

*E-mail:[1]galiyab@mail.ru, [*2]dinara_isina@list.ru, [3]bkaripov@yandex.ru*

Аннотация. В статье рассматривается брачная миграция межнациональных браков женщин Казахстана через призму 15 кейсов, как метода качественной исследовательской стратегии. Актуальность исследования обусловлена ростом межнациональных брачных практик в условиях глобализации и расширения миграционной мобильности, а также усилением контактов между представителями различных национальностей в современном обществе.

Целью исследования является выявление факторов мотивации вступления женщин в межнациональные браки, а также анализ стратегий их социальной и культурной адаптации в новой среде. В качестве методологической основы использован множественный кейс-метод, основанный на качественных эмпирических данных (биографические описания и жизненные истории), позволяющий осуществить углубленное изучение индивидуальных жизненных траекторий, социальных практик и повседневного опыта женщин, с целенаправленным принципом отбора кейсов и учетом ограничений исследования, связанных с малой выборкой, субъективностью интерпретаций и ограниченной возможностью обобщения результатов. Эмпирическую базу исследования составили кейсы межнациональных браков женщин Казахстана с иностранными гражданами или представителями иных этнических групп.

Результаты исследования позволяют предположить, что ключевыми факторами вступления в межнациональные браки выступают экономические возможности, стремление к образовательной и социальной мобильности, а также личностные и ценностные установки. В рамках рассмотренных случаев можно установить, что процесс адаптации носит комплексный характер и включает как интеграционные стратегии (освоение языка, норм и практик принимающего общества), так и сохранение элементов собственной культурной идентичности.

Отмечается, что в проанализированных кейсах прослеживается влияние межнациональных браков не только на индивидуальные жизненные стратегии женщин, но и на трансформацию семейных моделей, гендерных ролей и механизмов социальной интеграции в казахстанском обществе. В то же время материалы исследования указывают на то, что выявлены барьеры, связанные

с культурными различиями, языковыми трудностями и институциональными ограничениями.

Ключевые слова: метод кейсов, брачная миграция, межнациональные браки, женщины Казахстана, адаптация, социальная интеграция, факторы мотивации.

Поступила: 30.10.2025; Доработана: 30.04.2026; Одобрена: 27.06.2026; Доступна онлайн: 30.06.2026

*автор для корреспонденции

Введение

В Казахстане брачная миграция женщин представляет собой значимый социальный процесс, оказывающий влияние на семейные структуры, гендерные отношения и модели социальной мобильности. В условиях роста миграционной мобильности и расширения межнациональных контактов данное явление приобретает особую актуальность, поскольку затрагивает не только индивидуальные жизненные траектории, но и трансформацию социальных связей, культурных практик и семейных стратегий.

В научной литературе миграционные процессы традиционно объясняются в рамках классических теорий. Так, модели «push-pull» (Lee, 1966) акцентируют внимание на факторах выталкивания и притяжения, теория жизненного цикла миграции (Todaro, 1969) связывает перемещения с определёнными этапами жизненного пути, а законы миграции Э. Равенштейна подчеркивают направленность миграции в большей степени в развитые центры. В более поздних исследованиях (Mincer, 1978; Massey et al., 1993) миграция рассматривается как результат семейных стратегий и сетевых взаимодействий.

Брачная миграция, или перемещение лиц с целью вступления в брак или воссоединения с супругом (Boyd, 1989), приобретает особое значение для Казахстана. Молодые люди мигрируют в поисках партнёра и условий для создания семьи, что соответствует теории жизненного цикла миграции (Todaro, 1969). Внутренняя брачная миграция включает переезд женщин из сельских районов в города, а международная - заключение браков с иностранцами.

По данным Министерства юстиции РК, в 2022 году было зарегистрировано более 4000 браков между казахстанцами и иностранцами, при этом около 70% браков заключают женщины. Это указывает на гендерные дисбалансы и изменяет структуру семьи. Брачная миграция становится инструментом социальной мобильности и способом экономической стабилизации для женщин из сельских регионов (Iontseva, 2004; Zakota, 2011).

Конкретные кейсы демонстрируют влияние брачной миграции на социальную жизнь. Женщины, переехавшие по браку в Южную Корею, Турцию или страны СНГ, показывают индивидуальные траектории международной миграции и культурной адаптации. Истории таких переездов позволяют понять, как личные решения формируют социальные тенденции, влияют на семейные роли и возможности женщин в экономическом и культурном плане.

В рамках данных концепций брачная миграция интерпретируется как частный случай миграционного поведения, связанный с созданием семьи и изменением жизненных условий.

В то же время существующие исследования в большей степени ориентированы на количественное описание миграционных потоков и факторов перемещения, тогда как субъективный опыт женщин, их мотивации и повседневные практики адаптации остаются недостаточно раскрытыми, особенно в контексте казахстанского общества. Это обусловливает необходимость обращения к качественным стратегиям анализа, позволяющим рассмотреть брачную миграцию на уровне индивидуальных жизненных историй, на примере кейсов.

В рамках данного исследования используется метод кейсов (case study), позволяющий проанализировать межнациональные браки женщин Казахстана через призму их мотиваций, адаптационных стратегий и возникающих барьеров. Целью исследования является выявление факторов вступления в межнациональные браки, а также анализ особенностей социальной и культурной адаптации женщин в

новой среде. Такой метод кейсов позволяет дополнить существующие представления о брачной миграции, сосредоточив внимание на субъективном измерении данного процесса.

Особую значимость приобретает выбор исследовательской стратегии, позволяющей зафиксировать не только структурные характеристики брачной миграции, но и субъективный опыт её участников. Количественные методы, широко представленные в исследованиях миграции, позволяют выявить общие тенденции и масштаб явления, однако в меньшей степени отражают индивидуальные мотивации, повседневные практики и процессы адаптации.

В данном контексте применение метода кейсов представляется обоснованным, поскольку он позволяет сосредоточиться на анализе конкретных жизненных ситуаций и выявить внутреннюю логику принимаемых решений. Использование кейс-стади даёт возможность рассмотреть брачную миграцию как сложный социальный процесс, в котором переплетаются личностные, культурные и социальные факторы.

Обращение к анализу кейсов позволяет выявить типичные модели мотивации, адаптационных стратегий и возникающих барьеров, а также проследить, каким образом индивидуальный опыт соотносится с более широкими социальными процессами. Метод кейсов обеспечивает более глубокое понимание исследуемого явления, которое невозможно осуществить в рамках применения других качественных и количественных исследований брачной миграции.

Таким образом, брачная миграция в Казахстане - это многоплановый социальный процесс, охватывающий реальные проблемы семьи, гендера, культуры и экономической стратегии. Метод кейсов позволяет выявить факторы мотивации вступления женщин в межнациональные браки, а также исследовать стратегии их социальной и культурной адаптации в новой среде.

Методология

В социологических исследованиях миграции метод кейсов (case study) применяется как качественная исследовательская стратегия, направленная на углублённое изучение отдельных случаев и их интерпретацию в социальном контексте. Объектом данного исследования являются казахстанские женщины, вступившие в межнациональные браки и осуществившие брачную миграцию за рубеж. Согласно Оксфордскому словарю, кейс - это конкретная ситуация или детальное описание примера определённого типа ситуаций. В научной литературе кейс-стади определяется как структурированное изучение одного события или группы взаимосвязанных событий с целью их описания и объяснения исследуемого явления (Zucker, 2009:1–17). В зависимости от количества анализируемых примеров различают:

- единичный кейс (single case study) - исследование одного конкретного проявления феномена;
- множественный кейс (multiple case study) - исследование нескольких кейсов данного феномена (Yin, 2009: 240).

Согласно методологическим концепциям Р. Янна (Yin, 2009) и Р. К. Стернса (Stake, 1995), кейс-стади позволяет интегрировать теоретические модели и эмпирические данные, что особенно важно для комплексного понимания социальных изменений.

В социологии кейс-стади (case study) рассматривается как исследовательская стратегия, направленная на углублённый анализ отдельных случаев и их интерпретацию в социальном контексте. Данный метод широко используется при изучении сложных социальных явлений, в которых значимую роль играют субъективные смыслы и индивидуальные жизненные траектории.

Особенностью данного метода является ориентация на контекстуальный анализ, в рамках которого учитываются культурные, социальные и семейные факторы, влияющие на формирование межнациональных браков. Это позволяет рассматривать кейсы не изолированно, а как элементы более широкого социального процесса.

Выбор данного метода обусловлен тем, что брачная миграция представляет собой сложный многоаспектный процесс, включающий экономические, социальные и культурные факторы, а также субъективные мотивы и индивидуальные стратегии.

В теоретической базе исследования, помимо классических моделей Равенстейна и теории демографического перехода Ноутстейн, особое внимание уделено социальной концепции миграции, разработанной Флорианом Знанецким. Ф. Знанецкий подчёркивал, что миграция - это не только экономический,

но и культурный процесс адаптации и трансформации идентичности мигранта, а также интеграция в новое сообщество через социальные институты, включая брак, образование и труд (Znaniecki, 1930: 597). Данная концепция позволяет анализировать брачную миграцию не только как структурный процесс, но и как совокупность личных решений, формируемых в конкретных социальных условиях.

Методологически исследование опирается на традицию анализа субъективного опыта, представленную в работах Ф. Знанецкого, в рамках которой социальные явления рассматриваются через интерпретацию индивидуальных смыслов и жизненных ситуаций, связанных с межнациональными браками и международными переездами.

Аналитическая рамка исследования выстроена на сочетании теории капиталов П. Бурдье (Bourdieu, 1996: 465) и модели межнациональной адаптации Дж. Берри (Berry,1997: 5–34), что позволяет рассматривать брачную миграцию как процесс, включающий как структурные, так и культурные измерения.

В рамках теории П. Бурдье (Bourdieu, 1996: 465) социальные практики, включая брачные стратегии, обусловлены распределением различных форм капитала, экономического, культурного и социального. В данном исследовании межнациональный брак рассматривается как одна из форм жизненной стратегии, в рамках которой происходит перераспределение и конвертация ресурсов. Это позволяет интерпретировать мотивацию вступления в брак не только как индивидуальный выбор, но и как действие, встроенное в более широкий социальный контекст.

Модель межнациональной адаптации Дж. Берри (Berry,1997) используется для анализа стратегий включения в новую социокультурную среду. В рамках данной модели выделяются различные типы адаптации, включая интеграцию, ассимиляцию, сегрегацию и маргинализацию. Применительно к данному исследованию данная типология позволяет систематизировать наблюдаемые в кейсах формы адаптационного поведения и выявить их вариативность.

Сочетание указанных теоретических подходов позволяет связать мотивационные, ресурсные и адаптационные аспекты брачной миграции и использовать их в качестве аналитической основы при интерпретации эмпирических кейсов.

Анализ кейсов осуществляется по следующим аналитическим категориям:

- мотивационные факторы вступления в межнациональный брак;
- адаптационные стратегии;
- барьеры и трудности адаптации;
- ресурсы, способствующие интеграции.

Для обеспечения соответствия теоретических категорий эмпирическому материалу основные понятия были операционализированы через наблюдаемые характеристики кейсов.

Мотивация фиксируется через причины вступления в брак (личные отношения, интерес к культуре, стремление к улучшению условий жизни).

Адаптационные стратегии проявляются в изучении языка, освоении повседневных практик и межнациональном взаимодействии в семье.

Барьеры адаптации включают языковые трудности, культурные различия, давление со стороны семьи и эмоциональную нагрузку. Ресурсы адаптации выражаются в поддержке со стороны супруга, наличии культурного и образовательного капитала, а также социального окружения.

Эмпирическая база исследования включает реконструированные индивидуальные кейсы межнациональных браков, сформированные на основе открытых биографических материалов. В качестве источников использовались публичные нарративы, включая интервью, журналистские публикации, материалы онлайн-СМИ (например, Nur.kz, Pandaland.kz, Kazpravda.kz), а также описания жизненных историй женщин Казахстана, находящихся в межнациональных браках. Данные источники фиксируют личный опыт участниц, их мотивации, а также особенности адаптации в новой социокультурной среде.

Всего проанализировано 15 кейсов, что позволило выявить типичные закономерности и вариативность адаптационных стратегий. Цель исследования заключается не в статистической репрезентативности, а в аналитическом обобщении выявленных моделей.

Таким образом, объём выборки, составивший 15 кейсов, обусловлен не произвольным ограничением, а методологической достаточностью для решения поставленных исследовательских задач. Указанный

объём позволяет выявить устойчиво наблюдаемые паттерны, зафиксировать вариативность адаптационных стратегий, а также определить повторяющиеся факторы миграции, проявляющиеся в различных кейсах. Это, в свою очередь, обеспечивает сопоставимость анализируемых случаев в рамках применения метода кейсов.

Исследование имеет ряд ограничений. Полученные результаты носят аналитико-интерпретационный характер и не претендуют на статистическую обобщаемость. Кроме того, интерпретация эмпирического материала может содержать элементы субъективности, обусловленные качественной природой исследования. Также следует отметить, что в исследовании в большей степени представлены успешные адаптационные стратегии, что требует дальнейшего изучения проблемных и кризисных сценариев межнациональных браков.

Результаты и обсуждение

Рост количества браков между гражданами Казахстана и иностранцами наблюдается с начала 2000-х годов. По данным Министерства юстиции Республики Казахстан, в 2022 году зарегистрировано свыше 4000 таких браков, из которых около 70% заключены казахстанскими женщинами с иностранными гражданами из стран СНГ, Китая, Южной Кореи и Турции. Данный процесс оказывает влияние на демографическую структуру населения и способствует расширению межнациональных контактов, одновременно сопровождаясь определёнными трудностями адаптации.

Эмпирический материал исследования представлен в виде кейсов межнациональных браков женщин Казахстана. Анализ данных кейсов позволяет проследить индивидуальные жизненные траектории, а также выявить типичные ситуации, связанные с мотивацией вступления в брак, особенностями адаптации и возникающими трудностями. В представленных случаях отражается влияние культурных норм, религиозных установок и социального окружения на формирование семейных отношений.

В рамках данного исследования множественный кейс применяется для анализа браков казахстанцев в условиях международной миграции (Mangrio, et al., 2019: 1-12).

Для наглядного представления эмпирического материала и обеспечения сопоставимости кейсов основные характеристики межнациональных браков обобщены в таблице.

Таблица 1. Кейсы межнациональных браков женщин в Казахстане

Кейсы	Характеристика	Направление миграции	Основные мотивации	Ключевые проблемы	Стратегии адаптации
Кейс 1 (Шолпан, США)	32 года, высшее образование, экономистка, замужем за американцем	Казахстан → США	Личные отношения, семейная поддержка	Эмоциональная нагрузка, стресс адаптации	Поддержка супруга, эмоциональная устойчивость
Кейс 2 (Асья, Турция)	35 лет, предпринимательница, замужем за турком	Казахстан → Турция	Поиск лучшего качества жизни, климат, бизнес	Языковые трудности, социальные привычки	Изучение языка, бытовая адаптация
Кейс 3 (Гульдара, Турция)	27 лет, среднее образование, домохозяйка	Казахстан → Турция	Брак, культурная близость	Давление со стороны семьи	Освоение языка, сохранение национальных традиций, терпимость
Кейс 4 (Асель, Норвегия)	31 год, юрист, замужем за норвежцем, воспитывает ребёнка	Казахстан → Норвегия	Любовь, взаимное уважение	Культурные различия, разные бытовые привычки, уход за ребёнком	Компромиссы, уважение традиций обеих культур, согласование семейных ролей

Кейсы	Характеристика	Направление миграции	Основные мотивации	Ключевые проблемы	Стратегии адаптации
Кейс 5 (Майнура, Калифорния)	воспитывает сына	Казахстан → США	Любовь, русский язык	-	Учиться находить баланс между своими привычками и новой культурой, принимать отличия и договариваться о семейной жизни так, чтобы это было комфортно для обоих.
Кейс 6 (Евгения, Турция)	Домохозяйка, занимается воспитанием ребёнка.	Казахстан → Турция	Дружба, любовь	Культурные различия, трудность жить в мусульманской стране	Поддержка и уважение друг к другу помогают им сохранять гармонию в семье и преодолевать культурные различия. Она не захотела менять гражданство и вернулась в Казахстан, так как чувствует сильную связь с родиной.
Кейс 7 (Алена, Чехия)	Замужем за чехом	Казахстан → Чехия	Любовь с первого взгляда, брак	Языковой барьер, различие менталитетов, адаптация в новой стране, психологическая нагрузка первых лет брака	Освоение языка страны проживания, принятие различий в мышлении и привычках партнёров и поиск взаимопонимания
Кейс 8 (Татьяна, Сербия)	Журналист, замужем за сербом	Казахстан → Сербия	Оказалась впервые в Сербии из-за своей нелюбви к бюрократическим процедурам, романтические отношения, любовь, брак	Бюрократические сложности, языковой барьер, различия менталитета и образа жизни между странами	Изучение языка и профессиональная деятельность (журналистика) в новой стране для работы и общения, поддержание связей с родными странами и семьёй, принятие культурных различий

Кейсы	Характеристика	Направление миграции	Основные мотивации	Ключевые проблемы	Стратегии адаптации
Кейс 9 (Асель, Франция)	Офисный сотрудник, замужем за французом	Казахстан → Франция	Развитие дружбы в романтические отношения, любовь, брак	Языковой барьер, различия менталитетов и привычек, смена работы и потеря прежнего профессионального уклада из-за переезда	Изучение французского языка, постепенное включение в трудовую деятельность, компромиссы в семейных отношениях
Кейс 10 (Ару, Норвегия)	Есть двое сыновей, замужем за испанцем	Казахстан → Норвегия	Знакомство во время жизни и работы за границей, взаимопонимание и комфортное общение на общем языке (английском), любовь, брак	Адаптация к культурным различиям (Норвегия, Испания, Казахстан), языковая многослойность в семье, эмоциональная дистанция от родины и нехватка семейного общения	Уважение и принятие норм культуры страны проживания, гибкий образ жизни с возможностью проживания в разных странах, активное изучение и использование нескольких языков в повседневной жизни
Кейс 11 (Айжан, Китай)	Предпринимательница в сфере моды, замужем за китайцем	Казахстан → Китай	Эмоциональная поддержка со стороны партнёра в трудный жизненный период (после смерти матери), любовь, брак	Временный разрыв привычной жизни и возвращение на родину, общественное осуждение и критика выбора партнёра в Казахстане, культурные различия и адаптации к жизни в другой стране (Китай)	Принятие культурных различий без отказа от своей идентичности, поддержка со стороны супруга в быту и работе, воспитание детей в двуязычной/многоязычной среде

Кейсы	Характеристика	Направление миграции	Основные мотивации	Ключевые проблемы	Стратегии адаптации
Кейс 12 (Меруерт, Англия)	Корреспондент в новостных газетах, колумнист, замужем за испанцем, трое детей	Казахстан → Англия	Взаимная симпатия и эмоциональная близость, брак	Различия культурных привычек и семейных традиций, языковой барьер, тоска по родине и семье	Гибкий образ жизни с переездами между странами, поддержка многоязычия у детей с раннего возраста, восприятие культурных различий как ресурса, а не проблемы
Кейс 13 (Анель, Австрия)	Аудитор, замужем за австрийцем, мама двоих австрийско-казахских девочек	Казахстан → Австрия	Знакомство во время учёбы и жизни в Вене, любовь, общие взгляды на ключевые жизненные вопросы, брак	Сложности билингвального воспитания детей, языковой и культурный барьер между родственниками супругов	Поддержание связи детей с культурой и языком матери, принятие культурных различий через дружелюбие и открытость семьи мужа, гибкость в бытовых вопросах и способность к компромиссам
Кейс 14 (Дильбар, Южная Корея)	Маркетинговый аналитик, воспитывает дочь, замужем за англичанином	Казахстан → Южная Корея	Осознанный выбор партнёра без ориентации на национальность, любовь, брак	Разные семейные модели поведения и роли в семье, языковые трудности	Поддержка со стороны супруга в личных и карьерных решениях, уважение и принятие культурных различий
Кейс 15 (Айсулу, Ирландия)	Специалист в крупной международной IT-компании	Казахстан → Ирландия	Общие ценности, схожие взгляды на жизнь и семейные отношения, любовь, брак	Разные представления о семейной иерархии, языковые трудности на ранних этапах адаптации в разных странах	Постепенное освоение культурных норм страны проживания, гибкое отношение к различным семейным моделям в Европе и Казахстане, использование английского языка

Для углубления анализа и перехода от обобщённых характеристик к индивидуальным траекториям ниже представлены мини-кейсы, основанные на медийных интервью и открытых биографических нарративах. Они позволяют зафиксировать вариативность мотиваций, адаптационных стратегий и барьеров в межнациональных браках женщин Казахстана.

В качестве первого примера рассматривается кейс Алены, основанный на интервью, отражающем опыт адаптации в Чехии.

Алена подчёркивает, что *«первые три года замужества были самые тяжелые в моей жизни, всё-таки чувствуется разница менталитетов… это не просто кухня или бытовое - это разница мышления»*. Данный фрагмент фиксирует ключевой адаптационный барьер, связанный с различием культурных моделей интерпретации и повседневного взаимодействия. Также подчёркивается роль языка как источника конфликтов: «если неправильно выразился, то тоже может быть конфликт». Это указывает на то,

что языковая недостаточность в межнациональном браке выступает не только коммуникативным, но и эмоционально-реляционным фактором. Адаптационная стратегия, по словам респондентки, заключается в длительной работе над собой и отношениями: *«нужно понимать, что с человеком, с которым проводишь много времени… базового знания языка не хватает… нужно не только выучить язык, но и понимать культуру и мышление»*. В продолжение этой мысли она подчёркивает: *«в общем, семья и отношения - это работа».* Данный фрагмент фиксирует интерпретацию брака как постоянного процесса взаимодействия, требующего усилий, взаимного приспособления и эмоциональной вовлечённости.

Следующий кейс демонстрирует трансформацию временной миграции в устойчивый межнациональный брак. Шолпан Тойланбаева переехала в США с первоначально временными целями, однако вскоре вступила в отношения с будущим супругом, что изменило её жизненную траекторию. Ключевым фактором адаптации стала эмоциональная поддержка партнёра: *«мне было тяжело, и бывали дни, когда я плакала, но мой супруг придавал мне силы»*. Данный фрагмент отражает значимость эмоционального капитала как ресурса интеграции в новой среде. В данном кейсе уровень культурного взаимодействия является низким и компенсируется взаимным уважением культурных различий: *«он уважает мои традиции, я уважаю его»*. Языковые трудности присутствовали, но не стали определяющим барьером. Важным элементом также выступает сохранение культурной идентичности через включение казахских традиций, включая проведение узату той, а также постепенная социальная легитимация брака в расширенной семье.

Таким образом, примеры представленных типичных мини-кейсов демонстрируют вариативность брачной миграции женщин Казахстана, включая различия в мотивационных основаниях, характере межнационального взаимодействия и стратегиях адаптации. В совокупности данные случаи подтверждают, что межнациональный брак представляет собой длительный процесс социальной и культурной интеграции, в рамках которого происходит перераспределение ресурсов, трансформация идентичности и выстраивание новых форм семейного взаимодействия.

Анализ представленных кейсов межнациональных браков позволяет выявить устойчивые закономерности, связанные с мотивацией вступления в брак, адаптационными стратегиями и возникающими барьерами.

Мотивация вступления в межнациональный брак.

Прежде всего, в качестве основных факторов мотивации выступают личные отношения и эмоциональная привязанность (кейсы 1, 2, 5, 6, 8, 10, 11, 13, 14, 15), интерес к другой культуре и межнациональному взаимодействию (кейсы 2, 4, 11, 14), а также стремление к улучшению качества жизни, включая экономические и социальные условия (кейс 3). Дополнительно выделяются такие мотивы, как эмоциональная поддержка в трудные жизненные периоды (кейс 12), дружеские отношения, трансформирующиеся в романтические (кейсы 7, 10), а также обстоятельственные факторы, включая особенности жизненной ситуации и избегание бюрократических сложностей (кейс 9). Таким образом, мотивационная структура носит комплексный характер и сочетает как ценностные, так и прагматические основания.

Адаптационные стратегии.

Анализ кейсов показывает, что процесс адаптации женщин в новой социокультурной среде осуществляется через различные стратегии. Наиболее распространённой является стратегия интеграции, проявляющаяся в изучении языка, освоении повседневных практик принимающего общества и выстраивании межнационального диалога в семье (кейсы 2, 3, 5, 8, 9, 10, 11, 14). В ряде случаев наблюдается сохранение элементов собственной культурной идентичности при одновременном включении в новую среду (кейсы 3, 4, 11, 12, 13, 14), что свидетельствует о комбинированном характере адаптационных процессов. Дополнительно фиксируются стратегии гибкой мобильности и поддержания образа жизни в условиях проживания в разных странах (кейсы 2, 11, 13), а также поиск баланса между культурными нормами партнёров и выработка договорённостей внутри семьи (кейсы 6, 7, 15).

Барьеры адаптации.

Наряду с этим в кейсах фиксируются типичные барьеры адаптации. К ним относятся языковые трудности, различия в культурных нормах и бытовых практиках, а также давление со стороны семьи и социального окружения (кейсы 2, 4, 5, 7, 8, 9, 10, 12, 14, 15). Дополнительно отмечается эмоциональная нагрузка и стресс, связанные с необходимостью адаптации к новым условиям (кейсы 1, 6, 8), а также проблемы, свя-

занные с воспитанием детей в межнациональной среде и распределением семейных ролей (кейсы 2, 5, 11, 14, 15). В отдельных случаях проявляются структурные сложности, включая бюрократические барьеры и ограничения профессиональной реализации (кейсы 9, 10). Данные трудности носят как объективный, так и субъективный характер и оказывают влияние на процесс интеграции.

Ресурсы адаптации.

Особое значение в успешной адаптации приобретают ресурсы, доступные участницам. В кейсах прослеживается важная роль поддержки со стороны супруга и семьи (кейсы 1, 5, 6, 7, 12, 15), а также значение культурного и образовательного капитала, включая владение языком и способность к межнациональной коммуникации (кейсы 2, 3, 8, 9, 10, 11, 13, 14). Дополнительно выделяется значение гибкости жизненных стратегий, готовности к компромиссам и способности выстраивать межнациональный диалог (кейсы 6, 7, 11, 13, 15), а также сохранение связи с культурой страны происхождения как ресурса психологической устойчивости (кейсы 4, 7, 12, 14). Наличие данных ресурсов способствует более устойчивой интеграции и снижению адаптационных рисков.

В целом, анализ кейсов показывает, что межнациональные браки представляют собой сложное социальное явление, в котором переплетаются личные, культурные и социальные факторы. Несмотря на наличие барьеров, большинство рассмотренных случаев демонстрируют ориентацию на поиск компромиссов, развитие межнационального взаимодействия и выстраивание устойчивых семейных отношений.

Полученные результаты позволяют рассматривать брачную миграцию женщин Казахстана как сложный социальный процесс, в котором индивидуальные решения формируются под воздействием личностных, культурных и социальных факторов. Анализ кейсов показывает, что межнациональный брак выступает не только как частная история отношений, но и как форма жизненной стратегии, включающей ожидания, ресурсы и адаптационные усилия. В данном контексте он может рассматриваться как результат пересечения эмоциональных, прагматических и структурных обстоятельств, определяющих выбор жизненного пути.

Выявленные в исследовании мотивации вступления в межнациональный брак носят комплексный характер и сочетают личностные и прагматические основания. С одной стороны, ключевую роль играют эмоциональная привязанность и межличностные отношения, с другой - стремление к расширению жизненных возможностей и улучшению условий жизни. Подобные выводы соотносятся с исследованиями брачной миграции, в которых подчеркивается связь межнациональных браков с поиском социальных и культурных ресурсов (Morokvasic, 2004; Constable, 2003). В этом контексте межнациональный брак может рассматриваться как одна из форм реализации жизненных стратегий, что соотносится с представлениями о роли различных форм капитала в социальной практике (Bourdieu, 1996).

Факторы мотивации браков могут варьироваться от традиционных ценностей до стремления к гармоничным семейным отношениям, межнациональному общению и принятию. Важным аспектом является равенство в браке и личная самореализация, что согласуется с тенденциями индивидуализации брака, описанными У. Беком и Э. Бек-Гернсхайм, где союз воспринимается как пространство для личностного роста и переговоров о ролях (Beck and Gernsheim, 2002).

Результаты исследования показывают, что адаптация женщин в новой социокультурной среде носит многовариантный характер. Наиболее выраженной является стратегия, сочетающая включение в принимающее общество с сохранением элементов собственной культурной идентичности. Подобный тип адаптации в целом соответствует интеграционной модели, описанной в работах John W. Berry, однако эмпирические данные показывают, что реальный процесс адаптации зависит от конкретных условий семейной и социальной среды и не всегда является устойчивым.

Основные трудности связаны преимущественно с межпоколенными и семейными конфликтами, религиозными и культурными различиями, а также социальным давлением со стороны ближайшего окружения. Отдельно выделяются гендерные различия в ожиданиях, что отражает столкновение традиционной патриархальной модели и современных стремлений к равноправию. Эти проблемы можно интерпретировать через призму теории культурных сценариев брака Н. Элиаса, где устоявшиеся нормы и ожидания создают напряжение в повседневном взаимодействии (Elias, 1994).

Выявленные барьеры адаптации - языковые трудности, культурные различия, а также напряжения в семейных и социальных взаимодействиях - позволяют рассматривать межнациональный брак как про-

странство не только согласования, но и потенциального конфликта. Подобная двойственность отмечается и в исследованиях миграции, где подчеркивается, что адаптация сопровождается как возможностями, так и рисками (King, 2012).

Стратегии адаптации различаются, но ключевым механизмом выступает поиск баланса между культурными и семейными требованиями. Одной из стратегий является поддержка супруга и физическая дистанция от родни, что подтверждает выводы А. Хохшильд о «эмоциональной работе» в семье как способе регулирования конфликтов (Hochschild, 2003). Другая стратегия - обращение к профессиональной помощи (семейный психолог), демонстрирующее институционализацию семейной адаптации в условиях новых социальных реалий. Также применяется стратегия культурного включения (участие в обрядах, воспитание детей в обеих традициях), что перекликается с теорией транскультурности В. Вельша, где культура понимается как динамичная система взаимопроникновения, позволяющая сочетать элементы разных традиций без отказа от собственной идентичности (Welsch, 1999: 39–74).

Особый интерес представляет кейс, где супруги сталкиваются с общественным давлением и стереотипами. Их стратегия переезда в более толерантный город показывает, что уровень культурной адаптации во многом зависит от локального социального контекста. Этот пример подтверждает наблюдения М. Уолцера о том, что мультикультурность - это не только индивидуальный опыт, но и структурная особенность сообществ, где одни пространства более открыты к «другим», чем другие (Walzer, 1997: 144).

Особое значение имеют ресурсы, способствующие успешной адаптации. Поддержка со стороны супруга, наличие культурного и образовательного капитала, а также владение языком существенно снижают адаптационные риски. Эти результаты согласуются с исследованиями, подчеркивающими роль социальных и культурных ресурсов в интеграции мигрантов.

Вместе с тем казахстанский контекст придаёт данному явлению свою специфику. Брачная миграция женщин связана не только с межнациональным взаимодействием, но и с различиями между городом и сельской местностью, ограниченностью социальных возможностей в отдельных регионах и влиянием традиционных представлений о семье. В этом смысле межнациональный брак может рассматриваться как способ изменения жизненной траектории в условиях структурных ограничений.

Заключение

Проведённое исследование брачной миграции женщин Казахстана на основе метода кейсов позволяет уточнить особенности данного социального явления в условиях межнационального взаимодействия и роста миграционной мобильности.

Анализ эмпирических кейсов показал, что мотивация вступления в межнациональные браки носит комплексный характер и включает как личностные факторы (эмоциональная привязанность, ценностные установки), так и прагматические ориентиры, связанные с качеством жизни и возможностями самореализации. Тем самым брачная миграция выступает не только как индивидуальное решение, но и как форма реализации жизненных стратегий.

Выявлено, что в рассмотренных кейсах процесс адаптации женщин в новой социокультурной среде преимущественно осуществляется через интеграционные стратегии, сочетающие освоение норм и практик принимающего общества с сохранением элементов собственной культурной идентичности. При этом адаптация сопровождается рядом устойчивых барьеров, включая языковые трудности, культурные различия и давление со стороны социального окружения, что указывает на неоднозначный характер данного процесса.

Результаты исследования позволяют отметить значимую роль ресурсов адаптации, прежде всего поддержки со стороны супруга и наличия культурного капитала, которые способствуют снижению адаптационных рисков и формированию устойчивых моделей семейного взаимодействия.

Научный вклад исследования заключается в выявлении факторов мотивации и стратегий адаптации в контексте брачной миграции женщин Казахстана на основе качественного анализа кейсов, а также в демонстрации возможностей метода кейсов для изучения субъективного опыта межнациональных браков.

Практическая значимость работы связана с возможностью использования полученных результатов при разработке программ социальной и культурной адаптации, а также в мерах поддержки межнациональных семей и развитии межкультурной коммуникации.

В целом полученные результаты позволяют рассматривать брачную миграцию как многомерный социальный процесс, в котором взаимодействуют личные, культурные и социальные факторы, что требует дальнейшего углублённого изучения на основе расширенной эмпирической базы.

Вклад авторов

Г. М. Бураканова и Б.Н. Карипов сыграли ведущую роль в определении дизайна исследования и написании статьи. Д. А. Исина внесла вклад в сбор, обработку и анализ данных, а также выполнила обзор литературы по теме исследования.

Список литературы

1. Beck, U. and Beck-Gernsheim, E. (2002) Individualization. London: Sage.
2. Berger, P.L. and Luckmann, T. (1966) The Social Construction of Reality: A Treatise in the Sociology of Knowledge. New York: Anchor Books, 219 p.
3. Berry, J.W. (1997) 'Immigration, Acculturation, and Adaptation', Applied Psychology, Vol. 46, No. 1, pp. 5–34.
4. Bourdieu, P. (1996) The State Nobility: Elite Schools in the Field of Power. Stanford: Stanford University Press, 465 p.
5. Boyd, M. (1989) 'Family and Personal Networks in International Migration: Recent Developments and New Agendas', International Migration Review, Vol. 23, No. 3, pp. 638–670.
6. Constable, N. (2003) Romance on a Global Stage: Pen Pals, Virtual Ethnography, and "Mail Order" Marriages. Berkeley: University of California Press.
7. Elias, N. (1994) The Civilizing Process. Oxford: Blackwell.
8. Hochschild, A. (2003) The Commercialization of Intimate Life: Notes from Home and Work. Berkeley: University of California Press.
9. Homans, G.C. (1961) Social Behavior: Its Elementary Forms. New York: Harcourt, Brace & World, 441 p.
10. King, R. (2012) 'Theories and Typologies of Migration: An Overview and a Primer', Willy Brandt Series of Working Papers in International Migration and Ethnic Relations.
11. Lee, E.S. (1966) 'A Theory of Migration', Demography, Vol. 3, No. 1, pp. 47–57.
12. Mangrio, E., Zdravkovic, S. and Carlson, E. (2019) 'Refugee Women's Experience of the Resettlement Process: A Qualitative Study', BMC Women's Health, No. 19, pp. 1–12.
13. Massey, D.S., Arango, J., Hugo, G., Kouaouci, A., Pellegrino, A. and Taylor, J.E. (1993) 'Theories of International Migration: A Review and Appraisal', Population and Development Review, Vol. 19, No. 3, pp. 431–466.
14. Mincer, J. (1978) 'Family Migration Decisions', Journal of Political Economy, Vol. 86, No. 5, pp. 749–773.
15. Morokvasic, M. (2004) 'Migration, Gender, and Citizenship', International Migration Review, Vol. 38, No. 3, pp. 815–841.
16. Nam, A. (2022) 'Intercultural Marriage: Experiences of Women in Kazakhstan', Nomadit. Tashkent Conference Abstract.
17. Notestein, F.W. (1945) 'Population — The Long View', in: Schultz, T.W. (ed.) Food for the World. Chicago: University of Chicago Press, pp. 36–57.
18. Oxford English Dictionary (2025) Case [Electronic resource]. Oxford: Oxford University Press. Available at: https://www.oed.com (Accessed: 04.08.2025).
19. Ravenstein, E.G. (1885) 'The Laws of Migration', Journal of the Statistical Society of London, Vol. 48, No. 2, pp. 167–235.
20. Todaro, M.P. (1969) 'A Model of Labor Migration and Urban Unemployment in Less Developed Countries', The American Economic Review, Vol. 59, No. 1, pp. 138–148.
21. Walzer, M. (1997) On Toleration. New Haven: Yale University Press, 144 p.
22. Welsh, W. (1999) 'Transculturality – the Puzzling Form of Cultures Today', Logos, No. 4–5 (24), pp. 39–74.
23. Yin, R.K. (2009) Case Study Research: Design and Methods. 4th ed. Thousand Oaks: Sage Publications, 240 p.
24. Zakota, V.I. (2011) 'Marriage Migration and Social Mobility in Eastern Europe', Journal of Comparative Family Studies, Vol. 42, No. 6, pp. 857–874.

25. Znaniecki, F. (1930) The Method of Sociology. New York: Farrar & Rinehart, 597 p.
26. Zucker, D.M. (2009) 'How to Do Case Study Research', Teaching Research Methods in the Social Sciences, No. 2, pp. 1–17.
27. Бюро национальной статистики Республики Казахстан (2022) Международные браки в Казахстане: статистика за 2022 год [Электронный ресурс]. Доступно по адресу: https://stat.gov.kz (дата обращения: 15.07.2025).
28. Бюро национальной статистики Республики Казахстан (2024) Миграция населения Республики Казахстан [Электронный ресурс]. Доступно по адресу: https://stat.gov.kz/ru/industries/socialstatistics/demography/publications/281543/ (дата обращения: 27.07.2025).
29. Бюро национальной статистики Республики Казахстан (2025) Внутренняя миграция и динамика городского и сельского населения (2018–2023 гг.) [Электронный ресурс]. Доступно по адресу: https://stat.gov.kz (дата обращения: 03.07.2025).
30. Бюро национальной статистики Республики Казахстан (2025) Демографические показатели населения по этническому составу и регионам (1991–2023 гг.) [Электронный ресурс]. Доступно по адресу: https://stat.gov.kz (дата обращения: 03.07.2025).
31. Ионцева, А.Н. (2004) «Брачная миграция как фактор трансформации семьи», Социологические исследования, № 5, с. 92–99.
32. Kazpravda.kz (б.г.) «Замуж за иностранца: истории казахстанок о терпении и переменах в себе», Kazpravda [Электронный ресурс]. Доступно по адресу: https://kazpravda.kz/n/zamuzh-za-inostrantsa-istorii-kazahstanok-o-terpenii-i-peremenah-v-sebe/ (дата обращения: 06.07.2025).
33. Министерство труда и социальной защиты населения Республики Казахстан (2022) Статистика по переселению оралманов [Электронный ресурс]. Доступно по адресу: https://www.gov.kz/memleket/entities/enbek (дата обращения: 03.07.2025).
34. Министерство юстиции Республики Казахстан (2023) Статистика зарегистрированных браков между гражданами Казахстана и иностранцами [Электронный ресурс]. Доступно по адресу: https://www.gov.kz/memleket/entities/adilet (дата обращения: 22.07.2025).
35. Nur.kz (б.г.) «Вышедшая замуж за американца казахстанка рассказала о своей жизни», Nur.kz [Электронный ресурс]. Доступно по адресу: https://www.nur.kz/society/1488931-vyshedshaya-zamuzh-za-amerikanca-kazakhst/ (дата обращения: 09.07.2025).
36. Nur.kz (б.г.) «Казашка в Норвегии: я не мечтала выйти замуж за иностранца», Nur.kz [Электронный ресурс]. Доступно по адресу: https://www.nur.kz/society/1714658-kazaska-v-norvegii-a-ne-mectala-vyjti-zamuz-za-inostranca/ (дата обращения: 09.07.2025).
37. Nur.kz (б.г.) «Свекровь просто обожает манты: вышедшая замуж за иностранца казашка рассказала о жизни», Nur.kz [Электронный ресурс]. Доступно по адресу: https://www.nur.kz/stories/1992507-svekrov-prosto-obozhaet-manty-vyshedshaya-zamuzh-za-inostrantsa-kazashka-rasskazala-o-zhizni/ (дата обращения: 09.07.2025).
38. Pandaland.kz (б.г.) «Казахстанка, вышедшая замуж за иностранца, рассказала о своем браке с французом», Pandaland [Электронный ресурс]. Доступно по адресу: https://pandaland.kz/articles/kazahstanka-vyshedshaya-zamuzh-za-inostranca-rasskazala-o-svoem-brake-s-francuzom/amp (дата обращения: 11.07.2025).
39. Попков, В.Д. и Попкова, Е.А. (2024) «Подходы к исследованию адаптации этнических мигрантов: сравнительный анализ некоторых концепций», Мир педагогики и психологии, № 3(56), с. 22–35.

Г.М. Бураканова[1], Д.А. Исина[2], Б.Н.Карипов[3]

[1, 2]Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан

[3]Ш. Уәлиханов атындағы Көкшетау университеті, Көкшетау, Қазақстан

ҚАЗАҚСТАН ӘЙЕЛДЕРІНІҢ НЕКЕ КӨШІ-ҚОНЫН ЗЕРТТЕУІНДЕГІ КЕЙС ӘДІСІ: ӘЛЕУМЕТТАНУЛЫҚ ТАЛДАУ

Аңдатпа. Қазақстан әйелдерінің ұлтаралық некелеріндегі неке көші-қоны 15 кейс арқылы сапалық зерттеу стратегиясы ретінде қарастырылады. Зерттеудің өзектілігі жаһандану жағдайында ұлтаралық некелік тәжірибелердің көбеюімен және миграциялық мобильділіктің кеңеюімен, сондай-ақ қазіргі қоғамдағы әртүрлі ұлт өкілдері арасындағы байланыстардың күшеюімен түсіндіріледі. Зерттеудің мақсаты – әйелдердің ұлтаралық некеге тұру мотивациясын анықтау, сондай-ақ олардың жаңа ортада әлеуметтік және мәдени бейімделу стратегияларын талдау.

Зерттеудің әдіснамалық негізі ретінде сапалық эмпирикалық деректерге (өмірбаяндық сипаттамалар мен өмірлік тарихтар) сүйенген көптік кейс-әдіс қолданылған. Бұл тәсіл жеке өмірлік траекторияларды, әлеуметтік тәжірибелерді және әйелдердің күнделікті өмірлік тәжірибесін терең зерттеуге мүмкіндік береді. Сонымен қатар кейстерде мақсатты іріктеу принципі қолданылып, зерттеудің шағын іріктеме, интерпретацияның субъективтілігі және нәтижелерді жалпылаудың шектеулілігі сияқты шектеулері ескерілген.

Зерттеудің эмпирикалық базасын Қазақстан әйелдерінің шетел азаматтарымен немесе басқа этностар өкілдерімен жасалған ұлтаралық некелерінің кейстері құрады. Зерттеу нәтижелері ұлтаралық некеге тұрудың негізгі факторлары ретінде экономикалық мүмкіндіктер, білім және әлеуметтік мобильділікке ұмтылыс, сондай-ақ тұлғалық және құндылықтық бағдарлар болуы мүмкін екенін көрсетеді.

Қарастырылған кейстер деңгейінде бейімделу процесінің кешенді сипатта екені анықталып, ол бір жағынан интеграциялық стратегияларды (қабылдаушы қоғамның тілі, нормалары мен тәжірибелерін меңгеру), екінші жағынан өз мәдени сәйкестілігінің элементтерін сақтауды қамтитыны байқалады. Сонымен қатар, ұлтаралық некелердің әйелдердің жеке өмірлік стратегияларына ғана емес, сонымен бірге отбасылық модельдердің, гендерлік рөлдердің және Қазақстан қоғамындағы әлеуметтік интеграция механизмдерінің трансформациясына әсер ететіні көрсетіледі.

Сонымен қатар, зерттеу материалдары мәдени айырмашылықтармен, тілдік қиындықтармен және институционалдық шектеулермен байланысты кедергілердің бар екенін де айқындайды.

Негізгі ұғымдар: кейс-әдіс, неке көші-қоны, ұлтаралық некелер, Қазақстан әйелдері, бейімделу, әлеуметтік интеграция, мотивация.

G.M. Burakanova[1], D.A. Issina[2], B.N. Karipov[3]

[1,2]L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan

[3]Shokan Ualikhanov Kokshetau University, Kokshetau, Kazakhstan

THE CASE METHOD IN THE STUDY OF WOMEN'S MARRIAGE MIGRATION IN KAZAKHSTAN: A SOCIOLOGICAL ANALYSIS

Abstract. The article examines marital migration in interethnic marriages of women from Kazakhstan through the lens of 15 cases as a method of a qualitative research strategy. The relevance of the study is determined by the growth of interethnic marital practices in the context of globalization, the expansion of migration mobility, as well as the strengthening of contacts between representatives of different nationalities in contemporary society.

The aim of the study is to identify the motivational factors influencing women's entry into interethnic marriages, as well as to analyze their strategies of social and cultural adaptation in a new environment. The methodological framework is based on a multiple case study approach grounded in qualitative empirical data (biographical descriptions and life stories), which enables an in-depth exploration of individual life trajectories, social practices, and everyday experiences of women, with a purposive sampling principle applied to case selection and with consideration of research limitations related to a small sample size, subjectivity of interpretation, and limited generalizability of the findings. The empirical basis of the study consists of cases of interethnic marriages of Kazakhstani women with foreign citizens or representatives of other ethnic groups.

The findings suggest that the key factors motivating women to enter interethnic marriages include economic

opportunities, aspirations for educational and social mobility, as well as personal and value-based orientations. At the level of the examined cases, it can be identified that the adaptation process is complex in nature and includes both integration strategies (language acquisition, adoption of norms and practices of the host society) and the preservation of elements of one's cultural identity.

It is noted that the analyzed cases indicate that interethnic marriages influence not only women's individual life strategies but also the transformation of family models, gender roles, and mechanisms of social integration in Kazakhstani society. At the same time, the study materials point to barriers related to cultural differences, language difficulties, and institutional constraints.

Keywords: case method, marriage migration, international marriages, women in Kazakhstan, adaptation, social integration, motivational factors.

References

1. Beck, U. and Beck-Gernsheim, E. (2002) Individualization. London: Sage.
2. Berger, P.L. and Luckmann, T. (1966) The Social Construction of Reality: A Treatise in the Sociology of Knowledge. New York: Anchor Books, 219 p.
3. Berry, J.W. (1997) 'Immigration, Acculturation, and Adaptation', Applied Psychology, Vol. 46, No. 1, pp. 5–34.
4. Bourdieu, P. (1996) The State Nobility: Elite Schools in the Field of Power. Stanford: Stanford University Press, 465 p.
5. Boyd, M. (1989) 'Family and Personal Networks in International Migration: Recent Developments and New Agendas', International Migration Review, Vol. 23, No. 3, pp. 638–670.
6. Byuro nacionalnoj statistiki Respubliki Kazahstan (2022) Mezhdunarodnye braki v Kazahstane: statistika za 2022 god [Elektronnyj resurs]. Dostupno po adresu: https://stat.gov.kz (data obrasheniya: 15.07.2025). [In Russian].
7. Byuro nacionalnoj statistiki Respubliki Kazahstan (2024) Migraciya naseleniya Respubliki Kazahstan [Elektronnyj resurs]. Dostupno po adresu: https://stat.gov.kz/ru/industries/socialstatistics/demography/publications/281543/ (data obrasheniya: 27.07.2025). [In Russian].
8. Byuro nacionalnoj statistiki Respubliki Kazahstan (2025) Demograficheskie pokazateli naseleniya po etnicheskomu sostavu i regionam (1991–2023 gg.) [Elektronnyj resurs]. Dostupno po adresu: https://stat.gov.kz (data obrasheniya: 03.07.2025). [In Russian].
9. Byuro nacionalnoj statistiki Respubliki Kazahstan (2025) Vnutrennyaya migraciya i dinamika gorodskogo i selskogo naseleniya (2018–2023 gg.) [Elektronnyj resurs]. Dostupno po adresu: https://stat.gov.kz (data obrasheniya: 03.07.2025). [In Russian].
10. Constable, N. (2003) Romance on a Global Stage: Pen Pals, Virtual Ethnography, and "Mail Order" Marriages. Berkeley: University of California Press.
11. Elias, N. (1994) The Civilizing Process. Oxford: Blackwell.
12. Hochschild, A. (2003) The Commercialization of Intimate Life: Notes from Home and Work. Berkeley: University of California Press.
13. Homans, G.C. (1961) Social Behavior: Its Elementary Forms. New York: Harcourt, Brace & World, 441 p.
14. Ionceva, A.N. (2004) «Brachnaya migraciya kak faktor transformacii semi», Sociologicheskie issledovaniya, № 5, s. 92–99. [In Russian].
15. Kazpravda.kz (b.g.) «Zamuzh za inostrantsa: istorii kazakhstanok o terpenii i peremenakh v sebe», Kazpravda [Elektronnii resurs]. Dostupno po adresu: https://kazpravda.kz/n/zamuzh-za-inostrantsa-istorii-kazahstanok-o-terpenii-i-peremenah-v-sebe/ (data obrashcheniya: 06.07.2025). [In Russian].
16. King, R. (2012) 'Theories and Typologies of Migration: An Overview and a Primer', Willy Brandt Series of Working Papers in International Migration and Ethnic Relations.
17. Lee, E.S. (1966) 'A Theory of Migration', Demography, Vol. 3, No. 1, pp. 47–57.
18. Mangrio, E., Zdravkovic, S. and Carlson, E. (2019) 'Refugee Women's Experience of the Resettlement Process: A Qualitative Study', BMC Women's Health, No. 19, pp. 1–12.
19. Massey, D.S., Arango, J., Hugo, G., Kouaouci, A., Pellegrino, A. and Taylor, J.E. (1993) 'Theories of International

Migration: A Review and Appraisal', Population and Development Review, Vol. 19, No. 3, pp. 431–466.
20. Mincer, J. (1978) 'Family Migration Decisions', Journal of Political Economy, Vol. 86, No. 5, pp. 749–773.
21. Ministerstvo truda i socialnoj zashity naseleniya Respubliki Kazahstan (2022) Statistika po pereseleniyu oralmanov [Elektronnyj resurs]. Dostupno po adresu: https://www.gov.kz/memleket/entities/enbek (data obrasheniya: 03.07.2025). [In Russian].
22. Ministerstvo yusticii Respubliki Kazahstan (2023) Statistika zaregistrirovannyh brakov mezhdu grazhdanami Kazahstana i inostrancami [Elektronnyj resurs]. Dostupno po adresu: https://www.gov.kz/memleket/entities/adilet (data obrasheniya: 22.07.2025). [In Russian].
23. Morokvasic, M. (2004) 'Migration, Gender, and Citizenship', International Migration Review, Vol. 38, No. 3, pp. 815–841.
24. Nam, A. (2022) 'Intercultural Marriage: Experiences of Women in Kazakhstan', Nomadit. Tashkent Conference Abstract.
25. Notestein, F.W. (1945) 'Population — The Long View', in: Schultz, T.W. (ed.) Food for the World. Chicago: University of Chicago Press, pp. 36–57.
26. Nur.kz (b.g.) «Kazashka v Norvegii: ya ne mechtala viiti zamuzh za inostrantsa», Nur.kz [Elektronnii resurs]. Dostupno po adresu: https://www.nur.kz/society/1714658-kazaska-v-norvegii-a-ne-mectala-vyjti-zamuz-za-inostranca/ (data obrashcheniya: 09.07.2025). [In Russian].
27. Nur.kz (b.g.) «Vyshedshaya zamuzh za amerikantsa kazakhstanka rasskazala o svoey zhizni», Nur.kz [Elektronnyy resurs]. Dostupno po adresu: https://www.nur.kz/society/1488931-vyshedshaya-zamuzh-za-amerikanca-kazakhst/ (data obrashcheniya: 09.07.2025). [In Russian].
28. Nur.kz (b.g.) «Svekrov prosto obozhaet manty: vyshedshaya zamuzh za inostrantsa kazashka rasskazala o zhizni», Nur.kz [Elektronnyy resurs]. Dostupno po adresu: https://www.nur.kz/stories/1992507-svekrov-prosto-obozhaet-manty-vyshedshaya-zamuzh-za-inostrantsa-kazashka-rasskazala-o-zhizni/ (data obrashcheniya: 09.07.2025). [In Russian].
29. Oxford English Dictionary (2025) Case [Electronic resource]. Oxford: Oxford University Press. Available at: https://www.oed.com (Accessed: 04.08.2025).
30. Pandaland.kz (b.g.) «Kazakhstanka, vishedshaya zamuzh za inostrantsa, rasskazala o svoem brake s frantsuzom», Pandaland [Elektronnii resurs]. Dostupno po adresu: https://pandaland.kz/articles/kazahstanka-vyshedshaya-zamuzh-za-inostranca-rasskazala-o-svoem-brake-s-francuzom/amp (data obrashcheniya: 11.07.2025). [In Russian].
31. Popkov, V.D. i Popkova, E.A. (2024) «Podhody k issledovaniyu adaptacii etnicheskih migrantov: sravnitelnyj analiz nekotoryh koncepcij», Mir pedagogiki i psihologii, № 3(56), s. 22–35. [In Russian].
32. Ravenstein, E.G. (1885) 'The Laws of Migration', Journal of the Statistical Society of London, Vol. 48, No. 2, pp. 167–235.
33. Todaro, M.P. (1969) 'A Model of Labor Migration and Urban Unemployment in Less Developed Countries', The American Economic Review, Vol. 59, No. 1, pp. 138–148.
34. Walzer, M. (1997) On Toleration. New Haven: Yale University Press, 144 p.
35. Welsh, W. (1999) 'Transculturality – the Puzzling Form of Cultures Today', Logos, No. 4–5 (24), pp. 39–74.
36. Yin, R.K. (2009) Case Study Research: Design and Methods. 4th ed. Thousand Oaks: Sage Publications, 240 p.
37. Zakota, V.I. (2011) 'Marriage Migration and Social Mobility in Eastern Europe', Journal of Comparative Family Studies, Vol. 42, No. 6, pp. 857–874.
38. Znaniecki, F. (1930) The Method of Sociology. New York: Farrar & Rinehart, 597 p.
39. Zucker, D.M. (2009) 'How to Do Case Study Research', Teaching Research Methods in the Social Sciences, No. 2, pp. 1–17.

Сведения об авторах

Бураканова Г.М. – доктор социологических наук, профессор кафедры социологии Евразийского национального университета имени Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан

Исина Д.А. – автор для корреспонденции, PhD-докторант, кафедра социологии Евразийского национального университета имени Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан

Карипов Б.Н. - доктор политических наук, профессор кафедры «Истории, географии и социально-гуманитарных дисциплин» НАО «Кокшетауский университет имени Шокана Уалиханова», Кокшетау, Казахстан

Авторлар туралы мәлімет

Бураканова Г. М. – әлеуметтану ғылымдарының докторы, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің Әлеуметтану кафедрасының профессоры, Астана, Қазақстан

Исина Д. А. – хат-хабар авторы, PhD докторанты, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің Әлеуметтану кафедрасы, Астана, Қазақстан

Карипов Б. Н. – доцент, саясаттану ғылымдарының докторы, «Тарих, география және әлеуметтік-гуманитарлық пәндер» кафедрасының профессоры, «Шоқан Уәлиханов атындағы Көкшетау университеті» КЕАҚ, Көкшетау, Қазақстан

Information about authors:

Burakanova G.M. – Doctor of Sociological Sciences, Professor, Department of Sociology, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan

Issina D.A. – corresponding author, PhD student, Department of Sociology, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan

Karipov B.N. – Associate Professor, Doctor of Political Sciences, Professor, Department of History, Geography and Social and Humanitarian Disciplines of "Shokan Ualikhanov Kokshetau University" JSC, Kokshetau, Kazakhstan

GUMILYOV JOURNAL OF SOCIOLOGY
ISSN (Print) 3080-1702. ISSN (Online) 3104-4638

МРНТИ 04.51.31
Исследовательская статья

https://doi.org/10.32523/3080-1702-2026-155-2-72-88

МОЛОДЕЖЬ НА РЫНКЕ ТРУДА: РАБОТОДАТЕЛИ КАК АГЕНТЫ ФОРМИРОВАНИЯ ГИБКИХ ТРАЕКТОРИЙ И НЕФОРМАЛЬНОГО ОБУЧЕНИЯ

Д. К. Бурханова [1], ***А.Е. Изтаева*** [2], ***А.Е. Жанадилова*** *[3], ***А.Н. Нұрқанат*** [4], ***А.М. Нұрманов*** [5]

[1]*Nazarbaev University, Astana, Kazakhstan*
[2]*University of Minnesota – Twin Cities, Minneapolis, MN, USA*
[3,4] *Astana IT University, Astana, Kazakhstan*
[5] *Turan Astana University, Astana, Kazakhstan*

*E-mail: [1]dana.burkhanova@nu.edu.kz, [2]iztay001@umn.edu, *[3]a.zhanadilova@astanait.edu.kz, [4]a.nurkanat@astanait.edu.kz, [5]nurmanov2050@gmail.com*

Абстракт. В условиях трансформации рынка труда, обусловленной цифровизацией, развитием искусственного интеллекта и ростом неопределенности, устойчивость и адаптивность молодых специалистов приобретают ключевое значение. Настоящая статья основана на серии экспертных интервью с представителями различных секторов экономики. Целью исследования является выявление факторов, определяющих профессиональную устойчивость молодежи, также в фокусе анализа роль работодателей как активных участников формирования рынка труда и профессиональных траекторий молодых специалистов. Сегодня работодатели не только формируют запрос системе высшего образования на конкретные навыки и качества, но и все чаще участвуют в их восполнении через многообразие мобильных видов неформальных образовательных практик – наставничество, внутренние обучающие инициативы и поддержку внешних форматов подготовки. Эти практики являются ответом на необходимость быстрой и точечной адаптации молодых кадров к актуальным требованиям рынка труда. На основе полученных данных выявлены структурные разрывы между ожиданиями рынка труда и фактическими компетенциями молодых специалистов. Особое внимание уделяется неформальным траекториям обучения и их роли в снижении барьеров трудовой интеграции, также как и коммуникационным каналам между соискателями и работодателями. Кроме того, зафиксировано возрастание роли провайдеров неформального образования как новых акторов в инфраструктуре профессионального становления. Сбалансированное сочетание гибкости, содержательности и качества подготовки с деятельностью разных типов образовательных акторов становится необходимым условием для эффективной интеграции молодых специалистов в современную профессиональную среду.

Ключевые слова: акторы, трансформация рынка труда, неформальное образование, устойчивость, трудоустройство, гибкие навыки, молодые специалисты.

Поступила: 25.08.2025; Доработана: 27.02.2026; Одобрена: 27.03.2026; Доступна онлайн: 30.06.2026

*автор для корреспонденции

Введение

Современный рынок труда переживает глубинную трансформацию под воздействием процессов цифровизации и внедрения искусственного интеллекта, в условиях геополитической нестабильности, что приводит к росту неопределенности и нестабильности занятости. В этих условиях особую значимость приобретает концепт рыночной устойчивости молодых специалистов, их способность адаптироваться к быстро меняющимся требованиям и сохранять ценность на рынке труда. Данный феномен анализируется через взаимосвязанные понятия трудоустраиваемости и адаптивности, а также через развитие ключевых компетенций, включая мягкие и цифровые навыки.

Вместе с тем в условиях данных изменений на рынке труда и роста требований при найме усиливается интерес к участию работодателей в формировании запроса и профессиональных траекторий молодых специалистов, так как имеющаяся ограниченная способность системы формального образования своевременно реагировать на быстро меняющиеся запросы экономики приводит к несоответствию компетенций и снижает рыночную устойчивость молодых специалистов (Brown et al., 2011; OECD, 2020).

В данном контексте возрастает важность более активного и расширенного участия работодателей не только как потребителей, но как полноправных акторов процесса подготовки специалистов. Такая модель включает наставничество, корпоративные программы обучения, финансирование и сотрудничество с внешними образовательными провайдерами, а также устойчивое и активное партнерство с вузами (Cedefop, 2022; Gessler & Bohlinger, 2020; OECD, 2020). В данной модели работодатели рассматриваются как агенты, способные дополнять формальное образование, имея возможность быстрого реагирования на изменения и способствовать развитию гибких, прикладных и цифровых навыков, необходимых для успешной адаптации молодых казахстанских специалистов в профессиональной среде.

Литературный обзор

Современный рынок труда характеризуется технологическими трансформациями и усложнением требований к профессиональным траекториям, что в свою очередь обусловливает высокую степень неопределенности. В этих условиях ключевыми концептами, определяющими успешную интеграцию молодых специалистов в профессиональную среду, становятся трудоустраиваемость, адаптивность и рыночная устойчивость. Рыночная устойчивость карьерной траектории понимается как развивающийся процесс или динамический навык, включающий способность сохранять активность, адаптироваться и развиваться в текущей профессиональной сфере несмотря на трудности, изменения и нарушения привычного хода событий во времени (Mishra and McDonald, 2017). Этот феномен исследуется как один из базовых ресурсов в контексте карьерной адаптации (Rossier et al., 2012; Savickas et al., 2009). Рыночная устойчивость и карьерная адаптивность могут казаться близкими понятиями, однако их можно развести аналитически: адаптивность представляет собой более проактивную конструкцию (Peeters et al., 2022). Карьерная адаптивность, представляет собой совокупность поведенческих паттернов и навыков, обеспечивающих возможность активного реагирования, переформулирования целей и стратегий в ответ на новые профессиональные вызовы и требования (Savickas et al., 2009; Hirschi, 2011, Seibert et al., 2016, McMahon 2025). В условиях неустойчивости рынков труда и трансформации профессий адаптивность приобретает значение системной характеристики, включающей в себя такие компоненты, как проактивность, готовность к обучению, способность распознавать необходимость профессиональных изменений, обращаться за поддержкой при необходимости, анализировать альтернативные карьерные траектории и предпринимать действия по их реализации (Savickas, 2020). Тогда как трудоустраиваемость, в отличие от первых двух категорий, интерпре-

тируется не как навык или способность, но как динамическое взаимодействие совокупности индивидуальных характеристик (навыков, знаний, компетенций) и контекстуальных и структурных факторов – таких как институциональная поддержка, доступ к обучающим ресурсам и включенность работодателей (Fugate et al., 2004; Clarke, 2018). Данный концепт операционализируется через наличие релевантных навыков и опыта, доступ к профессиональным сетям, знание рыночных требований, востребованность компетенций и наличие институциональной поддержки (например, программ стажировок или карьерных сервисов) (Robertson et al., 2015). Эта категория наиболее чувствительна к участию работодателей как внешних акторов.

При изменениях в структуре занятости особое внимание уделяется работодателям, которые выступают активными агентами рынка труда, формируя спрос на компетенции и участвуя в институционализации новых форм занятости (Brown, Lauder, & Ashton, 2011; McQuaid & Lindsay, 2005). Вместе с тем устойчивость и карьерная адаптивность молодых специалистов определяется не только академическими знаниями, но и комплексом метакомпетенций: гибкими навыками, цифровой грамотностью, навыками саморегуляции, критического мышления и коммуникации (Deming, 2017; OECD, 2020). Среди компонентов индивидуальных характеристик трудоустраиваемости особое место занимают мягкие навыки, включая коммуникативные способности, креативность, работу в команде и эмоциональный интеллект. Вместе с тем по данным международных исследований работодатели всё чаще оценивают гибкие навыки как определяющий фактор при найме, особенно в условиях отсутствия профессионального опыта (Succi & Canovi, 2020; SHRM, 2019; Cai, Y., 2013). Эти навыки рассматриваются не как дополнение к академическим знаниям, а как их необходимое продолжение, формирующее профессиональную субъективность, и являются критически важными для молодых специалистов в переходный период после окончания вуза (ILO, 2021).

Наряду с этим, большее значение приобретают цифровая грамотность и цифровые навыки – от базовой компьютерной грамотности до продвинутых компетенций в области программирования, анализа данных и цифрового дизайна. Цифровые навыки стали критическим условием трудоустройства среди молодежи (OECD, 2021). Вместе с тем развитие цифровой грамотности сегодня рассматривается как межсекторная задача, требующая участия как образовательных учреждений, так и работодателей. Работодатели по всему миру отмечают недостаточную подготовленность выпускников в аспектах критического мышления, коммуникации, самостоятельного принятия решений и решения комплексных задач (SHRM, 2019). В Казахстане были зафиксированы аналогичные вызовы при анализе занятости выпускников: наличие академического диплома не гарантирует успешного вхождения в рынок труда, особенно при отсутствии практического опыта и гибких компетенций (Sekerbayeva et al., 2024). Вместе с тем ОЭСР подчеркивают необходимость более тесного взаимодействия работодателей, вузов, и образовательных провайдеров при формировании как образовательных программ, так и неформальных образовательных практик, включая тренинговые программы, краткосрочные курсы и сертификационные стажировки (OECD, 2021). В данном контексте работодатели, сталкиваясь с ограниченной оперативностью системы высшего образования, берут на себя роль соорганизатора подготовки молодых специалистов. Так как непрерывное обучение и повышение квалификации работников на стартовых позициях рассматривается как необходимое условие адаптации к изменениям экономики (Council of the European Union, 2022). Роль работодателей в развитии профессиональной карьеры выходит за рамки пассивного найма выпускников и включает активное содействие их дальнейшему обучению и росту. Таким образом, работодатели выступают социальными агентами, которые более активно формируют профессиональные траектории своих сотрудников, используя для этого внешние и внутренние ресурсы обучения и развития. Это соответствует парадигме непрерывного образования и «обучающей организации», где развитие молодых специалистов является долгосрочной инвестицией в человеческий ресурс и организационное знание. Участие молодых специалистов в программах обучения и повышения квалификации положительно влияет на их карьерные намерения и стабильность занятости, снижает текучесть и повышает стремление сотрудников оставаться в компании (Shiri et al., 2023). Тогда как работодатели, инвестируя в молодых специалистов, не только закрывают потребность в быстром реагировании на запросы экономики и рынка труда, но и активно формируют будущие карьерные пути молодежи не только внутри одной организации, но и отрасли в целом.

Однако, на сегодняшний день большинство исследований сосредоточено на «поставщиках» рабочей силы - молодежи, студентах, выпускниках, но редко рассматривает работодателя как активного агента

системы. Тогда как современные модели трудоустраиваемости (например, «экологическая модель трудоустраиваемости») включают в анализ и роль самого работодателя в развитии навыков у молодежи (Rossier et al., 2017). Роль работодателей как агентов развития включает в себя взаимодействие с вузами в формах партнерских программ и совместной разработки учебных курсов, моделей обучения с погружением в работу (Work-Integrated Learning), тем самым обеспечивает возможность готовить потенциальные кадры под собственные требования, также поиска специалистов уже на этапе получения образования (Ishengoma & Vaaland, 2016; Cullen, 2005). Существуют и очевидные сложности в данной модели взаимодействия, так как эффективное партнерство требует согласования разных стейкхолдеров и может затрудняться несоответствием ожиданий и согласованием процессов (Busemeyer & Trampusch, 2012; Reeve & Gallacher, 2005).

Однако роль работодателей включает и более активную позицию, и использование других механизмов обучения и адаптации молодых специалистов, а также более широкое сотрудничество с образовательными провайдерами для обеспечения более плавного перехода выпускников к профессиональной деятельности. В связи с этим активное участие работодателей в формировании запросов на рынке труда и в подготовке молодых специалистов тесно связано с более широкой тенденцией – интеграцией формального и неформального образования в единую непрерывную траекторию обучения в рамках концепции обучения в течение всей жизни (lifelong learning).

Обучение становится постоянным процессом, вплетенным в профессиональную деятельность молодых специалистов (OECD, 2021), тогда как работодатели и образовательные провайдеры постепенно выстраивают экосистему признания результатов обучения, полученных из разных источников, включая микросертификаты (micro-credentials) – формальные свидетельства об освоении конкретных навыков или знаний через краткосрочные виды образования (Ferguson & Whitelock, 2024). В 2022 году Совет ЕС определил данный инструмент как способ документально подтвердить результаты коротких целевых учебных эпизодов, которые обеспечивают гибкое приобретение компетенций для удовлетворения новых потребностей общества и рынка труда (Council of the European Union, 2022). Важной особенностью является то, что такие сертификаты не заменяют, а дополняют традиционные квалификации и могут выдаваться самыми разными провайдерами, такими как вузы, организации дополнительного образования, профессиональные ассоциации и сами работодатели (Council of the European Union, 2022). Это означает, что граница между формальным и неформальным обучением становится более проницаемой, навыки, полученные через образовательного провайдера, могут быть подтверждены сертификатом установленного образца и учтены при найме (Farmer & West, 2016). Так, интеграция формального и неформального обучения отражает изменение системы образования в сторону более гибкой, реагирующей на нужды общества модели. В итоге пересечение формального и неформального секторов способствует более справедливому доступу к возможностям развития, быстрому реагированию на запросы экономики и рынка труда, тем самым повышая рыночную устойчивость молодых специалистов.

Методология исследования

В рамках данного исследования был использован качественный дизайн исследования с применением метода полуструктурированных экспертных интервью с представителями работодателей из различных отраслей. Такой подход был обусловлен задачей получить контекстуально насыщенные данные о трансформации требований к молодым специалистам, включая развитие профессиональных, цифровых компетенций. Работодатели являются ключевыми агентами в формировании структуры реального кадрового спроса, обладают практическим опытом интеграции молодых специалистов в профессиональную среду и могут дать обоснованную оценку уровня их подготовки, адаптивности и рыночной устойчивости.

Отбор респондентов осуществлялся по принципу целевой выборки (purposive sampling), подразумевающая преднамеренный отбор единиц (индивиды, случаи или события), исходя из их релевантности исследовательскому вопросу и позволяющая получить глубинное понимание сложных социальных явлений (Tajik, Golzar and Noor, 2025). Релевантность определялась на сочетании следующих параметров: отраслевое разнообразие, степень вовлеченности экспертов в процессы найма и адаптации на рабочем месте молодых специалистов, а также значимость организаций для рынка труда за счёт устойчивой позиции в соответ-

ствующих отраслях, регулярного взаимодействия с вузами и профессиональными сообществами, а также участия в формировании образовательных и кадровых инициатив.

В качестве экспертов рассматривались представители организаций, занимающиеся и имеющие опыт найма и адаптации на рабочем месте молодых специалистов в течение последних 3-5 лет.

В исследовании приняли участие HR-директора, менеджеры по развитию персонала из различных отраслей, занимающиеся наймом и профессиональным сопровождением выпускников. Отраслевая принадлежность экспертов варьировалась от финансового сектора, IT и логистики, консалтинга до коммерческих организаций в сфере образования, медиа, креативных индустрий, производственного сектора, строительства, а также эксперты из неправительственных организаций и государственных структур. В выборке были представлены как крупные организации (более 250 сотрудников), включая банки, производственные и государственные учреждения, так и средние (от 50 до 250 сотрудников) и малые компании (до 50 сотрудников) из сферы коммуникаций, EdTech, консалтинга и сервисного бизнеса.

География исследования охватывает два города республиканского значения Казахстана: Астану и Алматы. Стаж профессиональной деятельности участников варьировался от 5 до 35 лет, что позволило учесть как современные практики управления человеческими ресурсами, так и институциональную динамику в долгосрочной перспективе. Всего в период с января по май 2025 года было проведено 20 экспертных интервью.

Достаточность объема выборки определена с учетом фокусированного характера исследования и в соответствии с принципом теоретической насыщенности “theoretical saturation”, которое определяется моментом, когда дальнейший сбор данных не выявляет значимые новые коды и/или категории, а обсуждаемые темы начинают повторяться, не внося дополнительного понимания, детализации или вариативности в изучаемое явление (Glaser & Strauss, 1967, Bryant & Charmaz, 2007).

В ряде работ дополнительно уточняется, что насыщение должно подтверждаться отсутствием новых тем в двух или трех последовательных интервью (Coenen et al., 2012). В соответствии с существующими эмпирическим оценками, насыщение в экспертных интервью достигается при проведении от 5 до 24 интервью, в зависимости от исследовательской оценки и однородности выборки (Guest et al., 2006; Hennink et al., 2017).

Интервью проводились по предварительно разработанному гайду, включающему два смысловых блока: «Профиль эксперта» и «Запросы работодателей». Это позволило охватить ключевые тенденции последних лет, изменения в структуре профессиональных компетенций и роли работодателей, актуальные востребованные механизмы найма молодых специалистов, а также адаптационные практики, применяемые в организациях, и оценка готовности выпускников к работе в современных условиях цифровизации и нестабильности.

При анализе данных применялся тематический анализ, кодирование смысловых единиц проводилось вручную по ключевым аналитическим направлениям: общие тенденции в практике найма молодых специалистов, критериях их отбора, ожиданиях работодателей относительно устойчивости и гибких навыков, отношении к профильному образованию, а также в организационных практиках адаптации новых сотрудников.

Результаты и обсуждение

Роль работодателей в формировании запроса на рынке труда

В данном исследовании приняли участие HR-директора, специалисты по управлению персоналом, руководители и представители бизнеса, занимающиеся вопросами найма и сопровождения молодых специалистов. В данном исследовании эксперты-работодатели рассматриваются не только как носители экспертного знания, но и как активные субъекты, формирующие архитектуру современного рынка труда и влияющие на траектории профессиональной социализации выпускников. Результаты показывают, что работодатели осознают свою роль активных субъектов формирования предложения трудоустройства, а также запроса на конкретные компетенции и навыки на рынке труда. Так, становится еще более очевидной роль самих работодателей в системе взаимодействия государства, системы высшего образования, работодателей и молодых специалистов. Работодатели не только формируют спрос на рабочую силу, но и

влияют на содержание подготовки специалистов, участвуя в формировании образовательных стандартов и определении требуемых компетенций. Так, по мнению экспертов, работодатели ощущают ответственность за «запрос» к системе подготовки, к навыкам и квалификациям специалистов и стремятся транслировать свои потребности образовательным учреждениям. Вместе с тем, учитывая ограниченную скорость трансформации вузовских программ и отложенный эффект таких изменений, особую актуальность приобретает чёткая артикуляция работодателями требований к навыкам и квалификациям соискателей (Deming, 2017). Эксперты подтверждают, что работодатели выступают важными социальными акторами, способными институционально воздействовать на рынок труда, формируя не только структуру спроса, но и влияя на формирование предложения – траектории развития их компетенций.

Работодатели демонстрируют разнообразие стратегий найма, однако присутствует общая тенденция – отход от формализованных процедур поиска и найма сотрудников. В качестве стратегий привлечения молодых кадров эксперты-работодатели отмечают достаточную эффективность стажерских программ как канал подготовки и отбора перспективных сотрудников. Такая практика подтверждает эффективность стажировок как канала найма – молодые специалисты получают опыт реальной работы, а компания – возможность присмотреться к кандидатам (Huntflow, 2025) – "лучшие практиканты часто получают приглашение остаться на постоянную работу, минуя стандартный конкурсный отбор" (эксперт №1).

Однако масштабы данных программ сокращаются в последние годы. В частности, доля компаний, инвестирующих в стажировки студентов и выпускников, снизилась с 82% в 2021 г. до 48% в 2024 г. (ANCOR, 2024). Стажерские программы достаточно ресурсозатратны, также в условиях дефицита квалифицированных работников работодатели предпочитают нанимать молодых специалистов сразу, минуя этап длительной стажировки (ANCOR, 2024). Эксперты считают, что ключевыми каналами рекрутмента молодых специалистов остаются интернет-платформы для поиска работы и рекрутинга, отмечая и значимость профессиональных соцсетей. Аккаунты и реклама в социальных сетях являются ответом на современные требования молодых специалистов, так же как и ярмарки вакансий и дни открытых дверей для студентов в крупных компаниях. Вместе с тем, эффективной моделью успешного поиска и найма молодых специалистов является сочетание нескольких каналов привлечения соискателей. Еще более типичной оказывается практика точечного подбора через профессиональные сообщества в Telegram, университетские социальные сети и рекомендации профильных преподавателей – «Нам важна репутация. Соответственно важно, чтобы менеджера дали достоверную информацию. Соответственно мы берём в основном через знакомых» (эксперт №2). Помимо онлайн-рекрутмента, ценятся и неформальные – реферальные каналы подбора через рекомендации кандидатов текущими сотрудниками. «Стажёров мы чаще находим не через сайт, а через знакомых преподавателей или студентов, с которыми уже работали раньше» (эксперт №3). По мнению экспертов, такой подход оправдан, поскольку личные рекомендации позволяют найти мотивированных новичков, которые уже имеют представление о ценностях, миссии и корпоративной культуре организации.

Наряду с этим, распространена практика «внутреннего рекрутинга»: работодатели формируют кадровый резерв из числа участников собственных проектов, образовательных программ, стажеров и волонтеров. Данная модель основана на концепте «cultural fit», где соответствие организационным ценностям становится важнее и приоритетнее чем соответствие формальным критериям (Brown & Hesketh, 2004). Подобные подходы становятся всё более значимыми в условиях ускоряющейся цифровой трансформации труда и смещения фокуса на гибкость и обучаемость (OECD, 2020). Таким образом, стратегии найма представляют сочетание формальных процедур отбора, институционального партнерства с образовательным сектором и использования профессиональных сетей, что позволяет работодателям проактивно формировать приток молодых специалистов, соответствующих их запросу.

Стратегии найма молодых специалистов

Вместе с тем анализ выявил общие паттерны в стратегиях отбора молодых специалистов. Эксперты-работодатели отмечают важность минимизации рисков, связанных с отсутствием опыта у выпускников, и в связи с этим выстраивают многоэтапные системы отбора. Формальные требования – уровень образования и наличие профильного диплома упоминаются, но не считаются решающими факторами для большинства позиций. Гораздо более значимыми называются мотивация кандидата, готовность учиться и развиваться,

гибкость мышления и базовые профессиональные навыки (включая цифровую грамотность): «Диплом – это хорошо, но нас больше интересует, горят ли у человека глаза и умеет ли он быстро схватывать новое» (эксперт №4). «Они могут не знать всего, но, если видно, что человек умеет искать и учиться - мы берём» (эксперт №5).

Это отражает смещение акцента с формальных квалификаций на потенциал и способности специалиста (Tee et al., 2024). Таким образом, профильное образование воспринимается скорее, как бонус, чем как строгий критерий отбора, в особенности, когда у кандидата имеются востребованные компетенции. Главным формальным критерием при приеме на работу молодых кадров является наличие минимального практического опыта (прохождение стажировки/практики) и владение прикладными навыками по специальности. Эксперты достаточно критически оценивали значимость формального образования как основного критерия для отбора и найма молодых специалистов, отмечая, что профиль диплома становится второстепенным фактором по сравнению с навыками трудоустройства. Вместе с тем прослеживаются некоторые секторальные различия в мнениях экспертов – в академической и около образовательной среде отмечают, что профильное образование желательно, так как демонстрирует базовую подготовленность выпускника. Тогда как представители индустрии и бизнеса готовы рассматривать кандидатов со смежным образованием, при наличии других переносимых навыков, включая гибкие навыки и цифровую грамотность. Эксперты единодушны в мнении относительно практического опыта и стажировок: «Если человек за время учёбы участвовал в реальных кейсах или хакатонах, мне не так важно, какой у него средний балл и точная специальность» (эксперт №6). В числе приоритетных требований – гибкие навыки, в том числе инициативность, критическое мышление, способность к быстрой адаптации, коммуникативность, а как менее важные отмечались цифровая грамотность и умение использовать инструменты ИИ: «Технологиям можно научить, а вот ответственность или коммуникабельность привить сложнее» (эксперт №7). 12 из 15 экспертов в последние три года нанимали выпускников и/или молодых специалистов как на временные позиции (стажировки, ассистенты), так и на постоянных вакансиях (младшие специалисты, аналитики, координаторы проектов): «Если студент проявляет инициативу и не боится задач - мы оставляем его, даже если у него нет большого опыта» (эксперт №8). Так, в Малайзии 99,5% работодателей назвали цифровую грамотность «очень важной» или «крайне важной» при найме выпускников, 95,5% также высоко оценили значение гибких навыков, тогда как значение узко технических знаний было подтверждено примерно 78,5% респондентов (Tee et al., 2024). Акцент экспертов на «переносимые навыки», позволяющие эффективно работать за пределами формальной специальности, также соответствует глобальной трансформации понимания трудовой пригодности, когда креативность, инициативность, аналитическое мышление и устойчивость выделяются как ключевые навыки будущего (World Economic Forum, 2023; Wilton и Jackson, 2017). Под устойчивостью работодатели подразумевают сочетание стрессоустойчивости, адаптивности к переменам и способности сохранять продуктивность под воздействием внешних факторов. Эксперты отмечали, что молодым сотрудникам зачастую не хватает ментальной готовности к ответственности и требованиям рабочего места – «у молодых специалистов возникают сложности с выдерживанием высокой нагрузки в первые месяцы работы и адаптацией к строгому расписанию и дисциплине труда» (эксперт №9). Также работодатели ожидают от молодых специалистов развития адаптивности, умения быстро обучаться новому и гибко реагировать на изменения среды – выходить из зоны комфорта, быстро переключаться между задачами – «им приходится осваивать сразу несколько ролей (администратора, организатора мероприятий, проектного менеджера и др.), и успех приходит к тем, кто проявляет гибкость и эмоциональную устойчивость» (эксперт №10). Гибкие навыки в данном контексте выступают как фундамент устойчивости, коммуникативные навыки, умение работать в команде, саморегуляция и позитивный настрой были названы экспертами в числе важнейших качеств для долгосрочной успешности молодого специалиста. Вместе с тем, очень часто выпускники переоценивают уровень владения гибкими навыками, что ведет к несоответствию ожиданий (Avdeeva et al., 2025). Такой разрыв отмечается и в неудовлетворенности уровнем коммуникации и критического мышления у молодых специалистов, актуализируя необходимость их адаптации к реальной рабочей среде (Tee et al., 2024). Таким образом, от молодого специалиста ожидается не только формальная квалификация, но и личностные навыки, включающие стрессоустойчивость, адаптивность к меняющимся условиям и развитые надпрофессиональные навыки.

Мнения экспертов отражают дискуссию о skills over degrees, когда в некоторых отраслях приоритетным становится найм на основе навыков, без требований строгого соответствия по диплому, за исключением регулируемых отраслей (медицина, инженерия, юриспруденция), где безусловно формальное образование по-прежнему критично. В целом полученные данные указывают на постепенную трансформацию как запросов и ожиданий работодателей, так и роли профильного образования. В данном контексте работодатели трансформируются в агентов рынка труда и имеют возможность компенсировать пробелы через обучение молодых специалистов на месте или через образовательных провайдеров. Вместе с тем системы высшего образования по-прежнему является главным механизмом обеспечения базовых знаний и компетенций, без которых адаптация выпускника затрудняется. Таким образом, профильное образование остается важным институциональным фильтром, но его отсутствие все реже является абсолютным барьером, особенно в условиях, когда на первый план выходит соответствие соискателя профессиональному профилю по гибким навыкам и личностным характеристикам.

Адаптация и наставничество молодых сотрудников

Воспринимаемый разрыв между университетским образованием и реальными требованиями труда остается одним из наиболее проблемных моментов. Эксперты также отмечали недостаточность практической подготовки вузовских программ, на данный момент структурное несоответствие между системой подготовки и рынком труда отмечается и в странах с высокоразвитой системой образования (World Bank (2018).

«Приходится доучивать базовым вещам прямо на рабочем месте» (эксперт №11) или «Молодёжь теорию знает, а как её применить – не умеет» (эксперт №12). Основным узким местом считается не столько разрыв между теорией и практикой в вузах, сколько замедленное реагирование системы высшего образования вследствие чего выпускники в недостаточной степени осваивают современные инструменты и технологии, слабо ориентируются в реальных бизнес и проектных процессах: «У них много академических знаний, но нет понимания, как решать живые задачи» (эксперт №12). В этой связи смещение фокуса вузов и других образовательных провайдеров на модульное образование и возможность его подтверждения и признания через систему micro-credentials по цифровой грамотности, работе с данными, современным технологиям, а также тренинги по гибким навыкам (коммуникация, командная работа, креативность, критическое мышление) является адекватной реакцией (Avdeeva et al., 2025).

Также эксперты отмечают роль образовательных провайдеров и вузов в развитии у студентов устойчивости и адаптивности через проектное обучение, бизнес-симуляции, практико-ориентированные семинары для работы с неопределенностью и развития навыков принятия решения и коммуникации. Институциональная инерция университетов часто не позволяет своевременно реагировать на изменения профессиональных профилей и требований со стороны индустрий (Jackson, 2016). Образовательные программы не успевают за сменой требований, особенно в части развития цифровых навыков и навыков решения комплексных проблем (Tee et al., 2024). В таких условиях подготовки выпускников, по мнению экспертов, работодатели берут на себя функцию пост академического дообучения, так называемую модель обучения на рабочем месте (workplace-based learning), как необходимый компонент современных траекторий вхождения в профессию (Cedefop, 2020). В данном контексте перед работодателем встает задача эффективной адаптации нового работника и развития его компетенций до требуемого уровня, особенно в вопросах коммуникации, командной работы и цифровых инструментов, что в свою очередь определяет дальнейшую продуктивность и устойчивую карьерную траекторию специалиста внутри компании. Ключевым инструментом адаптации, согласно мнению экспертов, выступает наставничество, обеспечивая передачу молодым специалистам не только опыта, но и корпоративных ценностей. «Мы сами обучаем. Полностью. То есть, нам приходят прям нулевые ребята» (эксперт №13).

Эксперты-работодатели подчеркнули важность закрепления за молодым специалистом наставника в первые месяцы работы, что способствует более быстрому освоению должностных обязанностей, снижает стресс у молодых специалистов и формирует у него долгосрочную лояльность организации (Allen et al., 2004). Практики наставничества чаще всего реализуются через совместную работу и «вовлечение в процесс через доверие». Подобный подход является отражением трендов в трансформации процесса поиска и найма в процесс совместного адаптационного обучения молодых специалистов через внешние и

внутренние механизмы (Cappelli & Tavis, 2018). Наставничество помогает новичкам осваивать нормы профессии и формирует приверженность организации, внутрифирменные программы обучения непрерывно повышают квалификацию сотрудников в соответствии с меняющимися требованиями, поддержка внешнего образования расширяет горизонты карьерного роста и укрепляет связь работника с организацией, а сотрудничество с университетами сокращает разрыв между теорией и практикой, облегчая переход выпускников в профессиональную жизнь.

Помимо наставничества, работодатели применяют и другие практики адаптации – структурированные программы ввода в должность, вводные тренинги, ротацию по смежным отделам и регулярную обратную связь в течение испытательного срока: «Мы попросили на китайском. Она вначале даже боялась на русском делать презентацию. Мы обучили её делать. Через ИИ работала. Она сейчас уже год постоянно работает» (эксперт №14).

«Отправляла их на курсы повышения квалификации, приглашала на тренинги по развитию молодежи лучших бизнес-тренеров» (эксперт №15). В некоммерческих отраслях, по словам экспертов, адаптация нередко носит более неформальный характер – вовлечение в командную работу через совместное выполнение должностных обязанностей. Согласно исследованию международной HR-группы ANCOR, более половины опрошенных руководителей (51%) считают, что проблемы дефицита компетенций молодых работников лучше всего решать с помощью внутренних образовательных программ, тогда как лишь 10% полагаются на найм «готовых» специалистов извне (Avoner, 2021). Таким образом, работодатели делают ставку на развитие нужных твердых навыков и компетенций, инвестируя в их обучение и профессиональный рост. Можно заключить, что эффективная адаптация в организациях сегодня строится вокруг комбинации наставничества, планомерного введения в должность и неформального обучения – все это формирует у молодого специалиста необходимые навыки и способствует его закреплению в компании, но также повышает рыночную устойчивость молодого специалиста в целом.

Обобщая результаты, следует подчеркнуть важную роль работодателей как активных агентов системы формирования спроса на труд в современных условиях. Работодатели выступают важнейшими акторами, определяющими структуру возможностей для молодежи на рынке труда. Их представления об «идеальном кандидате» и готовность инвестировать в развитие специалистов через внутренние и внешние механизмы во многом предопределяют, насколько устойчивым и адаптивным будут молодые специалисты в рамках внутренней карьерной траектории, так и на рынке труда в целом. Трансформация требований к молодым специалистам идет прежде всего со стороны работодателей, предъявляющих новые запросы к навыкам и качествам работников (Tee et al., 2024). В ответ на это образовательные институты и сами работодатели вынуждены адаптироваться, активно и конструктивно транслируя свои ожидания в адаптации молодых специалистов через участие в образовании и пост академическом дообучении, используя внешние и внутренние механизмы поддержки молодых специалистов.

Анализ свидетельствует, что роль работодателей в формировании профессиональных траекторий молодых специалистов исключительно важна и многообразна. Работодатели все более активно участвуют в развитии навыков и компетенций персонала, выступая одновременно и как источники неформального обучения, и как партнёры системы формального образования.

Таким образом, полученные в исследовании данные подтверждают, что работодатели, действующие в различных институциональных и секторальных контекстах, не ограничиваются функцией конечного потребителя готовых трудовых ресурсов. Напротив, они становятся активными субъектами структурирования траекторий профессионального становления молодых специалистов. При помощи стратегий подбора, практики адаптации, внутреннего наставничества и институционализированного дообучения работодатели не только артикулируют, но и воспроизводят критерии профессиональной состоятельности, оказывая тем самым влияние на процессы формирования молодых специалистов за пределами формального образования.

Наблюдаемая тенденция к интеграции внутренних и внешних форм дополнительной подготовки – от внутриорганизационного дообучения до партнерств с провайдерами прикладного образования, демонстрирует активизацию роли работодателей и расширение образовательной функции. Это смещение сопровождается возрастанием значимости гибких навыков и цифровых компетенций как ключевых марке-

ров трудовой адаптивности и рыночной устойчивости, что подтверждается как эмпирическими данными настоящего исследования, так и международными наблюдениями (Succi & Canovi, 2020; OECD, 2021).

Стоит отметить, что подобные трансформации происходят в условиях институциональной инерции вузов, обусловленной нормативной сложностью и замедленной скоростью обновления образовательных программ. В этом контексте работодатели обладают большей гибкостью и операциональной автономией, позволяющей им своевременно реагировать на изменения в запросах современного контекста экономики знаний.

Заключение

Работодатели, представленные в данном исследовании, выступают не только как потребители, но как активные агенты институционального конструирования запросов на рынке труда, а также и процесса подготовки специалистов под эти запросы. Через повседневные практики найма, наставничества, адаптации и критической рефлексии в отношении академических стандартов они не только влияют на карьерные траектории выпускников, но и модифицируют сами критерии трудовой легитимности.

Таким образом, современные формы взаимодействия между работодателями и молодыми специалистами выходят за рамки линейной модели трудоустройства. Они приобретают характер совместного конструирования профессионального будущего, в котором знание и компетенция рассматриваются как результат постоянного совоспроизводства в сети институциональных, организационных и индивидуальных акторов. Расширение рефлексивного участия работодателей в подготовке кадров требует разработки механизмов оценки и признания неформального обучения, что, в свою очередь, актуализирует необходимость нормативного и методологического сопряжения формального и производственного знания.

В центре этих процессов находится пересечение формального и неформального обучения. Возникающая интеграция означает, что образование перестает быть прерогативой лишь образовательных учреждений и становится совместной социальной ответственностью образовательных институтов, работодателей и самих обучающихся. Такой подход отвечает потребностям современной экономики знаний, где непрерывное обновление навыков на протяжении всей карьеры является нормой. В то же время привлечение работодателей в сферу образования выдвигает на первый план проблему качества и необходимости выработки критериев и механизмов, гарантирующих сопоставимость приобретенных в рабочей среде знаний и навыков по своему уровню с системой формального образования.

Работодатель выступает агентом социализации и обучения, влияющим на траекторию индивида в профессиональном поле. Его роль обусловлена изменением ожиданий молодых специалистов, для которых возможности развития и обучения являются важнейшими аспектами привлекательности работы. Таким образом, формируется новое понимание профессионального образования как сферы совместного активного взаимодействия и интеграции усилий со стороны всех стейкхолдеров процесса, которое способно обеспечить подготовку специалистов, отвечающих современным вызовам.

Источник финансирования

Статья подготовлена в рамках грантового финансирования Комитета науки Министерства науки и высшего образования Республики Казахстан (AP27510805 «Рыночная устойчивость казахстанской молодежи в условиях цифровой трансформации рынка труда»).

Вклад авторов

Д.К. Бурханова - разработка концепции исследования, дизайн исследования, проведение интервью, анализ данных, подготовка и написание основного текста рукописи.

А.Е. Изтаева - теоретическое обоснование исследования, критическое рецензирование и научная доработка текста.

А.Е. Жанадилова - разработка методологической части исследования, участие в сборе и анализе эмпирических данных, написание и редактирование разделов статьи.

А.Н. Нурканат - участие в концептуализации исследования, анализе результатов, подготовке и редактировании разделов статьи.

А.М. Нурманов - интерпретация результатов исследования и участие в финальном редактировании статьи.

Список литературы

1. Aguinis, H. and Kraiger, K. (2009) 'Benefits of training and development for individuals and teams, organizations, and society', Annual Review of Psychology, 60, pp. 451–474. https://doi.org/10.1146/annurev.psych.60.110707.163505
2. Allen, T.D., Eby, L.T., Poteet, M.L., Lentz, E. and Lima, L. (2004) 'Career benefits associated with mentoring for protégés: A meta-analysis', Journal of Applied Psychology, 89(1), pp. 127–136. https://doi.org/10.1037/0021-9010.89.1.127
3. ANCOR (2024) Нужны ли компаниям стажеры? А молодые кандидаты без опыта? [online] (in Russian). Available at: https://ancor.ru/press/research/nuzhny-li-kompaniyam-stazhery/ (Accessed: 22 July 2025).
4. Avdeeva, N.N., Kochetova, Y.A. and Klimakova, M.V. (2025) 'Soft skills: Concepts, problems, research', Journal of Modern Foreign Psychology (Sovremennaya zarubezhnaya psikhologiya), 14(1), pp. 57–68. Available at: https://psyjournals.ru/en/journals/jmfp/archive/2025_n1/Avdeeva_et_al (Accessed: 23 July 2025).
5. Brookings Institution (Goger, A., Caves, K. and Salway, H.) (2024) How US employers and educators can build a more nimble education system with multiple paths to success. Brookings Metro.
6. Brown, P., Lauder, H. and Ashton, D. (2011) The global auction: The broken promises of education, jobs, and incomes. Oxford: Oxford University Press.
7. Bryant, A. and Charmaz, K. (eds.) (2007) The SAGE handbook of grounded theory. London: Sage.
8. Cedefop (2022) Microcredentials for labour market education and training [online]. European Centre for the Development of Vocational Training. Available at: https://www.cedefop.europa.eu/en (Accessed: 22 July 2025).
9. Clarke, M. (2018) 'Rethinking graduate employability: The role of capital, individual attributes and context', Studies in Higher Education, 43(11), pp. 1923–1937. https://doi.org/10.1080/03075079.2018.1465452
10. Coenen, M., Coenen, T., Stamm, A., Stucki, G. and Cieza, A. (2012) 'Individual interviews and focus groups with patients with rheumatoid arthritis: A comparison of two qualitative methods', Quality of Life Research, 21, pp. 359–370. https://doi.org/10.1007/s11136-011-9943-2
11. Council of the European Union (2022) 'Council Recommendation of 16 June 2022 on a European approach to micro-credentials for lifelong learning and employability (2022/C 243/02)', Official Journal of the European Union, C 243, pp. 8–14. Available at: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32022H0627(02) (Accessed: 22 July 2025).
12. Deming, D.J. (2017) 'The growing importance of social skills in the labor market', The Quarterly Journal of Economics, 132(4), pp. 1593–1640. https://doi.org/10.1093/qje/qjx022
13. Deming, D.J. (2017) 'The value of soft skills in the labor market', NBER Reporter, (4), pp. 7–11. Cambridge, MA: National Bureau of Economic Research. Available at: https://www.nber.org/reporter/2017number4/value-soft-skills-labor-market (Accessed: 22 July 2025).
14. Farmer, T. and West, R.E. (2016) 'Opportunities and challenges with digital open badges', Educational Technology, 56(5), pp. 45–48. Available at: http://www.jstor.org/stable/44430549 (Accessed: 25 July 2025).
15. Ferguson, R. and Whitelock, D. (2024) 'Microcredentials futures', in Microcredentials for excellence: A practical guide. London: Ubiquity Press, pp. 263–296. Available at: http://www.jstor.org/stable/jj.19985104.11 (Accessed: 22 July 2025).
16. Flick, U. (2018) An introduction to qualitative research. 6th edn. London: Sage.
17. Fugate, M., Kinicki, A.J. and Ashforth, B.E. (2004) 'Employability: A psycho-social construct, its dimensions, and applications', Journal of Vocational Behavior, 65(1), pp. 14–38. https://doi.org/10.1016/j.jvb.2003.10.005
18. Gessler, M. and Bohlinger, S. (2020) 'Facilitating learning through employer engagement: German approaches to work-based learning in vocational education and training', Education + Training, 62(1), pp. 30–44. https://doi.org/10.1108/ET-12-2018-0250

19. Glaser, B. and Strauss, A. (1967) The discovery of grounded theory: Strategies for qualitative research. Chicago: Aldine.
20. Guest, G., Bunce, A. and Johnson, L. (2006) 'How many interviews are enough? An experiment with data saturation and variability', Field Methods, 18, pp. 59–82.
21. Hennink, M., Kaiser, B. and Marconi, V. (2017) 'Code saturation versus meaning saturation: How many interviews are enough?', Qualitative Health Research, 27(4).
22. Hirschi, A. (2011) 'Career adaptability development in adolescence: Multiple predictors and effect on sense of power and life satisfaction', Journal of Vocational Behavior, 79(2), pp. 377–386. https://doi.org/10.1016/j.jvb.2011.03.002
23. Hirst, P. (2015) Corp. EDU: The role of corporate universities in addressing the talent gap. MIT Sloan Executive Education. Available at: https://executive.mit.edu/corp-edu-the-role-of-corporate-universities-MCT6Y4VSYGDFHF3O2NLTYSBQGONA.html (Accessed: 25 July 2025).
24. Huntflow (2025) Graduate recruitment: как привлекать на работу студентов и молодых специалистов [online] (in Russian). Available at: https://huntflow.media/graduate-recruitment/ (Accessed: 22 July 2025).
25. Ishengoma, E. and Vaaland, T.I. (2016) 'Can university-industry linkages stimulate student employability?', Education + Training, 58(1), pp. 18–44. https://doi.org/10.1108/ET-11-2014-0137
26. McMahon, M. and Abkhezr, P. (2025) 'Career adaptability and career resilience: A systems perspective', International Journal for Educational and Vocational Guidance. https://doi.org/10.1007/s10775-025-09739-1
27. McQuaid, R.W. and Lindsay, C. (2005) 'The concept of employability', Urban Studies, 42(2), pp. 197–219. https://doi.org/10.1080/0042098042000316100
28. Mishra, P. and McDonald, K. (2017) 'Career resilience: An integrated review of the empirical literature', Human Resource Development Review, 16(3), pp. 207–234. https://doi.org/10.1177/1534484317719622
29. OECD (2020) The future of work: OECD employment outlook 2020. Paris: OECD Publishing. https://doi.org/10.1787/19991266
30. OECD (2021a) OECD skills outlook 2021: Learning for life. Paris: OECD Publishing. https://doi.org/10.1787/0ae365b4-en
31. OECD (2021b) Skills for jobs database [online]. Available at: https://www.oecd.org/skills/skills-for-jobs/ (Accessed: 22 July 2025).
32. Peeters, E.R., Caniëls, M.C.J. and Verbruggen, M. (2022) 'Dust yourself off and try again: The positive process of career changes or shocks and career resilience', Career Development International, 27, pp. 372–390. https://doi.org/10.1108/CDI-06-2021-0143
33. Rossier, J., Zecca, G., Stauffer, S.D., Maggiori, C. and Dauwalder, J.P. (2012) 'Career adapt-abilities scale in a French-speaking Swiss sample', Journal of Vocational Behavior, 80(3), pp. 734–743. https://doi.org/10.1016/j.jvb.2012.01.004
34. Savickas, M.L. (2020) 'Career construction theory and practice', in Lent, R.W. and Brown, S.D. (eds.) Career development and counseling: Putting theory and research to work. 2nd edn. Hoboken: Wiley, pp. 147–183.
35. Savickas, M.L. and Porfeli, E.J. (2012) 'Career adapt-abilities scale: Construction, reliability, and measurement equivalence across 13 countries', Journal of Vocational Behavior, 80(3), pp. 661–673. https://doi.org/10.1016/j.jvb.2012.01.011
36. Seibert, S.E., Kraimer, M.L. and Heslin, P.A. (2016) 'Developing career resilience and adaptability', Organizational Dynamics, 45(3), pp. 245–257. https://doi.org/10.1016/j.orgdyn.2016.07.009
37. Sekerbayeva, A., Kassenova, M. and Yelemessova, Z. (2024) 'Youth employability and digital skills in Kazakhstan: An empirical perspective', Central Asian Review of Education.
38. Shiri, R., El-Metwally, A., Sallinen, M., Pöyry, M., Härmä, M. and Toppinen-Tanner, S. (2023) 'The role of continuing professional training or development in maintaining current employment: A systematic review', Healthcare, 11(21), p. 2900. https://doi.org/10.3390/healthcare11212900
39. SHRM (2019) The global skills shortage: Bridging the talent gap with education, training, and sourcing [online]. Society for Human Resource Management. Available at: https://www.shrm.org/hr-today/trends-and-forecasting/research-and-surveys/pages/global-skills-shortage.aspx (Accessed: 25 July 2025).

40. Succi, C. and Canovi, M. (2020) 'Soft skills to enhance graduate employability: Comparing students and employers' perceptions', Studies in Higher Education, 45(9), pp. 1834–1847. https://doi.org/10.1080/03075079.2019.1585420
41. Tajik, O., Golzar, J. and Noor, S. (2025) 'Purposive sampling', International Journal of English Language Studies, 2, pp. 1–9. https://doi.org/10.22034/ijels.2025.490681.1029
42. Tee, P.K., Wong, L.C., Dada, M., Song, B.L. and Ng, C.P. (2024) 'Demand for digital skills, skill gaps and graduate employability: Evidence from employers in Malaysia', F1000Research, 13, p. 91. Available at: https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC11387931/ (Accessed: 23 July 2025).
43. Werquin, P. (2010) Recognising non-formal and informal learning: Outcomes, policies and practices. Paris: OECD Publishing. https://doi.org/10.1787/9789264063853-en
44. World Bank (2018) The World Bank – knowledge and data [online]. Available at: https://www.worldbank.org (Accessed: 22 July 2025).
45. World Economic Forum (2020) The future of jobs report 2020 [online]. Available at: https://www.weforum.org/reports/the-future-of-jobs-report-2020 (Accessed: 25 July 2025).
46. World Economic Forum (2023) The future of jobs report 2023 [online]. Available at: https://www.weforum.org/reports/the-future-of-jobs-report-2023 (Accessed: 25 July 2025).
47. Авонер, А. (2021) Исследование: 44% работодателей в России считают, что их сотрудникам не хватает цифровых навыков [online]. Habr. Available at: https://habr.com/ru/news/572412/ (Accessed: 20 July 2025).

Д.К. Бурханова[1], А.Е. Изтаева[2], А.Е. Жанадилова[3], А.Н. Нурканат[4], А.М. Нурманов[5]
[1]Nazarbaev University, Астана, Казахстан
[2]University of Minnesota – Twin Cities, Minneapolis, MN, USA
[3,4] Astana IT University, Астана, Казахстан
[5]Turan Astana University, Астана, Казахстан

ЕҢБЕК НАРЫҒЫНДАҒЫ ЖАСТАР: ИКЕМДІ КӘСІБИ ЖОЛДАР МЕН БЕЙРЕСМИ ОҚЫТУДАҒЫ ЖҰМЫС БЕРУШІЛЕРДІҢ РӨЛІ

Аңдатпа. Цифрландыру, жасанды интеллекттің дамуы және белгісіздіктің артуы жағдайында еңбек нарығының трансформациясы жүріп жатыр. Мұндай жағдайда жас мамандардың бейімделгіштігі мен кәсіби тұрақтылығы ерекше маңызды болуда. Бұл мақала түрлі экономикалық секторлар өкілдерімен жүргізілген сараптамалық сұхбаттарға негізделген. Зерттеудің мақсаты – жастардың кәсіби тұрақтылығын айқындайтын негізгі факторларды анықтап, соған сәйкес факторлық модельді құрастыру.

Талдау жас мамандардың кәсіби траекториялары мен еңбек нарығының құрылымын қалыптастыруда жұмыс берушілердің белсенді рөліне бағытталған. Қазіргі таңда жұмыс берушілер тек жоғары білім жүйесінде белгілі бір дағдылар мен қасиеттерге сұраныс қалыптастырып қана қоймай, оларды дамытуға да белсенді араласады. Бұл үдеріс бейресми білім берудің мобильді форматтары - тәлімгерлік, ішкі оқыту бағдарламалары мен сыртқы курстарды қолдау арқылы іске асады. Мұндай тәжірибелер еңбек нарығының үнемі өзгеріп отыратын талаптарына жас мамандарды жедел әрі мақсатты бейімдеудің тәсілі ретінде қолданылады.

Жинақталған деректер еңбек нарығының күтулері мен жас мамандардың нақты құзыреттері арасында құрылымдық алшақтықтар бар екенін көрсетеді. Зерттеуде бейресми оқыту жолдарына және олардың еңбек нарығына кіріктірілудегі кедергілерді төмендетудегі рөліне ерекше назар аударылады. Сондай-ақ жұмыс іздеушілер мен жұмыс берушілер арасындағы коммуникация арналары қарастырылады. Сонымен қатар, кәсіби дамудың инфрақұрылымында бейресми білім беру провайдерлерінің жаңа акторлар

ретінде маңызы артып келе жатқаны байқалады. Икемділік, мазмұн және дайындық сапасының теңгерімді үйлесімі - әртүрлі білім беру акторларының қатысуымен - жас мамандарды қазіргі заманғы кәсіби ортаға табысты кіріктірудің басты шартына айналуда.

Негізгі ұғымдар: акторлар, еңбек нарығының трансформациясы, бейресми білім беру, кәсіби тұрақтылық, жұмыспен қамту, икемді дағдылар, жас мамандар.

D.K. Burkhanova[1], A.Y. Iztayeva[2], A.Y. Zhanadilova[3], A.N. Nurkanat[4], A.M. Nurmanov[5]

[1]Nazarbaev University, Astana, Kazakhstan
[2]University of Minnesota - Twin Cities, Minneapolis, MN, USA
[3,4] Astana IT University, Astana, Kazakhstan
[5] Turan Astana University, Astana, Kazakhstan

YOUTH IN THE LABOUR MARKET: THE ROLE OF EMPLOYERS AS AGENTS OF FLEXIBLE CAREER PATHWAYS AND INFORMAL LEARNING

Abstract. In the context of labor market transformation driven by digitalization, the advancement of artificial intelligence, and growing uncertainty, the resilience and adaptability of young professionals have become critically important. This article draws on a series of expert interviews with representatives from various sectors of the economy. The aim of the study is to identify the key factors influencing the professional sustainability of young people and to construct a corresponding factor model.

The analysis focuses on the role of employers as active agents in shaping both the labor market and the career trajectories of young professionals. Today, employers not only create demand for specific skills and attributes within the higher education system but increasingly contribute to their development through diverse, mobile forms of non-formal education - including mentoring, internal training initiatives, and support for external learning formats. These practices reflect a growing need for the rapid and targeted adaptation of young workers to the evolving demands of the labor market.

The findings reveal structural gaps between labor market expectations and the actual competencies of young professionals. Particular attention is paid to informal learning pathways and their role in reducing barriers to labor market integration, as well as to the communication channels between job seekers and employers. Additionally, the study highlights the rising significance of non-formal education providers as new actors in the infrastructure of professional development. A balanced combination of flexibility, content, and quality in training - enabled by the participation of various educational actors - is emerging as a prerequisite for the successful integration of young professionals into the modern workforce.

Keywords: actors, labor market transformation, informal education, resilience, employment, flexible skills, young professionals.

References

1. Aguinis, H. and Kraiger, K., (2009) Benefits of training and development for individuals and teams, organizations, and society. Annual Review of Psychology, 60, pp.451–474. https://doi.org/10.1146/annurev.psych.60.110707.163505
2. Allen, T.D., Eby, L.T., Poteet, M.L., Lentz, E. and Lima, L., 2004. Career benefits associated with mentoring for protégés: A meta-analysis. Journal of Applied Psychology, 89(1), pp.127–136. https://doi.org/10.1037/0021-9010.89.1.127
3. ANCOR, 2024. Nuzhny li kompanijam stazhery? A molodye kandidaty bez opyta? [online] ANCOR. Available at: https://ancor.ru/press/research/nuzhny-li-kompaniyam-stazhery/ [Accessed 22 Jul. 2025]
4. Avdeeva, N.N., Kochetova, Y.A. and Klimakova, M.V., 2025. Soft Skills: Concepts, Problems, Research. Journal of Modern Foreign Psychology (Современная зарубежная психология), 14(1), pp.57–68. Available at: https://psyjournals.ru/en/journals/jmfp/archive/2025_n1/Avdeeva_et_al [Accessed 23 Jul. 2025].

5. Brookings (Goger, A., Caves, K. and Salway, H.), 2024. How US employers and educators can build a more nimble education system with multiple paths to success. Brookings Metro.
6. Brown, P., Lauder, H. and Ashton, D., 2011. The Global Auction: The Broken Promises of Education, Jobs, and Incomes. Oxford: Oxford University Press.
7. Bryant, A. and Charmaz, K. (eds.) (2007) The SAGE handbook of grounded theory. London: Sage.
8. Cedefop, 2022. Microcredentials for labour market education and training. [online] European Centre for the Development of Vocational Training. Available at: https://www.cedefop.europa.eu/en [Accessed 22 Jul. 2025].
9. Clarke, M., 2018. Rethinking graduate employability: The role of capital, individual attributes and context. Studies in Higher Education, 43(11), pp.1923–1937. https://doi.org/10.1080/03075079.2018.1465452
10. Coenen, M., Coenen, T., Stamm, A., Stucki, G. and Cieza, A. (2012) 'Individual interviews and focus groups with patients with rheumatoid arthritis: A comparison of two qualitative methods', Quality of Life Research, 21, pp. 359–370. https://doi.org/10.1007/s11136-011-9943-2
11. Council of the European Union, 2022. Council Recommendation of 16 June 2022 on a European approach to micro-credentials for lifelong learning and employability (2022/C 243/02). Official Journal of the European Union, C 243, pp.8–14. Available at: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32022H0627(02) [Accessed 22 Jul. 2025].
12. Deming, D.J., 2017. The growing importance of social skills in the labor market. The Quarterly Journal of Economics, 132(4), pp.1593–1640. https://doi.org/10.1093/qje/qjx022
13. Deming, D.J., 2017. The value of soft skills in the labor market. NBER Reporter, (4), pp.7–11. Cambridge, MA: National Bureau of Economic Research. Available at: https://www.nber.org/reporter/2017number4/value-soft-skills-labor-market [Accessed 22 Jul. 2025].
14. Farmer, T. and West, R.E., 2016. Opportunities and challenges with digital open badges. Educational Technology, 56(5), pp.45–48. Available at: http://www.jstor.org/stable/44430549 [Accessed 25 Jul. 2025].
15. Ferguson, R. and Whitelock, D., 2024. Microcredentials futures. In: Microcredentials for Excellence: A Practical Guide. Ubiquity Press, pp.263–296. Available at: http://www.jstor.org/stable/jj.19985104.11 [Accessed 22 Jul. 2025].
16. Flick, U., 2018. An Introduction to Qualitative Research. 6th ed. London: Sage.
17. Fugate, M., Kinicki, A.J. and Ashforth, B.E., 2004. Employability: A psycho-social construct, its dimensions, and applications. Journal of Vocational Behavior, 65(1), pp.14–38. https://doi.org/10.1016/j.jvb.2003.10.005
18. Gessler, M. and Bohlinger, S., 2020. Facilitating learning through employer engagement: German approaches to work-based learning in vocational education and training. Education + Training, 62(1), pp.30–44. https://doi.org/10.1108/ET-12-2018-0250
19. Glaser, B. and Strauss, A. (1967) The discovery of grounded theory: Strategies for qualitative research. Chicago: Aldine.
20. Guest, G., Bunce, A. and Johnson, L. (2006) 'How many interviews are enough? An experiment with data saturation and variability', Field Methods, 18, pp. 59–82.
21. Hennink, M., Kaiser, B. and Marconi, V. (2017) 'Code saturation versus meaning saturation: How many interviews are enough?', Qualitative Health Research, 27(4).
22. Hirschi, A., 2011. Career adaptability development in adolescence: Multiple predictors and effect on sense of power and life satisfaction. Journal of Vocational Behavior, 79(2), pp.377–386. https://doi.org/10.1016/j.jvb.2011.03.002
23. Hirst, P., 2015. Corp. EDU: The role of corporate universities in addressing the talent gap. MIT Sloan Executive Education. Available at: https://executive.mit.edu/corp-edu-the-role-of-corporate-universities-MCT6Y4VSYGDFHF3O2NLTYSBQGONA.html [Accessed 25 Jul. 2025].
24. Huntflow, 2025. Graduate recruitment: kak privlekat' na rabotu studentov i molodyh specialistov. [online] Huntflow. Available at: https://huntflow.media/graduate-recruitment/ [Accessed 22 Jul. 2025].
25. Ishengoma, E. and Vaaland, T.I., 2016. Can university-industry linkages stimulate student employability? Education + Training, 58(1), pp.18–44. https://doi.org/10.1108/ET-11-2014-0137
26. McMahon, M. and Abkhezr, P. (2025) 'Career adaptability and career resilience: A systems perspective', International Journal for Educational and Vocational Guidance. https://doi.org/10.1007/s10775-025-09739-1

27. McQuaid, R.W. and Lindsay, C., 2005. The concept of employability. Urban Studies, 42(2), pp.197–219. https://doi.org/10.1080/0042098042000316100
28. Mishra, P. and McDonald, K. (2017) 'Career resilience: An integrated review of the empirical literature', Human Resource Development Review, 16(3), pp. 207–234. https://doi.org/10.1177/1534484317719622
29. OECD, 2020. The Future of Work: OECD Employment Outlook 2020. Paris: OECD Publishing. https://doi.org/10.1787/19991266
30. OECD, 2021. OECD Skills Outlook 2021: Learning for Life. Paris: OECD Publishing. https://doi.org/10.1787/0ae365b4-en
31. OECD, 2021. Skills for Jobs Database. [online] Available at: https://www.oecd.org/skills/skills-for-jobs/ [Accessed 22 Jul. 2025].
32. Peeters, E.R., Caniëls, M.C.J. and Verbruggen, M. (2022) 'Dust yourself off and try again: The positive process of career changes or shocks and career resilience', Career Development International, 27, pp. 372–390. https://doi.org/10.1108/CDI-06-2021-0143
33. Rossier, J., Zecca, G., Stauffer, S.D., Maggiori, C. and Dauwalder, J.P., 2017. Career adapt-abilities scale in a French-speaking Swiss sample. Journal of Vocational Behavior, 80(3), pp.734–743. https://doi.org/10.1016/j.jvb.2012.01.004
34. Savickas, M.L. (2020) 'Career construction theory and practice', in Lent, R.W. and Brown, S.D. (eds.) Career development and counseling: Putting theory and research to work. 2nd edn. Hoboken: Wiley, pp. 147–183.
35. Savickas, M.L. and Porfeli, E.J., 2012. Career Adapt-Abilities Scale: Construction, reliability, and measurement equivalence across 13 countries. Journal of Vocational Behavior, 80(3), pp.661–673. https://doi.org/10.1016/j.jvb.2012.01.011
36. Seibert, S.E., Kraimer, M.L. and Heslin, P.A. (2016) 'Developing career resilience and adaptability', Organizational Dynamics, 45(3), pp. 245–257. https://doi.org/10.1016/j.orgdyn.2016.07.009
37. Sekerbayeva, A., Kassenova, M. and Yelemessova, Z., 2024. Youth employability and digital skills in Kazakhstan: An empirical perspective. Central Asian Review of Education.
38. Shiri, R., El-Metwally, A., Sallinen, M., Pöyry, M., Härmä, M. and Toppinen-Tanner, S., 2023. The role of continuing professional training or development in maintaining current employment: A systematic review. Healthcare, 11(21), p.2900. https://doi.org/10.3390/healthcare11212900
39. SHRM, 2019. The Global Skills Shortage: Bridging the Talent Gap with Education, Training, and Sourcing. [online] Society for Human Resource Management. Available at: https://www.shrm.org/hr-today/trends-and-forecasting/research-and-surveys/pages/global-skills-shortage.aspx [Accessed 25 Jul. 2025].
40. Succi, C. and Canovi, M., 2020. Soft skills to enhance graduate employability: Comparing students and employers' perceptions. Studies in Higher Education, 45(9), pp.1834–1847. https://doi.org/10.1080/03075079.2019.1585420
41. Tajik, O., Golzar, J. and Noor, S. (2025) 'Purposive sampling', International Journal of English Language Studies, 2, pp. 1–9. https://doi.org/10.22034/ijels.2025.490681.1029
42. Tee, P.K., Wong, L.C., Dada, M., Song, B.L. and Ng, C.P., 2024. Demand for digital skills, skill gaps and graduate employability: Evidence from employers in Malaysia. F1000Research, 13, p.91. Available at: https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC11387931/ [Accessed 23 Jul. 2025].
43. Werquin, P., 2010. Recognising non-formal and informal learning: Outcomes, policies and practices. Paris: OECD Publishing. https://doi.org/10.1787/9789264063853-en
44. World Bank, 2018. The World Bank – Knowledge and data. [online] Available at: https://www.worldbank.org [Accessed 22 Jul. 2025].
45. World Economic Forum, 2020. The Future of Jobs Report 2020. [online] Available at: https://www.weforum.org/reports/the-future-of-jobs-report-2020 [Accessed 25 Jul. 2025].
46. World Economic Forum, 2023. The Future of Jobs Report 2023. [online] Available at: https://www.weforum.org/reports/the-future-of-jobs-report-2023 [Accessed 25 Jul. 2025].
47. Avoner, A., 2021. Issledovanie: 44% rabotodatelej v Rossii schitajut, chto ih sotrudnikam ne hvataet cifrovyh navykov. [online] Habr. Available at: https://habr.com/ru/news/572412/ [Accessed 20 Jul. 2025]. [in Russian].

Сведения об авторах

Бурханова Д. К. – PhD, инструктор, кафедра социологии и антропологии, Назарбаев Университет, г. Астана, Казахстан.

Изтаева А.Е. – PhD по социологии, кафедра социологии, Университет Миннесоты-Твин-Ситиз, Миннеаполис, США.

Жанадилова А.Е. – автор для корреспонденции, магистр социологии, старший преподаватель, Astana IT University, г. Астана, Казахстан.

Нұрқанат А. Н. – магистр социологии, старший преподаватель, Astana IT University, г. Астана, Казахстан.

Нұрманов А. М. – директор департамента науки и инноваций, Университет «Turan-Astana», г. Астана, Казахстан.

Авторлар туралы мәлімет

Бурханова Д. К. – PhD, оқытушы, әлеуметтану және антропология кафедрасы, Назарбаев Университеті, Астана, Қазақстан

Изтаева А.Е. – әлеуметтану ғылымдары бойынша PhD, Миннесота Университеті, Твин-Ситиз кампусы, Миннеаполис, АҚШ

Жанадилова А.Е. – хат-хабар авторы, әлеуметтану магистрі, аға оқытушы, Astana IT University, Астана, Қазақстан

Нұрқанат А. Н. – әлеуметтану магистрі, аға оқытушы, Astana IT University, Астана, Қазақстан

Нұрманов А. М. – ғылым және инновациялар департаментінің директоры, Turan-Astana университеті, Астана, Қазақстан

Information about authors

Burkhanova D. K. – PhD, Instructor, Department of Sociology and Anthropology, Nazarbayev University, Astana, Kazakhstan

Iztayeva A. Y. – PhD in Sociology, Department of Sociology, University of Minnesota – Twin Cities, Minneapolis, MN, USA

Zhanadilova A. Y. – corresponding author, MA in Sociology, Senior Lecturer, Astana IT University, Astana, Kazakhstan

Nurkanat A. N. – MA in Sociology, Senior Lecturer, Astana IT University, Astana, Kazakhstan

Nurmanov A. M. – Director, Department of Science and Innovation, Turan-Astana University, Astana, Kazakhstan

GUMILYOV JOURNAL OF SOCIOLOGY
ISSN (Print) 3080-1702. ISSN (Online) 3104-4638

ХҒТАР 04.51.55
Зерттеу мақаласы

https://doi.org/10.32523/3080-1702-2026-155-2-89-105

ҚАЗАҚСТАНДЫҚ МЕКТЕП МҰҒАЛІМДЕРІНІҢ КӨПТІЛДІЛІККЕ КӨЗҚАРАСЫ: ФОКУС-ТОП НӘТИЖЕСІНІҢ ӘЛЕУМЕТТІК-ЛИНГВИСТИКАЛЫҚ ИНТЕРПРЕТАЦИЯСЫ

А.А. Даулеткелдыева*

Alikhan Bokeikhan University, Семей, Қазақстан

*E-mail: *dauletkeldyyeva_assem@mail.ru*

Аңдатпа. Қазақстанда көптілді білім беру күн тәртібінен түскен жоқ. Бірақ бұл саясаттың мектеп ішіндегі нақты жағдайы негізінен мұғалімнің күнделікті тәжірибесіне барып тіреледі. Қағаз жүзінде үштілділік қазақ, орыс және ағылшын тілдерін қатар дамытуға бағытталған жүйе ретінде көрінеді. Ал тәжірибеде «көптілділік нәтижесі қандай?», «оқушы қай тілді қалай қабылдайды?», «мұғалім қай әдісті тиімді көреді?», «оқулық осы міндетті көтере ала ма?», «ата-ана бұл үдеріске қалай араласады?» деген сұрақтармен қатар мұғалімнің жеке ұстанымының көптілдікке қатынасы да - өзекті.

Мақалада Қазақстандағы көптілді білім беру саясатының мектеп мұғалімдері тарапынан қалай қабылданатыны әлеуметтік-лингвистикалық тұрғыдан талданады. Зерттеудің негізгі мақсаты – үштілді білім беру жағдайында педагогтардың қазақ, орыс және ағылшын тілдерінің білім беру кеңістігіндегі орны мен оның нәтижесіне, оқыту әдістемесіне, оқулық сапасына және тілдік саясаттың практикада орындалуына қатысты көзқарастарын анықтау. Зерттеудің эмпириялық негізін Астана қаласындағы Әлихан Бөкейханов атындағы BINOM SCHOOL мектеп-лицейі мен «Дарынды қыз балаларға арналған «Білім-инновация» лицей-интернатының» 22 ұстазы қатысқан екі фокус-топтық дискуссияның материалдары құрады. Мұғалімдердің пікірлері мазмұндық-категориялық талдау әдісі арқылы өңделіп, тілдік басымдықтар, көптілді оқытудың әдістемелік мүмкіндіктері, оқулық пен оқу бағдарламасына қатысты қиындықтар, ата-ананың білім беру үдерісіндегі рөлі және ұлттық бірегейлік мәселесі бағыттары бойынша жүйеленді.

Зерттеу үштілді білім беруді іске асырудағы жүйелі кедергілер мен әлеуметтанулық талдауды талап ететін концептуалды мәселелер легі бар екенін және осы арқылы мұғалімдердің азаматтық ұстанымдарын көрсетеді. Автор оқулық мазмұны, грамматикалық және мәтіндік материалдардың сапасы, оқушылардың тілдік деңгейі және ата-аналардың мектептегі әдістемеліктерге сыни көзқарасынан туындайтын шиеленістер әлеуметтік-тілдік қатынастар алаңында жаңа құбылыстардың орын алуына түрткі болатынын назарда ұстайды. Нәтижесінде

көптілділік тек бірнеше тілді меңгерту құралы ретінде емес, ұлттық бірегейлік, әлеуметтік теңдік, мәдениетаралық коммуникация және педагогикалық тәжірибе тоғысындағы күрделі құбылыс ретінде қарастырылады.

Негізгі ұғымдар: көптілділік, әлеуметтік лингвистика, тіл саясаты, мұғалім, көпмәдениетті білім, тілдік идеология, ұлттық бірегейлік.

Түсті: 15.06.2026; Жөнделді: 22.06.2026; Мақұлданды: 27.06.2026; Онлайн қолжетімді: 30.06.2026

*хат-хабар авторы

Кіріспе. Қазақстан тәуелсіздік алғаннан кейін көпэтносты және көптілді қоғам құру бағытын ресми саясат деңгейінде ұстанып келеді. Бұл бағыттың ішінде тіл мәселесі әрдайым ерекше орын алады, себебі тіл – тек қарым-қатынас құралы емес, ол – ұлттық жадымен, мәдениетпен, әлеуметтік мәртебемен, білімге қолжетімділікпен және болашақтағы кәсіби мүмкіндікпен тікелей байланысты. «Үштілді білім беру» идеясы да осы кең контекстен шықты. Қазақ тілі – мемлекеттік тіл әрі ұлттық бірегейліктің негізгі өзегі. Орыс тілі – Қазақстандағы көпэтносты ортада ұзақ уақыттан бері қалыптасқан әлеуметтік коммуникация құралы. Ағылшын тілі – жаһандық білім, ғылым, технология және халықаралық еңбек нарығына шығудың бір арнасы. Теория жүзінде бұл үш тіл бір-біріне қарсы қойылмай, бірін-бірі толықтыруы керек, бірақ мектептегі тәжірибе әрдайым теориядағыдай түзу жүрмейді.

Кез келген реформа тек құжат арқылы іске аспайды. Оны күн сайын сыныпқа кіретін мұғалім жүзеге асырады, сондықтан көптілді білім беру саясатын бағалағанда, тек ресми бағдарламаларға немесе тұжырымдамаларға сүйену - жеткіліксіз. Мұғалімнің пікірі және оның оқу-тәрбие жүйесіндегі орны аса маңызды. Ол оқулықпен жұмыс істейді, оқушының тілдік деңгейін көреді, ата-анамен сөйлеседі, бағдарламаның күрделі тұсын байқайды, әдістемелік олқылықты сезеді. Егер педагог саясатты түсінсе, қабылдаса және оны іске асыруға кәсіби ресурсы болса, көптілділік нақты нәтижеге жақындайды. Егер мұғалімде құрал аз, оқулық әлсіз, ата-анамен түсіністік төмен болса, жақсы идеяның өзі сыныпта қиындыққа айналуы мүмкін.

Біздің зерттеудің мақсаты – қазақстандық мектеп мұғалімдерінің көптілді білім беруге көзқарасын әлеуметтік-лингвистикалық тұрғыдан талдау. Мұнда негізгі назар мұғалімдердің қазақ, орыс және ағылшын тілдеріне қандай мән беретінін, үштілді оқытуда қандай әдістерді тиімді санайтынын және саясатты іске асыруда қандай практикалық кедергілерге тап болатынын анықтауға бағытталады.

Зерттеу бірнеше міндетті қамтиды. Біріншіден, көптілді білім беру саясатының әлеуметтік-лингвистикалық мазмұны және мектеп тәжірибесіндегі орны сипатталады. Екіншіден, мұғалімдердің қазақ, орыс және ағылшын тілдеріне қатысты басымдықтары анықталады. Үшіншіден, фокус-топ деректері арқылы көптілді оқытуда қолданылатын әдістер мен қиындықтар жүйеленеді. Төртіншіден, оқулық, бағдарлама және ата-ана ықпалына байланысты нақты кедергілер талданады. Бесіншіден, алынған нәтижелер көпмәдениетті білім беру және тілдік идеология теорияларымен салыстырылады.

Зерттеу болжамы мынаған сүйенеді: мұғалімдердің басым бөлігі көптілділікті қазіргі қоғам үшін қажетті құзырет ретінде қабылдайды. Бірақ бұл қолдау - абсолютті емес. Педагогтер қазақ тілін ұлттық мәдениет пен рухани болмыстың негізі ретінде бағалай отырып, ағылшын тілінің күшеюі кей жағдайда қазақ және орыс тілдерінің қолданысына қалай әсер етеді деген сұраққа да алаңдайды. Яғни көптілділік - мұғалімдер үшін тек әдістемелік мәселе емес, тілдік теңгерім мен ұлттық бірегейлікке қатысты сезімтал тақырып.

Зерттеу объектісі – Қазақстандағы орта білім беру ұйымдарындағы көптілді білім беру үдерісі. Зерттеу пәні – мектеп мұғалімдерінің көптілділікке, қазақ, орыс және ағылшын тілдерінің білім беру кеңістігіндегі рөліне, сондай-ақ үштілді оқыту тәжірибесіне қатысты әлеуметтік-лингвистикалық көзқарастары.

Әдіснама. Зерттеу сапалық әлеуметтік-лингвистикалық парадигма шеңберінде жүргізілді. Мұндай тәсіл сандық көрсеткіштен гөрі мұғалімдердің тәжірибелік пайымын, кәсіби күмәнін, келісімін, қарсылығын және нақты сыныптағы бақылауларын тереңірек көруге мүмкіндік береді. Көптілділік сияқты күрделі тақырыпта «қолдаймын» немесе «қарсымын» деген қысқа жауап жеткіліксіз. Мұнда мұғалімнің неге қолдайтыны, қай тұста күмәнданатыны, қандай жағдайда қиындық көретіні маңызды.

Негізгі әдіс ретінде фокус-топтық дискуссия қолданылды. Бұл әдіс мұғалімдердің жеке пікірін ғана емес, топ ішінде қалыптасатын ортақ кәсіби логиканы да байқауға мүмкіндік берді. Бір педагог оқулықтағы мәселені айтса, екіншісі оны ата-ананың ұстанымымен байланыстырды; үшіншісі оқушының тілдік деңгейін алға тартты. Осындай өзара пікір алмасу көптілді білім беру саясатының мектеп ішіндегі шынайы көрінісін ашуға көмектесті.

Зерттеуге екі мектептен 22 мұғалім қатысты: 14-і Астанадағы Әлихан Бөкейханов атындағы BINOM колледж-лицейінен, 8-і «Дарынды қыз балаларға арналған білім-инновация» лицей-интернатынан. Қатысушылардың жасы мен пәндік құрамы әртүрлі болды. BINOM мұғалімдерінің жасы 28 бен 68 жас аралығында болса, лицей-интернатта 22 мен 60 жас аралығын қамтыды. Бірінші топта қазақ, орыс және ағылшын тілі мұғалімдері болса, екінші топта география, химия, математика, информатика және тіл пәндерінің мұғалімдері болды. Сондықтан талқылау тек тіл саясаты төңірегінде емес, әртүрлі пәндердегі күнделікті тәжірибеге де сүйенді.

Барлық қатысушылар жоғары білімді, олардың төртеуі магистр дәрежесіне ие. Кәсіби деңгейлері де әртүрлі: жас мамандардан бастап тәжірибелі педагогтерге дейін қамтылды. Екі фокус-топ бетпе-бет, дөңгелек үстел форматында өтті. Зерттеуші модератор ретінде сұрақтар қойып, пікірталасты жүргізді. «Білім-инновация» лицейіндегі кездесу 57 минутқа, ал BINOM мектебіндегі талқылау 77 минутқа созылды.

Зерттеу барысында сапалық деректердің валидтілігі мен сенімділігін қамтамасыз ету мақсатында теориялық репрезентация, триангуляция және дискурсивті салыстыру әдістері қолданылды. Сонымен қатар, мәліметтерді өңдеуде әлеуметтік конструктивизм мен микроәлеуметтік контекстерді ескеретін интерпретациялық тәсілдер негізге алынды.

Фокус-топ сессиясы алдын ала дайындалған құрылымданған тақырыптық жоспар бойынша ұйымдастырылды. Талқылау барысында мұғалімдерден қазақ, орыс және ағылшын тілдерінің білім беру кеңістігіндегі орны, көптілді оқытудың тиімді әдістері, оқулықтардағы қиындықтар, оқушылардың тілдік деңгейі, ата-аналардың ықпалы және ұлттық бірегейлік мәселесі туралы пікірлер алынды. Талқылау толық транскрипцияланып, кейін мазмұндық-категориялық талдау әдісі арқылы өңделді.

Талдау кезінде мұғалімдердің пікірлері тек сипатталмай, тілдік иерархия, символдық капитал және көптілділік модельдері арқылы түсіндірілді. Мәселен, ағылшын тілін кәсіби мүмкіндікпен байланыстыру оның мектептегі беделі жоғары екенін көрсетеді. Ал ана тілін негіз ету туралы пікірлер көптілділіктің қосымша, яғни аддитивті моделіне жақын келеді.

Талдау барысында мұғалімдердің пікірлері бірнеше тақырыптық категорияға бөлінді. Бірінші категория – тілдік басымдықтар. Мұнда педагогтардың қазақ тілін ұлттық негіз, орыс тілін әлеуметтік коммуникация құралы, ағылшын тілін жаһандық мүмкіндік ретінде қалай сипаттайтыны қарастырылды. Екінші категория – әдістемелік тәжірибе. Бұл бөлімде көптілді оқытуда қолданылатын тиімді тәсілдер мен олардың шектеулері талданды. Үшінші категория – оқу бағдарламасы мен оқулық мәселесі. Мұғалімдердің айтуынша, кей материалдар арасында жүйелілік жетіспейді, мәтіндік және грамматикалық блоктар әрдайым бір-бірімен табиғи байланыса бермейді.

Төртінші категория – ата-ананың рөлі. Бұл бағытта ата-аналардың кей жағдайда мұғалімнің әдістемелік шешіміне араласуы, белгілі бір тілге басымдық беруі немесе баланың тілдік дамуына қатысты әртүрлі күтім қалыптастыруы талданды. Бесінші категория – ұлттық бірегейлік. Мұнда мұғалімдердің көптілділікті қолдай отырып, қазақ тілінің мәдени және рухани маңызын әлсіретпеу қажеттігін жиі атап өтетіні байқалды.

Әдіснамалық тұрғыдан зерттеу екі мектеп базасында жүргізілгендіктен, оның нәтижелерін бүкіл Қазақстан мектептеріне толық таратуға болмайды. Бірақ бұл шектеу зерттеудің құнын төмендетпейді. Керісінше, нақты мектептер тәжірибесі арқылы көптілді білім беру саясатының практикалық деңгейде қалай қабылданатынын, қандай қиындықтарға тірелетінін және мұғалімдер бұл үдерісті қалай түсіндіретінін тереңірек көруге мүмкіндік береді.

Деректерді талдау барысында үш деңгей ескерілді: когнитивтік деңгей – мұғалім тілдердің маңызын қалай түсіндіреді; аффективтік деңгей – мұғалім тіл саясатына қандай эмоциялық және құндылықтық қатынас білдіреді; практикалық деңгей – мұғалім нақты сабақта қандай әдіс қолданады және қандай кедергіге тап болады. Осы үш деңгей мұғалімнің тілдік идеологиясын кешенді түрде сипаттайды.

Зерттеу сұрақтары мен болжамдар. Зерттеуде үш негізгі сұрақ қойылды. Біріншіден, мұғалімдер қазақ, орыс және ағылшын тілдерінің білім беру кеңістігіндегі рөлін қалай бағалайды? Екіншіден, педагогтар көптілді оқытуда қандай әдістерді тиімді деп санайды және қандай әдістемелік шектеулерге тап болады? Үшіншіден, үштілді білім беру саясатының іске асуына оқулық сапасы, ата-ана ұстанымы және мектептің ішкі тілдік ортасы қалай ықпал етеді?

Зерттеу болжамы бес тұжырымға негізделді. Біріншіден, мұғалімдердің басым бөлігі көптілділікті қазіргі қоғамда қажет құзырет деп қабылдайды. Екіншіден, педагогтар қазақ тілін басқа тілдерді меңгерудің рухани және мәдени іргетасы ретінде бағалайды. Үшіншіден, ағылшын тілінің жаһандық маңызы мойындалғанымен, оның күшеюі қазақ және орыс тілдерінің қолданысына қатысты алаңдаушылық туғызуы мүмкін. Төртіншіден, мұғалімдер коммуникативтік және интерактивтік әдістерді қолдайды, бірақ оларды дәстүрлі грамматикалық жұмыссыз қолдану тұрақты нәтиже бере бермейді деп санайды. Бесіншіден, көптілді білім берудің сапасы мұғалімдердің жеке шеберлігімен ғана емес, оқулық мазмұны, ата-ана қолдауы және институционалдық ресурстармен тығыз байланысты.

Көптілді білім беру мәселесін теориялық тұрғыдан түсіндіру үшін «көпмәдениетті білім беру», «мәдениетаралық педагогика» және «тілдік идеология» тұжырымдамалары негізге алынды. Дж. Бэнкс көпмәдениетті білім берудің мазмұнды интеграциялау, білімнің әлеуметтік құрылымдалуын түсіндіру, кемсітушілікке қарсы қатынасты өзгерту, теңдікке бағытталған педагогика және мектеп мәдениетін қайта құру сияқты өлшемдерін ұсынады. Бұл ұстанымдар Қазақстан жағдайында маңызды, себебі үштілді білім беру тек тіл үйрету емес, түрлі мәдени тәжірибелердің мектеп кеңістігінде тең көрінуі мәселесімен байланысты.

К. Грант пен К. Слитердің мәдениетаралық педагогика жөніндегі еңбектері көптілді мектептің ассимиляциялық модельмен шектелмеуі керектігін көрсетеді. Егер мектеп барлық оқушыны бір ғана тілдік нормаға бағындырса, онда көптілділік сыртқы ұран болып қалады. Ал оқушының үйдегі тілі, этномәдени тәжірибесі және тұлғалық ерекшелігі оқу үдерісінде ресурс ретінде қарастырылса, көптілді білім беру әлеуметтік теңдік құралына айналады. Г. Гейдің мәдени тұрғыдан жауап беретін оқыту қағидаты да осы пікірді күшейтеді: мұғалім оқушының мәдени және тілдік тәжірибесін жоққа шығармай, оны академиялық дамудың тірегіне айналдыруы тиіс.

Тілдік идеология теориясы мұғалімдердің тілдерге қатысты бағалауы кездейсоқ қалыптаспайтынын көрсетеді. Әр тілге берілетін мәртебе – тарихи тәжірибе, еңбек нарығы, ұлттық саясат, ата-ана күтілімі және мектептің ішкі нормалары арқылы жасалады. Қазақстан жағдайында қазақ тілі – ұлттық бірегейлікпен, орыс тілі – тарихи қалыптасқан коммуникациялық кеңістікпен, ағылшын тілі – жаһандық мүмкіндікпен байланысады. Мұғалім осы үш өлшемнің ортасында жұмыс істейді. Сондықтан оның көптілділікке көзқарасын тек әдістемелік пікір ретінде емес, әлеуметтік және құндылықтық позиция ретінде қарау орынды.

Негізгі бөлім. Қазақстан Республикасы өзінің тәуелсіздігін алғаннан кейін көпэтносты, көптілді қоғам құру жолында түрлі реформалар жүргізді, жүргізіп те келеді. Мемлекеттің тіл саясаты ұлттық бірегейлікті қалыптастырумен қатар, жаһандық кеңістікке интеграциялану мақсаттарын да көздеп отыр. Осы орайда көптілділік, соның ішінде үштілді білім беру жүйесі (ҚР Президенті Қ. Тоқаев, 2020, ҚР тіл саясатын іске асырудың 2020–2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы, 2020).

Қазақстандағы үштілді білім беру саясаты халықаралық тәжірибеге сүйенгенімен, оның жүзеге асырылуы жергілікті тілдік ортаның ерекшеліктеріне тәуелді болып отыр. Қазақ және орыс тілдерінің Қазақстан қоғамындағы функционалды рөлдері әртүрлі болғандықтан, үштілділік жүйесінің енгізілуі белгілі бір әлеуметтік-мәдени және лингвистикалық мәселелерді туындатады. Бұл ретте үштілді білім берудің тиімділігін арттыру үшін оның әлеуметтік-лингвистикалық салдарын жан-жақты зерттеу қажет.

Қазіргі қоғамның жылдам өзгеруі жағдайында мұғалімнің рөлі дидактикалық қызметпен шектелмейді. Э. Дюркгейм атап өткендей, тәрбие мен білім беру өз функциясы мен шығу тегі бойынша әлеуметтік құбылыс болғандықтан, педагогикалық қызметтің нәтижелілігі мұғалімнің қоғамдық өмірді тұтас түсіну қабілетіне тәуелді (Дюркгейм, 1995). Осы қабілетті заманауи зерттеушілер «социологиялық мәдениет» ұғымы арқылы тұжырымдайды – бұл социологиялық ойлау мен қиялды және оларды практикада жүзеге асыруды біріктіретін жинақтаушы санат (Проказина, 2011). К.С. Проданцов пен М.В. Храмованың пікірінше, социологиялық мәдениеті дамыған мұғалім әлеуметтік үдерістерді талдай алады, оқушыларды өзгермелі

қоғамдағы өмірге дайындайды, сыни ойлауды қалыптастырады, социологиялық әдістерді меңгереді және азаматтықты тәрбиелейді (2023). К. Манхейм көрсеткендей, социологиялық білім педагогикалық үдеріске нақтылық беріп, оны абстракциядан арылтады. Демек, мұғалімнің социологиялық мәдениетін қалыптастыру педагогикалық білім беру жүйесінің стратегиялық міндетіне айналып отыр.

Мұғалімдердің көптілділікке көзқарасы көбіне тілді меңгерудің когнитивтік пайдасы туралы білімдеріне негізделеді. Л.С. Выготский көптілділіктің баланың ойлау қабілеті мен психикалық дамуына оң әсер ететінін атап өткен. Қазіргі лингвистикалық гипотезалар («қос тілдік жүйе» гипотезасы) балалардың екі тілдік жүйені басынан бастап дербес меңгере алатынын растайды. Сонымен қатар, зерттеулер билингвтердің назар аудару, ақпаратты өңдеу және когнитивті бақылау тапсырмаларын монолингвтерге қарағанда жылдамырақ әрі сапалы орындайтынын көрсетеді. Бұл - ғылыми деректер мұғалімдердің көптілділік саясатын қолдауына негізгі уәж. Ю.А. Смирнованың зерттеулерінде сипатталғандай (2023, 45-46 бб.) қазіргі шет тілі мұғалімдері «жартылай еңбек жағдайы тұрақсыз» санатына жатады. Бұл педагогтардың өз кәсіби біліктілігіне және жұмысының мазмұнына жалпы алғанда қанағаттануына қарамастан, әлеуметтік-экономикалық мәртебесінің төмендігіне байланысты алаңдаушылық танытатынын көрсетеді. Мұғалімдердің басым бөлігі (90%-дан астамы) негізгі мектептегі жұмыс уақытының шамадан тыс көптігіне (аптасына 28 сағаттан астам) және жалақының жеткіліксіздігіне байланысты қосымша репетиторлық қызметке немесе бейресми жұмыс түрлеріне тартылуға мәжбүр. Бұл тенденция мұғалімнің қоғамдағы мәртебесін төмендетіп, күйзеліске ұшыратады, кәсібінің қажеттілігіне деген сенімсіздікке итермелейді (Смирнова,2023, 48 б.).

Мұғалімдердің әлеуметтік миссиясының нәтижесі - қысқа мерзімге ғана емес, ұзақ мерзімге бағытталған терең, жан-жақты сипатта. Мысалы, бір немесе бірнеше тілді қысқа мерзімде игерте алатын кәсіби шеберлік пен тіл арқылы белгілі бір мәдени құндылықтар жүйесін қабылдаушы және оны ұдайы өндіру процесіне қатысушы, келесі ұрпаққа жеткізуші тұлға қалыптастыру – ұзақ мерзімді қажет ететін мақсат ретінде мұғалімнің миссиясы алаңын кеңейтеді. Мысалы, Мали астанасы Бамакодағы көпмәдениетті аудандарда жүргізілген әлеуметтанулық зерттеулер мұғалімдердің жергілікті тілдерді мәдени мұраны сақтаудың басты құралы ретінде бағалайтынын көрсетеді. Мұндағы педагогтар мен қауымдастық көшбасшылары үшін тіл – жай ғана қарым-қатынас құралы емес, әлеуметтік бірігу мен ұлттық бірегейлікті сақтаудың кепілі. Осы тұрғыдан алғанда, мұғалімдердің көптілділікке көзқарасы прагматикалық мақсаттардан гөрі, экзистенциалдық құндылықтарға (ана тілін жоғалтпау) көбірек бағытталғанын байқаймыз. Бурятия, Адыгея және Дағыстан республикаларындағы тәжірибе көрсеткендей, орыс тілі мен ұлттық тілдердің қатар қолданылуы жағдайында мұғалімдер «тілдік доминанттылық» мәселесімен жиі бетпе-бет келеді. Бурят-орыс билингвизмі жағдайында орыс тілінің әлеуметтік мәртебесінің жоғары болуы ұлттық тілдің қолданыс аясының тарылуына әкеліп соқтырған, бұл мұғалімдер арасында тілдік бірегейліктің әлсіреуіне қатысты рефлексия тудырады (Сейду, 2025, 104-106 бб).

Сонымен мұғалім тек ақпарат беруші емес, ол тілдік идеологияны қалыптастырушы және мәдениеттер арасындағы диалогты реттеуші басты әлеуметтік субъект болып қала береді. Әлеуметтанулық тұрғыдан алғанда, білім беру жүйесіндегі көптілділік – тек тілдік құзыреттілік мәселесі емес, ол билік, әлеуметтік иерархия және ұлттық бірегейлік контексіндегі күрделі процесс. Зерттеу көрсеткендей (Bosch, Doedel, 2024), көптеген еуропалық және посткеңестік елдерде білім беру саласында монолингвалды идеология әлі де үстемдік етуде. Мұғалімдердің көптілділікке көзқарасы көбіне тілдердің «әлеуметтік мәртебесіне» негізделген иерархия арқылы қалыптасады. Мысалы, кейбір беделді еуропалық тілдер (ағылшын, француз) «байлық» ретінде қабылданса, мигранттардың немесе этникалық азшылықтардың тілдері көбіне оқу үдерісіне «кедергі» ретінде қарастырылады. Алайда, Нидерландыда жүргізілген соңғы зерттеулер мұғалімдердің тіл мәртебесіне (француз тілі мен урду тілі мысалында) қатысты көзқарастарында айтарлықтай айырмашылық жоқ екенін анықтады. Бұл мұғалімдердің ұстанымы нақты тілге емес, жалпы «монолингвалды» немесе «мультилингвалды» ойлау жүйесіне байланысты екенін көрсетеді. Қазақстан контекстінде бұл мұғалімдердің қазақ, орыс және ағылшын тілдерін қандай функционалдық деңгейде қабылдайтынын түсіну үшін маңызды.

Дж. А. Бэнкс (Banks, 2016) көпмәдениетті білімнің бес өлшемін айқындады: 1) мазмұнды интеграциялау; 2) білімнің әлеуметтік-конструктивтік табиғатын түсіндіру; 3) кемсітушілікке қарсылық және қатынасты өзгерту; 4) теңдікке бағытталған педагогика; 5) мектеп мәдениетін түрлендіру. Ал Г.Геймен

Г.Лэдсон - Биллингс (Gay, 2018) мәдени тұрғыдан жауап беретін сәйкестендірілген педагогикада оқушының үй мәдениеті мен тілін ғылыми капиталға айналдыруды ұсынады. Дж. Камминс тілдік күш теңсіздіктерін азайту үшін мектептің оқушыны қабілеттендіретін тәжірибелер ұсынуы қажет дейді. Слитер мен Грант көпмәдениеттілік үлгілерін «қосу» деңгейінен «қайта құру» деңгейіне дейін жіктейді.

Көптілді білім берудің ғылыми-әдістемелік негіздерін қалыптастыру мәселесі қазақстандық және шетелдік зерттеушілердің назарында тұр. Бұл бағыттағы маңызды ғылыми еңбектердің қатарында Б.А. Жетпісбаева (2015), Б.М. Айтбаева (2017) және басқа да ғалымдардың зерттеулері бар. Олардың пікірінше, үштілді білім беру жүйесінің табысты жүзеге асуы үшін мақсатты тілдерді оқытудың дұрыс құрылымдалған әдістемелік жүйесі қажет. XX ғасырдың аяғында психолог Л.С. Выготский (1982, 17 б.) көптілді ортада тілдерді тиімді меңгеру білім беру жүйесі мен мемлекеттік тіл саясатының өзара тығыз байланысында ғана мүмкін болатынын атап көрсеткен. Осы тұрғыдан алғанда, Қазақстандағы үштілді білім беру үлгісі – елдің тілдік саясатының маңызды құралы.

Үштілді білім беру жүйесі Қазақстанда бірнеше негізгі қағидаттарға негізделеді:

Мемлекеттік тілдің дамуы – қазақ тілі елдің ұлттық бірегейлігі мен мәдени тұтастығының негізгі факторы ретінде басымдыққа ие.

Орыс тілінің қолданысын сақтау – орыс тілі Қазақстандағы кең таралған қарым-қатынас құралы ретінде маңызды орын алады.

Ағылшын тілін меңгеру – жаһандық интеграция мен халықаралық бәсекеге қабілеттілікті арттыру мақсатында енгізілуде.

Бұл модельдің тиімділігін арттыру үшін көптілді білім беру әдістерінің ғылыми негіздері қалыптастырылып, оның ішінде деңгейлік оқыту (CEFR стандарты негізінде, 2001), коммуникативтік және мәдениетаралық-линвистикалық әдістер кеңінен қолданылуда.

Қазақстандағы үштілді білім беру жүйесінің қазіргі жағдайы қалай қалыптасты? Оның тарихи және әлеуметтік-педагогикалық факторлары төмендегі кестеде (Кесте 1) көрсетілген.

Кесте 1 – Тарихи және әлеуметтік-педагогикалық алғышарттар

№	Факторлар	Анықтама
1	Кеңестік кезеңдегі тілдік ахуал және орыс-қазақ билингвизмі	Кеңес дәуірінде Қазақстанда орыс-қазақ (бірақ қазақ-орыс емес) билингвизмі қалыптасты. Бұл жағдай орыс тілінің білім беру жүйесіндегі басымдығымен түсіндірілді. Нәтижесінде, орыс тілі ана тілі ретінде де, екінші тіл ретінде де оқытылатын ғылыми-әдістемелік база жоғары деңгейде дамыды. Алайда, қазақ тілінің оқыту әдістемесі сол кезеңде жүйелі түрде дамымаған.
2	Кеңес Одағы кезеңіндегі орыс тілінің басымдығы және қазақ тілінің шектеулі қолданылуы	Тәуелсіздікке дейін Қазақстанда орыс тілінде оқытатын мектептер басым болды, ал қазақ тілін оқыту жүйесі екінші орында қалды. Бұл қазақ тілінің білім беру саласындағы функционалдық белсенділігін тежеп, оны оқытудағы педагогикалық тәжірибенің жеткіліксіздігіне әкелді. Нәтижесінде, қазақ тілін ана тілі немесе екінші тіл ретінде үйрету әдістемесі толыққанды дамымады.
3	Қазақ тілінің мемлекеттік мәртебеге ие болуы және оны оқытудың жаңа мүмкіндіктері	Тәуелсіздік алғаннан кейін қазақ тілі мемлекеттік мәртебеге ие болды , бұл оның қолдану аясын кеңейтуге мүмкіндік берді. Білім беру жүйесінде қазақ тілін оқытуға бөлінетін оқу сағаттары көбейтілді. Дегенмен, қазақ тілінің лингводидактикалық аспектілері бойынша тереңдетілген теориялық және қолданбалы зерттеулердің аздығы оны оқыту әдістемесінің жүйелі дамуын қиындатты.

4	Қазіргі тілдік ахуал және ағылшын тілінің рөлінің артуы	Қазақстан қоғамының лингвокоммуникативтік кеңістігінде орыс тілінің үстемдігі сақталуда. Соған қарамастан, жаһандану үрдістеріне байланысты ағылшын тіліне деген сұраныс артып келеді. Ол халықаралық байланыстар мен әлемдік экономикаға интеграция үшін қажет. Осыған байланысты, үштілді білім беру жүйесі ағылшын тілін жаңа деңгейде меңгеруді талап етеді.

Ескерту: кесте автордың зерттеуі негізінде жасақталған.

Көптілді меңгерудің тағы бір ерекшелігі - көпмәдениетті ортаның қалыптасуына жағдай жасау. Көпмәдениетті білім берудің негізгі мақсаты – түрлі этномәдени, тілдік және діни топтардың құндылықтарын сақтай отырып, барша оқушыға әлеуметтік-академиялық тең мүмкіндіктер ұсыну.

АҚШ-тағы көпмәдениетті білім берудің классигі Карл Гранттың гипотезасы (Sleeter, Grant, 2009) осы мақсатты ассимиляционистік «балқытылған қазанға» қарсы қояды: егер мектеп мәдениетаралық көптүрлілікті танитын әрі қолдайтын болса, білім беру тұлғаны шектемейді, қайта оқу-тәрбие үдерісін тұлғалық ерекшелікке қарай байытады. Бұл қағида бүгінгі көптілді қоғамдарда – соның ішінде Қазақстанда – айрықша өзекті. Қазақстан – тарихи тұрғыда көпэтносты әрі көптілді қоғам; үштілді саясат (қазақ–орыс–ағылшын) халықаралық бәсекеге қабілеттілікті көздегенімен, оны іске асыруда бірқатар тәуекел мен қайшылық бар: ең әуелі тілдік поляризация қаупі – тілдердің құқықтық мәртебесі мен еңбек нарығындағы құндылығының тең болмауынан туындайды; бұған қоса аймақтық және әлеуметтік айырмашылықтар ауыл мен мегаполистің тілдік ресурстары мен мұғалім тапшылығында көрініс табады; бағалау тәжірибесі көп жағдайда бір тілдік нормаға артық көріп, пәндік білім мен тілдік құзыретті шатастырады; ал мектеп мәдениетінде ата-ана, оқушы және мұғалім арасындағы диалог арналарының институционалдану деңгейі әркелкі. Осындай жағдайда Карл Грант гипотезасын жүзеге асыру бейтараптық емес, керісінше тең құқықтылықты мақсатты қолдау арқылы қамтамасыз етуді талап етеді: ресурстарды саралап бөлу, көптілді оқушыларға тілдік қолдауды бағалаудан ажырату, және мектептегі мәдениетаралық сұқбатты жүйелі түрде күшейту.

Кез келген білім беру реформасының тиімділігін бағалауда бір сұрақ өзінен-өзі туындайды: саясатты жасаушылардың ниеті мен оны іс жүзінде жүзеге асырушылардың тәжірибесі арасында алшақтық бар ма? Үштілді білім беру жағдайында бұл сұрақ айрықша маңызды, өйткені аталған саясат жоғарыдан төмен қағидатымен енгізілген: тілдік мақсаттар мен оқу стандарттарын мемлекет белгілейді, ал оларды сынып бөлмесінде күнделікті іске асыру толықтай мұғалімдердің еншісінде. Осы себепті, мұғалімдердің көптілділікке деген көзқарасы – жай ғана субъективтік пікір емес, саясаттың нақты салдарын зерттеудің орталық деректік көзі. Қазақстанда мұғалімдер пікірі бірнеше себеп бойынша ерекше маңызға ие. Біріншіден, үштілді білім беру моделі – тек оқу жоспарының өзгеруі ғана емес, тілдік иерархияның қайта реттелуі. Орыс тілі онжылдықтар бойы білім беру тілі ретінде үстемдік еткен жүйеде қазақ тілінің мемлекеттік мәртебесін нығайту және ағылшын тілін оқыту тіліне айналдыру мұғалімдерден тілдік санасының терең өзгеруін талап етеді. Екіншіден, Б.А. Жетпісбаева (2015) атап көрсеткендей, педагог кадрлар дайындығы жүйесі үштілді оқытуға арналған арнайы модульдерсіз қалыптасқан; бұл жағдайда мұғалімдердің өз тәжірибесін рефлексиялауы жүйедегі олқылықтарды анықтаудың практикалық тәсілі. Үшіншіден, аймақтық, этностық және мектеп деңгейіндегі айырмашылықтар саясаттың біркелкі жүзеге аспайтынын көрсетеді; мұғалімдердің алуан тәжірибесі осы әртүрлілікті жүйелі деректермен бекітеді.

Талқылау

Сапалық зерттеу парадигмасы тұрғысынан педагогтардың пікірлері бірнеше аналитикалық қабатты ашады: олар тілдерге деген когнитивтік бағалауларын (ол тіл маңызды/маңызды емес), аффективтік ұстанымдарын (оқыту ыңғайлы/ыңғайсыз) және мінез-құлықтық ниеттерін (сабақта қай тілді қолданамын) бір мезгілде білдіреді. Осы үш деңгейдің жиынтығы мұғалімнің тілдік идеологиясын сипаттайды. Ал тілдік идеология, өз кезегінде, педагогикалық шешімдердің – қай тілде түсіндіру, оқушының ана тіліне сыныпта қаншалықты орын беру – негізінде жатады. Мемлекет белгілеген тілдік мақсаттар мен сынып бөлмесіндегі тілдік шындықтың арасындағы алшақтық немесе үйлесімдік – дәл осы зерттеудің орталық проблематикасы.

Сонымен қазақстандық мұғалімдердің тілдік басымдықтары мен идеологиялық ұстанымдары қандай? Зерттеуге қатысқан респонденттер бірнеше тілді меңгеруді заман талабы деп біледі. Көптілділікке көзқарас барынша оң: жаһандану дәуірінде оқушыларға кең мүмкіндіктер ашу үшін қазақ, орыс, ағылшын сияқты негізгі тілдерді білу маңызды деп санайды. Зерттеуімізге қатысқандардың барлығы дерлік көптілділіктің қажеттілігін мойындады, алайда тілдік иерархияны түрліше бағалады. «Ана тілін меңгеру – басқа тілдерді үйренудің іргетасы» деген пікір доминантты болды. Респондент Р1 бұл ойды нақты тұжырымдады: «Ең бірінші өзіңнің ана-тіліңді жеткілікті білмей, басқа тілді меңгеру мүмкін емес деп ойлаймын». Яғни, ана тілінің іргесі мықты болмай, өзге тілдерді үйрену қиын деген ұстаным бар. Мұғалімдер ана тілін оқушының тұлғалық негізі, ұлттық болмысының тірегі деп бағалайды. Бұл пікірді екінші қатысушы да қуаттады: «Жаңа айтқандай... өз тіліңді құрметте, өзге тілдің бәрін біл... Егер түп-тамырымызды білмесек, біз өзіміздің қазақ деген болмысымызды жоғалтып аламыз». Осы орайда ұстаздар көптілділік мемлекеттік саясатымен келісетінін, бірақ мемлекеттік тіл – қазақ тіліне басымдық берілуге тиіс екенін айтады.

Ағылшын тілі барлық респонденттер тарапынан жаһандық коммуникацияның кілті ретінде бағаланды. Респондент Р5 ағылшын тілінің практикалық қажеттілігін технологиялық орта мысалымен дәлелдеді: «Тіпті компьютерде қазақша, орысша, ағылшынша – осы үш тіл бір мезгілде жарқырайды. Жаңа технологиялар осы тілдерді білуді талап етеді».

Фокус-топта мұғалімдер оқушылардың жүрегіне ұлттық рухты сіңіру жолдарын да талқылады. Мәселен, кейбір ұстаздар қазақ тілі сабағында грамматиканы қойып, оның орнына мемлекеттік рәміздер мен патриоттық әндерді жаттатуды, ұлттық би үйретуді маңызды деп тапқанын айтты – бұл тәсіл орыс сыныптарындағы балалардың қазақ тілі мен мәдениетіне қызығушылығын оята алғанын мысал ретінде келтірді.

Сондай-ақ, көпұлтты ортада толеранттылық пен өзара құрмет қалыптастыру көптілділіктің тағы бір позитивті нәтижесі ретінде аталды. Яғни, мұғалімдер үшін көптілділік тек тілдік білік емес, азаматтық тәрбиенің бір бөлігі болып отыр.

Орыс тіліне деген ұстаным неғұрлым күрделі екені байқалды. Респондент Р4 ағылшын тіліне деген бейімділіктің орыс тілін ығыстырып жатқанына алаңдайтынын тікелей айтты: «Орыс тілі де қазір сужается. Неге керісінше деп жатырмыз ғой». Бірақ респондент Р5 орыс тілінің ұлтаралық рөлін сақтауды толеранттылықпен байланыстырды: «Біздің қоғамымызда орыс халқының үлесі өте көп. Сондықтан да толеранттылық мәселесі өте өзекті болып тұр».

Тіл мен ұлттық сәйкестілік арасындағы байланыс талқылауда ерекше орын алды. Р3: «Кез келген адам өзінің түп-тамырынан ажырап кететін болса, ол тарихынан, мәдениетінен ажырайды» - деп атап өтті. Респондент Р10 қазақ тілін сыныпта белсенді қолдануды ата-аналар арасында насихаттайтынын, бірақ кейбір ата-аналардың бұл ұстанымға қарсы шығатынын нақты мысалдармен суреттеді.

Ұстаздардың тілдік балансқа алаңдаушылықтары байқалды. Бір мұғалім қазіргі жастардың ағылшын тіліне бет бұрып, орыс және қазақ тілдерін көбірек ұмыта бастағанын өз отбасы мысалында айтты: «Қызым қазақ мектебінде оқыса да, құрбыларымен тек ағылшынша сөйлеседі екен. Біз ұрысамыз, «қазақша не орысша сөйле» десек, «Мама, біз қазір ағылшынша ойлаймыз» дейді. «Орыс тілі де кетіп бара жатыр, қазақ тілі туралы тіпті айтпай-ақ қояйық» деген де пікір айтылды. Бұл үзіндіден ағылшын тілінің кең таралуы кей жағдайларда екі негізгі тілдің (қазақ, орыс) шеттелуіне әкелуі мүмкін деген алаңдаушылықты байқаймыз. Сол себепті бірнеше мұғалім «неге үнемі бір тілдің есебінен екінші тіл шегерілуі керек?» деген сұрақ қойып, тілдерді тең алып жүру қажеттігін алға тартты. Жаратылыстану пәндерін ағылшын тілінде оқытуға қатысты да осындай екіұшты ұстаным байқалады. «Білім-инновация» мектебі ұстаздары да ағылшын тілінің ғылым мен технологиядағы маңызын мойындайды, бірақ «пәнді түсіну тілдік талаптан жоғары тұруы тиіс» деп санайды. Сондықтан оқушыларға пән мазмұнын қай тілде жақсы меңгерсе, сол тілде қабылдауға мүмкіндік беру көптілді білім берудің сапасын арттыра алады деген пікірде.

«Ана тілін меңгермей, басқа тілді игеру қиын» деген пікір мұғалімдердің көптілділікті тілдерді алмастыру емес, бірінің үстіне бірін қосу деп түсінетінін көрсетеді. Яғни ағылшын немесе орыс тілі қазақ тілінің орнын баспауы керек; жаңа тіл бұрыннан қалыптасқан тілдік негізді кеңейтетін қосымша ресурс ретінде қабылданады. Қатысушылардың қазақ тілін мәдениет, тәрбие және жеке болмыспен байланыстыруы да кездейсоқ емес: Қазақстан жағдайында тіл тек сөйлесу құралы емес, адамның қай ортаға тиесілі екенін

білдіретін белгі. Сондықтан мұғалімдердің алаңдауы қай тілді таңдау керек деген даудан гөрі, басқа тілді үйрету кезінде баланың ана тілі мен мәдени сабақтастығы әлсіреп қалмай ма деген сұраққа көбірек тіреледі.

Мұғалімдердің ағылшын тілін жаңа технологиямен, кәсіби өсумен және халықаралық мүмкіндікпен байланыстыруы Пьер Бурдьенің символдық капитал ұғымына жақын келеді. Мектеп ішінде барлық тілдің мәртебесі бірдей емес: кейбір тілдер оқушыға жай білім емес, кейін университетке түсуге, жақсы жұмыс табуға, шетелдік ресурсқа шығуға мүмкіндік беретін артықшылық ретінде қабылданады. Фокус-топтағы «ағылшын тілі – болашақтың тілі» деген пікір осы жасырын иерархияны көрсетеді. Мұғалімдер үшін ағылшын тілі оқу бағдарламасындағы кезекті пән ғана емес, баланың әлеуметтік орнын өзгерте алатын ресурс. Бірақ осы көзқарас күшейген сайын басқа тілдердің, әсіресе қазақ тілінің академиялық және кәсіби құны төмен бағаланып кету қаупі де бар.

Фокус-топ барысында тілдік төзімділік пен құрмет тақырыбы да қозғалды. Қазақстан көпұлтты мемлекет болғандықтан, өзге этностардың тілдерін, әсіресе орыс тілін, құрметтеу – ел бірлігінің кепілі. «Біздің қоғамымызда орыс халқының үлесі көп. Егер біз осы мемлекетте басқа ұлтты шеттетсек, шетелдегі қазақтарға да сондай көзқарас қалыптасуы мүмкін. Сондықтан толеранттылық мәселесі өте өзекті» деп ескертті бір мұғалім. Бұл пікір ұлттық қауіпсіздік және диаспоралардың жағдайы ескеру міндетін алға тартады.

Сонымен бірге, мұғалімдер қазақ тілінің мәртебесі мен қолданысы турасында күрделі жайттарды да бөлісті. Бір ұстаз қазақша сөйлеу құқығын қорғау қажеттігін нақты оқиға арқылы баяндады. Ол Астанадағы бір университетте студенттермен қазақша сөйлескені үшін ескерту алып, тіпті жұмыстан шеттетіле жаздағанын айтты. Сонда әріптесі: «Қазақша сөйлеу – сіздің құқығыңыз, Қазақстанның Конституциясы бойынша қазақша сөйлеуге толық құқығыңыз бар» деп қолдау білдірген. Бұл жағдай мұғалімдердің мемлекеттік тілге деген жанашырлығын және кей ортадағы тосқауылдар барын аңғартады. Жалпы, қатысушылар «өз тіліңе құрмет – өзіңе құрмет» деген принципті ұстанады. Олар оқушылар бойына қазақ тіліне деген сүйіспеншілік пен құрметті сіңірте отырып, өзге тілдерді үйретуді мақсат етеді.

Келесі маңызды категория – тіл оқыту әдістемесі. Бұл жерде тиімді тәсілдер мен шешілмеген мәселелер бар. Фокус-топ барысында ең жиі аталған тиімді тәсілдердің бірі – коммуникативтік және интерактивтік оқыту.

Респондент Р9 коммуникативтік методиканың мәнін тілдік орта ұғымымен түсіндірді: «Баланы тілдік ортаға батырып оқытсаң, шетелде ортаға түскен адам сияқты, ол сол тілді іс жүзінде меңгеріп алады». Р8 аударма жасатудан бас тартып, сөздің анықтамасымен жұмыс жасайтынын айтты: «Кітап – book, бірақ мен аудартпаймын. Book is a... деп анықтама береміз, сол арқылы бала сөзді өмірде қолдана алады». Алайда тек инновациялық әдістерге арқа сүйеудің де шегі бар екені мойындалды.

Респондент Р6 педагогикалық реформаның бір шиеленісті тұсын ашты: «Бірнеше жыл бойы дәстүрлі әдісті тастап, ойынды, топтық жұмысты алға шығардық. Бірақ оқушылардың сөйлеу деңгейі ойдағыдай өспеді. Проблема балада емес, мұғалімнің өзінде – бізге өзгеріс керек». Респондент Р1 Kahoot, Quizizz сияқты цифрлық платформалар мен «попкорн» әдісін тиімді деп таба отырып, кітап оқуға ынталандыру үшін шиеленісті тұстарды әдейі айтып қоятынын мысал ретінде келтірді.

Коммуникативтік және интерактивтік әдістердің құндылығы – тілді оқушыға құрғақ ереже ретінде емес, күнделікті қарым-қатынаста қолданылатын тірі құрал ретінде меңгертетінде. Дәстүрлі грамматикалық-аудармалық тәсіл ережені жаттатуы мүмкін, бірақ 5–10 минуттық еркін диалогта ойын жеткізе алмайтын оқушы осы әдістің шектеуін бірден көрсетеді. Ал рөлдік ойын, пікірталас, жұптық жұмыс, топтық жоба, цифрлық платформадағы тапсырмалар оқушыны нақты тілдік әрекетке кіргізеді: ол қателеседі, түзеледі, қайта сөйлейді, біртіндеп тілдік қорқынышын жеңеді. Мұндай ортада тіл үйрену тек сөз жаттау емес, өз ойын дәл айту, өзгені тыңдау, дәлел келтіру, бірлесіп шешім қабылдау сияқты дағдылармен қатар жүреді. Дегенмен фокус-топ деректері бұл әдістердің бәрі өздігінен нәтиже бермейтінін көрсетеді: мұғалімнің дайындығы әлсіз болса, сыныпта 25–30 оқушы отырса немесе көрнекілік, қосымша мәтін, цифрлық ресурс жетіспесе, интерактивті әдіс формалды ойынға айналып кетуі мүмкін. Сондықтан коммуникативтік-интерактивтік оқыту көптілді білім берудің тиімді құралы бола алады, бірақ ол жүйелі әдістемелік қолдау, нақты ресурс және мұғалімнің кәсіби еркіндігі болған жағдайда ғана шынайы нәтиже береді.

Ата-аналардың рөлі бірнеше рет айрықша мәселе ретінде көтерілді. Р2 ата-аналардың педагогтың тілдік ұстанымына қарсы шығу жағдайын сипаттады: «Бір ата-ана маған: «Сіз неге қазақша сөйлейсіз, орысша сөйлеңіз» деп қойды. Ал менің пәнім – қазақ тілі». Бұл мысал мұғалім мен ата-ана арасындағы тілдік идеологиялық қайшылықтың оқу үдерісіне тікелей кедергі жасайтынын көрсетеді.

Ата-аналардың мұғалімнің тіл таңдауына араласуы тіл оқытудың тек педагогикалық мәселе емес екенін көрсетеді. Бұл жерде сынып ішіне қоғамдағы тілдік иерархия, отбасының тілдік таңдауы және баланың болашағын қай тілмен байланыстыратыны туралы түсінік қатар кіреді. Ата-ана ағылшын тілін табыс пен халықаралық мүмкіндікке, қазақ тілін ұлттық негізге, орыс тілін күнделікті әлеуметтік ортаға жақын көрсе, мектептен де сол басымдықты күтеді. Мұндай жағдайда мұғалім тек сабақ беруші емес, отбасы, қоғам және мемлекеттік тіл саясаты арасындағы қысымның ортасында қалады. Бұл оның кәсіби еркіндігін шектеп, эмоциялық жүктемесін арттыруы мүмкін. Сондықтан көптілді білім берудің нәтижесі тек әдіс-тәсілге емес, ата-анамен жүйелі түсіндіру жұмысына, мұғалім ұстанымын институционалдық қорғауға және тілдер арасындағы теңгерімді қоғам деңгейінде дұрыс түсіндіруге байланысты.

Келесі өзекті мәселе - оқулықтардың сапасы: жүйелілік пен стандарт. Барлық пән мұғалімдері оқулықтардың басты кемшілігі ретінде жүйесіздікті атады. Респондент Р4 орыс тілі оқулығы туралы: «7-сыныпта ең қиын тақырыптан – үстеулік есімшеден – бастайды да, шылаулармен аяқтайды. Қай логикамен осылай реттеді деген сұрақ туады». Респондент Р8 ағылшын тілі оқулығы туралы: «8-сыныптың бір модулінде бес грамматикалық тақырып бар, бірақ олардың бір-бірімен байланысы жоқ. Мәтін бөлек, грамматика бөлек – бұлай болуы мүмкін емес». Мұғалімдердің практикалық шешімі – оқулықпен шектелмей, интернет ресурстары мен жеке жасалған материалдарды белсенді пайдалану. Респондент Р5 оқу-әдістемелік кешен (ОӘК) жасаудың мектеп деңгейіндегі тиімділігін ұсынды: «Егер бір параллельдің мұғалімдері бірігіп, сол сыныпқа арналған ОӘК жасаса, авторлық жұмыс болады, нәтижесі де көрінеді».

Оқулықтағы олқылықтың орнын толтыру үшін қосымша материал әзірлеу, оқушыны қызықтыру үшін ойын әдістерін қолдану, ата-анамен жеке байланыс орнату сияқты шаралар – мұның бәрі мұғалімдердің бейресми еңбегінің бір бөлігі. Бұл құбылысты әлеуметтанулық талдау тұрғысынан қарасақ, оны Street-level bureaucracy теориясымен ұштастыруға болады: мұғалімдер – саяси шешімдердің «көше деңгейіндегі» орындаушылары, олар жоғарыдан келген нұсқаулар мен жергілікті жағдайлар арасындағы алшақтықты өз беделі мен шығармашылығы арқылы күнбе-күн түзетіп отырады. Яғни, қазақстандық көптілділік саясатының табысы едәуір дәрежеде мұғалімдердің ынта-жігері мен жаңашылдығына тәуелді Сонымен, фокус-топ нәтижелері мұғалімдердің үштілді білім берудің мақсаттарын жалпы қолдайтынын, бірақ оның практикалық жүзеге асырылуында жүйелі кедергілер – оқулық сапасы, ата-ана тарапынан бақылаудың кейбір принциптерімен келіспеушілік, әдістемелік тоқырау – бар екенін айқын көрсетеді. Осы деректер педагог акторлардың тілдік идеологиясы мен олардың нақты педагогикалық тәжірибесі арасындағы қайшылықты теориялық тұрғыдан растайды.

Мұғалімдердің оқулыққа айтқан сыны жеке автордың қатесінен гөрі, ресми бағдарлама мен нақты сабақтың арасындағы алшақтықты көрсетеді. Майкл Липскидің «көше деңгейіндегі бюрократия» тұжырымдамасы бойынша саясат қағазда емес, оны күн сайын жүзеге асыратын маманның әрекетінде қалыптасады. Фокус-топта педагогтер оқулықтағы күрделі, ескірген немесе оқушы деңгейіне сәйкес келмейтін тапсырмаларды қосымша мәтінмен, өздері құрастырған жаттығумен және цифрлық платформалармен алмастыратынын айтты. Яғни көптілді білім берудің нәтижесі кейде ресми бағдарламаның сапасынан гөрі, мұғалімнің уақыт тауып, жетіспейтін материалды өз күшімен толықтыра алуына тәуелді. Мұндай бейімделу жүйені ұстап тұрғанымен, жауапкершіліктің шамадан тыс мұғалімге ауысу қаупін де көрсетеді.

Жалпы, фокус-топ барысында респонденттер көптілділікке қатысты көзқарастарын ашық әрі шынайы білдіріп, білім беру жүйесіндегі өзекті мәселелер мен оларды шешу жолдарына байланысты құнды пікірлер ұсынды.

Зерттеу нәтижелері көптілді білім беру – әлеуметтік институттар арасындағы үйлесімділікті қажет ететін кешенді құбылыс екенін айғақтайды. Мектеп, отбасы және жалпы қоғам үштағанында қай тілге қаншалықты мән берілсе, бала соны сіңіреді. Мұғалімдер орта білім саласындағы кәсіби өкілдер ретінде ата-аналар қауымы мен білім саясатын жасаушыларға белгілі бір дәнекер рөлін атқарады. Фокус-топта олар ата-аналар көзқарасын өзгертуге талпынып жүргенін, ал өз тарапынан бағдарлама жасаушыларға да

үндеу жолдайтынын (мысалы, оқулықты жетілдіру туралы) байқатты. Бұл – көптілділік саясаты табысты болуы үшін әлеуметтік консенсус пен ортақ жауапкершілік қажеттігін көрсетеді. Егер ата-ана мен мұғалім тіл үйретуде бірыңғай ұстанымда болып, бірін-бірі қолдаса, балаға тиімді орта қалыптасады; керісінше, көзқарас қайшылығы (мысалы, ата-ананың қарсылығы) білім беру сапасын төмендетеді. Сол сияқты, мұғалімдер үнін білім беру жүйесінің жоғары деңгейі ескерсе (мысалы, әдістеме мен оқулық сапасын арттыруда), көптілділікке көшу үрдісі жылдамырақ және жеңілірек болар еді.

Әлеуметтану тұрғыдан, бұл нәтижелер жүйелер теориясы мен әлеуметтік капитал ұғымдарын еске салады: мектептің ішкі жүйесі (мұғалім-оқушы қарым-қатынасы) сыртқы ықпалдармен (отбасы, қоғам) тұрақты байланыста, ал мұғалімдер қауымы ата-аналар мен әріптестер арасында әлеуметтік капитал (сенім, өзара қолдау желісі) қалыптастыру арқылы реформаның қозғаушы күшіне айналады.

Фокус-топтағы пікірлер бір жағынан практикалық проблемаларға негізделсе (оқу-әдістемелік, ұйымдастыру мәселелері), екінші жағынан жеке және қоғамдық құндылықтар тұрғысынан бағаланды. Мұғалімдер үшін қазақ тілінің болашағы, ұлттық мәдениеттің жас ұрпаққа берілуі, қазақ қоғамының тұтастығы – жәй сөз емес, күнделікті еңбектің мән-мағынасы. Олар оқушының бірнеше тіл үйренуін елдің бәсекеге қабілеттілігі артатын мүмкіндік деп қабылдайды, бірақ өз ұлттық болмысын жоғалтпайтын көптілді тұлғаны қалыптастыруды көздейді. Бұл – Қазақстан жағдайында көптілділік саясаты мен ұлттық бірегейлікті ұштастырудың микродеңгейдегі үлгісі деуге болады. Мұғалімдер өз сабақтарында осы ұстанымды іске асыруға тырысып, тіл арқылы патриоттық тәрбие беруге ерекше мән береді (әнұран, ұлттық әдебиет, тарихты тіл сабағында пайдалану және т.б. мысалдар). Әлеуметтанулық қырынан, мұны азаматтық қоғамның көзқарасы ретінде бағалауға болады: мемлекеттік деңгейде үштілділік насихатталса да, оның мазмұнын мұғалімдер өз құндылық сүзгілерінен өткізіп, ұлттық мүддеге сай бейімдейді.

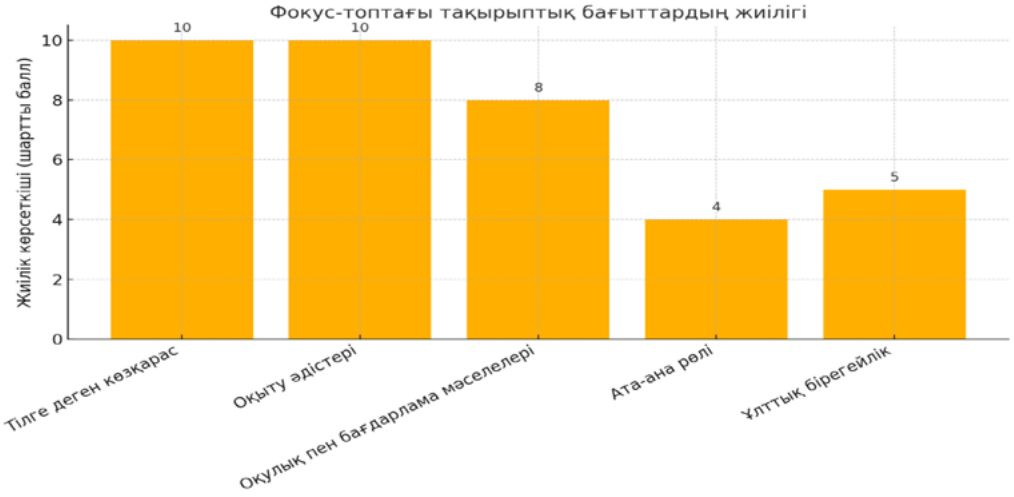

1-сурет. Фокус-топтағы тақырыптық бағыттар жиілігі

Мәселенің өзектілігі мына диаграмма көрсеткен негізгі тақырыптардың қайталану жиілігінен де байқалады, яғни көптілділікке бейімделу – тек техникалық процесс емес, онда құндылықтық келісім жүреді (Кесте 2. осы жиі қайталанатын мәселелердің мәнін ашып көрсетеді). Мұғалімдер бұл келісімнің модераторы ретінде әрекет етіп, мемлекет, қоғам және жеке тұлға мүдделерінің үйлесуіне күш салуда. Мұғалімдер көзқарасына негізделген бұл фокус-топ талдауы Қазақстандағы үштілділік саясатының іске асуында қуатты әрі әлсіз тұстарды айқын көрсетті. Мысалы, қуатты тұсы – мұғалімдердің ынта-жігері, олардың көптілділік идеясын қолдауы және оқушылар үшін аянбай еңбек етуге дайын болуы. Олар заманауи әдістерді меңгеріп, өздерін де, балаларды да дамытып жатыр; қиындықтарға сындарлы шешімдер іздеуде (Күдеринова, Байтелиева, Дүйсебекова, 2022, 103 б). Ал әлсіз тұсы – жүйелік кедергілер: оқу материалдарының сапасы, қоғамдағы кейбір ескі көзқарастар, ресурстардың жеткіліксіздігі.

Бұл талдау бойынша, егер көптілді білім беру саясаты нәтижелі болсын десек, сол әлсіз тұстарды

нығайту керек – әсіресе, мұғалімдердің даусына құлақ асып, оқу бағдарламаларын жетілдіру, ата-аналар арасында түсіндіру жұмыстарын кеңейту, мұғалімнің кәсіби дамуына жағдай жасау. Әлеуметтанулық тұрғыда, үштілділік – кешенді әлеуметтік өзгеріс, оны тек техникалық әдіснама деп қарауға болмайды. Мұнда құндылықтар өзгерісі, әлеуметтік рөлдердің қайта бөлінісі және түрлі акторлардың (мұғалім, ата-ана, оқушы, мемлекет) өзара жаңа қатынасы жүріп жатыр. Осы өзгерісті тікелей жүзеге асырушылар – мұғалімдер – өзінің кәсіби тәжірибесі арқылы көптілділіктің әлеуметтік мәнін айқындап берді.

Кесте 2 – Фокус топ негізінде жасалған тақырыптардың жиілігі мен мәні

Тақырыптық бағыт	Қайталау жиілігі	Мазмұн-мәні (қысқаша сипаттама)
Тілге деген көзқарас	Өте жоғары	Көптілділік заман талабы ретінде қабылданады. Мұғалімдер бірнеше тілді білуді қолдайды, әсіресе қазақ, орыс, ағылшын тілдерін. Алайда ана тілін (қазақ тілін) бірінші орынға қояды, оны жетік меңгермей өзге тілде жетістікке жету қиын деп санайды. Көптілділік саясатын қолдай отырып, тілдер арасында баланс қажет (ағылшынның үстем болуына алаң). Тілге құрмет – ұлттық намыс мәселесі: қазақша сөйлеу құқығын қорғау, орыс тіліне толерантты болу, барлық тілдің қадірін білуді насихаттайды.
Оқыту әдістері	Өте жоғары	Тілдерді оқытуда алуан әдіс қолданылады: коммуникативтік әдіс кең таралған (тілдік ортаға ену, практикалық сөйлеу). Мұғалімдер жаңа буынның қызығушылығын ояту үшін интерактивті әдістерге, ойын және АКТ құралдарына жүгінеді (топтық жарыстар, Kahoot викториналары, «ыстық микрофон» техникасы және т.б.). Сонымен бірге дәстүрлі грамматика мен оқылым жұмыстары да жүргізіледі, бірақ оларды өмірлік дағдымен ұштастыру басым. Кей ұстаздар функционалдық сауаттылыққа көңіл бөліп, оқушыларға мәтінді өз сөзімен айтып беру, пікірталас жасау сияқты тапсырмалар береді. Мұғалімдердің әдістемелік инновацияға ұмтылысы байқалады – олар бір әдіспен шектелмей, әр сыныптың ерекшелігіне қарай тәсілдерді үйлестіреді. Негізгі кедергі – оқушылардың қызығушылығы мен деңгейі түрлі, сол үшін әдістерді үнемі бейімдеу керек. Ата-ана тілге қатысты араласатын жағдайлар да әдіс таңдауға әсер ететіні ескерілді.

Оқулық пен бағдарлама мәселелері	Жоғары	Қатысушылардың көбісі оқу бағдарламасы мен оқулықтар сапасына сын айтты. Жүйелілік жоқтығы – басты кемшілік: тақырыптар ретсіз орналастырылған, әсіресе грамматика саласында қисынсыздық бар. Мазмұнның тұтастығы бұзылған: мәтін, сөздік, грамматика бөліктері өзара байланыспаған (ағылшын тілі оқулығындағы жағдай). Деңгей сәйкессіздігі: стандарт талап еткен нәтиже көп оқушының қол жетпейтін деңгейінде, яғни оқулық тым күрделі (немесе кейде тым жеңіл) – соның салдарынан орташа және әлсіз оқушылар шеттеп қалады. Сондай-ақ, кей оқулықтарда тілдік қателер (диалект сөздер, тыныс белгі қателері) бары айтылды. Мұғалімдер амалсыздан қосымша материалдар іздеп, бұрынғы (кеңестік) оқу құралдарына жүгінеді. Бағдарламаның спиральді құрылымын барлық тақырыпқа бірдей тиімді деп айту қиын екені аталды. Шешім ретінде ұстаздар практик-мұғалімдердің қатысуымен оқу-әдістемелік кешендер әзірлеуді, оқулық мазмұнын қайтарымсыз жаңарта бермей, сыналған тиімді материалдарды сақтап қалуды ұсынады.
Ата-ана рөлі	Орташа Жанама маңыздылығы жоғары (барлығы келіседі)	Мұғалімдер оқушының тіл үйренуінде ата-ана ықпалы шешуші екенін баса айтты. Үйдегі тілдік орта баланың мотивациясы мен дағдысына әсер етеді. Белсенді ата-ана күнделікті бақылап, баланы тіл үйренуге ынталандырады, нәтижесінде бала ілгерілейді; керісінше ата-ана көңіл бөлмесе, мектептегі оқу нәтижесі мардымсыз болады. Кей ата-аналар мұғалім әдістемесіне араласып, өз тілектерін мәжбүрлеуі мүмкін (мысалы, орыс сыныбындағы қазақ тілі сабағында қазақша сөйлемеуді талап ету). Мұндай жағдайлар мұғалімнің жұмысын қиындатады және баланың тілге көзқарасын қалыптастырады (теріс немесе оң). Ата-ананың тілге құрметі балаға жұғады: сондықтан ұстаздар ата-аналармен түсіндіру жұмыстарын жүргізеді, оларды серіктес ретінде тартуға тырысады. Жалпы, ата-ана – мектеп пен оқушы арасындағы көпір, ол көптілділікке не қолдау, не кедергі болуы мүмкін. Ұстаздар ата-ананы білім процесіне жұмылдыру – үштілділік саясатының ажырамас бөлігі деп есептейді.

Ұлттық бірегейлік	Орташа	Көптілділік аясында ұлттық бірегейлікті сақтау мәселесі қалыс қалмады. Мұғалімдер үшін оқушының ана тілі – ұлттық рухани құндылықтардың тірегі. Сондықтан қазақ тілі сабағында тек тілді емес, ұлттық тәрбие элементтерін дарыту маңызды деп санайды. Мысалы, әнұран, ұлттық ән-жырларды үйрету арқылы патриотизм қалыптастыру тәжірибесі бар. Тіл мен мәдениет ажырамас: тіл үйрену барысында қазақтың салт-дәстүр, тарихына қызығушылық ояту керек екені аталды. Кей ұстаздар көптілділікке өтуде ұлт тілі шетте қалып қоймасын деген алаңдаушылық білдірді; ағылшын тілінің ықпалы күшейсе де, қазақы болмысымызды жоғалтпау негізгі мақсат ретінде айтылды. Жалпы қорытынды – жақсы меңгерілген ана тілі басқа тілдерді үйренуге кедергі емес, қайта тұлғаны байытады. Керісінше, өз тілі мен мәдениетіне берік бала өзге тілдердің пайдасын орынды зерделей алады. Ұстаздар оқушыларды көптілді және ұлттық құндылықтары берік азамат етіп тәрбиелеуді көздейді.

Ескерту: Жиілік көрсеткіші фокус-топтағы қатысушылардың тақырыпты талқылаудағы белсенділігі негізінде бағаланды. Мысалы, «өте жоғары» – барлық не көпшілік мұғалімдер тарапынан бірнеше рет атап өтілген; «орташа» – тек кейбір мұғалімдер нақты қозғаған, бірақ топта үнсіз келісім тапқан.

Б. Спольский ұсынған тілді басқарудың үш жақты құрылымы тілді басқару призмасы (жоғарыдан төмен саясат), тілдік тәжірибелер (білім беру ортасында тілдерді нақты қолдану) және тілдік идеологиялар (тілдерді қоғамдық қабылдау) арқылы Қазақстанның тіл саясатын талдауға көмектеседі (Акынова, Аймолдина, Искендрқызы, 2025) Осы модель тұрғысынан алғанда, үштілді білім беру саясаты мен оның мектеп сыныбындағы нақты жүзеге асырылуы арасындағы алшақтық – жай ғана орындаушылық кемшілік емес, тілдік идеология мен тілдік тәжірибе деңгейлерінің өзара үйлесімсіздігінен туындайтын жүйелік мәселе. Мұғалімдердің тілдерге деген көзқарасы осы үш деңгейдің қиылысқан тұсында орналасады: олар саясатты сыныпта жүзеге асырушы фактор ретінде де, тілдік идеологияны бейсаналы тасымалдаушы ретінде де бір мезгілде әрекет етеді.

Әдебиеттер тізімі

1. Айтбаева, Б.М. (2017) Полилингвалды тұлғаны қалыптастырудағы тілдік құзыреттер жүйесі. Алматы: РБК.
2. Акынова, Д.Б., Аймолдина, А.А., Искендрқызы, А. (2025) «Қазақстан жоғары білім жүйесінде ағылшын тілінде білім беруді (ЕМІ) енгізу ерекшеліктері». Ш. Уәлиханов атындағы КУ хабаршысы. Филология сериясы, № 3, б. 327–340.
3. Banks, J.A. (2016) Cultural Diversity and Education: Foundations, Curriculum, and Teaching. 6th ed. New York: Routledge.
4. Bosch, J.E. and Doedel, J. (2024) 'Teachers' beliefs about multilingual students and their language choice: Exploring the effect of language hierarchies'. Dutch Journal of Applied Linguistics, 13. Available at: https://doi.org/10.51751/dujal17933
5. Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment (CEFR) (2001). Strasbourg: Council of Europe.
6. Gay, G. (2018) Culturally Responsive Teaching: Theory, Research, and Practice. 3rd ed. New York: Teachers

College Press.
7. Sleeter, C.E. and Grant, C.A. (2009) Making Choices for Multicultural Education: Five Approaches to Race, Class, and Gender. 6th ed. Hoboken, NJ: John Wiley & Sons.
8. Выготский, Л.С. (1982) Мышление и речь. Москва: Педагогика.
9. Дюркгейм, Э. (1995) Педагогика и социология. Москва: Канон.
10. Жетписбаева, Б.А. (2015) Көптілді білім беру: теориясы мен тәжірибесі. Алматы: Қазақ университеті.
11. Қазақстан Республикасының Президенті Қ. Тоқаев (2020) «Қазақстан халқына Жолдауы». Астана.
12. Қазақстан Республикасында тіл саясатын іске асырудың 2020–2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы (2020). Астана: ҚР Білім және ғылым министрлігі.
13. Күдеринова, Қ., Байтелиева, Ж., Дүйсебекова, Ж. (2022) «Көптілді қазақ жастары және мемлекеттік тіл». Қарағанды университетінің хабаршысы, 105(1).
14. Проданцов, К.С., Храмова, М.В. (2023) «Социологическая культура педагога: место и роль в системе педагогического образования». Психолого-педагогический журнал «Гаудеамус», Т. 22, № 2, с. 23–35. DOI: 10.20310/1810-231X-2023-22-2-23-35.
15. Проказина, Н.В. (2011) «Социологическая культура». К вопросу о содержании и интерпретации понятия. Социологические исследования, № 3(323), с. 103–107.
16. Сейду, А.С. (2025) «Проблемы сохранения и развития местных языков в многокультурном пространстве г. Бамако (Республика Мали)». В: Актуальные проблемы обучения иностранным языкам и общеобразовательным дисциплинам: сборник материалов VII Всероссийской научно-практической конференции. Уфа, с. 104–108.
17. Смирнова, Ю.А. (2023) «Учителя школы – семипрекариат: типология на примере учителей-лингвистов». Вестник МГЛУ, с. 45–58.

А.А.Даулеткелдыева
Alikhan Bokeikhan University, Семей, Казахстан

ОТНОШЕНИЕ КАЗАХСТАНСКИХ ШКОЛЬНЫХ УЧИТЕЛЕЙ К ПОЛИЯЗЫЧИЮ: СОЦИОЛИНГВИСТИЧЕСКАЯ ИНТЕРПРЕТАЦИЯ РЕЗУЛЬТАТОВ ФОКУС-ГРУПП

Аннотация. Вопрос полиязычного образования в Казахстане продолжает оставаться актуальным. Однако практическая реализация данной политики в значительной степени зависит от повседневной деятельности учителей в школе. На уровне официальных документов трёхъязычие рассматривается как система, направленная на параллельное развитие казахского, русского и английского языков. Вместе с тем на практике возникают вопросы, связанные с тем, «как учащиеся воспринимают каждый из языков?», «какие методы обучения учителя считают наиболее эффективными?», «насколько учебники соответствуют поставленным задачам?» и «каким образом родители вовлечены в данный процесс?». Наряду с этим особую значимость приобретает отношение самого учителя к полиязычию, отражающее его личностную и профессиональную позицию.

В статье с социолингвистической точки зрения анализируется восприятие политики полиязычного образования школьными учителями Казахстана. Основная цель исследования заключается в выявлении взглядов педагогов на место казахского, русского и английского языков в образовательном пространстве, а также на результаты трёхъязычного образования, методику преподавания, качество учебных материалов и практическую реализацию языковой политики. Эмпирическую основу исследования составили материалы двух фокус-групповых дискуссий с участием 22 учителей школы-лицея BINOM SCHOOL имени Алихана Букейханова и лицея-интерната «Білім-инновация» для одарённых девочек города Астаны. Мнения участников были обработаны методом содержательно-категориального анализа и систематизированы по следующим направлениям: языковые приоритеты, методические возможности полиязычного обучения, трудности, связанные с учебниками и образовательными программами, роль родителей в образовательном процессе и вопросы национальной идентичности.

Результаты исследования свидетельствуют о наличии системных препятствий в реализации трёхъязычного образования, а также комплекса концептуальных проблем, требующих социологического анализа. Вместе с тем они отражают гражданскую позицию педагогов по вопросам языковой политики и образования. Автор обращает внимание на то, что противоречия, возникающие вследствие содержания учебников, качества грамматических и текстовых материалов, уровня языковой подготовки учащихся, а также критического отношения родителей к школьным методикам обучения, способствуют формированию новых явлений в сфере социально-языковых отношений. В результате полиязычие рассматривается не только как инструмент овладения несколькими языками, но и как сложный феномен, находящийся на пересечении национальной идентичности, социального равенства, межкультурной коммуникации и педагогической практики.

Ключевые слова: полиязычие, социолингвистика, языковая политика, учитель, поликультурное образование, языковая идеология, национальная идентичность.

A.A. Dauletkeldyyeva
Alikhan Bokeikhan University, Semey, Kazakhstan

KAZAKHSTANI SCHOOL TEACHERS' ATTITUDES TOWARD MULTILINGUALISM: A SOCIOLINGUISTIC INTERPRETATION OF FOCUS GROUP FINDINGS

Abstract. Multilingual education remains a key priority in Kazakhstan's educational agenda. However, the practical implementation of this policy largely depends on teachers' everyday experiences and professional practices within schools. At the policy level, trilingual education is presented as a system aimed at the parallel development of the Kazakh, Russian, and English languages. In practice, however, alongside questions concerning the outcomes of multilingual education, students' perceptions of different languages, the teaching methods considered most effective by educators, the capacity of textbooks to support multilingual instruction, and the extent of parental involvement in this process, teachers' personal attitudes toward multilingualism also remain a matter of considerable importance.

This article examines school teachers' perceptions of multilingual education policy in Kazakhstan from a sociolinguistic perspective. The study aims to identify teachers' views on the role of Kazakh, Russian, and English in the educational space, as well as their assessments of learning outcomes, teaching methodologies, the quality of textbooks, and the practical implementation of language policy within schools. The empirical basis of the study consists of data obtained from two focus group discussions involving 22 teachers from the Alikhan Bokeikhan BINOM School-Lyceum and the Bilim-Innovation Boarding Lyceum for Gifted Girls in Astana. The collected data were analyzed using content and categorical analysis and subsequently organized into several thematic areas, including language priorities, methodological opportunities and challenges of multilingual instruction, issues related to textbooks and curricula, the role of parents in the educational process, and questions of national identity.

The findings reveal the existence of systemic barriers to the implementation of trilingual education, as well as a range of conceptual issues requiring sociological and sociolinguistic interpretation. At the same time, the results reflect teachers' civic positions regarding language policy and educational reform. Particular attention is drawn to tensions arising from the content and quality of textbooks, grammatical and textual materials, students' language proficiency levels, and parents' critical attitudes toward school teaching practices. These factors contribute to the emergence of new dynamics within the sphere of social and linguistic relations. The study argues that multilingualism should be understood not merely as a means of acquiring several languages but as a complex social phenomenon situated at the intersection of national identity, social equality, intercultural communication, and pedagogical practice.

Keywords: multilingualism, sociolinguistics, language policy, teacher, multicultural education, language ideology, national identity.

References

1. Aitbayeva, B.M. (2017) Polilingualdy tulgany qalyptastyrudagy tildik quzyretter zhuiesi [The system of language competencies in the formation of a multilingual personality]. Almaty: RBK.

2. Akynova, D.B., Aimoldina, A.A. and Iskendrqyzy, A. (2025) 'Qazaqstan zhogary bilim zhuiesinde agylshyn tilinde bilim berudi (EMI) engizu erekshelikteri' [Specific features of implementing English-medium instruction (EMI) in Kazakhstan's higher education system], Sh. Ualikhanov Kokshetau University Bulletin. Philology Series, 3, pp. 327–340.

3. Banks, J.A. (2016) Cultural Diversity and Education: Foundations, Curriculum, and Teaching. 6th edn. New York: Routledge.

4. Bosch, J.E. and Doedel, J. (2024) 'Teachers' beliefs about multilingual students and their language choice: Exploring the effect of language hierarchies', Dutch Journal of Applied Linguistics, 13. Available at: https://doi.org/10.51751/dujal17933.

5. Common European Framework of Reference for Languages (2001) Learning, Teaching, Assessment. Strasbourg: Council of Europe.

6. Gay, G. (2018) Culturally Responsive Teaching: Theory, Research, and Practice. 3rd edn. New York: Teachers College Press.

7. Sleeter, C.E. and Grant, C.A. (2009) Making Choices for Multicultural Education: Five Approaches to Race, Class, and Gender. 6th edn. Hoboken, NJ: John Wiley & Sons.

8. Vygotsky, L.S. (1982) Myshlenie i rech [Thought and Language]. Moscow: Pedagogika.

9. Durkheim, E. (1995) Pedagogika i sotsiologiya [Pedagogy and Sociology]. Moscow: Kanon.

10. Zhetpisbayeva, B.A. (2015) Kop tildi bilim beru: teoriyasy men tazhiribesi [Multilingual Education: Theory and Practice]. Almaty: Qazaq Universiteti.

11. President of the Republic of Kazakhstan (2020) Address of President Kassym-Jomart Tokayev to the People of Kazakhstan. Astana.

12. Kazakhstan Republic. Ministry of Education and Science (2020) State Program for the Implementation of Language Policy in the Republic of Kazakhstan for 2020–2025. Astana: Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan.

13. Kuderinova, Q., Baitelieva, Zh. and Duisebekova, Zh. (2022) 'Kop tildi qazaq zhastary zhane memlekettik til' [Multilingual Kazakh youth and the state language], Bulletin of Karaganda University, 105(1).

14. Prodantsov, K.S. and Khramova, M.V. (2023) 'Sotsiologicheskaya kultura pedagoga: mesto i rol v sisteme pedagogicheskogo obrazovaniya' [The sociological culture of a teacher: Place and role in the system of teacher education], Gaudeamus: Psychological and Pedagogical Journal, 22(2), pp. 23–35. Available at: https://doi.org/10.20310/1810-231X-2023-22-2-23-35.

15. Prokazina, N.V. (2011) 'Sotsiologicheskaya kultura: k voprosu o soderzhanii i interpretatsii ponyatiya' [Sociological culture: On the content and interpretation of the concept], Sotsiologicheskie Issledovaniya, 3(323), pp. 103–107.

16. Seidu, A.S. (2025) 'Problemy sokhraneniya i razvitiya mestnykh yazykov v mnogokulturnom prostranstve g. Bamako (Respublika Mali)' [Problems of preserving and developing local languages in the multicultural space of Bamako (Republic of Mali)], in Proceedings of the VII All-Russian Scientific and Practical Conference "Current Problems of Teaching Foreign Languages and General Education Disciplines". Ufa, pp. 104–108.

17. Smirnova, Yu.A. (2023) 'Uchitelya shkoly – semiprekariat: tipologiya na primere uchitelei-lingvistov' [School teachers as the semi-precariat: A typology based on language teachers], Vestnik MGLU, pp. 45–58.

Автор туралы мәлімет

Даулеткелдыева А.А. – хат-хабар авторы, филология кафедрасының оқытушысы, Alikhan Bokeikhan University, Семей, Қазақстан

Сведения об авторе:

Даулеткелдыева А.А. – автор для корреспонденции, преподаватель кафедры филологии, Alikhan Bokeikhan University, Семей, Казакстан

Information about author:

Dauletkeldyyeva A.A. – corresponding author, Lecturer, Department of Philology, Alikhan Bokeikhan University, Semey, Kazakhstan

GUMILYOV JOURNAL OF SOCIOLOGY
ISSN (Print) 3080-1702. ISSN (Online) 3104-4638

IRSTI 04.51.59
Research article

https://doi.org/10.32523/3080-1702-2026-155-2-106-120

ORGANISATIONAL ACTIVITY AND SOCIAL FUNCTIONS OF ISLAMIC ORGANIZATIONS IN MODERN KAZAKHSTAN

***G.M. Dossanova*[1], *K.S. Zhansautova*[2], *D.S. Alkeyeva**[3],
***D.V. Shcherbakova*[4], *A. Karim*[5]**

[1], [2], [3]L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan
[4]North-West Institute of Management, St. Petersburg, Russia
[5]LLC "ABM Co", Astana, Kazakhstan

*(E-mail: [1]dossanova_gm@enu.kz, [2]zhansautova_ks@enu.kz, *[3]alkeyeva_ds@enu.kz, [4]shcherbakova-dv@ranepa.ru, [5]karimauliyekhan@gmail.com)*

Abstract. This paper is based on the results of empirical research with a focus on the organizational activities and social functions of Islamic organizations in modern Kazakhstani society. The aim of the study was to identify the key characteristics and areas of activity of Islamic organizations functioning in the territory of the Republic of Kazakhstan, as well as to determine their role in the social, cultural and educational processes of the country. Specifically, the study examined the institutional structure of these organizations, their social involvement, degree of interaction with civil society and state structures, and the opportunities for their steady growth within the context of digitalisation and transformation of religious identity. The analysis of statistical data of the 2021 census and semi-structured expert survey with representatives of academia, clergy, and government agencies brings us to the conclusion that the interaction of Muslim organizations with state institutions in Kazakhstan is characterised by institutional ambivalence, from cooperation to competition in the religious space. The level of scholarly novelty of the paper lies in the analysis of the ways in which transnational Islamic structures interact with the state and society. The paper is theoretically significant as it exposes the part that Muslim organizations have played in Kazakhstan's social modernisation. The practical value lies in the expert recommendations on the regulation of Islamic groups' activity in the context of socioeconomic development and security in Kazakhstan.

Keywords: Islam, Muslim organizations, confessional policy, atheism, social functions, organisational activity.

Received: 25.10.2025; Revised: 26.04.2026; Approved: 27.06.2026; Available online: 30.06.2026

*the corresponding author

Introduction

Islamic organizations rest on principles from Shariah, emphasising social justice, equity, and collective welfare. They play a significant role in socio-economic development, especially in Muslim-majority countries, where they function as both religious and institutional actors. A growing number of scholarly literatures indexed in the Scopus and Web of Science databases highlights that these organizations – particularly the ones that are engaged in Islamic social finance – serve as mechanisms for wealth re-destribution and development. These organizations are not profit-oriented but aim to fulfill broader societal obligations like poverty alleviation and welfare provision (Kuanova, Sagiyeva and Shirazi, 2021).

The activities and roles of Muslim organizations are becoming increasingly relevant in modern Kazakhstan due to active globalization processes, the extension of transnational relations, and the growing influence of Islam in the public arena. These organizations implement a number of initiatives and programmes, becoming an integral part of social reality and contributing to social integration and support. Against this background, Islamic organizations are entering different segments of society, including such target audiences as residents of rural areas with a low level of life and social development, as well as young people among rural-to-urban migrants.

Thus, there is a need to institutionalise and regulate the activities of such organizations in accordance with the principles of secularism, social stability and legal order. There are questions arising about the degree of transparency and accountability of their activities, sources of funding, ideological messages and transnational links. In addition, as the world faces global challenges – the spread of religious radicalism, strengthening of extremist narratives in media space, increasing geopolitical inequality – there is an urgent need for a comprehensive understanding of how these organizations function in the Kazakhstani context, what goals they pursue and how they are perceived by society (Dzhalilov, 2022)

Such studies are especially topical due to the insufficient scientific elaboration of the topic. Despite the increased academic interest in the issues of Islamic identity, religious revival and confessional politics, there are practically no systematic and empirically grounded studies devoted to the activities of Islamic organizations, their social role, organisational structure and interaction with local institutions, which causes the need to initiate research both in academic discourse and in the practical expert agenda.

Literature Review

Islam should not be regarded only as a religion; it is also a component of cultural and national identity. Contemporary studies on religious identity in Kazakhstan and the post-Soviet territory stand at the intersection of traditional sociological concepts and empirically rich regional analysis. Such studies are caused by the unique socio-cultural situation that emerged after the fall of the USSR: secular society, religious revival, rise of individual spirituality, growth of ethno-confessional pluralism and parallel growth of state intervention in the religious sphere (Khalid, 2021, pp.539–554). In contrast to Western conceptions of multiculturalism or secularization in liberal democracies, when considering the post-Soviet space, one should not ignore the historical implications of Soviet atheism, the control over the rise in religiosity, and institutional ambivalence where religion, being a source of traditional values, is at the same time closely monitored for political dissent and extremism.

In this issue, Khalid polemises with those authors who, following the orientalist or linguistic tradition, tend to deny the significance of the national framework, considering it a late and artificial structure over the “original” Islamic essence. He argues that this position ignores the processes of institutionalisation of national languages, the creation of national cultural canons, and the formation of national spaces of memory and media representations, in which the Islamic tradition is only one component. The modern identity of Central Asian Muslims, according to A. Khalid (2021), is the result of overlapping and mutual transformation of several layers: Islamic, ethno-national, Soviet, and post-Soviet.

The distinction between “Muslim” and “national” does not necessarily mean conflict or mutual exclusion. In some cases, one can speak of a synthesis: Islam can function as a component of national identity, as a source of legitimisation of tradition, as a language of morality and social memory. For example, in Kazakhstan, Islam is somewhat an element of “cultural identity” – it is not a compulsory practice, but it serves as a symbol of ethnicity and historical continuity. In scientific literature, this phenomenon is called “cultural religiosity” or “an ethnic marker of Islam”.

The opposite camp consists of those researchers who, ignoring the transformations of the Soviet era and the influence of modernity, insist on the idea of total continuity of the Islamic tradition. They view Islam as an

unchanging and autonomous phenomenon, hardly subject to historical changes. In fact, this approach restores the postulate of "Islamic essentialism" – the notion that Muslim identity is extra-historical and subject to a universal canon. A. Khalid (2021) offers a radically different understanding: Islam as a historically contextual, hybrid, and mobile institution that develops in specific social, political and technological conditions.

Thus, Islam in Central Asia appears to be a field of interaction and conflict between different modalities of identity, knowledge and power. It can simultaneously be a religious system of norms and rituals, a form of collective historical memory, a tool for legitimising the national narrative, an object of state regulation, and/or a symbol of moral orientation and social order.

Additionally, in conditions of post-Soviet transformation and digitalisation, Islam acquires new forms of presence: through online sermons, social networks, quasi-state institutions (muftiyats), educational initiatives and practices of "individual piety" (Khabibullina, 2024). This also shows that it is no longer possible to speak of Islam as of a monolithic system. It is fragmented, polymorphic, and heterogeneous both at the level of institutions and at the level of individual experience of faith. On the one hand, Arab-Islamic and Turkish foundations (e.g., Diyanet, IHH, i.e., Humanitarian Relief Foundation, Al-Azhar, etc.) spread forms of "soft power", including educational programmes, charity projects, cultural missions and training of imams (Garbuzarova, 2023). On the other hand, cross-border ideological movements and media networks facilitate the circulation of radicalised interpretations that confront official Islam (Yazdani, 2021). This transnationality is accompanied by the formation of new authority regimes: preacher bloggers, sheikhs from YouTube channels, anonymous Telegram feeds, and online fatwas. There emerges a parallel Islamic publicity that does not coincide with the official institutional vertical. In this situation, Islamic identity is becoming flexible, mobile and networked, and the boundary between "umma" and "nation", between "tradition" and "reflexive modernity" is becoming blurred.

Thus, Islam in Central Asia has ceased to be an exclusively religious tradition and has become a multidimensional construct at the intersection of history, power, memory and transnational modernity. This understanding brings Khalid's position closer to the approaches of post-secular critique and decolonial analysis, which see religion not as a relic but as one of the key agents of modernity.

Against this background, the study of regional differences in the perception of Islam and its role in the formation of ethnicity becomes an interesting entry point for analysing religious identity in Kazakhstan. Sociological and anthropological data show that in the south of the country, Islam is an everyday norm, which has organically become interwoven into the social fabric and closely intertwisted with family, ritual and even economic practices (Nurtazina, 2021).

In the Southern and Western regions, a high degree of religiosity is combined with an entrenched tradition of spiritual guidance, the sustained authority of imams and the widespread practice of collective rituals ranging from daily prayers and dhikr to funeral repasts, Kurban Bayram and other rituals that strengthen community solidarity.

In North Kazakhstan, Pavlodar and Akmola regions, Islam is different from the southern regions. Here, it serves not only as an everyday regulator of behaviour, but rather as an ethnic marker and symbol of cultural belonging. According to historian and political scientist E. Baidarov, in these regions, where the density of the Kazakh population is lower and the consequences of Soviet secularisation are felt more strongly, religion acquires a compensatory character – it becomes a way of belief and, above that, a form of ethnicity expressed in the idea "a real Kazakh is Muslim" (Kantarbayeva and Mukan, 2023). This attitude is fixed in discursive practices: expressions such as "a good Muslim is a true Kazakh" acquire a special symbolic load. Islam functions here as a tool of cultural authentication, especially in conditions of an interethnic neighbourhood. While the southern regions integrate Islam into the structure of everyday life, the northern regions use it as a means of constructing ethno-confessional identity, often in polemics with other religious or secular models.

To summarise, Muslim identity in Kazakhstan is formed by the interaction of Islamic, national, Soviet and post-Soviet components, resulting in a hybrid and context-dependent form of religiosity.

Another focus common for much of the literature is addressed to the social function of Islamic organizations, their role in promoting social diffusion and community integration. Islamic social finance instruments are called to support vulnerable layers of society and lessen socio-economic disparities (Kuanova, Sagiyeva and Shirazi, 2021; Tazkia, 2023).

A bibliometric analysis by Abubakar and Aysan (2021) suggests that contemporary research on Islamic organizations has shifted its focus from mere theoretical reviews to practical applications, accentuating the importance of institutional efficiency and accountability. However, contemporary literature remains regionally fragmented and often separates institutional analysis from sociological attempts to interpret religious identity.

This paper adopts a multi-theoretical framework combining Parson's "structural functionalism", Putnam's "social capital theory", and Bourdieu's "theory of symbolic capital and field structure".

From a structural functionalist perspective, religious institutions contribute to social integration by reinforcing shared norms and values: religious communities fulfil the function of social integration of individuals into the community, emotionally and symbolically supporting them in conditions of uncertainty. This is especially relevant in situations where traditional institutions, such as schools, parties, and trade unions, to a greater or lesser extent, have lost their integrative functions and ceased to be significant channels of socialisation (Parsons, 1998). In the context of urbanisation and internal migration, the functionalist paradigm helps understand the new function of mosques, parishes and religious centres as places for social adaptation and symbolic integration, especially for migrants – young Muslims from rural areas or the CIS countries. Even with minimal theological education, joining namaz, though not necessarily regularly, fasting and praying with the community contribute to the formation of their sense of belonging and identity. The mosque in this context becomes not only a religious, but also a social institution that compensates for the lack of stable ties, support and orientation in new conditions (Medeuova and Kikimbayev, 2022). However, such a perspective does not fully capture conflictual dynamics in post-Soviet religious governance as it presumes systemic balance and/or conformity.

The theory of social capital of such scientists as R. Putnam, F. Fukuyama, J. Coleman, and P. Bourdieu provides a complementary meso-level perspective. Putnam defines social capital as networks of trust and reciprocity that facilitate collective action. According to this theory, in contrast to economic or human resources, social capital is a set of intangible ties, norms and mutual obligations built on trust between community members, communication "on equal terms", mutual assistance and willingness to cooperate. This is particularly relevant in Kazakhstan, where social fragmentation and mobility have weakened traditional forms of association (Perminova, 2023). This paradigm can successfully be applied to analyse the social mechanisms that ensure the sustainability of society not only through formal institutions, but also through informal networks and practices.

At the micro-level, Bourdieu's "theory of symbolic capital" explains how religious authority is constructed and contested. In the Kazakhstani context, the religious field has limited but real autonomy. On the one hand, the state institutionally supports certain religious structures – primarily the Religious Authority of Muslims of Kazakhstan (known in Russian as DUMK) and the Russian Orthodox Church – consolidating their status in the public sphere, providing resources, recognition and protection (Ternov and Mikhaylov, 2020). On the other hand, along with official Islam, there are other, less formalised actors – local religious communities, traditionalist groups, charismatic imams and sheikhs, as well as transnational networks. These actors, possessing various religious capital, claim the right to represent Islam and broadcast its norms, often coming into conflict with the official position.

Speaking of formal actors only, contemporary academicians (Judijanto, 2025; Mohsin, 2021; Shaikh, Ismail and Shafiai, 2017; Sukmana and Febrian, 2020) distinguish and thoroughly study various key types of Islamic organizations: zakat institutions, endowment bodies, and Islamic microfinance institutions, each performing a distinct, yet complementary role in the broader socio-economic system and combining religious duties with organisational functions.

Among other relevant literature from the Scopus and Web of Science databases, there are divergent empirical studies to confirm that Islamic organizations play a significant role in community empowerment through financial inclusion and capacity-building initiatives (Adinugraha, Shulhoni and Achmad, 2023). Endowment institutions, for instance, support public services, thus solidifying its hybrid role as both religious and socio-economic actors (Uluyol et al., 2021).

Another central theme in scholarly papers on Islamic organizations is the dependence of their effectiveness on governance structures, transparency, and regulatory frameworks. Scholars often spot governance challenges when outdated legal frameworks may hinder efficiency and innovation (Thomson, 2022). At the same time, recent studies indicate a growing trend in using corporate governance practices and techniques to evaluate performance (Ali, Jumat and Khamis, 2023; Aghilasse et al., 2025).

The field of Islamic organisational studies has expanded rapidly, with growing scholarly interest to sustainability, innovation and interdisciplinary approaches (Ebrahim and Akhtar, 2025; Laila, Rusydiana et al., 2020; Rusydiana, 2019; Rusydiana and Alparisi, 2016; Sukmana, Rusydiana et al., 2023). Newer topics cover green practices, digitalisation of religion, and incorporation of Islamic finance into global economic systems (Salsabilla et al., 2025; Judijanto, 2025).

However, a few limitations remain. The bulk of the existing research relies on bibliometrics and theoretical assumptions, with only a limited portion of the literature devoted to the analysis of the performance of Islamic organizations and their impact (Rusyidana, 2019). Moreover, the existing literature still lacks the regional diversity, and Central Asia, and particularly Kazakhstan, remains under-studied compared to Southeast Asia and the Middle East.

Against this situation, the present study seeks to fill these gaps by focusing specifically on the case of Kazakhstan. Thus, it is guided by the following research questions:

1. What organizational forms and institutional structures characterise Islamic organizations in Kazakhstan?
2. What functions do these organizations perform in contemporary Kazakhstan?
3. How do Islamic organizations interact with state organs, civil society, and official religious bodies?

Building on preliminary elaborations on the paper and literature review the study proposes the following hypotheses:

H1: Islamic organizations in Kazakhstan perform several additional social functions extending beyond religious practice and include educational, charitable, and cultural activities.

H2: The social activities of Islamic organizations contribute to strengthening horizontal ties, forming networks of trust and creating religiously coloured social capital, especially in vulnerable communities and among young people.

H3: The interaction of Islamic organizations with state institutions is characterised by a dual nature: on the one hand, it manifests itself in the form of partnership and coordination of efforts; on the other hand, in the form of competition for symbolic and institutional control over the religious space.

H4: Public perceptions of Islamic organizations are shaped by concerns regarding transparency, external influence, and institutional legitimacy, which contributes to an ambivalent level of public trust.

Accordingly, the object of the study is Arab-Islamic organizations in Kazakhstan as socio-religious institutions functioning within the contemporary religious landscape of the country.

The subject of the study is the organizational activities of Arab-Muslim organizations in contemporary Kazakhstani society, their social functions, institutional practices, and forms of interaction with state bodies and civil society.

The aim of the study was to identify key characteristics and areas of activity of Arab-Islamic organizations functioning on the territory of the Republic of Kazakhstan, as well as to determine their role in social, cultural and educational processes. In particular, the study focused on the analysis of the institutional structure of these organizations, their social involvement (including in the areas of charity, spiritual guidance, cultural and educational initiatives), the level of interaction with government structures and civil society, as well as on assessing the prospects for their further development in the context of digitalisation and the transformation of religious identity.

The main result of the study is the revealing of the fact that Muslim organizations in Kazakhstan function as non-state actors performing educational, charitable and cultural functions. At the same time, the interaction of Islamic organizations with state institutions is characterized by institutional ambivalence, from cooperation to competition in the religious space.

The scientific novelty of the article lies in the analysis of the mechanisms of interaction of international Islamic structures with the state and society.

The theoretical significance of the article is to identify the role of religious organizations in modernising Kazakh society. Its practical significance lies in the development of recommendations to regulate the activities of Islamic organizations in the context of social development.

Given Kazakhstan's strategic course towards developing a secular state model, strengthening national unity, countering ideological threats, and improving the quality of social policy, a sociological analysis of Islamic organizations becomes a prerequisite for the development of effective and balanced mechanisms of state and civil interaction with the religious sector. Such a study will allow not only to deepen the understanding of modern Islam

in Kazakhstan, but also to formulate proposals that contribute to sustainable social development, intercultural dialogue and national security.

Methodology

This research paper uses a mixed-methods approach combining quantitative analysis of secondary demographic data with a qualitative expert evaluation method. The study focuses on the organisational activities and social functions of Islamic organizations operating in contemporary Kazakhstan. The mixed-method research design was opted in order to combine macro-level demographic and institutional context with expert interpretations of the practices, institutional relations, and social influence of religious organizations.

The study employs methodological triangulation by integrating two major sources of data:

1) Statistical data from the 2021 National Population Census of the Republic of Kazakhstan. These data were used to analyse demographic trends, regional patterns of religiosity, and the broader socio-cultural environment in which Islamic organizations function.

2) Semi-structured expert surveys with specialists from religious sphere, i.e. representatives of academia, religious structures, non-governmental organizations and the civil service, who have practical experience of interaction with Islamic organizations.

The use of an expert survey in this study is conditioned by the specific features of religious organizations in Kazakhstan, which are closed and poorly institutionalised structures. These organizations have a hybrid character, combining religious, cultural and educational aspects, and are often represented by fragmentary statistics. An expert survey makes it possible to compensate for the lack of quantitative information, relying on the professional experience of specialists working in the religious sphere.

The method includes experts from different fields - academic, governmental, religious and civic - which provides an interdisciplinary approach to the problem, important for understanding the intersections of formal and informal logic of functioning of religious organizations. The survey helps to assess perceptions of their role in society, levels of trust and institutional legitimacy, which are difficult to measure using standard quantitative methods. It also serves as a tool for interpreting complex social processes related to the transformation of religious identity in Kazakhstan.

To select the respondents, the authors used the advantages of purposive sampling and the 'snowball' method. The respondents were chosen according to the following criteria:

expertise in the areas of religion, Islamic education, and religious policy;

analytical or practical experience of interaction with Islamic organizations;

familiarity with the religious context of Kazakhstan.

Totally, 13 experts were interviewed for the study:

Professional category	**Number of respondents**
Representatives of academia	4
Representatives of religious organizations	3
State officials and experts in religious affairs	3
Representatives of civil society	3
Total	**13**

The diversity of professional sectors ensured a wide range of expert perspectives covering both theoretical and practical aspects. Participants represented both the capital and other regions of Kazakhstan. This facilitated a balance between metropolitan and regional representation, particularly important in the context of assessing religious infrastructure, the specifics of regional interactions and localised perceptions of Muslim communities.

The survey aimed to identify key characteristics of Islamic organizations in the country and their social, cultural and educational activities. Particular attention was paid to institutional structure, social involvement, interaction with state authorities and development prospects against the background of digitalization.

The data collection instrument was a semi-structured questionnaire with both closed and open-ended questions. The questionnaire structure contained 20 questions grouped into the following thematic blocks:

- typology and structure of Islamic organizations;

- their social functions (educational, charitable, and cultural ones);
- interaction with civil society and the state;
- international partnerships and external influence;
- development prospects and regulatory mechanisms.

In each block, recommendations for regulation and interaction are formulated to improve the situation of Islamic organizations. This thematic structuring allows not only for a deeper analysis of expert responses, but also for building them into a complex research framework aimed at identifying patterns, problem areas and points of institutional growth of religious organizations in Kazakhstan.

In order to ensure analytical consistency, the key concepts used in the study were operationalised as follows:

Social functions refer to the educational, charitable, cultural, mentoring, and community-support activities performed by Islamic organizations within society.

Institutional ambivalence refers to the simultaneous coexistence of cooperation and tension between Islamic organizations and state organs in the regulation of the religious sphere.

Religious capital refers to the symbolic legitimacy, authority, and social recognition possessed by religious actors within the religious field.

Institutional legitimacy is the degree of public and governmental recognition of Islamic organizations as socially acceptable and trustworthy actors.

The structure of the questionnaire allowed for both quantitative and qualitative data. Although the sample size of 13 experts is not quantitatively representative, it corresponds to the logic of qualitative expert research aimed at obtaining analytically rich and professionally appropriate assessments. The data saturation methodology allows us to argue that respondents' answers capture recurring themes and judgments, which allows us to form valid conclusions about the functioning of Islamic organizations.

The application of the expert survey method within the framework of this study provides a number of significant opportunities for the analysis of organisational activities and social functions of religious, namely Islamic structures, in Kazakhstan. First of all, the expert survey provided in-depth and interpretative information based on the professional experience and analytical competence of the respondents. It is particularly valuable in conditions of limited availability of formalised data: many religious and near-religious organizations do not keep regular public reports, and their activities are not always quantifiable. Experts – usually representatives of academia, government agencies, non-governmental organizations or religious institutions – are able to provide a comprehensive assessment that covers both the visible and the latent aspects of the functioning of these organizations.

The method of expert assessments allows to reveal hidden trends, risks, forms of adaptation and interaction with state structures, as well as to capture assessments of social legitimacy and public trust. In addition, expert opinion contributes to the formation of hypotheses for subsequent empirical or comparative analyses.

At the same time, there are a number of limitations to the use of an expert survey. Firstly, it assumes a low degree of representativeness, as it covers a limited number of respondents. Its results cannot be mechanically generalised to the entire population of participants in religious life. Secondly, there is a risk of subjectivity of assessments due to personal beliefs, institutional affiliation and professional focus of the experts themselves. Given the sensitivity of religious topics, cautious or diplomatic responses are possible, especially on issues involving public policy or religious competition.

In addition, a limitation is the heterogeneity of the expert sample: representatives of different fields (science, education, mufti, NGOs, civil service) may operate with different normative frameworks and language of description, which complicates direct comparison and generalisation of data. The time context of the survey is also an important factor: changes in the socio-political situation can influence the answers of respondents.

Nevertheless, given the nature of the phenomenon under study and the difficulty of direct access to empirical data, the expert survey in this study is a valid and relevant method that allows us to record the qualitative characteristics of the religious sphere and obtain analytically rich material for further interpretations.

Ethical issues

The survey was conducted between February and April 2025 in a hybrid format: via Google Forms and email. Respondents were provided with an explanation of the purpose of the study and were guaranteed full confidentiality and voluntary participation.

The study adhered to the principles of voluntary participation, confidentiality, and anonymity. All respondents were informed about the purpose of the research and consented to participation prior to data collection. Personal identifiers were excluded from the analysis and presentation of findings. The collected data were used exclusively for academic and research purposes.

Results

The authors of this article focused on the organisational activities and social functions of religious associations, in this case exclusively Muslim communities in contemporary Kazakhstani society.

The expert survey was conducted in a purposive sampling format among specialists with expertise in religious policy, Islamic education, the civil sector and academic research. Representatives of academic institutions, religious structures (including those affiliated with the Spiritual Administration of the Muslims of Kazakhstan (in Russian "DUMK"), non-governmental organizations and civil servants with practical or analytical experience of interaction with Islamic organizations took part in the survey.

Participation in the survey was voluntary and anonymous. Respondents were guaranteed confidentiality and ethical standards, including the non-identification of individuals and the use of data solely for research purposes.

The semi-structured questionnaire of the expert survey included the following thematic blocks:

1. Typology and structure of Arab-Islamic organizations;
2. Key social functions;
3. Interaction with society and the state;
4. International partnerships and external influence;
5. Perspectives and regulatory mechanisms.

In the block of questions on typology and organizational structure, expert assessments show that Muslim religious associations in Kazakhstan represent a wide range of formats from mosques and madrasas to charity foundations and educational centres. Many of them combine several functions, which indicates diversification and aspiration for sustainability.

In terms of financial independence, Muslim communities can be divided into two predominant groups: those dependent on international funds and those combining external funding with local initiative. Here, experts note both centralised management and autonomy of cities or regions. Network structures are mentioned, especially in cultural and educational initiatives. Most organizations are formally registered, but have different legal formalities. Dependence on foreign foundations is controversial: some experts see it as a resource and opportunity, while others see it as a risk of ideological influence or lack of transparency.

In the block of questions regarding key social functions, experts agree that Muslim religious associations in Kazakhstan fulfil a wide range of social functions that go beyond religious education. The most frequently mentioned are: charity, organization of educational courses, educational work with the younger generation, cultural and educational activities and theological training itself. In some cases, participation in organising pilgrimages, translating and distributing religious literature and promoting social stability are also mentioned.

Regarding interaction with society and the state, experts note that Muslim religious associations are socially active far beyond the mosque's territory, including humanitarian initiatives, mentoring and training. Financial and infrastructural links have been established with local businesses, which confirms their integration into social capital. In contrast to traditional Islam, their focus on education and practice brings them closer to the third sector, addressing social issues through Islamic morality. However, engagement with state structures such as the Committee on Religious Affairs and the DUMK remains limited and formal, with rare joint projects. The most typical formats include consultative links, participation in working groups, rare joint projects and the existence of legal registration without active co-operation. Direct institutionalisation is rare.

Relations with DUMK are seen as formal, sometimes competitive or tense. Experts note the lack of interaction and distance from the state. Problems in communication are related to bureaucratic barriers, suspicion of authorities and legal restrictions. Ideological filtering and distrust of 'non-state' Islamic assets also play a significant role, as the authorities fear external influence. As a result, state-religious relations are characterized as limited-cooperative with the predominance of restraining mechanisms. Public perception of Muslim religious associations in Kazakhstan is ambivalent, with assessments like 'interested but wary', which recognises their social benefits but expresses

concern about the origin, motives and transparency of their activities. Eight out of thirteen experts indicated just such a mixed perception. Two respondents explicitly characterized public opinion as 'distrustful', two more found it difficult to assess, and only one participant gave an unambiguously positive characterisation – 'generally positive'.

This range of assessments indicates that Islamic organizations are perceived by Kazakhstani society in a somewhat distant manner. According to one of the experts, 'in the eyes of society, they remain part of external Islamic influence, even if they act locally' (Expert #5, researcher). Society sees them as an outside influence, associating them with foreign funding and a culture different from the local one. Caution is also aroused by the limited transparency of their activities, which reinforces mistrust and stereotypes of proselytising and political influence. The legitimacy of these structures is contextual: they are perceived favourably among beneficiaries, but caution prevails in the general public. The ambiguity of the legitimacy of Islamic organizations is explained by the type of activity, the level of publicity and the form of presence in society. Trust is reduced due to the lack of transparency of activities and competition with traditional Islam.

The sphere of religion, as well as other areas of human life, has not escaped digitalisation. The latter has been an important factor in the transformation: many organizations have adapted to online formats, using social media and platforms for educational and outreach purposes. This has increased the accessibility of religious education, especially among young people. One expert, an education specialist, emphasizes that Islamic knowledge has become more mobile and flexible due to online formats. However, there are also risks, such as the proliferation of unverified content from 'Islamic influencers' whose popularity does not always correlate with theological competence, as well as the substitution of offline ritualization with symbolic forms and the dilution of authoritative sources.

Concerning the prospects for the development of Islamic organizations in Kazakhstan, experts demonstrate moderate optimism, combined with an awareness of institutional limitations and risks. The majority of respondents (8 out of 13 experts) believe that in the next 5-10 years the level of interaction between such organizations, the state and society will remain at the current level – restrained-formal and unstructured. At the same time, some experts (4 answers) point to the possibility of transition to more systematic and effective cooperation, provided that transparency, institutionalisation and normative certainty are strengthened.

Among the challenges most frequently mentioned in open-ended responses are the risks associated with the radicalization of young people. Threats such as loss of funding, political instrumentalisation of religion, dissemination of unverified or inaccurate content, and weakened trust between the state and society are also mentioned. Respondents also point to the lack of control mechanisms and internal regulation in Islamic organizations, which can lead to ideological drift. Experts stress the need to integrate Islamic organizations into public processes to prevent their marginalisation.

Digital mobilisation, active participation in educational initiatives and the formation of sustainable communication channels through youth and cultural projects are among the opportunities for favourable development. Mechanisms of institutional transparency, accountability and cultural adaptation to the local Islamic context and the secular legal order of Kazakhstan are of key importance. Experts suggest implementing dialogue platforms with state participation, developing certified Islamic education, providing expert support for religious policy and increasing the participation of organizations in socially useful initiatives. The development of media literacy and the strengthening of censorship of media content have become important.

Discussion

The general expert opinion fixes a certain 'crossroad' in the future of Islamic organizations: depending on how relations with the state and society will be structured, Arab-Islamic organizations can either become an important component of civil society or find themselves in the zone of isolation and growing distrust.

The results of the expert survey confirmed the hypotheses put forward in the conceptual part of the research. In general, the data demonstrate the dual and hybrid nature of Arab-Islamic organizations in Kazakhstan: on the one hand, they are actively involved in solving social problems and developing Islamic education; on the other hand, there is still institutional uncertainty and cultural distance in their perception by society and the state.

Firstly, experts emphasize the multifunctionality of Islamic organizations. The most frequently mentioned areas are charity, educational courses, work with youth, distribution of religious literature and participation in cultural and educational activities. This indicates the transformation of these structures from purely spiritual actors

into multilevel social institutions combining religious, humanitarian and cultural functions. This confirms their potential as elements of civil society operating within an Islamic ethical framework.

Secondly, according to the expert community, public perception is characterised by wariness and limited trust. The prevailing assessment: 'interest with caution', which indicates a symbolic boundary between 'their own' and 'foreign' forms of Islamic activism. This correlates with theoretical concepts of hybrid religious identity and fragmented legitimacy in the post-Soviet space, where religious institutions are simultaneously perceived as bearers of values and as potential sources of external influence. The problem of transparency mentioned by the experts reinforces these ambivalent attitudes.

Thirdly, the nature of relations with the state is described as limited-formal. Experts record either registration interaction without a real partnership or consultative formats without sustainable coordination mechanisms. This structure of interaction demonstrates the lack of integration into the institutional field - which in turn constrains the development of the Islamic third sector as a legitimate component of social policy. This confirms the findings of the institutional analysis, according to which religious actors remain poorly included in the official mechanisms of public administration.

Fourthly, expectations about the prospects remain restrained. Most expert respondents believe that in the forthcoming years the nature of interaction between the state and Islamic organizations will remain at the same level. However, individual experts point to potential windows of opportunity - in case of institutionalisation, increased transparency and correct regulatory support. This points to the structural inertia of the field, where modernization is possible, but requires coordinated efforts on the part of the state, society and Islamic actors themselves.

Fifth, at the intersection with the topic of digitalisation, experts note the growth of online activity of organizations: the use of Telegram, YouTube, Instagram, Zoom-lectures, distance courses and digital fundraising. The emphasis is on both the pros (accessibility, youth involvement) and the risks (content fragmentation, ideological unregulation). This correlates with the concept of digital religious identity, which is actively discussed in modern sociology of religion.

Conclusion

The expert survey confirmed the key hypotheses of the research, demonstrating that Arab-Islamic organizations in Kazakhstan have a hybrid nature: they simultaneously operate in religious, social, educational and cultural spheres. Unlike traditional spiritual institutions, these organizations perform a wide range of functions, including charity, mentoring, support for vulnerable groups, dissemination of Islamic knowledge and implementation of socially useful initiatives. In this way, they act as elements of the emerging Islamic civil society, capable of filling the deficit of social infrastructure and strengthening local forms of solidarity.

The results of the survey revealed the institutional peculiarities and constraints faced by these organizations. Despite formal registration, the level of their integration into the structure of interaction with the state remains low. Relations with state institutions and the Spiritual Administration of Muslims of Kazakhstan are in most cases characterised as formal, fragmented and poorly institutionalised. This indicates the continuing tension between official and non-state forms of Islamic activity, as well as the lack of sustainable mechanisms of coordination and dialogue.

Of particular importance is the public perception of Arab-Islamic organizations, which is noted as ambivalent. Along with the recognition of their social usefulness, society remains wary of their external origin, ideological orientation and non-transparency of funding sources. This duality of public attitudes correlates with the concept of fragmented legitimacy and indicates the presence of a symbolic distance between 'official' and 'alternative' Islam in the public consciousness.

Digitalisation is becoming an additional factor in the transformation of Islamic organizations. Experts point to the active use of online platforms and social networks for educational, outreach and fundraising activities. On the one hand, this increases access to Islamic knowledge, especially among young people and regional groups. On the other hand, it raises concerns about the quality of content, lack of regulation and the substitution of institutional legitimacy for media popularity.

The survey also helped to identify prospects and risks for further development. The restrained nature of interaction with state structures and lack of transparency may become an obstacle to institutional growth. At the same time, experts see potential in the development of dialogue platforms, formalisation of Islamic education, digital

initiatives and involvement in social support programmes. This requires concerted efforts on the part of the state, religious actors and civil society institutions.

To sum up, the analysis confirms that Arab-Islamic organizations in Kazakhstan represent an important, but not yet sufficiently institutionalised segment of the religious field. They can play a significant role in strengthening the social fabric of society, provided that institutional barriers are overcome, the level of trust is increased and they are integrated into the public space on the basis of transparency, legal certainty and cultural sensitivity.

Authors' contributions

G.M. Dossanova was in charge of the research conceptualisation, including the methods, procedures, and research hypotheses. Besides planning and supervising, she also made revisions to the paper.

K.S. Zhansautova was responsible for collecting, managing and organising the data, as well as ensuring its quality. She also formally analysed the data and contributed to writing the initial version of the manuscript.

D.S. Alkeyeva assisted in collecting the data. She edited the manuscript, and translated its final version into English.

D.V. Shcherbakova coordinated the research process and critically revised the final version of the paper.

A. Karim significantly contributed the data collection. Additionally, he participated in the initial draft of the paper and conducted a thorough analysis of the data.

All authors read and approved the final version of the paper, and agreed to be accountable for all aspects of the work, ensuring questions related to the accuracy or integrity of all parts of the article are appropriately investigated and resolved.

References

1. Гарбузарова, Е.Г. (2023) 'Роль исламского фактора во внешней политике Турции в Центральной Азии', Исламоведение, 3(14), стр.37–48. https://doi.org/10.21779/2077-8155-2023-14-3-37-48
2. Джалилов, З.Г. (2022) «Казахстан и страны мусульманского Востока: развитие и темпы сотрудничества», Universum: общественные науки, 8(87). Доступно по адресу: https://cyberleninka.ru/article/n/kazahstan-i-strany-musulmanskogo-vostoka-razvitie-i-tempy-sotrudnichestva (Дата обращения: 21.04.2025).
3. Кантарбаева, Ж.У., Мукан, А.Б. (2023) 'Тенденции (особенности) развития ислама в Казахстане', Вестник КазНУ. Серия философская, 2, стр.35–39. Доступно по адресу: https://cyberleninka.ru/article/n/tendentsii-osobennosti-razvitiya-islama-v-kazahstane
4. Медеуова, К.А., Кикимбаев, М.Ж. (2022) 'Музеефикация мечети: казахстанский дискурс публичных пространств', Вестник ЕНУ им. Л.Н. Гумилева. Серия: Исторические науки. Философия. Религиоведение, 3(140), стр.149–164. https://doi.org/10.32523/2616-7255-2022-140-3-149-164
5. Нуртазина, Н.Д. (2021) 'Ислам в истории Казахстана: новые подходы и итоги изучения проблемы за 30-летие независимости (1991–2021)', Вестник КазНУ. Серия историческая, 3(102), стр.6–17. https://doi.org/10.26577/JH.2021.v102.i3.01
6. Парсонс, Т. (1998) Система современных обществ. Moscow: Aspect Press.
7. Перминова, Ю.В. (2023) 'Теория культурного капитала', Человек. Культура. Образование, 4(50), стр.26–40. https://doi.org/10.34130/2233-1277-2023-4-26
8. Тернов, Н.А., Михайлов, Д.А. (2020) 'Светская религия: ислам в казахстанском национальном строительстве', Политическая наука, 4, стр.246–268. Доступно по адресу: https://cyberleninka.ru/article/n/svetskaya-religiya-islam-v-kazahstanskom-natsionalnom-stroitelstve (Дата обращения: 18.04.2025).
9. Хабибуллина, З.Р. (2024) 'Виртуальный ислам: основные этапы становления, формы проявления и трансформация традиционных укладов мусульман', Историческая этнология, 4, стр.604–619. https://doi.org/10.22378/he.2024-9-4.604-619
10. Abubakar, J. and Aysan, A.F. (2021) 'Research trends in the field of Islamic social finance', International Journal of Islamic and Middle Eastern Finance and Management, 14(5), pp. 1025–1043.
11. Adinugraha, H.H., Shulhoni, M. and Achmad, D. (2023) 'Islamic social finance in Indonesia: Opportunities, challenges, and its role in empowering society', Review of Islamic Social Finance and Entrepreneurship, 2(1), pp. 45–62.

12. Aghilasse, K., Amor, A., Al-Hashemi, A. and Issa, B.M. (2025) 'Trends, evolution and future research directions in waqf: A bibliometric analysis through complex networks', Journal of Islamic Monetary Economics and Finance, 11(2).
13. Ali, S.N., Jumat, Z.H. and Khamis, M.S. (2023) 'A bibliometric overview of Scopus-indexed journals in Islamic finance and economy: Research productivity and influence', Collnet Journal of Scientometrics and Information Management, 17(2), pp. 245–260.
14. Ebrahim, M.S. and Akhtar, A. (2025) 'Islamic social finance: A systematic literature search and bibliometric analysis', Journal of Research in Business and Management, 13(6), pp. 155–168.
15. Judijanto, L. (2025) 'Bibliometric mapping of zakat, waqf, and Islamic social finance: Integrating tradition with modern financial systems', West Science Social and Humanities Studies, 3(11), pp. 1612–1625.
16. Khalid, A. (2021) 'Islam in Central Asia 30 years after independence: debates, controversies and the critique of a critique', Central Asian Survey, 4(40), pp.539–554. https://doi.org/10.1080/02634937.2021.1923458
17. Kuanova, L.A., Sagiyeva, R. and Shirazi, N.S. (2021) 'Islamic social finance: A literature review and future research directions', Journal of Islamic Accounting and Business Research, 12(5), pp. 707–728.
18. Laila, N., Rusydiana, A.S. et al. (2020) 'A survey on Islamic economics and finance literatures indexed by Scopus Q1', International Journal of Islamic Economics and Finance Studies, 6(2), pp. 45–62.
19. Mohsin, M.I.A. (2021) 'Waqf development and innovation: Transforming Islamic philanthropy for the SDGs', ISRA International Journal of Islamic Finance, 13(3), pp. 317–332.
20. Rusydiana, A.S. (2019) 'Bibliometric analysis of Scopus-indexed waqf studies', Ekonomi Islam Indonesia, 1(1), pp. 1–17.
21. Rusydiana, A.S. and Alparisi, S. (2016) 'How far has our waqf been researched?', Etikonomi, 15(1), pp. 31–42.
22. Salsabilla, D.I., Shulthoni, M., Adinugraha, H.H. and Alfarouq, M.H. (2025) 'Mapping the landscape of Islamic social finance: A bibliometric analysis of green waqf', ASES International Journal of Economy, 3(2), pp. 370–379.
23. Shaikh, S.A., Ismail, A.G. and Shafiai, M.H.M. (2017) 'Application of waqf for social and development finance', ISRA International Journal of Islamic Finance, 9(1), pp. 5–14.
24. Sukmana, R. and Febrian, E. (2020) 'Exploring the role of waqf in supporting sustainable development goals', Journal of Islamic Monetary Economics and Finance, 6(1), pp. 145–168.
25. Sukmana, R., Rusydiana, A.S. et al. (2023) 'Text mining and bibliometric analysis of waqf and sustainability (2003–2021)', Journal of Islamic Finance and Social Development, 5(2), pp. 101–120.
26. Tazkia, M.A. (2023) 'The role of Islamic social finance in Muslim countries: Bibliometric analysis', International Journal of Waqf, 4(2).
27. Thompson, J.P. (2022) 'Legal frameworks and governance challenges in revitalizing waqf institutions', Journal of Islamic Legal Studies, 44(1), pp. 29–54.
28. Uluyol, B., Secinaro, S., Calandra, D. and others (2021) 'Waqf and sustainable development: Global research findings', Sustainability, 13(5), pp. 1–20.
29. Yazdani, E. (2021) 'Foreign Relations in Central Asia: a Comparison between the Soviet and Post-Soviet Era', Central Asian Journal of International Studies, 3(2), pp.45–60. https://doi.org/10.5678/cajis.2021.2.3.45

Г.М. Досанова[1], К.С. Жансаутова[2], Д.С.Алькеева[3], Д.В.Щербакова[4], К.Аулиехан[5]
[1,2,3]Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан
[4]Ресей Президентінің жанындағы Халық шаруашылығы және мемлекеттік басқару академиясының филиалы, Санкт-Петербург, Ресей
[5]«АВМ Со» ЖШС, Алматы, Қазақстан

ЗАМАНАУИ ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ИСЛАМ ҰЙЫМДАРЫНЫҢ ҰЙЫМДАСТЫРУ ҚЫЗМЕТІ МЕН ӘЛЕУМЕТТІК ФУНКЦИЯЛАРЫ

Аңдатпа. Бұл жұмыс қазіргі қазақстандық қоғамдағы исламдық ұйымдардың ұйымдастырушылық қызметі мен әлеуметтік функцияларына назар аудара отырып, эмпирикалық зерттеулердің нәтижелеріне негізделген. Зерттеудің мақсаты Қазақстан Республикасының аумағында әрекет ететін исламдық ұйымдар-

дың негізгі сипаттамалары мен қызметінің бағыттарын анықтау, сондай-ақ олардың еліміздегі әлеуметтік, мәдени және білім беру үдерістеріндегі рөлін анықтау болды. Атап айтқанда, зерттеу осы ұйымдардың институционалдық құрылымын, олардың әлеуметтік қатысуын, азаматтық қоғаммен және мемлекеттік құрылымдармен өзара әрекеттесу дәрежесін және цифрландыру және діни бірегейлікті трансформациялау аясында олардың тұрақты өсу мүмкіндіктерін зерттеді. 2021 жылғы халық санағының статистикалық деректерін талдау және академиялық ортаның, дін өкілдерінің және мемлекеттік органдардың өкілдерімен жүргізілген жартылай құрылымдық сараптамалық сауалнама бізді Қазақстандағы мұсылман ұйымдарының мемлекеттік институттармен өзара әрекеттесуінде ынтымақтастықтан діни кеңістіктегі бәсекелестікке дейінгі институционалдық екіұштылық сипатталады деген қорытындыға әкеледі. Жұмыстың ғылыми жаңашылдық деңгейі трансұлттық исламдық құрылымдардың мемлекет және қоғаммен өзара әрекеттесу жолдарын талдауда. Бұл мақаланың теориялық маңызы зор, себебі ол мұсылман ұйымдарының Қазақстанның әлеуметтік модернизациясында атқарған рөлін көрсетеді. Тәжірибелік құндылық Қазақстандағы әлеуметтік-экономикалық даму және қауіпсіздік контекстінде исламдық топтардың қызметін реттеу бойынша сараптамалық ұсыныстарда.

Негізгі ұғымдар: Ислам, мұсылман ұйымдары, конфессиялық саясат, атеизм, әлеуметтік функциялар, ұйымдастырушылық қызмет.

Г.М. Досанова[1], К.С. Жансаутова[2], Д.С.Алькеева[3], Д.В.Щербакова[4], К.Аулиехан[5]

[1, 2, 3] Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан

[4]Филиал Российской академии народного хозяйства и государственной службы при Президенте РФ, Санкт-Петербург, Россия

[5]ТОО «АВМ Со», Алматы, Казахстан

ОРГАНИЗАЦИОННАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ И СОЦИАЛЬНЫЕ ФУНКЦИИ ИСЛАМСКИХ ОРГАНИЗАЦИЙ В СОВРЕМЕННОМ КАЗАХСТАНЕ

Аннотация. Данная работа основана на результатах эмпирического исследования организационной деятельности и социальных функций исламских организаций в современном казахстанском обществе. Целью исследования являлось выявление ключевых характеристик и направлений деятельности исламских организаций, действующих на территории Республики Казахстан, а также определение их роли в социальных, культурных и образовательных процессах страны. В частности, были изучены институциональная структура этих организаций, их социальная вовлеченность, степень взаимодействия с гражданским обществом и государственными структурами, а также возможности их устойчивого роста в условиях цифровизации и трансформации религиозной идентичности. Анализ статистических данных переписи населения 2021 года и полуструктурированного экспертного опроса представителей академической среды, духовенства и государственных органов позволяет сделать вывод о том, что взаимодействие мусульманских организаций с государственными институтами в Казахстане характеризуется институциональной амбивалентностью: от сотрудничества до конкуренции в религиозном пространстве. Уровень научной новизны работы состоит в анализе механизмов взаимодействия транснациональных исламских структур с государством и обществом. Теоретическая значимость статьи заключается в раскрытии роли мусульманских организаций в общественной модернизации Казахстана. Практическая же ценность содержится в экспертных рекомендациях по регулированию деятельности исламских групп в контексте социально-экономического развития и обеспечения безопасности в Казахстане.

Ключевые слова: Ислам, мусульманские организации, конфессиональная политика, атеизм, социальные функции, организационная деятельность.

References

1. Abubakar, J. and Aysan, A.F. (2021) 'Research trends in the field of Islamic social finance', International Journal of Islamic and Middle Eastern Finance and Management, 14(5), pp. 1025–1043.
2. Adinugraha, H.H., Shulhoni, M. and Achmad, D. (2023) 'Islamic social finance in Indonesia: Opportunities,

challenges, and its role in empowering society', Review of Islamic Social Finance and Entrepreneurship, 2(1), pp. 45–62.
3. Aghilasse, K., Amor, A., Al-Hashemi, A. and Issa, B.M. (2025) 'Trends, evolution and future research directions in waqf: A bibliometric analysis through complex networks', Journal of Islamic Monetary Economics and Finance, 11(2).
4. Ali, S.N., Jumat, Z.H. and Khamis, M.S. (2023) 'A bibliometric overview of Scopus-indexed journals in Islamic finance and economy: Research productivity and influence', Collnet Journal of Scientometrics and Information Management, 17(2), pp. 245–260.
5. Dzhalilov, Z.G. (2022) 'Kazahstan i strany musul'manskogo Vostoka: razvitie i tempy sotrudnichestva', Universum: obshhestvennye nauki, 8(87). Available at: https://cyberleninka.ru/article/n/kazahstan-i-strany-musulmanskogo-vostoka-razvitie-i-tempy-sotrudnichestva (Accessed: 21 April 2025). [in Russian].
6. Ebrahim, M.S. and Akhtar, A. (2025) 'Islamic social finance: A systematic literature search and bibliometric analysis', Journal of Research in Business and Management, 13(6), pp. 155–168.
7. Garbuzarova, E.G. (2023) 'Rol' islamskogo faktora vo vneshnej politike Turcii v Central'noj Azii', Islamovedenie, 3(14), pp.37–48. https://doi.org/10.21779/2077-8155-2023-14-3-37-48 [in Russian].
8. Habibullina, Z.R. (2024) 'Virtual'nyj islam: osnovnye jetapy stanovlenija, formy projavlenija i transformacija tradicionnyh ukladov musul'man', Istoricheskaja etnologija, 4, pp.604–619. https://doi.org/10.22378/he.2024-9-4.604-619 [in Russian].
9. Judijanto, L. (2025) 'Bibliometric mapping of zakat, waqf, and Islamic social finance: Integrating tradition with modern financial systems', West Science Social and Humanities Studies, 3(11), pp. 1612–1625.
10. Kantarbaeva, Zh.U., Mukan, A.B. (2023) 'Tendencii (osobennosti) razvitija islama v Kazahstane', Vestnik KazNU. Serija filosofiya, 2, pp. 35–39. Available at: https://cyberleninka.ru/article/n/tendentsii-osobennosti-razvitiya-islama-v-kazahstane (Accessed: 21.04.2025). [in Russian].
11. Khalid, A. (2021) 'Islam in Central Asia 30 years after independence: debates, controversies and the critique of a critique', Central Asian Survey, 4(40), pp.539–554. https://doi.org/10.1080/02634937.2021.1923458
12. Kuanova, L.A., Sagiyeva, R. and Shirazi, N.S. (2021) 'Islamic social finance: A literature review and future research directions', Journal of Islamic Accounting and Business Research, 12(5), pp. 707–728.
13. Laila, N., Rusydiana, A.S. et al. (2020) 'A survey on Islamic economics and finance literatures indexed by Scopus Q1', International Journal of Islamic Economics and Finance Studies, 6(2), pp. 45–62.
14. Medeuova, K.A., Kikimbaev, M.Zh. (2022) 'Muzeefikacija mecheti: kazahstanskij diskurs publichnyh prostranstv', Vestnik ENU im. L.N. Gumileva. Serija: Istoricheskie nauki. Filosofija. Religiovedenie, 3(140), pp. 149–164. https://doi.org/10.32523/2616-7255-2022-140-3-149-164 [in Russian].
15. Mohsin, M.I.A. (2021) 'Waqf development and innovation: Transforming Islamic philanthropy for the SDGs', ISRA International Journal of Islamic Finance, 13(3), pp. 317–332.
16. Nurtazina, N.D. (2021) 'Islam v istorii Kazahstana: novye podhody i itogi izuchenija problemy za 30-letie nezavisimosti (1991–2021)', Vestnik KazNU. Serija istoricheskaja, 3(102), pp.6–17. https://doi.org/10.26577/JH.2021.v102.i3.01 [in Russian].
17. Parsons, T. (1998) Sistema sovremennyh obshhestv. Moscow: Aspect Press. [in Russian].
18. Perminova, Ju.V. (2023) 'Teorija kul'turnogo kapitala', Chelovek. Kul'tura. Obrazovanie, 4(50), pp.26–40. https://doi.org/10.34130/2233-1277-2023-4-26 [in Russian].
19. Rusydiana, A.S. (2019) 'Bibliometric analysis of Scopus-indexed waqf studies', Ekonomi Islam Indonesia, 1(1), pp. 1–17.
20. Rusydiana, A.S. and Alparisi, S. (2016) 'How far has our waqf been researched?', Etikonomi, 15(1), pp. 31–42.
21. Salsabilla, D.I., Shulthoni, M., Adinugraha, H.H. and Alfarouq, M.H. (2025) 'Mapping the landscape of Islamic social finance: A bibliometric analysis of green waqf', ASES International Journal of Economy, 3(2), pp. 370–379.
22. Shaikh, S.A., Ismail, A.G. and Shafiai, M.H.M. (2017) 'Application of waqf for social and development finance', ISRA International Journal of Islamic Finance, 9(1), pp. 5–14.
23. Sukmana, R. and Febrian, E. (2020) 'Exploring the role of waqf in supporting sustainable development goals', Journal of Islamic Monetary Economics and Finance, 6(1), pp. 145–168.
24. Sukmana, R., Rusydiana, A.S. et al. (2023) 'Text mining and bibliometric analysis of waqf and sustainability

(2003–2021)', Journal of Islamic Finance and Social Development, 5(2), pp. 101–120.
25. Tazkia, M.A. (2023) 'The role of Islamic social finance in Muslim countries: Bibliometric analysis', International Journal of Waqf, 4(2).
26. Ternov, N.A., Mihajlov, D.A. (2020) 'Svetskaja religija: islam v kazahstanskom nacional'nom stroitel'stve', Politicheskaja nauka, 4, pp.246–268. Available at: https://cyberleninka.ru/article/n/svetskaya-religiya-islam-v-kazahstanskom-natsionalnom-stroitelstve (Accessed: 18.04.2025). [in Russian].
27. Thompson, J.P. (2022) 'Legal frameworks and governance challenges in revitalizing waqf institutions', Journal of Islamic Legal Studies, 44(1), pp. 29–54.
28. Uluyol, B., Secinaro, S., Calandra, D. and others (2021) 'Waqf and sustainable development: Global research findings', Sustainability, 13(5), pp. 1–20.
29. Yazdani, E. (2021) 'Foreign Relations in Central Asia: a Comparison between the Soviet and Post-Soviet Era', Central Asian Journal of International Studies, 3(2), pp.45–60. https://doi.org/10.5678/cajis.2021.2.3.45

Information about the authors

Dossanova G.M. – PhD, senior lecturer, Sociology Department, Faculty of Journalism and Social Sciences, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan

Zhansautova K.S. – senior lecturer, Sociology Department, Faculty of Journalism and Social Sciences, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan

Alkeyeva D.S. – corresponding author, senior lecturer, Foreign Languages Department, Faculty of International Relations, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan

Shcherbakova D.V. – Candidate of Sociological Sciences, Associate Professor of the Department of Customs Administration, North-West Institute of Management – branch of the Russian Presidential Academy of National Economy and Public Administration, St. Petersburg, Russia

Karim A. – analyst consultant, LLC "ABM Co", Almaty, Kazakhstan

Авторлар туралы мәлімет

Досанова Г.М. – PhD, Журналистика және әлеуметтік ғылымдар факультетінің әлеуметтану кафедрасының аға оқытушысы, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан

Жансаутова К.С. – Журналистика және әлеуметтік ғылымдар факультетінің әлеуметтану кафедрасының аға оқытушысы, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан

Алькеева Д.С. – хат-хабар авторы, Халықаралық қатынастар факультетінің шетел тілдері кафедрасының аға оқытушысы Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан

Щербакова Д.В. – Әлеуметтану ғылымдарының кандидаты, Солтүстік-Батыс басқару институтының Кеден әкімшілігі кафедрасының доценті – Ресей Президентінің жанындағы Халық шаруашылығы және мемлекеттік басқару академиясының филиалы, Санкт-Петербург, Ресей

Аулиехан К. – «ABM Co» ЖШС талдаушы-кеңесші, Алматы, Қазақстан

Сведения об авторах

Досанова Г.М. – PhD, старший преподаватель кафедры социологии факультета журналистики и социальных наук Евразийского национального университета им. Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан

Жансаутова К.С. – старший преподаватель кафедры социологии факультета журналистики и социальных наук Евразийского национального университета им. Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан

Алькеева Д.С. – автор для корреспонденции, старший преподаватель кафедры иностранных языков факультета международных отношений Евразийского национального университета им. Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан

Щербакова Д.В. – кандидат социологических наук, доцент кафедры таможенного управления Северо-Западного института управления — филиала Российской академии народного хозяйства и государственной службы при Президенте РФ, Санкт-Петербург, Россия

Аулиехан К. – аналитик-консультант, ТОО «ABM Co», Алматы, Казахстан

GUMILYOV JOURNAL OF SOCIOLOGY
ISSN (Print) 3080-1702. ISSN (Online) 3104-4638

МРНТИ 04.61.51
Исследовательская статья

https://doi.org/10.32523/3080-1702-2026-155-2-121-129

НЕРЕАЛИЗОВАННАЯ РЕПРОДУКТИВНОСТЬ В КАЗАХСТАНЕ: РАЗРЫВ МЕЖДУ ЖЕЛАЕМЫМ И ФАКТИЧЕСКИМ ЧИСЛОМ ДЕТЕЙ

Г.К. Касимова[1], С.А. Ермаханова*[2], Ж.А. Накипбаева[3]

[1,2,3]Казахстанский институт стратегических исследований при Президенте Республики Казахстан, Астана, Казахстан

*E-mail: [1]gulnaz.enu@gmail.com, *[2]essaltanat@gmail.com, [3]zhanarnakipbayeva@gmail.com*

Аннотация. Статья посвящена анализу репродуктивных стратегий населения Казахстана на основе результатов репрезентативного социологического исследования, проведенного в 2025 году Казахстанским институтом стратегических исследований (КИСИ) при Президенте Республики Казахстан. Объем выборки составил 8 000 респондентов из всех регионов страны. Цель исследования – выявление структуры репродуктивных установок населения и факторов, препятствующих реализации семейных стратегий. Актуальность темы обусловлена постепенным снижением интенсивности рождаемости в стране: общий коэффициент рождаемости сократился с 23,11 в 2014 году до 18,15 в 2024 году на 1000 человек. Методология основана на подходах современной демографической социологии и включает измерение желаемого, планируемого и фактического числа детей в соответствии с международными стандартами анализа. Результаты показывают, что наиболее распространенной является модель нормодетной семьи (2-3 ребенка, 43,1%), при этом 43,7% респондентов в идеальных условиях хотели бы иметь четырех и более детей, что указывает на наличие разрыва между репродуктивными предпочтениями и фактическим репродуктивным поведением. Ключевыми барьерами выступают финансовые ограничения (39,1%), жилищные проблемы (23,8%) и неопределенность будущего (16,6%). Выявлены гендерные различия в репродуктивных установках: мужчины чаще ориентированы на многодетность (50,3%), чем женщины (37,8%). Региональный анализ показал контраст между южными (высокая многодетность) и северными (малодетность) регионами. Трансформация семейных ценностей проявляется в распространении нуклеарной модели семьи, индивидуализации жизненных стратегий и росте доли бездетных (11,5%). Статья вносит вклад в понимание механизмов формирования репродуктивного поведения в казахстанском обществе в условиях ценностных и экономических трансформаций и может служить основой для разработки демографической политики в Казахстане.

Ключевые слова: репродуктивные стратегии, рождаемость, нереализованная репродуктивность, семейные ценности, демографическая политика, Казахстан, региональная дифференциация, гендерные различия.

Поступила: 16.06.2025; Доработана: 17.06.2026; Одобрена: 27.06.2026; Доступна онлайн: 30.06.2026

*автор для корреспонденции

Введение

Вопросы демографического развития становятся одним из ключевых факторов долгосрочной устойчивости современных обществ. Во многих странах наблюдаются структурные изменения, связанные со снижением рождаемости, старением населения и трансформацией моделей семьи. При этом все более очевидным становится разрыв между желаемым и фактическим числом детей – феномен, определяемый в международной литературе как нереализованная репродуктивность и характерный для стран с различным уровнем экономического развития (Yeatman & Smith-Greenaway, 2025).

Казахстан в настоящее время не относится к числу стран с демографическим кризисом, однако статистические данные последних лет фиксируют постепенное снижение интенсивности рождаемости. Согласно данным Бюро национальной статистики, общий коэффициент рождаемости сократился с 23,11 на тысячу человек в 2014 году до 18,15 в 2024 году (БНС АСПиР РК, 2024). Несмотря на временный краткосрочный рост в период пандемии, долгосрочный нисходящий тренд сохраняется.

Особую значимость приобретает изучение не только фактической рождаемости, но и репродуктивных установок населения, под которыми понимаются представления людей о желаемом числе детей, планах создания семьи и условиях, при которых эти планы могут быть реализованы. Сопоставление фактического и желаемого числа детей позволяет выявить нереализованный демографический потенциал и определить барьеры, препятствующие реализации семейных стратегий (Beaujouan & Berghammer, 2019).

Понимание региональных различий также имеет особое значение. Казахстан характеризуется существенным разнообразием демографических моделей, обусловленным историческими, социально-экономическими и культурными особенностями отдельных территорий. Это разнообразие требует комплексного анализа как на национальном, так и на региональном уровнях.

Обзор литературы

Концепция нереализованной репродуктивности (unrealized fertility) занимает центральное место в современной демографической социологии. Исследователи определяют ее как систематический разрыв между желаемым числом детей и фактически рожденными, указывая на его глобальную распространенность (Yeatman & Smith-Greenaway, 2025). Согласно докладу UNFPA (2025), около 20% репродуктивного населения мира считает, что не сможет иметь желаемое число детей, при этом 39% называют финансовые ограничения ключевым барьером.

Другие же на материале европейских стран и США показали, что разрыв между намерениями и реализованной рождаемостью в значительной мере обусловлен откладыванием первых рождений, ростом нестабильности партнерских отношений и структурными экономическими условиями (Beaujouan & Berghammer, 2019). Растущий разрыв между желаниями и намерениями в отношении рождаемости зачастую связан с нарастающей неопределенностью относительно будущего (Badolato, 2025).

Теоретическое объяснение трансформации репродуктивного поведения часто связывается с концепцией второго демографического перехода, согласно которой снижение рождаемости сопровождается ростом индивидуализации жизненных стратегий, откладыванием брака и рождения детей, а также изменением ценностных ориентаций в сторону самореализации и автономии личности (Lesthaeghe, 2014). В рамках данной перспективы репродуктивные решения рассматриваются не только как результат экономических ограничений, но и как следствие изменений семейных норм и жизненных приоритетов.

Наряду с этим существенное влияние на формирование репродуктивных намерений оказывает субъективная оценка возможностей реализации жизненных планов. В соответствии с теорией запланированного поведения репродуктивные намерения зависят от индивидуальных установок, социальных

норм и воспринимаемого контроля над жизненной ситуацией, включая финансовые и жилищные условия(Dommermuth et al., 2011).

Современные исследования также показывают, что разрыв между желаемым и фактическим числом детей нередко формируется вследствие откладывания рождения детей на более поздний возраст, что снижает вероятность полной реализации первоначальных репродуктивных планов (Berrington, 2004; Kocourková & Šťastná, 2021).

В постсоветском контексте исследования демографических установок немногочисленны. В отличие от существующих исследований, статья одновременно анализирует фактическое число детей, желаемое число детей, репродуктивные намерения и барьеры их реализации на национальной репрезентативной выборке населения Казахстана, что определяет научную новизну настоящего исследования.

Цель настоящей статьи – анализ репродуктивных стратегий населения Казахстана и выявление факторов, формирующих современные модели репродуктивного поведения. Задачи исследования включают: (1) определение структуры репродуктивных установок; (2) выявление разрыва между желаемым и фактическим числом детей; (3) анализ социально-экономических барьеров; (4) изучение региональных и гендерных различий; (5) анализ трансформации семейных ценностей.

Материалы и методы

Эмпирическую основу исследования составляют результаты репрезентативного социологического опроса, проведенного по заказу КИСИ в период с 11 июля по 12 августа 2025 года. Объем выборочной совокупности составил 8 000 респондентов старше 18 лет из всех 17 областей и трех городов республиканского значения (Астана, Алматы, Шымкент).

Исследование проводилось методом личного стандартизированного интервью по месту жительства респондента. Выборка была многоступенчатой стратифицированной и формировалась с учетом региональной структуры населения, типа населенного пункта, пола и возраста респондентов. На завершающем этапе отбора использовались квотные параметры, соответствующие данным Бюро национальной статистики Республики Казахстан. Для обеспечения сопоставимости результатов структура выборочной совокупности была приведена в соответствие с генеральной совокупностью по основным социально-демографическим характеристикам. Статистическая погрешность при данном объеме выборки не превышает ±1,1% при доверительном уровне 95%.

Методология опирается на подходы современной демографической социологии, согласно которым репродуктивные решения формируются под совокупным воздействием экономических условий, институциональной среды, культурных норм и индивидуальных жизненных стратегий. Операционализация ключевых конструктов была выстроена в соответствии с международными стандартами анализа (The Global Fertility Gap, n.d.):

1. желаемое число детей – идеальное число детей в гипотетических условиях без ограничений;
2. репродуктивные намерения – планируемое число детей с учетом реальных жизненных обстоятельств;
3. фактическая рождаемость – фактическое число детей у респондента.

Фактическая рождаемость определялась посредством вопроса о количестве имеющихся детей. Желаемое число детей измерялось вопросом: «Сколько всего детей Вы бы хотели иметь в идеальных условиях, включая уже имеющихся?». Репродуктивные намерения определялись вопросом о том, сколько детей респондент планирует иметь с учетом своих реальных жизненных обстоятельств.

Для систематизации барьеров реализации репродуктивных планов применен многоуровневый аналитический подход, позволяющий выделить факторы микро-, мезо- и макроуровней. Анализ проводился в разрезе гендерных и региональных групп. Обработка данных выполнена с использованием методов описательной статистики и сравнительного анализа, а значит требут дополнительной статистической проверки. Следует учитывать, что исследование имеет кросс-секционный характер и основано на самоотчетах респондентов. Полученные данные отражают репродуктивные установки на момент проведения опроса и не позволяют напрямую прогнозировать завершенную рождаемость, особенно среди молодых возрастных групп.

Этические аспекты. Исследование проводилось в соответствии с принципами научной этики. Участие респондентов было добровольным и анонимным. Все участники были проинформированы о целях исследования и дали согласие на участие. Конфиденциальность и анонимность данных были обеспечены на всех этапах исследования.

Результаты и обсуждение

Структура репродуктивных стратегий населения Казахстана

Современная демографическая структура страны характеризуется сочетанием нескольких моделей семейного поведения. Наиболее распространенной группой являются нормодетные семьи с двумя и тремя детьми, на которые приходится 43,1% респондентов. Эта группа составляет основу современной демографической модели Казахстана и в значительной мере определяет общую динамику воспроизводства населения. Как правило, представители данной категории находятся в возрасте 30-45 лет (39,8% среди имеющих двух детей), состоят в браке (76,9%), имеют стабильную занятость (70,1%) и высшее образование (46,3%).

Второй по численности группой являются бездетные респонденты (23,7%). При этом 81% из них не состоят в браке, что позволяет рассматривать бездетность в значительной мере как временное состояние. Среди бездетных респондентов можно выделить две группы. Первая представлена временно бездетными, преимущественно молодыми людьми, которые планируют создание семьи и рождение детей в будущем. Вторая группа включает респондентов, декларирующих отсутствие планов по рождению детей. Их доля составляет 11,5% от общей численности опрошенных. Следовательно, категории бездетности и добровольной бездетности не являются тождественными. Аналогичные тенденции зафиксированы в исследованиях UNFPA (2025), характеризующих добровольную бездетность как растущий глобальный тренд, сопровождающийся изменением социальных норм в отношении бездетности.

Третью значимую группу составляют многодетные семьи – 21,3% респондентов. Эта категория имеет выраженные региональные особенности: наибольшая доля фиксируется в Туркестанской (42,7%), Кызылординской (32,9%) областях и городе Шымкент (32,2%). Социальный профиль многодетных семей неоднороден: они встречаются как среди домохозяйств с низким (26,9%), так и с высоким уровнем достатка (25,9%), что свидетельствует о сложной связи многодетности с материальным положением.

Отдельную группу образуют малодетные семьи, воспитывающие одного ребенка, 11,9%. В отличие от многодетных, эта модель чаще встречается в северных и центральных регионах: ВКО (22,7%), Акмолинская (20%), Костанайская (19,8%), СКО (18,7%).

Оценка потенциального демографического резерва

Одним из ключевых результатов исследования является выявление существенного разрыва между фактическим числом детей и представлениями населения об идеальном размере семьи. Полученные данные свидетельствуют о наличии потенциального демографического резерва, поскольку желаемое число детей заметно превышает фактическое. Вместе с тем данный разрыв следует интерпретировать как показатель потенциальной нереализованной рождаемости, поскольку значительная часть молодых респондентов еще находится на этапе формирования семьи и не завершила реализацию своих репродуктивных планов.

При гипотетическом отсутствии ограничений 43,7% респондентов хотели бы иметь четырех и более детей, тогда как фактически многодетные семьи составляют лишь 21,3%. Особенно заметен этот разрыв среди уже многодетных: 75% из них в идеальных условиях хотели бы иметь не меньше детей. Следовательно, снижение рождаемости не всегда отражает изменение ценностей, а нередко является следствием ограничений, препятствующих реализации репродуктивных намерений (Yeatman & Smith-Greenaway, 2025).

Особенно важно учитывать возрастной состав бездетных респондентов: почти две трети из них находятся в возрасте 18-29 лет. Следовательно, отсутствие детей в данной группе не может автоматически интерпретироваться как нереализованная репродуктивность, а скорее отражает особенности жизненного цикла и более поздний переход к родительству (Badolato, 2025).

Социально-экономические барьеры реализации репродуктивных установок

Решения о рождении детей в Казахстане формируются под влиянием комплекса факторов, систематизируемых на трех аналитических уровнях.

На микроуровне доминируют экономические и жилищные ограничения. Финансовые ограничения называют ключевым барьером 39,1% респондентов, не планирующих многодетность, жилищные условия – 23,8%. Полученные данные согласуются с глобальными тенденциями, описанными UNFPA (2025), где 39% репродуктивного населения мира называют финансовые ограничения главным препятствием для рождения желаемого числа детей.

На мезоуровне значительную роль играют социально-психологические факторы. Неуверенность в будущем (экономическая и политическая нестабильность) упоминается 16,6% респондентов среди не планирующих многодетность и 15,7% среди вовсе не планирующих иметь детей; неопределенность социально-экономической ситуации – 12,6%. Сложности совмещения родительства, работы и личных интересов называют 11% респондентов.

Медицинские ограничения также приобретают все большее значение. Около 9% не планирующих иметь детей указывают на состояние здоровья как барьер; среди не планирующих многодетность 12,2% называют страх за здоровье матери и ребенка при родах.

На макроуровне прослеживается структурная трансформация жизненных стратегий. Среди молодежи 18-29 лет чаще проявляется конфликт между карьерными планами и намерениями создания семьи. Показательно, что в шкале жизненных приоритетов рождение детей занимает 7-е место (85,5% «очень важно»), уступая верности партнеру, заботе о семье и личному развитию. Таким образом происходит интеграция родительства в более широкий набор жизненных целей, характерной для переходных обществ.

Гендерные различия в репродуктивных установках

Результаты исследования выявляют некоторые гендерные различия в репродуктивных установках. Около половины мужчин (50,3%) в идеальных условиях чаще отдают предпочтение многодетной модели семьи, тогда как среди женщин аналогичная установка выражена у 37,8%. В то же время женщины чаще ориентированы на модель семьи с двумя-тремя детьми: 39% против 31% у мужчин.

Различия проявляются и в факторах, влияющих на репродуктивные решения. Женщины чаще отмечают опасения, связанные с ухудшением материального положения, трудностями совмещения профессиональной деятельности с воспитанием детей и состоянием здоровья. Мужчины, напротив, в большей мере рассматривают вопрос о числе детей через призму ценностных представлений о семье.

Примечательно, что 39% женщин не планируют рождение детей в будущем, однако значительная часть из них уже завершила реализацию репродуктивных планов, имея одного или нескольких детей. Выявленный гендерный разрыв в желаемом числе детей сопоставим с глобальными тенденциями, описанными в докладе UNFPA (2025), и отражает более широкий процесс трансформации гендерных ролей, связанный с ростом участия женщин в системе образования и на рынке труда.

Региональные особенности репродуктивных установок

Демографическое поведение населения Казахстана характеризуется также региональными различиями, формирующимися в том числе, под влиянием социально-экономических условий, структуры занятости, уровня урбанизации и культурных традиций. В южных регионах (Туркестанская, Кызылординская области, г. Шымкент) многодетность остается устойчивой социальной практикой: 67,9% респондентов Туркестанской области хотели бы иметь четырех и более детей в идеальных условиях.

В северных и центральных регионах (Акмолинская, Костанайская, Северо-Казахстанская, Восточно-Казахстанская области) доминирует модель малодетной семьи. Данные регионы отличаются более высокой долей городского населения, более поздним вступлением в брак и более выраженной ориентацией на профессиональную самореализацию. Показательно, что в Акмолинской области лишь 19,8% респондентов ориентированы на многодетность, что в 3,4 раза меньше, чем в Туркестанской.

В северных приграничных регионах лишь около десятой части жителей допускают возможность рождения четвертого ребенка. Тем не менее среди молодежи данных регионов сохраняется демографический потенциал. Значительная часть молодых бездетных респондентов планирует в будущем двоих детей, что свидетельствует о распространенности модели нормодетной семьи как оптимального баланса между семейными и профессиональными стратегиями.

Изменение жизненных стратегий и семейных ценностей

Наряду с социально-экономическими факторами важное значение при формировании репродуктивных установок приобретает трансформация ценностных ориентиров. Так, по данным исследования, несмотря на сохранение высокой значимости семьи как базового социального института, наблюдается постепенная трансформация способов реализации семейных стратегий.

К числу характерных тенденций можно отнести доминирование нуклеарной модели семьи, реализация которой все чаще наблюдается среди городских жителей с высоким уровнем образования. При этом значимость жизненных стратегий, связанных с получением образования, карьерой и личностным ростом, приводит к более позднему вступлению в брак, и отложенным рождением первого ребенка.

Особого внимания заслуживает наличие доли бездетных (11,5%), преимущественно представленных молодежью с высоким уровнем образования и стабильной занятостью. Вместе с тем большинство представителей этой категории не исключают возможность смены жизненных планов при изменении семейных обстоятельств, что свидетельствует о потенциальной изменяемости репродуктивных установок.

В целом трансформация семейных ценностей в Казахстане проявляется не столько в отказе от семьи и родительства, сколько в изменении способов их реализации. Результаты исследования позволяют предположить, что наряду с трансформацией ценностей существенную роль играют институциональные и экономические ограничения.

Заключение

Результаты исследования показывают, что демографическая структура Казахстана характеризуется разнообразием семейных моделей, среди которых доминирует нормодетная семья с двумя-тремя детьми. При этом выявлен существенный разрыв между желаемым и фактическим числом детей: значительная часть населения ориентирована на более высокую рождаемость, чем реализуется на практике. Основными барьерами выступают финансовые ограничения (39,1%), жилищные проблемы (23,8%), неуверенность в будущем (16,6%) и медицинские факторы (9-12,2%).

Полученные данные также свидетельствуют о наличии гендерных и региональных различий в репродуктивных установках. Мужчины чаще ориентированы на многодетность, тогда как женщины в большей степени учитывают практические аспекты родительства. Региональный анализ выявил устойчивый контраст между южными регионами, где многодетность распространена шире, и северными и центральными территориями, для которых характерны малодетные модели семьи. В связи с чем целесообразно принять во внимание региональные и другие особенности репродуктивного поведения, различия в жизненных стратегиях молодежи в рамках разработки и реализации семейной политики. Одновременно наблюдается распространение нуклеарной семьи и индивидуализация жизненных стратегий, однако семья и родительство по-прежнему сохраняют высокую значимость в системе ценностей казахстанцев.

Вместе с тем результаты исследования свидетельствуют о целесообразности дальнейшего развития мер поддержки молодых семей, расширения доступности жилья, создания условий для совмещения родительства и занятости, а также учета региональных различий при разработке демографической политики.

Следует учитывать, что результаты основаны на данных одномоментного социологического опроса и отражают репродуктивные установки респондентов на момент исследования. Полученные данные не позволяют проследить изменение установок во времени и оценить степень реализации репродуктивных намерений в последующем. Кроме того, ответы респондентов могут быть подвержены влиянию социально желательных установок.

Вклад авторов

Г.К. Касимова – концепция исследования, обзор литературы, интерпретация результатов, подготовка текста.

С.С. Ермаханова – концепция исследования, сбор данных, анализ и интерпретация результатов, редактирование статьи.

Ж.М. Накипбаева – методологическое обеспечение, анализ данных, подготовка текста.

Все авторы ознакомились с окончательным вариантом рукописи и одобрили его к публикации.

Конфликт интересов

Авторы заявляют об отсутствии конфликта интересов.

Список источников

1. Badolato, L. (2025). The fertility desires–intentions gap in the United States. Population Studies, 1–19. https://doi.org/10.1080/00324728.2025.2501315
2. Beaujouan, E., & Berghammer, C. (2019). The Gap Between Lifetime Fertility Intentions and Completed Fertility in Europe and the United States: A Cohort Approach. Population Research and Policy Review, 38(4), 507–535. https://doi.org/10.1007/s11113-019-09516-3
3. Berrington, A. (2004). Perpetual postponers? Women's, men's and couple's fertility intentions and subsequent fertility behaviour. Population Trends, (117), 9–19.
4. Dommermuth, L., Klobas, J., & Lappegård, T. (2011). Now or later? The Theory of Planned Behavior and timing of fertility intentions. Advances in Life Course Research, 16(1), 42–53. https://doi.org/10.1016/j.alcr.2011.01.002
5. Kocourková, J., & Šťastná, A. (2021). The realization of fertility intentions in the context of childbearing postponement: Comparison of transitional and post-transitional populations. Journal of Biosocial Science, 53(1), 82–97. https://doi.org/10.1017/S002193202000005X
6. Lesthaeghe, R. (2014). The second demographic transition: A concise overview of its development. Proceedings of the National Academy of Sciences, 111(51), 18112–18115. https://doi.org/10.1073/pnas.1420441111
7. Бюро национальной статистики АСПиР РК (2024) Демографическая статистика. Доступно по: https://stat.gov.kz/ru/industries/social-statistics/demography/ (дата обращения: 22.04.2026).
8. Institute for Family Studies (2024) The Global Fertility Gap. Доступно по: https://ifstudies.org/blog/the-global-fertility-gap (дата обращения: 22.04.2026).
9. United Nations Population Fund (2025) State of World Population 2025: The Real Fertility Crisis – the Pursuit of Reproductive Agency in a Changing World. Bloomfield: United Nations Publications.
10. The Global Fertility Gap. (n.d.). Institute for Family Studies. Retrieved 22 April 2026, from https://ifstudies.org/blog/the-global-fertility-gap
11. Yeatman, S., & Smith-Greenaway, E. (2025). Unrealized fertility in demography. Demographic Research, 53, 1145–1172. https://doi.org/10.4054/DemRes.2025.53.36

Г.К. Касимова[1], С.С. Ермаханова[2], Ж.М. Накипбаева[3]

[1,2,3] Қазақстан Республикасының Президенті жанындағы
Қазақстанның стратегиялық зерттеулер институты, Астана, Қазақстан

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ЖҮЗЕГЕ АСЫРЫЛМАҒАН РЕПРОДУКТИВТІЛІК: ҚАЛАУЛЫ ЖӘНЕ НАҚТЫ БАЛА САНЫНЫҢ АРАСЫНДАҒЫ АЛШАҚТЫҚ

Аңдатпа. Мақала 2025 жылы жүргізілген репрезентативті әлеуметтанулық зерттеу нәтижелері негізінде Қазақстан халқының репродуктивтік стратегияларын талдауға арналған. Іріктеме көлемі – 8 000 респондент. Зерттеудің мақсаты – халықтың репродуктивтік ұстанымдарының құрылымы мен отбасылық стратегияларды жүзеге асыруға кедергі болатын факторларды анықтау. Нәтижелер бойынша ең кең таралған үлгі – 2-3 балалы отбасы (43,1%). Респонденттердің 43,7%-ы идеалды жағдайда 4 және одан көп бала сүйгісі келетінін білдіреді, бұл демографиялық әлеуеттің бар екенін білдіреді. Негізгі кедергілер: қаржылық шектеулер (39,1%), тұрғын үй мәселесі (23,8%), болашаққа сенімсіздік (16,6%). Гендерлік айырмашылықтар да бар: ерлер көп балалылыққа бейімірек (50,3%), әйелдер – 2-3 балалы отбасын таңдайды (39%). Оңтүстік өңірлерде көп балалылық жоғары, солтүстік пен орталықта – аз балалы отбасы үлгісі басым. Отбасылық құндылықтардың трансформациясы нуклеарлық отбасы үлгісінің таралуымен, жеке өмірлік стратегиялардың дараланумен және ерікті түрде бала сүймеушілердің (11,5%) артуымен байқалады.

Негізгі ұғымдар: репродуктивтік стратегиялар, туу, жүзеге асырылмаған репродуктивтілік, отбасылық құндылықтар, демографиялық саясат, Қазақстан, өңірлік айырмашылық, гендерлік айырмашылық.

G.K. Kassimova[1], S.A. Yermakhanova[2], Zh.A. Nakipbayeva[3]
[1,2,3] Kazakhstan Institute for Strategic Studies under the President of the Republic of Kazakhstan, Astana, Kazakhstan

UNREALIZED FERTILITY IN KAZAKHSTAN: THE GAP BETWEEN DESIRED AND ACTUAL NUMBER OF CHILDREN

Abstract. The article analyses the reproductive strategies of Kazakhstan's population based on a representative social survey conducted in 2025 by the Kazakhstan Institute for Strategic Studies (KazISS). The sample comprised 8,000 respondents aged 18 and over from all regions of the country. The study aimed to determine the structure of reproductive intentions and identify barriers to the realisation of family strategies. The context is set by a gradual decline in fertility intensity: Kazakhstan's crude birth rate fell from 23.11 per thousand in 2014 to 18.15 in 2024. The methodology is grounded in demographic sociology and operationalises ideal, intended, and actual fertility in accordance with international fertility gap standards. Results show that the two-to-three-child family is the most common model (43.1%), yet 43.7% of respondents would ideally want four or more children, indicating substantial unrealised demographic potential. Key barriers are financial constraints (39.1%), housing problems (23.8%), and uncertainty about the future (16.6%). Gender differences are significant: men are more frequently oriented toward large families (50.3% vs. 37.8% among women). Regional analysis reveals a strong contrast between the south (high prevalence of large families) and the north and centre (low-fertility model). Family value transformation manifests in the spread of the nuclear family model, individualisation of life strategies, and a moderate increase in voluntary childlessness (11.5%). The findings advance understanding of reproductive behaviour in Kazakhstan amid ongoing economic and value transformations and provide empirical evidence relevant to the design of demographic policies.

Keywords: reproductive strategies, fertility, unrealised fertility, family values, demographic policy, Kazakhstan, regional differentiation, gender differences.

References

1. Badolato, L. (2025). The fertility desires–intentions gap in the United States. Population Studies, 1–19. https://doi.org/10.1080/00324728.2025.2501315
2. Beaujouan, E., & Berghammer, C. (2019). The Gap Between Lifetime Fertility Intentions and Completed Fertility in Europe and the United States: A Cohort Approach. Population Research and Policy Review, 38(4), 507–535. https://doi.org/10.1007/s11113-019-09516-3
3. Berrington, A. (2004). Perpetual postponers? Women's, men's and couple's fertility intentions and subsequent fertility behaviour. Population Trends, (117), 9–19.
4. Dommermuth, L., Klobas, J., & Lappegård, T. (2011). Now or later? The Theory of Planned Behavior and timing of fertility intentions. Advances in Life Course Research, 16(1), 42–53. https://doi.org/10.1016/j.alcr.2011.01.002
5. Kocourková, J., & Šťastná, A. (2021). The realization of fertility intentions in the context of childbearing postponement: Comparison of transitional and post-transitional populations. Journal of Biosocial Science, 53(1), 82–97. https://doi.org/10.1017/S002193202000005X
6. Lesthaeghe, R. (2014). The second demographic transition: A concise overview of its development. Proceedings of the National Academy of Sciences, 111(51), 18112–18115. https://doi.org/10.1073/pnas.1420441111
7. Bjuro nacional'noj statistiki ASPiR RK (2024) Demograficheskaja statistika. Dostupno po: https://stat.gov.kz/ru/industries/social-statistics/demography/ (data obrashhenija: 22.04.2026). [in Russian]
8. Institute for Family Studies (2024) The Global Fertility Gap. Доступно по: https://ifstudies.org/blog/the-global-fertility-gap (дата обращения: 22.04.2026).

9. United Nations Population Fund (2025) State of World Population 2025: The Real Fertility Crisis – the Pursuit of Reproductive Agency in a Changing World. Bloomfield: United Nations Publications.
10. The Global Fertility Gap. (n.d.). Institute for Family Studies. Retrieved 22 April 2026, from https://ifstudies.org/blog/the-global-fertility-gap
11. Yeatman, S., & Smith-Greenaway, E. (2025). Unrealized fertility in demography. Demographic Research, 53, 1145–1172. https://doi.org/10.4054/DemRes.2025.53.36

Сведения об авторах

Касимова Г.К. – главный эксперт отдела мониторинга общественного мнения, Казахстанский институт стратегических исследований при Президенте Республики Казахстан, Астана, Казахстан

Ермаханова С.А. – автор для корреспонденции, кандидат социологических наук, руководитель отдела мониторинга общественного мнения, Казахстанский институт стратегических исследований при Президенте Республики Казахстан, Астана, Казахстан

Накипбаева Ж.А. – PhD в области социологии, главный эксперт отдела мониторинга общественного мнения, Казахстанский институт стратегических исследований при Президенте Республики Казахстан, Астана, Казахстан

Авторлар туралы мәлімет

Касимова Г.К. – қоғамдық пікірді зерттеу бөлімінің бас сарапшысы, Қазақстан Республикасының Президенті жанындағы Қазақстанның стратегиялық зерттеулер институты, Астана, Қазақстан

Ермаханова С.А. – хат-хабар авторы, әлеуметтану ғылымдарының кандидаты, қоғамдық пікірді зерттеу бөлімінің басшысы, Қазақстан Республикасының Президенті жанындағы Қазақстанның стратегиялық зерттеулер институты, Астана, Қазақстан

Накипбаева Ж.А. – әлеуметтану бойынша PhD, қоғамдық пікірді зерттеу бөлімінің бас сарапшысы, Қазақстан Республикасының Президенті жанындағы Қазақстанның стратегиялық зерттеулер институты, Астана, Қазақстан

Information about authors

Kassimova G.K. – chief expert, Public Opinion Monitoring Department, Kazakhstan Institute for Strategic Studies under the President of the Republic of Kazakhstan, Astana, Kazakhstan

Yermakhanova S.A. – corresponding author, Candidate of Sciences (Sociology), head of the Public Opinion Monitoring Department, Kazakhstan Institute for Strategic Studies under the President of the Republic of Kazakhstan, Astana, Kazakhstan

Nakipbayeva Zh.A. – PhD in Sociology, chief expert, Public Opinion Monitoring Department, Kazakhstan Institute for Strategic Studies under the President of the Republic of Kazakhstan, Astana, Kazakhstan

GUMILYOV JOURNAL OF SOCIOLOGY
ISSN (Print) 3080-1702. ISSN (Online) 3104-4638

IRSTI 04.21.81
Scientific article

https://doi.org/10.32523/3080-1702-2026-155-2-130-144

FACTORS CONTRIBUTING TO DRUG USE AMONG YOUNG PEOPLE IN KAZAKHSTAN: QUALITATIVE ANALYSIS BASED ON IN-DEPTH INTERVIEWS

***A.S. Kuatova*[1], *Zh.Zh. Sembina**[*2], *Zh.V. Puzanova*[3], *A.K. Kuatov*[4], *A.Zh. Gelmanov*[5]**

[1],[2],[4]L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan
[3]Peoples' Friendship University of Russia named after Patrice Lumumba (RUDN University), Moscow, Russia
[5]Astana Zhastary Youth Resource Centre of the Astana City Administration, Astana, Kazakhstan

*E-mail: [1]kuatova_as @enu.kz, [*2]zhsembina@gmail.com, [3]zhv@rudn.ru, [4]kuatov_ak@enu.kz, [5]aset.gelmanov1993@bk.ru*

Abstract. Drug addiction remains one of the most pressing issues in modern society, requiring a comprehensive understanding of the mechanisms of psychoactive substance use and pathways to recovery.

The aim of this study is to identify the key factors contributing to the onset of psychoactive substance use among young people, as well as the systemic barriers preventing them from receiving effective support. The study was conducted using a qualitative approach based on in-depth semi-structured interviews with ten adult men aged 25-36 years who had personal experience of drug dependence and were at various stages of recovery in Astana, Kazakhstan. Particular attention is paid to the role of digital technologies in increasing access to drugs and the influence of the family environment on the development of vulnerability to addiction. These two dimensions were not predetermined at the outset of the study but emerged inductively from the thematic analysis as the most analytically distinctive findings of this sample within the Kazakhstani context.

The results demonstrate the multifactorial nature of drug use. The dominant factor is peer pressure, particularly from trusted individuals such as older siblings or close friends.

The main barriers to seeking help are the fear of stigma, a compulsory registration system, the financial inaccessibility of effective individual rehabilitation, and an acute shortage of qualified addiction treatment specialists. The phenomenon of comorbid addiction, in which gambling and drug use reinforce one another, requires particular attention when developing support programmes.

The practical significance of this work lies in the formulation of specific recommendations for government bodies aimed at reforming the support system for people with drug addiction.

Keywords: drug addiction, risk factors, young people, rehabilitation, family dysfunction, co-occurring addiction.

Received: 06.04.2026; Revised: 11.06.2026; Approved: 27.06.2026; Available online: 30.06.2026

*the corresponding author

Introduction

Drug use among young people poses a serious challenge to health systems worldwide. Of particular concern are retrospective accounts of drug use initiation among young people and changing patterns of drug use in the digital age (Barratt & Aldridge, 2016). Despite significant efforts to prevent and manage this problem, it is becoming increasingly serious, highlighting the need for a better understanding of the factors and interactions that hinder effective support.

Traditional quantitative studies provide important epidemiological information on the prevalence and patterns of drug use, but often fail to capture the subjective experiences of people who have lived through addiction (Rhodes et al., 2005). Qualitative methods, particularly in-depth interviews, provide a more detailed understanding of the life experiences, motivations and barriers faced by people who use drugs (Ciccarone & Harris, 2015).

Existing research highlights the multifactorial nature of drug use, in which biological, psychological and social factors interact in complex ways (Volkow et al., 2016). Social learning theory emphasises the important role of peer groups and behavioural modelling in the onset of drug use (Bandura, 1971). Psychological research highlights the role of childhood trauma, family dysfunction and poor emotional regulation as predictors of the development of addictive behaviour (Dube et al., 2003; Khantzian, 1997). A family environment characterised by conflict, a lack of emotional closeness and insufficient parental supervision significantly increases the risk of adolescents experimenting with psychoactive substances (Hawkins et al., 1992; Mynbayeva et al., 2025).

Research directly addressing drug use in Kazakhstan remains limited relative to the scale of the problem and to the body of research available for other post-Soviet countries. Existing Kazakhstani studies have predominantly focused on epidemiological patterns and the operation of the state narcological system. Mynbayeva et al. (2025) examined the relationship between housing conditions, psychological well-being, and substance use among university students in Kazakhstan, identifying precarious living conditions and emotional distress as significant vulnerability factors. Aktayev (2025) documented public attitudes towards the primary prevention of synthetic drug addiction among Kazakhstani youth, highlighting the growing prevalence of new psychoactive substances – particularly synthetic cannabinoids – as a distinctive feature of the contemporary drug landscape. The use of digital platforms, including Telegram channels, for illicit drug distribution has been identified as an emerging dimension of drug accessibility in Kazakhstan (Aktayev, 2025), though it has yet to be examined through qualitative methods that can capture the subjective experience of users. The role of family dysfunction as a driver of adolescent substance use has been widely established in international literature but has not been systematically explored through in-depth qualitative interviews in the Kazakhstani context. The present study addresses both of these gaps.

In post-Soviet countries, including Kazakhstan, the support system for drug users is characterised primarily by a punitive approach and compulsory registration, which significantly reduces the willingness to seek help (Latypov, 2011). Fear of stigma and the social consequences outweigh the realisation that treatment is necessary, leading to the problem being left unaddressed and the drug addiction worsening (Roche et al., 2009).

Despite the growing body of research on drug use, there remains a significant gap in the study of the subjective experiences of people with addiction within the specific institutional and cultural context of Central Asia. Understanding how people in recovery perceive the factors influencing their recalled initiation of substance use during adolescence and young adulthood, the barriers to accessing support, and the effectiveness of various rehabilitation approaches is crucial for developing policies based on the specific needs of the target audience. This study aims to fill this gap through an in-depth analysis of retrospective narratives of adults in recovery, whose accounts illuminate the conditions under which substance use began during youth.

Research Questions

This study was guided by the following research questions:

RQ1: What factors do young people in Kazakhstan identify as contributing to the initiation of drug use during adolescence and young adulthood?

RQ2: What systemic barriers do participants identify as preventing timely access to professional support?

RQ3: How do digital environments – including online drug markets and online gambling – interact with and amplify traditional vulnerability factors in the Kazakhstani context?

Theoretical Framework

This study draws on three complementary theoretical lenses that together guide the analysis of the empirical data. First, Bandura's (1971) social learning theory provides the framework for understanding how peer modelling and the influence of significant others facilitate the initiation of substance use. Second, Khantzian's (1997) self-medication hypothesis directs attention to the role of psychological distress, unresolved trauma, and affect dysregulation as proximal drivers of substance experimentation. Third, Shaffer et al.'s (2004) concept of a general addiction syndrome informs the analysis of co-occurring addictive behaviours, positing that drug use and problem gambling share common neurobiological and psychological mechanisms. These three frameworks are applied together to examine how vulnerability factors rooted in social environment and individual psychology are amplified by digital affordances – specifically, online drug markets and online gambling platforms – that constitute the novel contextual conditions of substance use in contemporary Kazakhstan.

The aim of this study is to identify the main factors leading to drug use, systemic barriers to accessing support, and effective rehabilitation strategies based on an analysis of the subjective experiences of people with substance use disorders.

Materials and methods

Research design. This study was conducted using a qualitative methodology with a phenomenological approach focused on exploring the participants' life experiences (Van Manen, 2016). This approach allows for a deeper understanding of the subjective experiences, meanings and interpretations that people attribute to their addiction and recovery. The primary method of data collection was in-depth semi-structured interviews, which are recognised as the most appropriate tool for exploring complex and sensitive topics such as drug use (Neale, 2020).

Study participants. In accordance with the Law of the Republic of Kazakhstan «On State Youth Policy» (Law No. 285-V, as amended in 2022), youth is defined as citizens aged 14 to 35 years (Article 1). The study involved ten men aged between 25 and 36 (mean age 30.2 years) who had personal experience of drug dependence and were at various stages of recovery. Nine of the ten participants fall within this legal definition of youth at the time of the interview. One participant (R4, aged 36) slightly exceeds this threshold; however, based on the data in Table 1, his drug use initiation occurred at approximately age 17 – well within the youth age range by any applicable definition. All participants recalled initiating substance use during adolescence or young adulthood; the interviews are therefore retrospective in nature, capturing participants' accounts of early-onset use rather than contemporaneous reports. The socio-demographic characteristics of the participants are presented in Table 1. The duration of active drug use ranged from two to fifteen years. At the time of the interview, all participants had abstained from drug use for between three months and four years. The sample was selected using a targeted «snowball» method, in which each respondent suggested other potential participants from their social circle (Noy, 2008).

Inclusion criteria: a history of continuous drug use for at least one year; being in the active phase of recovery or having successfully completed a rehabilitation programme; a willingness to engage in open dialogue; and the provision of voluntary informed consent to participate in the study.

Table 1. Sociodemographic characteristics of study participants (n=10)

Participant	Age	Length of use (years)	Period of sobriety	Current activities	Primary substance used
R1	28	8	2 years	Consultant-addictologist	Synthetic cannabinoids (spice)

R2	32	12	1.5 years	Program Manager	Opioids (heroin)
R3	25	5	3 months	Participant in rehabilitation	Synthetic cannabinoids (spice)
R4	36	15	4 years	Senior Consultant	Opioids (heroin)
R5	29	7	1 year	Junior Consultant	Stimulants (mefedrone/ amphetamines)
R6	31	10	2.5 years	Freelancer	Mixed (stimulants + cannabis)
R7	27	6	8 months	Student	Synthetic cannabinoids (spice)
R8	33	14	3 years	Consulting psychologist	Opioids (heroin)
R9	30	9	1 year	Program Coordinator	Synthetic cannabinoids + stimulants
R10	26	4	6 months	Program participant	Stimulants (mefedrone)

Data collection procedure. In-depth interviews were conducted between November 2025 and December 2025 in the city of Astana. An interview guide was developed for the interviews, structured around six thematic areas: socio-biographical context and current life situation; life difficulties and psychological well-being; experience with and attitudes towards psychoactive substances; social environment, influence and availability of drugs; consequences of use and attempts to stop; awareness of support services and barriers to seeking help.

The guide included open-ended questions allowing participants to freely tell their stories, as well as follow-up questions to explore topics in greater detail. Interviews were conducted in a setting comfortable for the respondents, most often in rehabilitation centres or cafés that ensured the confidentiality of the conversation. The average duration of the interviews was 75 minutes (ranging from 60 to 95 minutes). With the consent of all participants, audio recordings were made, which were subsequently transcribed in full, preserving speech patterns and emotional expressions.

Representative interview questions for each of the six thematic areas included the following. (1) Socio-biographical context: 'Could you tell me about your life before and during your substance use – your family situation, your studies or work, your social circle?' (2) Life difficulties and psychological well-being: 'What were the main challenges or sources of stress in your life at that time? How did they affect your emotional state and daily functioning?' (3) Experience with psychoactive substances: 'Could you describe the circumstances of your first encounter with drugs – who was present, what happened, what did you feel?' (4) Social environment and drug availability: 'Who or what influenced your relationship with substances most strongly? How easy was it to obtain drugs through your social circle, or online?' (5) Consequences and attempts to stop: 'How did your drug use affect your life, your relationships, and your health? What motivated your first attempts to stop, and what happened when you tried?' (6) Awareness of support services and barriers: 'Were you aware of services available to help people with addiction in Kazakhstan? What prevented you from seeking help earlier, or what eventually led you to seek it?'

Researcher positionality and reflexivity. The research team consisted of two researchers with backgrounds in social work and addiction psychology, neither of whom had personal experience of substance dependence. Awareness of potential power asymmetries – given that some participants were recruited through rehabilitation centres where one researcher worked in an advisory capacity – informed the interview design: participation was explicitly framed as voluntary, with no connection to treatment outcomes. Reflexive memos were maintained throughout the analytical process to document interpretive decisions and minimise the risk of researcher-imposed frameworks.

Data analysis. The analysis of the interview transcripts was carried out using thematic analysis, which involves the systematic identification, organisation and interpretation of patterns of meaning in qualitative data (Braun & Clarke, 2006).

The analysis process consisted of six consecutive stages: (1) repeated reading of transcripts for data immersion; (2) open coding, assigning initial codes to meaning units; (3) combining similar codes into preliminary

themes; (4) reviewing themes for consistency with the data; (5) refining, naming and defining themes; and (6) interpreting themes in light of the research questions and the literature.

Thematic saturation. Thematic saturation was monitored iteratively: after coding the first six interviews, the two researchers reviewed emerging codes and noted that no substantially new codes appeared in the final four transcripts, suggesting adequate informational sufficiency for the identified themes within this purposive sample (Saunders et al., 2018). Given the small and homogeneous sample (adult men in recovery in one city), the findings reflect the experiences of this particular group and are not intended to be generalised to all young people in Kazakhstan.

To ensure the reliability of the analysis, researcher triangulation was used: two researchers independently coded a portion of the data and then discussed discrepancies until agreement was reached.

Ethical compliance. The study was conducted in strict accordance with ethical principles governing work with vulnerable population groups. Before the start of each interview, participants were provided with detailed information about the study's objectives, the procedure, the intended use of the data, and their rights, including the right to withdraw from the study at any stage without any consequences. All participants signed a voluntary informed consent form.

Participation in the study was entirely voluntary and carried no connection to participants' treatment status or outcomes. Confidentiality was ensured through the use of anonymised codes (P1-P10) in all transcripts and publications; all identifying details were altered or removed. Audio recordings and transcripts are stored securely with access restricted to members of the research team. The study was conducted in accordance with the core ethical principles of voluntariness, anonymity, and 'do no harm.' Given the potentially traumatic nature of the topics discussed, researchers remained attentive to participants' emotional state throughout each interview and were prepared to pause the conversation or refer the participant to a specialist in the event of significant distress.

Results

An analysis of the in-depth interviews identified four main thematic categories: (1) factors contributing to drug use initiation, (2) systemic barriers to help-seeking, (3) co-occurring addictions, and (4) effective rehabilitation strategies. For analytical clarity, the factors identified in category (1) have been organised into three groups: (a) social and environmental factors (peer influence, family dysfunction, media romanticisation); (b) psychological factors (emotional distress, self-medication impulse); and (c) digital and technological factors (online drug market access, social media normalisation of drug use). This grouping reflects the structure that emerged from the thematic analysis of participants' retrospective accounts rather than a predetermined framework.

The multifactorial nature of drug use

Within this sample, participants described peer influence. Particularly from trusted figures such as older siblings or close friends, as the dominant social factor in substance use initiation. The desire for group acceptance and conformity to perceived norms constituted well-documented background conditions of vulnerability. As one respondent noted:

«My brother suggested I try it for the first time… it›s just that he was older and saw it differently, and I wanted him to reassure me. At 14, that›s very important» (R2).

This dynamic is consistent with social learning theory's emphasis on behavioural modelling by significant others (Bandura, 1971).

Psychological vulnerability – shaped by family conflict, absence of parental support, and chronic emotional distress – formed a reinforcing layer of background conditions. One participant recalled:

«My parents were constantly arguing; my father drank. My mother worked and had no time for me. I felt unwanted. When my friends offered it to me, I thought things couldn›t get any worse» (R7).

These accounts are consistent with Khantzian's (1997) self-medication hypothesis. Taken together, social and psychological factors constitute well-established background conditions of vulnerability whose presence in this sample replicates findings widely documented in the international literature. What distinguishes the present data is how these background conditions interacted with a specific digital infrastructure, described in the following section.

Digital accessibility as a transformative factor

Among the factors described by participants, the digitalization of drug markets appears to function as a structurally novel element – one that may not only amplify traditional vulnerability factors but constitute an

independent pathway to substance use initiation. The interviews suggest that online access may have qualitatively transformed the drug acquisition process: unlike traditional purchasing, which required social connections to criminal networks and physical presence in high-risk environments, participants described digital transactions as structurally indistinguishable from ordinary online commerce. This normalisation of the acquisition act may represent a critical mechanism through which individuals who would not have pursued street-level access became initiated users.

«It›s just madness now. You pick up your phone, find the right channel, place an order, and an hour later, a courier delivers it straight to your door. No scary drug dealers, no dangerous neighbourhoods – it's like ordering a pizza» (R5).

This level of access, as described by participants, appears to create risks that are qualitatively distinct from those associated with traditional drug markets. Three mechanisms are suggested by the data. First, the perceived safety and anonymity of online transactions may reduce risk perception below the threshold required for avoidance behaviour – particularly for individuals not previously exposed to the visible harms of street-level drug environments. Second, and critically, the removal of temporal and spatial barriers between the impulse to use and the act of obtaining the substance may compress the window available for self-regulation: for individuals already in states of psychological distress or emotional dysregulation – the very background conditions described above – this compression may be especially consequential. Third, in the Kazakhstani context specifically, the dominance of Telegram as an everyday communication platform means that drug-selling channels coexist within the same application as routine social messaging, further normalising access and reducing the cognitive separation between ordinary digital behaviour and drug-seeking. Research into online drug markets supports the view that digitalisation may attract new categories of consumers who would not have entered traditional distribution networks (Barratt & Aldridge, 2020; Barratt, 2015).

An additional factor contributing to positive attitudes toward drug experimentation is the romanticization of drug use in popular culture and social media. Participants noted that in films, music videos, Instagram and TikTok, drug use is often portrayed as a sign of a successful, exciting life.

«In movies, it›s always stylish and cool. No one shows you crumbling after a retreat or losing everything» (R9).

Table 2. Main factors of involvement in drug use according to interview data (n=10)

Factor category	Number of participants mentioning this factor	Illustrative statements from participants
Peer pressure	All 10 participants	«I wanted to be cool, not to be different»
Family dysfunction	9 of 10 participants	«There are constant conflicts in the family, no one needs him»
Digital accessibility	All 10 participants	«It's easier to order by phone than pizza»
Romanticization in the media	8 of 10 participants	«In movies it looks stylish and cool»
Psychological discomfort	9 of 10 participants	«I wanted to escape from reality, to drown out the pain»

Note: Percentage format replaced with participant counts to accurately represent a qualitative n=10 sample

Systemic barriers to accessing assistance

One of the most important findings of the study was the identification of numerous barriers preventing people with substance use disorders from seeking professional help in a timely manner. The primary barrier is the fear of stigma associated with the mandatory registration system at state drug treatment centers. All respondents noted that the possibility of being registered, along with the social consequences, discourages many people from seeking help from state institutions, even when they recognize their need.

«Everyone is afraid of state drug treatment centers. They think that if they register, they›ll be forever in the database, like a stigma. Then they won›t be able to get a job, they›ll have problems with their license, and they›ll be constantly scrutinized. People are willing to endure it to the bitter end, just to avoid being caught in this system» (R8).

These concerns are justified, as registration entails a number of restrictions and social consequences. As a result, a system designed to help actually alienates those in need, covertly fuels the problem, and contributes to its exacerbation. Research conducted in other post-Soviet countries confirms that a punitive approach to drug addiction creates significant barriers to seeking help (Latypov, 2011).

A closely related problem is a lack of trust in the quality of state drug addiction treatment services. Respondents who have personal experience or know of others' experiences in state institutions are extremely skeptical about the effectiveness of the treatment offered there. The main complaints relate to the emphasis on medical detoxification, insufficient attention to the psychological and social aspects of addiction, the superficial approach of staff, and the lack of individualized attention.

«In state drug addiction treatment centers, you are given intravenous drugs for a few days to relieve withdrawal symptoms, and then released. There is no psychological support, no understanding of why you started using. After that, it becomes clear that the person will start using again» (R3).

This perception leads to the belief that treatment in state institutions is pointless and encourages people to seek independent cessation programmes or turn to private centres. These observations are consistent with criticism of the predominantly medical model of addiction treatment, which fails to take into account the biopsychosocial nature of addiction (McLellan et al., 2000).

A significant barrier to accessing effective care is the financial inaccessibility of quality rehabilitation programmes. Respondents acknowledge that private rehabilitation centers, which utilize a comprehensive approach including long-term residential care, psychological counseling, and post-rehabilitation support, demonstrate significantly better results. However, the cost of such programmes makes them inaccessible to most people in need.

«Good rehabilitation costs around two million tenge for three months. Where would the average person get that kind of money? Especially someone who has spent everything on drugs, debts, and loans. It seems that quality treatment is only available to the wealthy» (R10).

Some respondents report that their families went into debt or sold property to pay for rehabilitation. Others were forced to leave rehabilitation programmes early due to financial constraints, significantly reducing their chances of sustainable recovery.

An additional barrier is the lack of qualified Kazakh-speaking specialists. Participants noted that it is very difficult to find a good addiction treatment specialist or psychologist specializing in addictions, especially one who speaks Kazakh.

«I think many people in the regions have nowhere to turn. There are a few specialists, most of them in Almaty and Astana, and very few who work in Kazakhstan. However, for many people, language is really important for opening up and resolving their problems» (R9).

Table 3. Main barriers to receiving assistance (n=10)

Barrier type	Number of participants mentioning	Consequences
Fear of stigma and registration	All 10 participants	Refusal to seek help
Distrust of the state system	9 of 10 participants	Preference for self-medication
Financial inaccessibility of private centres	All 10 participants	Inability to receive quality treatment
Shortage of qualified specialists	8 of 10 participants	Lack of access to assistance in the regions
Language barrier	6 of 10 participants	Inability to provide full-fledged therapy

Note: Percentage format replaced with participant counts

The phenomenon of comorbid addictive behaviours (co-occurring addictions)

A significant finding of the study is the high prevalence of co-occurring addictions, where various forms of addictive behavior coexist or alternate. Within this sample, one-third of respondents reported a history of problem

gambling in addition to drug addiction. For some participants, problem gambling served as the primary form of addictive behavior, which subsequently paved the way for drug use. One respondent stated:

«The main cause of my drug addiction was gambling. I started betting at 14, and it shaped my personality. You learn to constantly lie to your parents, look for easy money, and live in a fantasy world. Later, when drugs appeared, these changes became natural» (R6).

Biographies often reveal a pattern of sequential changes in the forms of addiction: intense gambling in adolescence and early adulthood gives way to drug use later in life. Moreover, some respondents experience both types of addiction simultaneously, with gambling perceived as a way to earn enough money for the next fix, creating a vicious cycle of mutually reinforcing dependencies.

Respondents noted that despite the differences in the forms of addiction, the psychological essence of the disease remains unchanged. Both drugs and gambling serve the same function – an attempt to escape an unbearable reality, fill an inner void, and suppress emotional pain.

«Essentially, it›s the same disease, just with different faces. The mechanism is the same: you›re trying to escape from yourself, your problems, and reality. Whether through drugs or gambling, the result is the same: you ruin your life» (R8).

The digital environment as a structural catalyst for co-occurring addiction

The interviews suggest a particularly important interaction between digital access to drugs and online gambling that is specific to the contemporary Kazakhstani context. Participants described the smartphone as a single device that simultaneously provides access to drug-selling Telegram channels and online casino or sports betting platforms. This co-location of stimuli on one device creates a uniquely challenging recovery environment: abstaining from drug-related digital content does not automatically reduce exposure to gambling-related content, and vice versa. Within this sample, several participants described episodes in which a losing gambling session directly triggered the impulse to use substances, and conversely, the financial pressure of maintaining drug use drove them towards online gambling as a perceived way of recovering losses. This mutually reinforcing digital loop – where online gambling and online drug access co-amplify each other – represents the most distinctive and underexplored finding of this study in the Kazakhstani context.

The unique nature of recovery from co-occurring addictions requires a comprehensive approach aimed at preventing any changes in consciousness. Respondents with experience of multiple addictions note that even moderate alcohol consumption is unacceptable for them, as any psychoactive substance can trigger compulsive behavior and lead to relapse.

«I don›t think there›s such a thing as ‹having a little drink.› If I drink even a drop of alcohol, the chaos will return. Therefore, it›s very important to be completely healthy; no compromises are allowed» (R4).

Effective rehabilitation strategies and recovery pathways

An analysis of respondents' experiences at various stages of recovery allowed us to identify the key elements of effective rehabilitation from the perspective of those experiencing the process themselves. The clear leader in effectiveness is the therapeutic community model, which involves a long-term stay in a specialized center, completely isolated from the regular environment. According to respondents, the minimum duration of an effective programme is three months, but six months to a year is considered optimal.

«I spent 10 months in a rehabilitation center, and this therapeutic community truly saved my life. The first few months are spent on physical and psychological recovery. The real work begins later, when you›re ready to face your problems» (R1).

A key component of effective rehabilitation is a comprehensive approach that combines medication with intensive psychological and psychotherapeutic work. Respondents note that detoxification and relief of physical withdrawal symptoms are only the first, necessary, but insufficient step. Without in-depth psychological work on the causes of addiction, without addressing traumatic experiences and developing new coping strategies, the likelihood of relapse remains very high.

«Drops alleviate withdrawal symptoms, but they don›t change your inner world. If you don›t understand why you started using drugs, what›s broken within you, and how to solve problems differently, you will inevitably return to using» (R5).

Among specific therapeutic approaches, the effectiveness of the 12-Step programme was particularly noted. This programme focuses on changing addictive thinking and behavior patterns rather than specific substances. Many participants note that following these steps helped them find new meaning in life and sustained motivation to stay sober.

«The 12 Steps aren›t just about giving up drugs. They›re about becoming a different person, changing your entire value system, learning to be honest with yourself and others, and taking responsibility for your life» (R2).

Participation in a recovery community and continued participation in support groups after completing an inpatient programme are essential for long-term maintenance treatment. Respondents unanimously emphasized that recovery is not a one-time event, but an ongoing process requiring constant self-improvement and external support.

«I attend support groups at least twice a week. It›s my support. There are people there who understand me because they›ve been through the same thing. When you›re going through a tough time, you know there›s somewhere to turn and where to find support» (R10).

Discussion

The results of this study offer retrospective insights into the mechanisms through which substance use became established during the adolescence and young adulthood of the participants. While the interviews confirm well-established vulnerability factors – peer influence, family dysfunction, and psychological distress – the primary contribution of this study does not lie in reaffirming these known patterns. Rather, the original contribution consists in analysing how these traditional vulnerability factors are transformed in conditions of digital access: specifically, how online drug markets and online gambling platforms form a mutually reinforcing structure of addictive behaviour that is characteristic of the contemporary Kazakhstani context. The following discussion treats these two dimensions as central analytical lines, with traditional factors forming the background conditions of vulnerability.

The retrospective accounts are consistent with social learning theory's proposition that the social environment plays a key role in shaping behaviour, particularly through the influence of significant figures such as older relatives or influential peers. This suggests that effective prevention requires working not only with those at risk of substance use but also with their immediate social circle.

Dysfunctional family environments, characterised by emotional detachment, frequent conflicts, and a lack of trust, appear to have rendered participants more psychologically vulnerable during adolescence. These retrospective accounts are consistent with the need to rethink prevention programmes: instead of simply educating about the dangers of drugs, the focus should be on strengthening family bonds and teaching parents how to emotionally support their children (Lee et al., 2022).

Digital transformation of the drug market in the Kazakhstani context: a central finding. Within this sample, participants described the digitalization of the drug market as a qualitatively new challenge specific to Kazakhstan's current digital landscape. Anonymous Telegram channels – the dominant platform for illicit transactions in Kazakhstan according to participants' accounts – appear to have made psychoactive substances substantially more accessible. Where previously obtaining drugs required contacts, visits to high-risk locations, and direct interaction with criminal networks, participants described a process now reduced to a smartphone transaction. Critically, this digital infrastructure is specific to the Kazakhstani context: high internet penetration, the dominance of Telegram as a communication platform, and the relative under-regulation of encrypted messaging channels create structural conditions particularly conducive to online drug trafficking (Aktayev, 2025). The anonymity and perceived security of digital transactions may reduce the perception of risk, especially among young people accustomed to online consumption. These findings suggest the need for context-specific countermeasures addressing both the technological infrastructure and the psychological mechanisms through which digital access lowers self-regulatory barriers.

Co-occurring addictions and the digital reinforcement loop: a central finding. The co-occurrence of drug use and online gambling, identified among a substantial proportion of participants, is consistent with Shaffer et al.'s (2004) general addiction syndrome. However, the present data suggest a more specific dynamic that goes beyond simple co-occurrence: in the contemporary Kazakhstani digital environment, drug use and online gambling appear to be actively co-amplified through a shared digital infrastructure. Participants described the smartphone as a single device simultaneously providing access to drug-selling Telegram channels and online casino or betting platforms – creating what the data suggest may be understood as a 'digital reinforcement loop.' Within this loop,

a losing gambling session may directly trigger the impulse to use substances; conversely, the financial pressure of maintaining drug dependence may drive individuals towards online gambling as a perceived means of recovering losses. This co-amplification through digital infrastructure represents a structurally novel form of addictive vulnerability that is underexplored in existing literature, particularly in Central Asian and post-Soviet contexts. These findings point to the need for integrated intervention approaches that simultaneously address substance use and problem gambling, incorporate specific strategies for managing digital triggers, and include routine screening for co-occurring addictive behaviours.

The systemic barriers identified by participants reflect the specific institutional legacy of the post-Soviet narcological system in Kazakhstan. Mandatory registration (narkologicheskiy uchet) – a compulsory state register of people who seek help for substance use – creates a powerful deterrent to early help-seeking that is distinctive to the post-Soviet institutional context and has been documented across the region (Latypov, 2011). In Kazakhstan, registration carries concrete legal and social consequences: restrictions on obtaining a driving licence, barriers to employment in public sector roles, and ongoing surveillance by state services. Participants' accounts make clear that awareness of these consequences – not ignorance of available services – drives the decision to avoid formal treatment. This punitive architecture, in which the act of seeking help triggers legal stigma, represents a structural barrier that cannot be addressed through awareness campaigns alone. International experience demonstrates that transition to a public health model guaranteeing anonymity is associated with significant increases in voluntary help-seeking and improved recovery outcomes (Csete et al., 2016).

The financial inaccessibility of quality rehabilitation creates structural inequality that is compounded by pronounced geographic and linguistic disparities. Participants' accounts indicate that high-quality residential rehabilitation, estimated at approximately two million tenge for a three-month programme, functions effectively as a privilege of urban, Russian-speaking, higher-income individuals. The concentration of qualified addiction specialists in Almaty and Astana, combined with the acute shortage of Kazakh-speaking practitioners, appears to constitute a structural vulnerability factor in its own right: for participants whose primary language is Kazakh, the unavailability of culturally and linguistically appropriate therapeutic relationships may represent a barrier as significant as financial cost. Addressing this requires not only financial subsidy mechanisms but a targeted national programme for training Kazakh-speaking addiction counsellors, particularly for deployment outside the two major cities.

Participants' accounts of effective rehabilitation are consistent with the evidence base for therapeutic community models and long-term residential treatment (De Leon & Unterrainer, 2020; Vanderplasschen et al., 2013). The convergence of participant experiences around three elements (sufficient programme duration, integrated psychological work alongside medical detoxification, and post-residential peer community support) suggests that the current predominance of short-term medically-focused treatment in Kazakhstan's state system addresses only the first, necessary but insufficient, phase of recovery.

Strengths

This study has several notable strengths. First, the use of in-depth semi-structured interviews enabled rich, contextually grounded data that would not be accessible through quantitative methods, capturing the subjective logic of drug use initiation as experienced by participants. Second, the study addresses a relatively underexplored dimension of addiction in Kazakhstan. It examines the intersection of digital drug market access and online gambling as co-amplifying mechanisms of vulnerability, contributing to an emerging area of qualitative addiction research. Third, the participants represented diverse stages and lengths of recovery, providing a range of retrospective temporal distances from initial use. Fourth, the study is among the few qualitative investigations of addiction conducted specifically in the Kazakhstani context and makes a contribution to the evidence base for a region that has received limited attention in international addiction research. Fifth, the use of researcher triangulation and reflexive memoing strengthens the credibility and transparency of the thematic analysis.

Limitations

Several limitations of this study should be acknowledged. First, the sample is small (n=10) and homogeneous: all participants are men aged 25-36, the majority of whom fall within Kazakhstan's legal definition of youth (14-35 years; Law No. 285-V, 2022), recruited through rehabilitation centres in Astana. The findings cannot be generalised to women, to people who have not sought treatment, to residents of other regions, or to people currently using substances. Second, because the interviews are retrospective (participants recalled experiences of drug initiation that

occurred years or decades earlier) the data are subject to recall bias and post-hoc rationalisation. Third, snowball sampling through rehabilitation networks introduces selection bias: the sample over-represents people who have engaged with formal treatment and may underrepresent those who remained outside the system. Fourth, the study was conducted in one city over two months, limiting temporal and geographic diversity. Future research should include more diverse samples across gender, geography and treatment status, and should triangulate retrospective interview data with other sources.

Future research directions

Several directions for future research follow from this study's findings and limitations. First, future studies should include more diverse samples. For example, they should include women, people who have not sought formal treatment, and residents of regions outside of Astana. This would allow us to examine whether the patterns identified here are specific to urban men in treatment or reflect broader dynamics of substance use onset in Kazakhstan. Second, the digital reinforcement loop between online drug markets and online gambling warrants dedicated investigation through mixed methods, combining in-depth qualitative accounts with digital trace data or platform-level analytics. Third, longitudinal designs tracking young people from first substance use contact through to recovery would complement and extend the retrospective perspective adopted in the present study. Fourth, comparative research across Central Asian and post-Soviet contexts would help establish whether the specific configuration identified here, comprising narcological registration barriers, Telegram-mediated drug access, and co-occurring online gambling, represents a distinctively Kazakhstani phenomenon or a broader regional pattern. Fifth, future studies should specifically recruit Kazakh-speaking participants and residents of smaller cities and rural areas, where qualitative evidence on addiction and help-seeking is almost entirely absent.

Conclusion

This study contributes retrospective qualitative evidence on the conditions under which substance use became established during the youth of a group of men now in recovery in Kazakhstan. The interviews confirm that substance use initiation involved a complex interaction of peer influence, family dysfunction, and psychological distress. These factors are well-documented in the international literature. However, the study's primary analytical contribution lies beyond these established patterns.

The findings suggest that in the contemporary Kazakhstani context, traditional vulnerability factors are being transformed by a specific digital infrastructure. The accessibility of drug markets through Telegram channels appears to lower the threshold between impulse and acquisition. The co-presence of online gambling on the same device appears to create a mutually reinforcing loop of addictive behaviour. These two findings represent the study's most original contribution to understanding addictive behaviour in post-Soviet Central Asia: the digitally-mediated transformation of drug access and the digital co-amplification of drug use and online gambling.

These findings carry implications at multiple levels. At the system level, Kazakhstan's compulsory narcological registration appears to function as a primary structural barrier to voluntary help-seeking and warrants reform towards an anonymised, public-health-oriented model. At the service level, the gap between the accessibility and effectiveness of available treatment suggests the need for public-private financing mechanisms for residential rehabilitation, and a national programme to train Kazakh-speaking addiction counsellors for deployment beyond the two main cities. At the intervention level, prevention programmes appear more likely to be effective when they address the root causes of vulnerability. Family dysfunction and emotional dysregulation are more productive targets than informational messaging about drug risks. Critically, both prevention and treatment programmes should incorporate explicit strategies for digital environments, including screening for online gambling as a co-occurring and mutually reinforcing form of addictive behaviour.

Taken together, these findings suggest that addictive behaviour in contemporary Kazakhstan cannot be fully understood through traditional risk-factor frameworks alone. The smartphone has become a convergence point for vulnerability. Digital drug markets, online gambling, and the social media romanticisation of substance use are all simultaneously accessible through the same device. Understanding and addressing this digital convergence may represent the most pressing frontier for addiction research, prevention, and treatment policy in post-Soviet Central Asia.

Authors' Contributions

A.S. Kuatova developed the research methodology, structured the article's content, wrote the text, and prepared the initial version.

Zh.Zh. Sembina developed the study design, conducted in-depth interviews, processed and analyzed the empirical data, and revised the manuscript.

A.Zh. Puzanova worked on the text of the article, conducting a critical analysis of its content.

A.K. Kuatov critically analyzed the manuscript's intellectual content and edited and revised the manuscript.

A.Zh. Gelmanov collected data, transcribed the audio recording, and visualized the data.

Funding Information

This study was conducted with the support of the Astana Zhastary Youth Resource Center of the Astana City Administration.

Conflict of Interest

The authors declare no conflict of interest.

References

1. Aktayev, Z. (2025). Primary prevention of synthetic drug addiction among the youth of Kazakhstan: The public's view. In New Psychoactive Substances: Studies from Central Asia and China (pp. 131–146). Nomos Verlagsgesellschaft mbH und Co KG. https://doi.org/10.5771/9783748943204-131
2. Bandura, A. (1971). Bandura Social Learning Theory.
3. Barratt, M. J. (2015). Drugs on the Dark Net: How Cryptomarkets Are Transforming the Global Trade in Illicit Drugs by James Martin Hampshire, UK: Palgrave Pivot, Palgrave Macmillan, 2014 ISBN 9781137399045, 92 pp. Hardback. Drug and Alcohol Review, 34(4), 458–459. https://doi.org/10.1111/dar.12261
4. Barratt, M. J., & Aldridge, J. (2016). Everything you always wanted to know about drug cryptomarkets* (*but were afraid to ask). International Journal of Drug Policy, 35, 1–6. https://doi.org/10.1016/j.drugpo.2016.07.005
5. Barratt, M. J., & Aldridge, J. (2020). No magic pocket: Buying and selling on drug cryptomarkets in response to the COVID-19 pandemic and social restrictions. International Journal of Drug Policy, 83, 102894. https://doi.org/10.1016/j.drugpo.2020.102894
6. Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. Qualitative Research in Psychology, 3(2), 77–101. https://doi.org/10.1191/1478088706qp063oa
7. Ciccarone, D., & Harris, M. (2015). Fire in the vein: Heroin acidity and its proximal effect on users' health. International Journal of Drug Policy, 26(11), 1103–1110. https://doi.org/10.1016/j.drugpo.2015.04.009
8. Lee, J., Myshakivska, O., Filimonova, N., Pinchuk, I., Yachnik, Y., Chumak, S., Altynbekov, K., Muzafarov, R., Cherchenko, N., Asghar, S., Ali, S. A., & Alyana, S. I. (2022). Substance Use and the Role of Families. Results of a Cross-Country Study. https://doi.org/10.35198/01-2022-002-0007
9. Cloud, W., & Granfield, R. (2008). Conceptualizing recovery capital: Expansion of a theoretical construct. Substance Use and Misuse, 43(12–13), 1971–1986. https://doi.org/10.1080/10826080802289762
10. Csete, J., Kamarulzaman, A., Kazatchkine, M., Altice, F., Balicki, M., Buxton, J., Cepeda, J., Comfort, M., Goosby, E., Goulão, J., Hart, C., Kerr, T., Lajous, A. M., Lewis, S., Martin, N., Mejía, D., Camacho, A., Mathieson, D., Obot, I., … Beyrer, C. (2016). Public health and international drug policy. The Lancet, 387(10026), 1427–1480. https://doi.org/10.1016/S0140-6736(16)00619-X
11. De Leon, G., & Unterrainer, H. F. (n.d.). The Therapeutic Community: A Unique Social Psychological Approach to the Treatment of Addictions and Related Disorders. https://doi.org/10.3389/fpsyt.2020.00786
12. Dube, S. R., Felitti, V. J., Dong, M., Chapman, D. P., Giles, W. H., & Anda, R. F. (2003). Childhood Abuse, Neglect, and Household Dysfunction and the Risk of Illicit Drug Use: The Adverse Childhood Experiences Study. Pediatrics, 111(3), 564–572. https://doi.org/10.1542/peds.111.3.564
13. Hawkins, J. D., Catalano, R. F., & Miller, J. Y. (1992). Risk and protective factors for alcohol and other drug problems in adolescence and early adulthood: Implications for substance abuse prevention. Psychological Bulletin, 112(1), 64–105. https://doi.org/10.1037/0033-2909.112.1.64

14. Khantzian, E. J. (1997). The self-medication hypothesis of substance uses disorders: A reconsideration and recent applications. Harvard Review of Psychiatry, 4(5), 231–244. https://doi.org/10.3109/10673229709030550
15. Latypov, A. B. (2011). The Soviet doctor and the treatment of drug addiction: "A difficult and most ungracious task." https://doi.org/10.1186/1477-7517-8-32
16. McLellan, A. T., Lewis, D. C., O'Brien, C. P., & Kleber, H. D. (2000). Drug Dependence, a Chronic Medical Illness: Implications for Treatment, Insurance, and Outcomes Evaluation. JAMA, 284(13), 1689–1695. https://doi.org/10.1001/jama.284.13.1689
17. Mynbayeva, A., Stelmakh, S., Satkangulova, G., Sarkisyan, L., Reznik, A., Romem-Porat, S. L., & Isralowitz, R. (2025). Housing conditions, well-being and substance use among Kazakhstan higher education students. Journal of Human Behavior in the Social Environment. https://doi.org/10.1080/10911359.2025.2606237
18. Neale, Joanne. (2020). Research Methods for Health and Social Care. https://books.google.com/books/about/Research_Methods_for_Health_and_Social_C.html?hl=ru&id=IiFHEAAAQBAJ
19. Noy, C. (2008). Sampling knowledge: The hermeneutics of snowball sampling in qualitative research. International Journal of Social Research Methodology, 11(4), 327–344. https://doi.org/10.1080/13645570701401305
20. Primack, B. A., Kraemer, K. L., Fine, M. J., & Dalton, M. A. (2009). Media exposure and marijuana and alcohol use among adolescents. Substance Use and Misuse, 44(5), 722–739. https://doi.org/10.1080/10826080802490097
21. Rhodes, T., Singer, M., Bourgois, P., Friedman, S. R., & Strathdee, S. A. (2005). The social structural production of HIV risk among injecting drug users. Social Science & Medicine, 61(5), 1026–1044. https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2004.12.024
22. Roche, A. M., Pidd, K., & Freeman, T. (2009). Achieving professional practice change: From training to workforce development. Drug and Alcohol Review, 28(5), 550–557. https://doi.org/10.1111/j.1465-3362.2009.00111.x
23. Saunders, B., Sim, J., Kingstone, T., Baker, S., Waterfield, J., Bartlam, B., Burroughs, H., & Jinks, C. (2018). Saturation in qualitative research: Exploring its conceptualization and operationalization. Quality & Quantity, 52(4), 1893–1907. https://doi.org/10.1007/s11135-017-0574-8
24. Shaffer, H. J., LaPlante, D. A., LaBrie, R. A., Kidman, R. C., Donato, A. N., & Stanton, M. V. (2004). Toward a syndrome model of addiction: Multiple expressions, common etiology. Harvard Review of Psychiatry, 12(6), 367–374. https://doi.org/10.1080/10673220490905705
25. Van Manen, Max. (2016). Writing in the dark: Phenomenological studies in interpretive inquiry. In Writing in the Dark: Phenomenological Studies in Interpretive Inquiry. Taylor and Francis. https://doi.org/10.4324/9781315415574
26. Vanderplasschen, W., Colpaert, K., Autrique, M., Rapp, R. C., Pearce, S., Broekaert, E., & Vandevelde, S. (2013). Therapeutic communities for addictions: A review of their effectiveness from a recovery-oriented perspective. The Scientific World Journal, 2013, 427817. https://doi.org/10.1155/2013/427817
27. Volkow, N. D., Koob, G. F., & McLellan, A. T. (2016). Neurobiologic Advances from the Brain Disease Model of Addiction. New England Journal of Medicine, 374(4), 363–371. https://doi.org/10.1056/nejmra1511480

А.С. Куатова[1], Ж.Ж. Сембина[2], Ж.В. Пузанова[3], А.К. Куатов[4], А.Ж. Гельманов[5]

[1,2,4]Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан

[3]Патрис Лумумба атындағы Ресей халықтар достығы университеті, Мәскеу, Ресей

[5]Астана қаласы әкімдігінің «Астана жастары» жастар ресурстық орталығы, Астана, Қазақстан

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ЖАСТАР АРАСЫНДА ЕСІРТКІ ТҰТЫНУҒА ТАРТУ ФАКТОРЛАРЫ: ТЕРЕҢ СҰХБАТ НЕГІЗІНДЕ САПАЛЫ ТАЛДАУ

Аңдатпа. Есірткіге тәуелділік қазіргі қоғамдағы ең өзекті мәселелердің бірі болып табылады және психоактивті заттарды қолдану механизмдері мен сауығу жолдарын жан-жақты түсінуді талап етеді.

Зерттеудің мақсаты – жастар арасында психоактивті заттарды қолданудың басталуына ықпал ететін негізгі факторларды, сондай-ақ тиімді көмек алуға кедергі келтіретін жүйелік тосқауылдарды анықтау. Зерттеу Қазақстанның Астана қаласында есірткіге тәуелділік тәжірибесі бар және сауығудың әртүрлі

кезеңдерінде жүрген 25-36 жас аралығындағы он ересек ер адаммен жүргізілген тереңдетілген жартылай құрылымданған сұхбаттарға негізделген сапалық тәсіл арқылы жүзеге асырылды. Зерттеуде цифрлық технологиялардың есірткіге қолжетімділікті арттырудағы рөліне және отбасылық ортаның тәуелділікке осалдықтың қалыптасуына ықпалына ерекше назар аударылды. Бұл екі өлшем зерттеудің бастапқы кезеңінде алдын ала анықталмаған, керісінше Қазақстан контексіндегі осы іріктеменің ең айқын аналитикалық нәтижелері ретінде тақырыптық талдау барысында индуктивті түрде анықталды.

Нәтижелер есірткі қолданудың көпфакторлы сипатын көрсетті. Басым фактор ретінде құрдастардың ықпалы, әсіресе аға бауырлар немесе жақын достар сияқты сенімге ие адамдардың әсері анықталды.

Көмекке жүгінудегі негізгі кедергілерге стигмадан қорқу, міндетті есепке қою жүйесі, тиімді жеке оңалтудың қаржылық қолжетімсіздігі және тәуелділікті емдеу саласындағы білікті мамандардың өткір тапшылығы жатады. Құмар ойындарға тәуелділік пен есірткі қолдану бірін-бірі күшейтетін қатар жүретін тәуелділік құбылысы қолдау бағдарламаларын әзірлеу кезінде ерекше назар аударуды қажет етеді.

Жұмыстың практикалық маңыздылығы есірткіге тәуелді адамдарды қолдау жүйесін реформалауға бағытталған мемлекеттік органдарға арналған нақты ұсынымдардың әзірленуінде көрінеді.

Негізгі ұғымдар: есірткіге тәуелділік, қауіп факторлары, жастар, оңалту, отбасы дисфункциясы, қатар жүретін тәуелділік.

А.С. Куатова[1], Ж.Ж. Сембина[2], Ж.В. Пузанова[3], А.К. Куатов[4], А.Ж. Гельманов[5]

[1,2,4]Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан
[3]Российский университет дружбы народов имени Патриса Лумумбы, Москва, Россия
[5]Молодежный ресурсный центр «Астана Жастары» акимата города Астана, Астана, Казахстан

ФАКТОРЫ ВОВЛЕЧЕНИЯ В НАРКОПОТРЕБЛЕНИЕ СРЕДИ МОЛОДЕЖИ В КАЗАХСТАНЕ: КАЧЕСТВЕННЫЙ АНАЛИЗ НА ОСНОВЕ ГЛУБИННЫХ ИНТЕРВЬЮ

Аннотация. Наркозависимость остается одной из наиболее острых проблем современного общества, требующей комплексного понимания механизмов употребления психоактивных веществ и путей восстановления.

Целью данного исследования является выявление ключевых факторов, способствующих началу употребления психоактивных веществ среди молодежи, а также системных барьеров, препятствующих получению эффективной помощи. Исследование проведено с использованием качественного подхода на основе глубинных полуструктурированных интервью с десятью взрослыми мужчинами в возрасте 25-36 лет, имеющими опыт наркотической зависимости и находящимися на различных этапах восстановления в городе Астана, Казахстан. Особое внимание уделяется роли цифровых технологий в расширении доступа к наркотикам и влиянию семейной среды на формирование уязвимости к зависимости. Эти два аспекта не были заранее определены на этапе разработки исследования, а были выявлены индуктивно в ходе тематического анализа как наиболее значимые аналитические результаты для данной выборки в казахстанском контексте.

Результаты демонстрируют многофакторный характер употребления наркотиков. Доминирующим фактором является влияние сверстников, особенно значимых и вызывающих доверие людей, таких как старшие братья или близкие друзья.

Основными барьерами для обращения за помощью являются страх стигматизации, система обязательного наркологического учета, финансовая недоступность эффективной индивидуальной реабилитации и острая нехватка квалифицированных специалистов в сфере лечения зависимостей. Особого внимания при разработке программ поддержки требует феномен сопутствующей зависимости, при котором азартные игры и употребление наркотиков взаимно усиливают друг друга.

Практическая значимость работы заключается в разработке конкретных рекомендаций для государственных органов, направленных на реформирование системы поддержки людей с наркотической зависимостью.

Ключевые слова: наркозависимость, факторы риска, молодежь, реабилитация, семейная дисфункция, сопутствующая зависимость.

Information about authors

Kuatova A.S. – PhD, senior lecturer, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan

Sembina Zh.Zh. – corresponding author, PhD Candidate, Department of Sociology, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan

Puzanova Zh.V. – Doctor of sociological sciences, Professor, Head of laboratory of sociological and focus-group research, RUDN University, Moscow, Russia

Kuatov A.K. – PhD, senior lecturer, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan

Gelmanov A.Zh. – Master of Social Sciences, Youth Resource Center "Astana Zhastary", Astana, Kazakhstan

Авторлар туралы мәлімет

Куатова А.С. – PhD, аға оқытушы, Л.Н Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан

Сембина Ж.Ж. – хат-хабар авторы, PhD ізденушісі, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан

Пузанова Ж.В. – әлеуметтану ғылымдарының докторы, профессор, әлеуметтану зерттеулері және фокус-топтар зертханасының меңгерушісі, РУДН университеті, Мәскеу, Ресей

Куатов А.К. – PhD, аға оқытушы, Л.Н Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан

Гельманов А.Ж. – Әлеуметтік ғылымдар магистрі, «Астана жастары» Жастар ресурстық орталығы, Астана, Қазақстан

Сведения об авторах

Куатова А.С. – PhD, старший преподаватель, Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан

Сембина Ж.Ж. – автор для корреспонденции, соискатель PhD, Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилёва, Астана, Казахстан

Пузанова Ж.В. – доктор социологических наук, профессор, руководитель лаборатории социологических исследований и фокус-групп, Российский университет дружбы народов имени Патриса Лумумбы, Москва, Россия

Куатов А.К. – PhD, старший преподаватель, Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан

Гельманов А.Ж. – магистр социальных наук, Молодежный ресурсный центр «Астана жастары», Астана, Казахстан

GUMILYOV JOURNAL OF SOCIOLOGY
ISSN (Print) 3080-1702. ISSN (Online) 3104-4638

ХҒТАР 04.51.67
Ғылыми мақала

https://doi.org/10.32523/3080-1702-2026-155-2-145-160

ДӘСТҮРЛІ ҚҰНДЫЛЫҚТАР ТРАНСФОРМАЦЯСЫ КОНТЕКСТІНДЕГІ ҚАЗАҚСТАН ЖАСТАРЫНЫҢ МАСКУЛИНДІК БІРЕГЕЙЛІГІ

К.А.Мухамбетова [1] ***, Э.С.Надирова*** [2] ***, Д.О.Досмурзаева**** [3] ***,***
С.К.Антикеева [4] ***, Е.С.Асмаковец*** [5]

[1,2,3], Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан
[4] Торайғыров университеті, Павлодар, Қазақстан
[5] Г.В. Плеханов атындағы Ресей экономикалық университеті, Мәскеу, Ресей

E-mail: [1]k.mukhambetova74@gmail.com, [2]elviranadirova@gmail.com,
*[*3]dosmurzayeva.do@gmail.com, [4]samalantikeyeva@gmail.com, [5]asmakovets.es@rea.ru*

Аңдатпа. Ұсынылып отырған мақалада дәстүрлі құндылықтардың трансформациясы мен жаһандық мәдени ықпалдар жағдайында Қазақстан жастары арасындағы маскулиндік бірегейліктің қалыптасу ерекшеліктеріне талдау жасалады. Зерттеу әлеуметтік конструкционистік парадигмаға сүйенеді және де гегемондық, инклюзивті және гибридті маскулиндік концепцияларын біріктіреді. Сауалнама және ашық жауаптарды тематикалық талдауды қамтитын аралас дизайнды қолдана отырып жүргізілген зерттеу нәтижесінде маскулиндікті қабылдаудың гибридті сипаты анықталды. Нәтижесінде, отбасында қалыптасқан дәстүрлі ұстанымдардың заманауи мәдени контекстпен ұштасып, жаңа сипатқа ие болғаны дәлелденді.

Зерттеу нәтижелері жастар арасында эмоцияларды ашық көрсетудің нормаға айналуы мен әлсіздікті танытуды қалыпты жағдай ретінде қабылдау үрдісінің артып келе жатқанын көрсетті. Алайда, бұл жаңа ұстанымдар «күш» пен «тұрақтылық» туралы дәстүрлі түсініктерді жоймайды, керісінше, олармен үйлесіп, құндылықтардың жаңа иерархиялық жүйесін қалыптастырады. Аталған гибридті конфигурация бәсекелес нормативтік жүйелердің динамикалық үйлесуін және өзара трансформацияны сипаттайтын shifting normative landscape концепциясына сәйкес келеді.

Маскулиндік үлгілерін трансляциялауда отбасы институты негізгі рөлін сақтаса, цифрлық орта гендерлік нормаларды бұзушы (деконструкциялаушы) және нығайтушы (ремобилизациялаушы) кеңістік ретінде әрекет етеді. Өзгерістерді қабылдауда жас ерекшелігі маңызды фактор, ал бағалау гендерлік айырмашылықтардың статистикалық мәнді емес екені анықталды. Аталған зерттеуде урбанизация гендерлік ұстанымдардың өзгеруіне ықпал ететін негізгі фактор ретінде қарастырылады.

Негізгі ұғымдар: маскулиндік, гендер, әлеуметтену, гибридті бірегейлік, Қазақстан, жастар.

Түсті: 25.02.2026; Жөнделді: 20.05.2026; Мақұлданды: 27.06.2026; Онлайн қолжетімді: 30.06.2026

*хат-хабар авторы

Кіріспе

Жаһандық мәдени трансформациялар гендерлік нормаларға әсер етпей қоймайды, бұл әсіресе ер адамның рөлі туралы қалыптасқан түсініктерге қатысты. Бұрын күш, үстемдік және эмоциялық ұстамдылықпен байланыстырылған маскулиндік қазіргі таңда қоғамдық пікірталастың және сыни қайта қарастырудың нысанына айналды. Бұл өзгерістерді, әсіресе бірегейлікті қалыптастырудың белсенді кезеңінде жүрген жастар ерекше сезінуде. Жаһандану, цифрландыру және инклюзивті құндылықтардың таралуы жағдайында, жас ер азаматтар қарама-қайшы әлеуметтік күтулерге тап болады: бір жағынан, дәстүрлі маскулиндік нормалардың қысымы сақталып отыр, ал екінші жағынан - эмоцияны ашық көрсетуге, эмпатияға және өзара әрекеттесудің горизонталды үлгілеріне сұраныстың артуы байқалады.

Зерттеудің өзектілігі аталған процестерді локалды мәдени контекст аясында зерделеу қажеттілігімен негізделеді. Посткеңестік кеңістікте, оның ішінде Қазақстанда, маскулиндік туралы түсініктер гетерогенді сипатқа ие, себебі олар дәстүрлі патриархалдық кодтарды, жаңа әлеуметтік нормалар мен мінез-құлық үлгілерін біріктіреді. Медианың, әлеуметтік желілердің, трансұлттық мәдени ағындардың, діни және этникалық факторлардың ықпалы маскулиндік бірегейлікті зерттеудің ғылыми және әлеуметтік маңыздылығын айқындайды. Жастардың маскулиндікті қалай қабылдайтынын, маскулиндіктің белгілі бір үлгілерімен өздерін қалай сәйкестендіретінін және өзін-өзі қалыптастыру үшін қандай ресурстарды пайдаланатынын түсіну маңызды.

Зерттеуде сандық және сапалық социологиялық әдістердің үйлесімі негізінде жиналған эмпириялық деректерге сүйене отырып, Қазақстан жастары арасындағы маскулиндік туралы түсініктерге кешенді талдау жасалды. Зерттеуде авторлар қалыптасқан ұстанымдарды сипаттауға, жастардың маскулиндікті қабылдаудағы шиеленістерді, қайшылықтарды және трансформацияларды талдауға назар аударды. Таңдалған теориялық-әдіснамалық тәсіл қарапайым бинарлық оппозициялардан бас тартып, маскулиндікті динамикалық әрі контекстке байланысты процесс ретінде қарастыруға мүмкіндік береді. Зерттеудің негізгі мәселесі келесі сұрақтар арқылы тұжырымдалды:

1. Қазақстанның заманауи жастары маскулиндікті қалай қабылдайды?

2. Қазақстан контексінде жастардың маскулиндік бірегейлігінің қалыптасуына қандай әлеуметтік және мәдени факторлар әсер етеді?

Зерттеу гипотезасы келесідей тұжырымдалды: Қазақстан жастарының маскулиндік бірегейлігі дәстүрлі құндылықтардың, медиалық нарративтері мен жеке тәжірибелердің өзара әрекеттесуі нәтижесінде қалыптасатын гибридті сипатқа ие; жас ер азаматтар маскулиндік үлгілерді таңдау барысында рөлдік белгісіздік пен ішкі нормативтік қысымды сезінеді, ал жас әйелдер маскулиндіктің қалыптасуына тұлғааралық қатынастардағы өздерінің күтулері мен қалаулары арқылы ықпал етеді.

Зерттеу әлеуметтік институттардың (отбасы, білім беру, медиа), мәдени кодтардың және гендерлік нормалар трансформациясының ықпалын ескере отырып, 15-25 жас аралығындағы жастардың (жігіттер мен қыздардың) маскулиндікті қабылдау ерекшеліктерін анықтауға бағытталған. Дәстүрлі және трансформацияға ұшыраған маскулиндік үлгілер арасындағы шиеленіске, сондай-ақ жастардың әлеуметтік-мәдени тұрақсыздық жағдайында өздерінің бірегейлігін қалай қалыптастыратынына ерекше мән беріледі.

Әдебиеттерге шолу

Маскулиндік феноменін зерттеу гендерлік теорияның эволюциясымен тығыз байланысты. Тодд Ризер өзінің «Concepts of Masculinity and Masculinity Studies» атты еңбегінде маскулиндікті барлық ер адамдарға тән тұрақты, имманентті қасиет ретінде емес, тарихи-мәдени контексте өзгеріп отыратын, әлеуметтік конструкцияланған мағыналар жүйесі ретінде қарастырудың маңыздылығын атап өтті (Reeser, 2015). Феминизм әйелдер тарихы тұжырымдамасын қалай концептуализацияласа, дәл сол сияқты «ерлер

мен маскулиндіктің де тарихы бар, ал маскулиндіктің тарихи дағдарыстары зерттеуге лайықты және маңызды нысандар болған» (Reeser, 2015, p.11). Гендерлік бірегейлік мәселесі аясында маскулиндіктің гомосексуалдық, феминдік, трансгендерлік, нәсілдік, отаршылдық және этникалық тиесілік арасындағы байланыстарын қарастыратын ауқымды зерттеулер қалыптасқан. Қазіргі таңда маскулиндіктің бір ғана түріне емес, оның сан алуан формалары мен көпқырлылығына мән беріледі.

Т.Ризердің пікірінше, маскулиндік зерттеулерінде парадигмалық өзгерістер болды: бұрын ғалымдар ерлерді биологиялық тұрғыдан зерттесе, ал қазіргі таңда «маскулиндік» ұғымның қалай қалыптасатынын зерттейді. Бұл өзгеріс зерттеу фокусын ерлердің биологиялық денелерінен оларды құрастыратын репрезентация тәсілдері мен дискурсивті тәжірибелерге ауыстырды. Постструктурализмнен бастау алатын аталған көзқарас маскулиндікті нәсіл, этнос, тап, дін және жас ерекшелігі сияқты сипаттамалардың тоғысында орналасқан әлеуметтік құрылымдалатын, өзгермелі және көпқырлы әлеуметтік феномен ретінде түсіндіреді.

«Маскулиндік» термині зерттеліп отырған феноменнің тұрақсыз әрі күрделі сипатын көрсетеді, бұл бірқатар зерттеушілер үшін тиімді (гендерді «фиксациялау» қиын), ал басқалары үшін семантикалық белгісіздік пен ерлердің күнделікті тәжірибесінен алшақтау қаупін тудырады. Осылайша, маскулиндік ер адамға тән «табиғи», имманентті қасиет емес, керісінше, динамикалық, шиеленісті және үнемі қайта құрылымдауға бейім әлеуметтік қарым-қатынастар, мәдени образдар мен билік қатынастарының өрісі ретінде қарастырылады.

Ер адамдардың бірегейлігін талдайтын фундаменталды теориялық тұжырымдардың бірі – Рейвин Коннелл (Connell, 1995) ұсынған және кейіннен Джеймс Мессершмидт (Connell and Messerschmidt, 2005) толықтырған гегемондық маскулиндік (hegemonic masculinity) тұжырымдамасы. Гегемондық маскулиндік – ерлердің үстемдігі мен әйелдердің бағыныштылығын заңдастыратын және маскулиндіктің әртүрлі типтері (күрделіден маргиналданған типтерге дейін) арасындағы иерархияны қамтамасыз ететін гендерлік практикалардың нормативті құрылымы. Бұл «маскулиндікке» тән әмбебап және статикалық мәнге тән емес, керісінше, нақты тарихи-мәдени контекстке тән динамикалық әлеуметтік конструкт. Аталған үлгіде гегемондық маскулиндік пен патриархалдық тәртіпті келісім және бағыныштылық арқылы қолдайтын «ерекшеленген феминдік» деп аталатын нәзіктіктің формасы арасындағы қарым-қатынасқа ерекше мән беріледі (Hearn, 2016).

Гендерлік нормалардың трансформациясы жағдайында гегемондық маскулиндік жойылып кетпейтінін, қайта селективті және символдық формалар арқылы, соның ішінде трансұлттық кеңістік және цифрлық медиа ортасы аясында бейімделіп, қайта жүзеге асырылатынын атап өту маңызды (Hearn, 2016, p.7). Аталған теориялық ұстанымдар әлеуметтік құрылымдардың трансформациясы жағдайында жастардың гендерлік стратегияларын талдау үшін ерекше маңызды. Мәселен, қазақстандық жастардың макулиндігі локалды патриархалды нормалардың қысымы мен жаһандық, оның ішінде цифрлық медиа арқылы тарайтын маскулиндік үлгілерінің шиеленісі арасында пайда болады. Бұл жастарды құрылымдық детерминизмнің пассивті объектісі емес, гегемондық маскулиндікті ұдайы қайта өндіру, оған сыни қайта қарау немесе қарсы тұру процестерінің белсенді агенті ретінде қарастыруға мүмкіндік береді.

Аталған процестерді зерделеу маскулиндіктің заманауи формаларының күрделілігі мен көпқырлылығын көрсететін тұжырымдамалық ұстанымдарға сүйенуді талап етеді. Маскулиндік теоретиктері жаңа мәдени-институционалды жағдайларда маскулиндіктің қалай бейімделетінін, деконструкцияланатынын немесе күшейтілетінін талдауға мүмкіндік беретін интерпретациялардың тұстас спектрін ұсынады. Заманауи зерттеулердің негізгі бағыттарының бірі Эрик Андерсон ұсынған инклюзивті маскулиндік (inclusive masculinity) тұжырымдамасы. Оның негізгі категориясы – гомоистерия (homohysteria), яғни гомосексуал ретінде стигматизациялануданқорқу феномені (Anderson, 2009). Э.Андерсон тұжырымдамасына сәйкес, мәдениеттің гомоистериялық деп танылуы үшін үш критерий орындалуы тиіс: мәдениет гомосексуалдыққа деген теріс көзқарасты институционалды тұрғыда қолдайды; қоғамдық санада гомосексуалды адамдардың жаппай таралғаны туралы әлеуметтік сенім басым; гендер мен сексуалдық бағдарды теңестіретін гетеронормативтік дискурс үстем болады. Аталған шарттар орындалған жағдайда, гомофобия нормативтік реттеудің тиімді механизміне айналады, себебі индивидтер қоғамда гомосексуал ретінде қабылдану стигмасынан қорқады.

Гомоистерия әлсіреген жағдайда, гомофобия азайып, толеранттылық артады, нәтижесінде маскулиндік иерархия ыдырайды: жас жігіттер эмоциясын ашық білдіріп, бұрын «ер адамға тән емес» деп таңбаланған стратегияларды стигмаға ұшырамай қолданады (Pringle, 2010). Андерсон түрлі ер адамдар қауымдастықтарында жүргізілген сапалық этнографиялық зерттеулерге сүйене отырып, жас жігіттер өздерінің гетеросексуалдық бірегейлігіне нұқсан келтірместен эмоциялық және физикалық жақындықты, ашықтықты және толеранттылықты танытатынын көрсетті. Ол маскулиндіктің моделін «инклюзивті vs ортодоксальды» деп екіге бөлетін бинарлық схемамен алмастыруды ұсынбайды. Керісінше, ол біртұтас маскулиндік иерархияның әлсіреуін және көптеген легитимді маскулиндік формалардың қатар өмір сүруін сипаттайды, бұл жағдайда инклюзивті маскулиндіктің беделі артқанымен, ортодоксальды маскулиндіктің әсіресе гомоистериялық контексте өзінің үстемдігін сақтайды.

К.Жоффрион «I Wish Our Gender Could Be Gradually Reprogrammed» мақаласында 21-25 жас аралығындағы ганалық студенттер арасындағы «ерлер феминдігі» феноменін талдайды (Geoffrion, 2013). Сұхбат пен фокус-топтардың нәтижелері африкалық мәдени контекстте гендердің биологиялық жынысқа қатаң байланбаған «табиғи бейімділік» ретінде қабылданатынын көрсетеді. Дәл осы фактор ұлдардың жақын ортасындағы феминдікке деген толеранттылықты ішінара арттырады. Ашық дискурста ер адамдардың феминдігі гомосексуалдықпен байланысты болса да, зерттеуге қатысушылар өз таңдауын өздері жасайтынын көрсетті. Жас жігіттер өздерінің маскулиндігін контекстке сәйкес «қайта құрастырады», феминдікті ашық көрсету немесе жасыру арқылы «кастомизацияланған әрі икемді маскулиндікті» қалыптастырады. Аталған тұжырым феминдік белгілер маскулиндік бірегейлікті жоймайтынын және міндетті түрде бағыныштылыққа алып келмейтінін дәлелдейді. Бұл процесте жас ерекшелігі шешуші фактор, себебі гендерлік икемділік феномені тек жасөспірімдер мен жас ер адамдарға ғана тән. Жас ұлғайған сайын гендерлік нормалардың ықпалы артып, ер адамдарды жеке өмірде (приваттық кеңістікте) феминдік қасиеттерін жасыруға мәжбүрлейді.

К.Жоффрион «маскулиндік» және «феминдік» сияқты терминдер көпше түрде қолданылса да, тұжырымдамалық тұрғыдан күрделі (проблемалық) болып қала береді деген қорытындыға келеді. .... Мен гендерлік бірегейлікті дуалды деп қарастыру екіталай деген тұжырымға келдім. Олар құбылмалылығына, өзгермелілігіне және үнемі қайта реттелуіне қарамастан біртұтас. Сондықтан белгілі бір контексте өмір сүретін нақты жеке тұлғалардың бойындағы маскулинизация мен феминизация процестерінің ерекшеліктерін зерттеуді жалғастыру қажет» деген қорытындыға келген (Geoffrion, 2013, p.436).

Маскулиндік зерттеулеріндегі келесі маңызды парадигма – Тристан Бриджес пен Кей Джей Пасконың еңбектерінде тұжырымдалған гибридті маскулиндік (hybrid masculinity) теориясы. Тұжырымдама доминантты топтағы ер адамдардың маргиналды және бағынышты маскулиндік пен феминдік формалардың жекелеген элементтерін қабылдап, өз үстемдігін сақтай отырып, бұл элементтерді өз тәжірибелеріне интеграциялайтын механизмдерді сипаттайды (Bridges and Pascoe, 2014). Осылайша, сырттай прогрессивті болып көрінетін маскулиндік өзін-өзі таныту формалары статус-квоны әлсіретпей, керісінше, оны нығайтудың механизмі ретінде қызмет етуі мүмкін. Авторлар бұл кірме сөздер өзгерістің жалған көрінісі, олар ер адамдарды дәстүрлі маскулиндікті ұстанушы бейнесінен алшақтап жатқандай көрінуге мүмкіндік бергенімен, шын мәнінде теңсіздікті жасырып, адамдар арасында жаңа символдық және әлеуметтік шекараларды тудыратынын атап өткен.

Дәстүрлі маскулиндік идеологияның қауіпті мінез-құлықын және өзін-өзі қамтамасыз ету, эмоциялық ұстамдылық, үстемдік ету нормативтерін қатаң ұстану ер адамның және оның айналасындағылардың әл-ауқатына зиян келтіруі мүмкін (American Psychological Association, 2018). Ауқымды мета-талдау нәтижелері осы нормаларға сәйкес келу мен психикалық әл-ауқаттың төмендеуі арасындағы тұрақты байланысты көрсетеді; бұл әсіресе кәсіби көмекке жүгінуден бас тарту немесе теріс көзқарастардан байқалады (Wong et al., 2017). Зерттеудің эмпириялық негізі ретінде сенімді дәлелденген (валидацияланған) шкалалар алынды (Mahalik, 2003). Дегенмен, көрсеткіштердің нәтижелері әртүрлі болып шықты: әсіресе әйелдерді сексуалды объект (playboy) ретінде пайдалану, «әйелдерге билік жүргізу» және гипертәуелсіздік сияқты факторлардың зияны көбірек байқалады.

Бұл нәтижелер гендерлік рөлдік қақтығыс теорияларымен (O'Neil, 2008) және «нәзік/тұрақсыз маскулиндік» әлеуметтік-психологиялық тұжырымдамамен, сондай-ақ денсаулық саласындағы қауіпті

тәжірибелермен және ер адамдарға тән нормалардың тәуекел мінез-құлқының байланысы туралы әлеуметтанулық деректермен де сәйкес келеді (Courtenay, 2000). Психологиялық және әлеуметтанулық екі перспективалық көзқараста да маскулиндік тұрақты қасиет емес, керісінше әлеуметтік жағдайларға байланысты және басқалардың алдында үнемі дәлелдеуді талап ететін осал мәртебе ретінде көрінеді. Precarious manhood тұжырымдамасы бұл мәртебені «шартты түрде берілген» және оңай айырылатын деп сипаттайды: нормативтік стандарттардан кез келген ауытқу (эмоцияларды білдіру, үстемдіктен бас тарту, «типтік емес» сырт келбет) гиперкомпенсаторлық реакцияларды тудыратын символдық қауіп ретінде қабылданады. Мұндай реакцияларға демонстративті маскулиндік, агрессия немесе гендерлік мәртебесіне күмән тудыруы мүмкін жағдайлардан қашу жатады (Berke et al., 2016).

Майкл Киммел Masculinity as Homophobia еңбегінде бұл механизмге құрылымдық түсіндірме ұсына отырып, «маскулиндік» мәртебесінен айырылудан қорқу феномені батыс қоғамындағы гендерлік қатынастардың түпкі негізінде жатқанын атап көрсетті (Braun and Clarke, 2006). Гомофобия мұнда жеке тұлғаға қатысты теріс түсінік емес, қоғамда ер адамдарды қалыптасқан стандарттарға бағындыру үшін қолданылатын ортақ қадағалаудың ұжымдық құралы. Оның нәзіктіктен, гомосексуализмнен және осалдықтан – «бас тарту триадасы» шын мәнінде нормативтік стандарттарды айқындайды. Бұл стандарттарға сәйкес келмеу precarious manhood динамикасын іске қосады, мұнда маскулиндік «жыныстың табиғи көрінісі» емес, қорқыныш, ұят және күш, сенімділік пен бақылауды көрсету қажеттілігімен қолдау табатын тәртіптік тәжірибелердің нәтижесі ретінде қарастыралады.

Әдіснама

Зерттеу әлеуметтік-конструкционистік перспектива аясында орындалды, оған сәйкес маскулиндік әлеуметтік институттар (отбасы, мектеп, медиа), күнделікті өзара әрекеттесу және цифрлық орта арқылы қайталанатын тарихи және контекстік тұрғыдан анықталған дискурстардың, нормалар мен тәжірибелердің нәтижесі ретінде қарастырылады. Мұндай көзқарас макулиндікті мәдени, жас ерекшелігі, этникалық және таптық факторлардың қиылысында қалыптасатын динамикалық және көп қабатты құбылыс ретінде талдауға мүмкіндік береді.

Талдаудың негізі ретінде үш өзара толықтырушы категоризация қолданылады, бұл бізге маскулиндіктің әртүрлі формаларын және олардың көбею механизмдерін анықтауға мүмкіндік береді:

1. Гегемондық маскулиндік – маскулиндіктің белгілі бір формаларының символдық және құрылымдық артықшылығын қамтамасыз ететін ер адамдардың тәжірибелері мен иерархиялардың басым, бірақ өзгеріп отыратын конфигурациясы.

2. Инклюзивті маскулиндік – «гомоистерияның» төмендеуін және төзімділіктің артуы кезінде иерархияның әлсіреуін сипаттайтын, маскулиндіктің көрінісінің рұқсат етілген формаларының кеңеюімен қатар жүретін категоризация.

3. Гибридті маскулиндік – құрылымдық артықшылықтарды сақтай отырып, маргиналданған немесе дәстүрлі емес маскулиндікке тән қасиеттерді иемдену және реартикуляциялау стратегиялары.

Аталған категоризациялар ортақ тұжырымдамалық негізге біріктірілген, бұл бізге социомәдени трансформациялар контекстінде тұрақты үлгілерді анықтауға және маскулиндіктің жаңа формаларын тіркеуге мүмкіндік береді.

Теориялық категоризациялардан эмпириялық талдауға көшу 1-кестеде келтірілген негізгі ұғымдарды пайдалану арқылы жүзеге асырылды. Әрбір тұжырымдама үшін оның мазмұндық сипаттамаларын көрсететін индикаторлар және тиісті сауалнама сұрақтары анықталды, бұл жиналған деректердің теориялық негізбен салыстыруды қамтамасыз етті.

1-кесте. Зерттеудегі негізгі ұғымдарды нақтылау

Теориялық концепт	Зерттеудегі индикатор
Маскулиндік / Ер мінезділік	Респонденттердің терминді қасиеттер мен белгілер жиынтығы арқылы жалпы түсінуі; мәдени ассоциацияларды анықтау (сауалнамадағы категориялар арқылы)
Гегемондық маскулиндік	Дәстүрлі сипаттамалардың маңыздылығын және ер адамдардың рөлдік үлгілерінің ықпалын бағалау
Инклюзивті маскулиндік	Эмоциялық ашықтық пен тең құқықтыққа бағытталған оң көзқарастарды қалыптастыру
Гибридті маскулиндік	Өзін-өзі сипаттау мен жауаптардағы дәстүрлі және дәстүрлі емес ерекшеліктердің үйлесімін анықтау
Тұрақсыз маскулиндік	Маскулиндік қаупін қабылдау, белгісіздік сезімін және ішкі шиеленісті анықтау
Жасанды феминдік	Маскулиндікті қалыптастырудың факторы ретінде романтикалық қатынастағы әйелдердің күтулерін талдау

Сандық және сапалық әдістерді қамтитын аралас әдіснамалық дизайн қолданылды, бұл тәсіл статистикалық тенденцияларды анықтауды респонденттердің мағыналық құрылымдарын сапалық талдаумен интеграциялауға мүмкіндік берді. Зерттеудің сандық бөлігі сауалнаманың жабық сұрақтарынан алынған деректерді статистикалық өңдеуді қамтиды. Ұстанымдардың таралуы мен өзара байланысын анықтау үшін жиіліктер, пайыздар, χ^2, Манн–Уитнидің U-тесті және корреляциялық талдау қолданылды. Зерттеудің сапалық бөлігінде ашық жауаптар тематикалық талдау әдісімен талданды, бұл мағыналық кластерлерді анықтауға және оларды теориялық модельдермен байланыстыруға бағытталған. Аталған тәсіл маскулиндікті жалпы ұстанымдарда жеке нарративтерге дейінгі көп өлшемді феномен ретінде зерттеуге мүмкіндік берді (Kimmel, 1994).

Деректерді жинау құралы ретінде жабық және ашық 10 сұрақтан тұратын сауалнама қолданылды. Сұрақтардың тұжырымдамасы мен санаттар жүйесі әдебиетті және локалды мәдени контексті, соның ішінде қазақстандық және посткеңестік зерттеулерді (Bigozhin, 2019; Yusupova, 2022) талдау негізінде әзірленді. Сауалнаманың құрылымы төмендегі төрт блоктан тұрды:

- Дәстүрлі және трансформациялық үлгілердің дихотомиясын белгілейтін маскулиндікті анықтайтын қасиеттер (күш, эмоциялық тұрақтылық, қамқорлық, көшбасшылық және т.б.) туралы сұрақтар.

- Маскулиндікті жаңғыртудағы және трансформациялаудағы әлеуметтік институттардың рөлін анықтауға арналған ықпал етуші факторлар (отбасы, білім, медиа, жеке тәжірибе) туралы сұрақтар.

- Трансформацияларды субъективті бағалауға қатысты қабылдау динамикасы (соңғы 10 жылда маскулиндік анықтамасы өзгерді ме?) туралы сұрақтар.

- Романтикалық және жақын қатынастағы әйелдердің күтулерін маскулиндік реконфигурация («назар салынған феминдік» идеясымен байланыс) факторы ретінде қарастыруға бағытталған қыздарға арналған арнайы блок.

Іріктеме 15-25 жас аралығындағы тұлғалық және гендерлік бірегейліктің интенсивті қалыптасу кезеңіне сәйкес келетін респонденттерді қамтыды. Бұл жас аралығы маскулиндіктің тұрақты үлгілері әлі бекітілмеген және дәстүрлі де, жаңа гендерлік нарративтердің де ықпалында болатын «бірегейлік терезесі» кезеңіне сәйкес келеді.

Зерттеуге негізінен қалалық өңірлердің респонденттері қатысты, бұл маскулиндікті құрастырудағы өңірлік және мәдени айырмашылықтарды ескеру мүмкіндігін шектеді. Іріктеме көлемі: 401 респондентті құрады (44,6% - ер адамдар, 55,4% - әйелдер). Бұл көлем гендерлік топтар арасындағы статистикалық маңызды айырмашылықтарды анықтауға жеткілікті.

Қала респонденттердің басым болуы урбанизацияны гендерлік режимдер динамикасының маңызды құрылымдық факторы ретінде қарастыруға мүмкіндік береді. Қазақстан жағдайында қалалық орта алуан түрлі мәдени үлгілерге, білім берудің неғұрлым жоғары деңгейіне және медиаға қатысуға ықпал ете отырып, маскулиндік бірегейліктің үлкен вариативтілігі мен қайта анықталуы үшін жағдай жасайды. Урбанизация ауылдық қауымдастықтарға тән қатаң патриархалдық нормалардың әлсіреуіне ықпал етеді, сонымен бірге ол дәстүрлі және заманауи гендерлік сценарийлердің элементтерін біріктіретін маскулиндіктің жаңа, соның ішінде гибридті формаларының пайда болуына түрткі болады.

Сауалнама планшеттерді пайдалану арқылы жүргізілді, бұл деректерді автоматты түрде тіркеуді қамтамасыз етті және респонденттерді сәйкестендіруге мүмкіндік беретін жеке ақпаратты жинауды болдырмады. Зерттеу ерікті ақпараттық келісім, анонимдік және деректердің құпиялылығы принциптерін сақтай отырып жүргізілді. Сауалнаманы бастамас алдын әрбір респондентке зерттеудің мақсаты, мазмұны мен шарттары туралы ақпарат ауызша және жазбаша (планшет экранында) түсіндірілді. Сұхбат алушылар үшін қатысу ерікті, жауаптар респонденттің позициясына әсер етпейтіні және жиналған ақпарат тек жалпылама түрде пайдаланылатыны туралы түсіндірілді.

18 жасқа толмаған респонденттер ата-аналарының немесе заңды өкілдерінің келісімі болған жағдайда ғана сауалнамаға қатыса алды. Мұндай жағдайда сұхбат алушы сауалнаманы толтыру кезінде ата-ананың ауызша келісімін тіркеді. Қатысушылар келісімін растамай қатыса алмайды. Анкета мен сауалнаманы жүргізу тәртібі Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті әлеуметтану кафедрасының этикалық комиссиясымен мақұлданды. Зерттеу жүргізуге рұқсатты деректерді жинау басталғанға дейін белгіленген тәртіппен алынды.

Нәтижелер

Алынған деректер Қазақстанның заманауи жастарының маскулиндікті қабылдауы дәстүрлі және инклюзивті үлгілердің элементтерін біріктіретін гибридті сипатқа ие екенін көрсетеді. Нәтижелер зерттеу сұрақтарына сәйкес құрылған және сандық көрсеткіштерді, сапалық иллюстрацияларды және аналитикалық қорытындыларды қамтиды.

Іріктеме n = 401 респондентті құрады, оның 55,4%-ы әйелдер және 44,6%-ы ерлер; басым бөлігі студенттер (79,8%); жас шамасы 15-25 жас (орта жас - 19,9 жас). Бұл параметрлер қорытындыларды интерпретациялау кезінде ескерілді.

Маскулиндік туралы түсініктер

Көбінесе, респонденттер маскулиндікті отбасы мен жақындарына қамқорлық жасаумен (53,4%), күш және физикалық күшпен (51,1%), эмоциялық тұрақтылықпен (48,9%), табысқа/қаржылық тәуелсіздікке жетумен (33,4%) және үстемдікпен/көшбасшылықпен (18,7%) байланыстырады. «Қамқорлық + күш + тұрақтылық» комбинациясы дәстүрлі және инклюзивті белгілердің бір үйлесімділікте өмір сүретінін немесе гибридті конфигурацияны көрсетеді. Сауалнама нәтижесінде эссенциалист тұжырымдар анықталды: «жүріс-тұрыс, мінез, дене бітімі», «ер адамдардың мүшесінің болуы». Гендерлік ерекшелік бойынша, ер адамдар «күш» пен «қаржылық тәуелділікті», әйелдер «қамқорлық» пен «эмоциялық тұрақтылықты» негізгі белгі ретінде көрсетті. Негізгі элементке жалпы ұқсас болғанына қарамастан, бұл өзгеріс дәстүрлі элементтерді араластырмайтын, оның орынына жаңа біріктірілген гибридті маскулинді идеяны қолдайды.

Маскулиндік бірегейлікті қалыптастыру факторлары

Маскулиндік үлгілерінің негізгі көзі – отбасы (80,0%), одан кейін достар/әлеуметтік орта (50,6%), жеке тәжірибе (39,7%), білім (22,9%), медиа/поп-мәдениет (14,5%). Әйелдер әлеуметтік ықпал туралы, ал ер адамдар жеке рефлексия туралы көбірек айтады. Жас ұлғайған сайын білім мен жеке тәжірибенің маңыздылығы артады, ал отбасының ықпалы біршама төмендейді.

Ашық пікірлер нормалардың ұрпақтан-ұрпаққа берілуін көрсетеді: «Әкем ер адам сенімді болуды және сөзінде тұру керектігін көрсетті», «Ер адам – қорғаушы, және бұл талқыланатын мәселе емес»; сонымен қатар, көптеген факторлар немесе себептерді ескеретін деректер де бар. Мысалы, «өмірдің әртүрлі кезеңдерінде, көрсетілгеннің барлығы».

Деректерде респонденттердің маскулиндіктің бастапқы «тасымалдаушысы» ретінде отбасыға деген сенімі айқын көрінеді. Шын мәнінде, маскулиндік перформативті бірегейлік емес, туа біткен мінез-құлық

(inherited behaviour) ретінде қарастырылады. Бұл медианың әлеуметтенудің маңызды агенті ретіндегі рөліне қарамастан, дәстүрлі отбасы ұяшығының тұрақтылығын түсіндіреді.

Әке/ер адам тұлғасының әсерін бағалаудағы гендерлік айырмашылықтар: «күш/төзімділік/үстемдік» үлгісі ер адамдарда 39,1% ал әйелдерде 25,7% құрайды; әйелдердің көбінде «аралас үлгі» (дәстүрлі және дәстүрлі емес белгілердің комбинациясы) 21,6%, ал ер адамдарда 15,1% құрайды; «эмоциялық ашықтық» үлгісі екі жыныста да (18,4–18,5%) айтарлықтай айырмашылық жоқ. Статистикалық тұрғыдан (χ^2=21,289; p=0,0016) айырмашылықтар маңызды. Бұл ер адамдар мен әйелдер отбасының рөлдік үлгілерін әртүрлі меңгеретінін растайды.

Маскулиндікті қабылдауды өлшеу

Сауалнамаға қатысқандардың 56,6% қоғамдық түсініктер өзгерді деп санайды. Көбінде қатаң стереотиптерден бас тарту (40,4%), эмоцияны/әлсіздікті мойындау (39,2%), отбасы мен жұмыстағы күтулерді қайта анықтау (29,9%) жиі айтылады. Әдеттегі пікірлерге: «Эмоцияларды көрсету қалыпты жағдайға айналды», «Ер адамдардан ақша табу ғана емес, сонымен қатар балалардың өміріне қатысуды да күтеді». Респонденттердің шамамен 21% өздерін сенімсіз сезінеді, себебі олар бір мезетте ескі, үйреншікті ережелер мен күтулерге де, жаңа заманауи талаптарға да сәйкес келуі керек. Бұл феномен зерттеудің аясында тұрақсыз маскулиндіктің индикаторы ретінде қарастырылады.

Өзгерістер туралы сұраққа жауап беруде ер адам мен әйелдер арасында айтарлықтай айырмашылықтар анықталған жоқ (Манна–Уитни: U = 19517; p ≈ 0,733). Алайда, бастапқы логит-регрессия жасына байланысты статистикалық теріс байланысты көрсетті (β ≈ −0,143; p ≈ 0,019): респондент неғұрлым жас болса, «өзгерістердің жоғары деңгейін» белгілеу ықтималдығы соғұрлым жоғары болады. Бұл тұжырым гендерлік нормалардың трансформациясын жастардың жас топтарында өзгерістер ең айқын көрінетін динамикалық нормативтік ландшафт ретінде сипаттайтын зерттеулермен сәйкес келеді (Wong et al., 2017).

Заманауи тенденцияларға көзқарас

Шамамен 30%-ы инклюзивтіліктің артуын оң бағалайды; 36%-ы аралас пікірде; ал шамамен 14%-ы теріс баға береді. Тіпті өзгерістерді жақтаушылар «Эмоцияны – қалыпты жағдай, бірақ ер адам күшті/қорғаушы болуы керек» деген шарт қояды, бұл гибридті типтік белгі (инклюзивті элементтер иерархиялық шеңберге біріктіріледі). Бұл жерде гендерлік айырмашылықтар маңызды (χ^2≈17,18; p≈0,016): өзгерістерді танудың жалпы «векторы» ұқсас болғанымен, ер адамдар мен әйелдердің трендтерге деген көзқарасының құрылымы әртүрлі.

Романтикалық қарым-қатынастағы әйелдердің күтулері

Қыздардың жауаптарында эмоциялық ашықтық, қамқорлық, құндылық жақындығы басым, бірақ сонымен бірге күш, сенімділік, қамтамасыз ету қабілетінің маңыздылығы жоғары. Бұл әйелдердің күтулері инклюзивті элементтерді де қолдайтынын және интимдік салада гегемондық маскулиндіктің элементтерін де «қолдайтынын» білдіреді.

Осылайша, эмпириялық деректер, сауалнамаға қатысқан Қазақстанның жастары арасында маскулиндікті қабылдау тұрақты отбасылық-әлеуметтенуші ұстанымдарды және өзекті мәдени өзгерістерді көрсететін элементтердің қиылысында қалыптасатынын көрсетеді. Бұл жағдайда жаңа сипаттамалар дәстүрлі сипаттамаларды ығыстырмайды, керісінше қолданыстағы мағыналар жүйесін біріктіреді. Жас ерекшелігі факторы өзгерістерді қабылдауды күшейтеді, ал гендерлік айырмашылықтар бұл аспектіде минималды. Бұл бақылау маскулиндік бірегейлікті құру (қайта құру) процесінде дәстүрлі құндылықтар мен заманауи тенденциялардың өзара әрекеттесуін одан әрі талдауға негіз болады.

Талқылау

Зерттеу нәтижелері сауалнамаға қатысқан Қазақстан жастарының түсініктерінде маскулиндік бірегейлік отбасылық әлеуметтенудің берік іргетасында қалыптасатынын көрсетеді. Респонденттердің басым бөлігі үшін бұл икемді және жағдайға байланысты құрылған тәжірибе ретінде емес, балалық шақта қалыптасқан қасиеттер мен мінез-құлық үлгілердің жиынтығы ретінде қабылданады. Бұл көзқарасты гендерлік дамудың әлеуметтік-когнитивтік теориясының нәтижелері (Bussey and Bandura, 1999) мен маскулиндік нормалардың ұрпақтан ұрпаққа берілу туралы зерттеулерге (Levant and Richmond, 2007), (Thompson and Pleck, 1995) сәйкес келетін inherited behaviour («тұқым қуалайтын мінез-құлық») ретінде сипаттауға

болады. Аталған еңбектерде гендерлік ұстанымдар танымал адамдарға еліктеу, қоршаған ортадан қолдау және мәдени мақұлдау арқылы бекітіліп, нормалардың тұрақтылық әсерін тудырады.

Біздің зерттеуімізде урбанизация гендерлік көзқарастардың өзгеруінің маңызды медиаторы ретінде әрекет етеді. Іріктемедегі қалалық респонденттердің басым болуы кең демографиялық трендті көрсетеді, оның шеңберінде қалалық орта білім беру, мәдени және кәсіби ресурстардың шоғырлану кеңістігіне айналады. Мұнда жаһандық және локалды маскулиндік дискурстармен байланыс қарқынды жүреді, әлеуметтену арналары мен рөлдік үлгілерді таңдау мүмкіндіктері кеңейеді. Бұл жағдайлар гендерлік нормаларды гибридтеудің динамикасын күшейтеді, мұнда дәстүрлі ұйғарымдар көп деңгейлі нормативтік ландшафты қалыптастыра отырып, жаңа құндылықтың белгілерін біріктіреді.

Сонымен қатар, заманауи әлемде цифрлық орта маскулиндіктің мазмұнын анықтау үшін күрестің маңызды алаңына айналып отыр. Бұл жерде гендерлік рөлдерді деконструкциялау және олардың консервативті қайта мобилизациялау процестері қатар жүретінін атап кеткен жөн.. Зерттеулер әлеуметтік желілер мен тематикалық форумдардан бастап анонимді алаңдарға дейінгі онлайн-платформалар - ер адамдар өздерінің маскулиндігін растап, көрсетіп қана қоймай, сонымен қатар дәстүрлі гендерлік иерархияларды жаңғыртып, оларды ұжымдық өзара әрекеттесу тәжірибелері арқылы нығайтатын кеңістік екенін көрсетеді (Ging et al., 2019; Papadamou, 2021; Ribeiro, 2021, p.198).

Мәносфера (manosphere) құбылысы ерекше зерттеу нысаны, бұл қалыпты топтардан (мысалы, MGTOW — Men Going Their Own Way) бастап радикалды топтарға (Incels — involuntary celibates, Red Pill және т.б.) дейінгі кең ауқымды онлайн қауымдастықтар жиынтығы. Бұл топтар антифеминистік риторика, «дәстүрлі құндылықтарға» қайта оралу және әйелді ер адам мәртебесіне төнген қауіп ретінде қарастыру арқылы маскулиндіктің ерекше дискурсивті тәртібін қалыптастырады (Mamié, 2021). Мәносфераның цифрлық қауымдастықтары инклюзивті гендерлік трансформацияларға символдық қарсылық танытады, бинарлы ойлауды жаңғыртады және және гендерлік теңсіздіктің жалған ғылыми дәйектермен негіздейді (Rothermel, 2023). Әсіресе экономикалық, әлеуметтік немесе гендерлік тұрғыдан осал жас ер адамдар үшін бұл топтар бірегейліктің қорғаныс механизмі рөлін атқарады (Ribeiro, 2021, p.199). Зерттеулерге сәйкес, мұндай қауымдастықтарға қатысу көзқарастардың радикалдануына және мизогинияның құрылым түзуші нормаға айналуына әкелетінін көрсетеді (Habib et al., 2022).

Қазақстандық медиа кеңістікте мәносфераға тән жаһандық трендтер локалды мәдени үлгілермен ұштасып, гибридті дискурс қалыптастырады. Мемлекеттік саясат пен бұқаралық ақпарат құралдары «мінсіз ер адам» бейнесін көшпенді жауынгер тұлғасы арқылы жаңғыртуды жалғастыруда, бұл бейнеде күш пен елді қорғауға дайын болу ұлттық бірегейліктің ажырамас бөлігі ретінде ұсынылады (O'Neil, 2020). Посткеңестік мәдени контексте маскулиндік бейнесі көбінесе күшті, өктем ер адамның бейнесі арқылы құрылады, бірақ тақырыптың өзі қоғамдық дискурста елеусіз қалады (Borenstein, 2021). Элиот Боренштейннің пайымдауынша, маскулиндік мәселесі көпшіліктің талдауына сирек түседі және шолушылар, сарапшылар немесе суретшілер оны проблема ретінде көрсеткенде ғана байқалады. Маскулиндіктің «көрінбеуі» мәдени-саяси динамиканың құрылымдық белгісі, ол зерттеудің дербес объектісіне айналмай, дискурсты көлеңкеде реттеп отырады (Borenstein, 2021, p.15).

Марина Юсупованың пікірінше, маскулиндік тақырыбының қоғамдық дискурста көрінбеуі локалды маскулиндікті қалыптастыратын айқын құрылымдар мен иерархиялардың жоқтығын білдірмейді (Yusupova, 2022). Ресейдегі мен шетелдік ер адамдармен жүргізілген өмірбаяндық сұхбаттарға сүйене отырып, Юсупова еуроцентристік нарративтердің тұрақты қайталанып отыратынын анықтайды. Бұл нарративтерде Ресей «дамыған» Батыс пен «дәстүрлі», «шығыстық» немесе мұсылмандық әлем арасындағы аралық буын ретінде елестетіледі. Сонымен қатар маскулиндік бірегейлікте отаршылдық мотивтердің қайталануы байқалады (Yusupova, 2022, p.504). Осылайша, локалды ресейлік маскулиндік империядан кейінгі матрица аясында қалыптасқан: онда отаршылдық пен еуроцентризмнің тарихи мұрасы гендерлік көріністер мен тәжірибелерді, тіпті олардың қоғамдық салада ресми түрде «көрінбеуіне» қарамастан құрылымдауын жалғастыруда.

Гванса Гасвиани посткеңестік гибридті маскулиндікті кеңестік патернализм, нарықтық индивидуализм және ұлтшылдық кодтарының синтезі ретінде сипаттайды (Gasviani, 2023). Кеңестік кезеңнің соңында маскулиндік бірегейлік еңбек, әскери борыш және ұжымға қызмет ету идеясы арқылы анықталса, посткеңестік кезеңде бұл тіректердің орнын жаңа мәдени кодтар басты.

Исламдық контекстерде де ұқсас құрылымдық механизмдер байқалады, мұнда ер адамның рөлі діни-этикалық нормаларға сүйеніп, батыстық мәдени гегемонияға оппозиция ретінде қалыптасады (Aslam, 2014). Исламдық маскулиндікте легитимділіктің орталық көзі діни нұсқаулар мен моральдық тәртіп. Ер адамның әлеуметтік рөліне иманның сақтаушысы әрі үмметтің қорғаушысы мәртебесі жүктеледі. Қазақстандық кейсте исламдық маскулиндік локалды деңгейде спорт және діни нарративтер (Bigozhin, 2019, p.358) арқылы көрініс табады, онда физикалық күш пен тәртіп ар-намыс пен қызмет ету құндылықтарымен үйлеседі. Бұл нарративтерде спорт дене қабілетін дамыту құралы ғана емес, рухани беделді нығайтудың жолы ретінде көрсетіледі, ал «құрмет», «ар-намыс» және «қызмет ету» ұғымдары діни бірегейлікті ұлттық мәдениетпен байланыстырады. Аталған нарратив ер адамды дәстүрлі тәртіптің қорғаушысы ретінде бейнелейді. Бұл посткеңестік мемлекеттің ресми дискурсындағы маскулиндік этномәдени мұраның сақтаушысы және отбасы мен ұлттың тұрақтылығының кепілі тұжырымымен сәйкес келеді.

Маскулиндіктің қалыптасуына спорттың әсері тарихи қалыптасқан құбылыс, себебі ер адамдар спортты өз маскулиндік құндылығын және әлеуметтік мәртебесін көрсету кеңістігі ретінде ғана емес, сонымен қатар нормативтік қысымның көзі және гендерлік күтулерге сай болу міндеттемесі ретінде де қабылдайды (Тихомандрицкая және Мельникова, 2018). Брайан Дэвистің еңбегі маскулиндік туралы дәстүрлі түсініктердің кросс-мәдени тұрғыда тұрақты екенін көрсетеді, бірақ олардың нақты көріністері әртүрлі болады: афроамерикалық ер адамдар үшін бұл - күш, азиялықтар үшін – өзін-өзі бақылау, латынамерикалық ер адамдар үшін – отбасылық міндеттер (Davis, 2010).

Эмпириялық деректеріміз жастардың эмоциялық ашықтық пен осалдықты легитимді деп тани бастағанын, алайда аталған қасиеттердің әлі де «күш» пен «тұрақтылық» басым болатын жүйеде қалыптасқанын көрсетеді. Мұндай гибридті конфигурация ескі және жаңа нормалардың қатар өмір сүретінін және өзара ықпалын сипаттайтын динамикалық нормативті ландшафт (shifting normative landscape) тұжырымдамасына сәйкес келеді (Cislaghi et al., 2019; Walther, 2024).

Өзгерістерді қабылдауға жас ерекшелігі факторы айтарлықтай ықпал етеді, себебі жастар ересектерге қарағанда икемдірек, ал гендерлік айырмашылықтар бұл аспектіде минималды. Зерттеулер жастардың гендерлік нормалардың трансформациясына ашық екенін және мәдени өзгерістерді ілгерілетуде ұрпақтың маңызды рөлі бар екенін көрсетеді (Connell and Messerschmidt, 2005, p.831).

Эмпириялық талдау Қазақстан жастары арасындағы маскулиндік бірегейліктің қалыптасуының күрделі және көпқырлы бейнесін анықтады. Отбасы маскулиндіктің бастапқы әлеуметтену институты, онда «нағыз ер адам қандай болуы тиіс» деген алғашқы түсініктер қалыптасады. Респонденттердің басым бөлігі үшін бұл ұғымдар бала кезінде қалыптасқан және қайта қарауға қарастырылмайды, бұл феномен inherited behaviour тұжырымдамасына сәйкес келеді, яғни еліктеу, әлеуметтік қолдау және мәдени мойындау арқылы берілетін туа біткен мінез-құлық (Bussey and Bandura, 1999, p.680). Бұл негіз дәстүрлі маскулиндік белгілерінің сыртқы ықпалдарға қарамастан тұрақты екенін түсіндіреді.

Соған қарамастан, респонденттердің жауаптарында гибридті маскулиндік динамикасы анықталды. Бір жағынан, күш, тұрақтылық және жауапкершілікпен байланысты дәстүрлі маскулиндіктің символдық өзегі сақталады. Екінші жағынан, эмоциялық ашықтық, қамқорлық пен гендерлік теңдік құндылығын мойындау артып келеді. Бұл «жаңа» элементтер бұрынғыны ығыстырмайды, керісінше бар иерархияға интеграцияланып, оның мағыналық мазмұнын өзгертеді. Мұндай процесті shifting normative landscape тұжырымдамасы тұрғысынан қарастыруға болады, бұл тұжырымдамаға сәйкес, ескі және жаңа нормалар қатар өмір сүріп, өзара әсер етеді (Cislaghi et al., 2019, p.589).

Цифрлық орта бұл процесті күшейтеді. Халықаралық зерттеулер әлеуметтік желілер, мессенджерлер және тематикалық онлайн-қауымдастықтар гендерлік рөлдердің деконструкциясы мен ремаскулинизациясы қатар жүретін аренаға айналғанын айғақтайды (Ribeiro, 2021). Осыған байланысты ерекше маңызды құбылыс «мәносфера» - антифеминистік риториканы, «дәстүрлі құндылықтарға» оралу идеясын және ер адамдардың мәртебесінің дағдарысы тұжырымдамасын тарататын онлайн-топтардың экожүйесі ретінде қарастырылады. Жаһандық мәносфера дискурстары посткеңестік, соның ішінде қазақстандық контексте ерекше резонансқа ие. Бұл кеңістікте мемлекеттік-идеологиялық аппарат пен медиа дискурс этномәдени мұра элементтері негізінде «нағыз идеалды ер адам» бейнесін белсенді түрде қалыптастырады.

Компаративті талдау Қазақстандағы маскулиндік ұлтшылдықтың діни және этномәдени кодтарын

ұштастыратын қоғамдарға тән постколониалдық парадигмаға сәйкес келетінін көрсетеді (Yusupova, 2022, p.505). Осы контексте жекпе-жек спорт түрлері (күрес, бокс) ер адамдардың бірегейлігінің маркері рөлін атқарады, олар физикалық күш, тәртіп және моральдық ізгілік құндылықтарын біріктіреді (Bigozhin, 2019, p.360).

Деректерді жас ерекшелігіне байланысты талдау маскулиндік нормаларындағы айтарлықтай өзгерістердің жас буын өкілдерінде жиі байқалатынын растайды, ал гендерлік айырмашылықтар минималды. Бұл нәтиже жас ұрпақты мәдени трансформациялардың агенті ретінде қарастыратын кең теориялық тәсілге сәйкес келеді (Connell and Messerschmidt, 2005, p.835).

Сонымен, қазақстандық жастар нормативтік гендерлік рөлдердің жүйесіне жаңа құндылықтарды енгізе отырып, маскулиндіктің дәстүрлі үлгілерін қатар жаңғыртады және трансформациялайды. Бұл екі жақтылық сабақтастық пен трансформация - Қазақстандағы маскулиндік бірегейліктің қазіргі жағдайын анықтайды.

Қорытынды

Жүргізілген зерттеу қазақстандық жастардың маскулиндік бірегейлігінің дәстүрлі нормалар мен жаңа құндылық бағдарларының күрделі өзара әрекеттесуі жағдайында қалыптасатынын көрсетті. Отбасылық әлеуметтендіруге негізделген және мәдениет пен медиадискурстар арқылы бекітілген үлгі басымдық етеді. Респонденттердің басым бөлігі үшін маскулиндік балалық шақта қалыптасып, әлеуметтік мойындаумен қолдау табатын «туа біткен мінез-құлық» (inherited behaviour) ретінде қабылданады. Бұл үлгі гендерлік түсініктердің тұрақтылығын қамтамасыз етеді және сонымен бірге рөлдік сценарийлердің икемділігін шектейді.

Сонымен қатар, нәтижелер өзгерістердің белгілерін көрсетеді: жастардың түсініктерінде эмоциялық ашықтық, осалдық және тең құқықтық құндылықтар жиі байқалады. Бұл сипаттамалар дәстүрлі ұстанымдарды бұзбайды, керісінше, оларға интеграцияланып, олардың символдық мазмұнын қайта анықтайды. Бұл процесті нормалардың қабаттасуы (shifting normative landscape) ретінде сипаттауға болады, онда ескі және жаңа ұстанымдар қатар өмір сүреді және бір-біріне өзара әсер етеді.

Жүргізілген талдау ұсынылған гипотезаны растады: жастар арасында маскулиндік бірегейліктің қалыптасуы гибридті сипатта болып, тұрақты отбасылық әлеуметтену нормалары, медиа нарративтері және жеке тәжірибелердің қиылысуында құралады. Жаңа құндылықтар – эмоциялық ашықтық, қамқорлық, тең құқықтық - күш, тұрақтылық және жауапкершілік ұстанымдарын жоймайды, керісінше оларға кірігіп, динамикалық нормативтік ландшафты қалыптастырады. Сонымен қатар, респонденттердің бір бөлігінде маскулиндік үлгілерді таңдауда белгісіздік пен шиеленіс байқалады, бұл тұрақсыз маскулиндіктің белгілерін көрсетеді. Тұлғааралық қатынастардағы әйелдердің күтулері бір жағынан гегемондық үлгінің жекелеген элементтерін қолдайды, ал екінші жағынан оны инклюзивті бағытта қайта құруға ықпал етеді.

Посткеңестік контексте Қазақстан маскулиндіктің «гибридті» трансформацияға тән сценарийін көрсетеді, бұл жағдайда патриархалды құрылымдардың, ұлтшылдық жобалар мен постколониалды нарративтердің тарихи мұрасы жаһанданған медиа ағындарымен қиылысады. Бұл ағындар маскулиндіктің балама бейнелерін ұсына отырып, жас жігіттерге рөлдік сценарийлердің кең спектрін ұсынады. Өзгерістерде ұрпақ факторы ерекше рөл атқарады: жас топтар гендерлік нормалардың трансформациясына жоғары бейімділік танытады, бұл ұрпақты мәдени өзгерістердің негізгі агенті ретінде көрсететін халықаралық зерттеулердің нәтижелерімен сәйкес келеді.

Бұл процестердің алдағы дамуы жаңа ұстанымдардың жеке салалардан - жеке қатынастар мен цифрлық коммуникация шеңберінен шығып, білім беру, еңбек қатынастары және қоғамдық саясатта орнығып, ресми түрде бекітілуіне байланысты. Тек осы жағдайда ғана гендерлік тәртіптің инклюзивті және теңдік бағытындағы тұрақты трансформациясы туралы айтуға болады.

Авторлардың қосқан үлесі

К.А. Мухамбетова – зерттеудің концепциясы, әдіснамасы және дизайны, әдебиеттерге шолу жасау.

Э.С. Надирова – зерттеудің инструментариясын дайындау, деректерді жинау және талдау, зерттеудің нәтижелерін интерпретациялау.

Д.О. Досмурзаева – әдебиеттерге шолу жасау, талдау, қорытынды және мақаланы журнал талаптарына сәйкес редакциялау.

С.К. Антикеева – мақала материалының сапасы мен толықтығына талдау жасау.

Е.С. Асмаковец – мақала материалын талдамалық өңдеу жасау.

Әдебиеттер тізімі

1. American Psychological Association. (2018). Guidelines for Psychological Practice with Boys and Men. Washington, DC: APA.

2. Anderson, E. (2009). Inclusive Masculinity: The Changing Nature of Masculinities. London: Routledge.

3. Aslam, M. (2014). «Gender Roles in Islam», in Islam and the Question of Reform. Edinburgh: Edinburgh University Press, pp. 55–75.

4. Berke, D.S., Vandello, J.A. and Bosson, J.K. (2016). «Masculinity threat and compensatory violence: The role of gender role stress and sexual prejudice», Journal of Social Issues, 72(3), pp. 506–521.

5. Bigozhin, U. (2019). 'Wrestling with modernity: Sports, masculinity, and national identity in Kazakhstan', Central Asian Survey, 38(3), pp. 355–373.

6. Borenstein, E. (2021). Plots against Russia: Conspiracy and Fantasy after Socialism. Ithaca: Cornell University Press.

7. Braun, V. and Clarke, V. (2006). «Using thematic analysis in psychology», Qualitative Research in Psychology, 3(2), pp. 77–101.

8. Bridges, T. and Pascoe, C.J. (2014). «Hybrid masculinities: New directions in the sociology of men and masculinities», Sociology Compass, 8(3), pp. 246–258.

9. Bussey, K. and Bandura, A. (1999). «Social cognitive theory of gender development and differentiation», Psychological Review, 106(4), pp. 676–713.

10. Cislaghi, B., Heise, L. and Shakya, H. (2019). «Social norms and gender norms: Understanding the complex interplay», Global Public Health, 14(4), pp. 584–594.

11. Connell, R.W. (1995). Masculinities (2nd ed.). Cambridge: Polity Press.

12. Connell, R.W. and Messerschmidt, J.W. (2005). «Hegemonic masculinity: Rethinking the concept», Gender & Society, 19(6), pp. 829–859.

13. Courtenay, W.H. (2000). «Constructions of masculinity and their influence on men's well-being: A theory of gender and health», Social Science & Medicine, 50(10), pp. 1385–1401.

14. Davis, B. (2010). The Mirror of Masculinity: African American, Asian American, and Latino Men's Reflections on Manhood. Lanham: Lexington Books.

15. Gasviani, G. (2023). «Post-Soviet hybrid masculinities: Between paternalism and neoliberalism», Men and Masculinities, 26(2), pp. 145–166.

16. Geoffrion, K. (2013). «I wish our gender could be gradually reprogrammed»: Male femininities in Ghana», Gender & Society, 27(4), pp. 445–467.

17. Ging, D. (2019). «Alphas, betas, and incels: Theorizing the masculinities of the manosphere», Men and Masculinities, 22(4), pp. 638–657.

18. Habib, H., Srinivasan, S. and Nithyanand, R. (2022). «Online communities of the manosphere: Discourse, interactions, and norm violations», Proceedings of the International AAAI Conference on Web and social media, 16(1), pp. 308–319.

19. Hearn, J. et al. (2016). «Hegemonic masculinity and beyond: 40 years of research in men and masculinities», Men and Masculinities, 19(1), pp. 3–15.

20. Kimmel, M.S. (1994). «Masculinity as homophobia: Fear, shame, and silence in the construction of gender identity», in Brod, H. and Kaufman, M. (eds.) Theorizing Masculinities. Thousand Oaks: SAGE, pp. 119–141.

21. Levant, R.F. and Richmond, K. (2007). «A review of research on masculinity ideologies using the Male

Role Norms Inventory», The Journal of Men's Studies, 15(2), pp. 130–146.

22. Mahalik, J.R. et al. (2003). «Development of the Conformity to Masculine Norms Inventory», Psychology of Men & Masculinity, 4(1), pp. 3–25.

23. Mamié, R. et al. (2021). «The manosphere as a digital counter public», social media + Society, 7(3).

24. O'Neil, J.M. (2008). «Summarizing 25 years of research on men's gender role conflict using the Gender Role Conflict Scale», The Counseling Psychologist, 36(3), pp. 358–445.

25. O'Neil, J.D. (2020). «National masculinities: The warrior ideal in post-Soviet Kazakhstan», Nationalities Papers, 48(5), pp. 868–884.

26. Papadamou, K. et al. (2021). 'The manosphere on YouTube: Content, interactions, and radicalization pathways', Proceedings of the ACM on Human-Computer Interaction, 5(CSCW2), pp. 1–25.

27. Pringle, R. (2010). «Masculinities, sport, and power: A critical comparison of Gramscian and Foucauldian inspired theoretical tools», Journal of Sport and Social Issues, 34(1), pp. 68–84.

28. Reeser, T.W. (2015). Masculinities in Theory: An Introduction. Oxford: Wiley-Blackwell.

29. Ribeiro, M.H. et al. (2021). «The evolution of the manosphere across the web», Proceedings of the International AAAI Conference on Web and social media, 15(1), pp. 196–207.

30. Rothermel, A. (2023). «Digital masculinities and anti-feminist mobilization», Feminist Media Studies, 23(6), pp. 1112–1129.

31. Thompson, E.H. and Pleck, J.H. (1995). «Masculinity ideologies», in Levant, R.F. and Pollack, W.S. (eds.) A New Psychology of Men. New York: Basic Books, pp. 129–163.

32. Walther, A. et al. (2024). «Shifting normative landscapes: Youth perspectives on gender and social change», Youth & Society, 56(1), pp. 3–29.

33.Wong, Y.J., Ho, M.-H.R., Wang, S.-Y. and Miller, I.S.K. (2017). «Meta-analyses of the relationship between conformity to masculine norms and mental health-related outcomes», Journal of Counseling Psychology, 64(1), pp. 80–93.

34. Yusupova, M. (2022). «Post-Soviet masculinities in Russia and abroad: Colonial legacies and gender hierarchies», Europe-Asia Studies, 74(3), pp. 499–521.

35. Тихомандрицкая, О.А. и Мельникова, О.С. (2018). «Мужские виды спорта как пространство формирования маскулинности», Вестник СПбГУ. Социология, 11(1), сс. 87–102.

К.А.Мухамбетова[1], Э.С.Надирова[2], Д.О.Досмурзаева[3], С.К.Антикеева[4], Е.С.Асмаковец[5]

[1,2,3] Евразийский национальный университет имени Л.Н.Гумилева, Астана, Казахстан

[4] Павлодарский государственный университет им.С.Торайгырова, Павлодар, Казахстан

[5] Российский экономический университет им. Г. В. Плеханова, Москва, Россия

МАСКУЛИННАЯ ИДЕНТИЧНОСТЬ МОЛОДЕЖИ КАЗАХСТАНА В КОНТЕКСТЕ ТРАНСФОРМАЦИИ ТРАДИЦИОННЫХ ЦЕННОСТЕЙ

Аннотация. В статье авторами анализируются особенности формирования маскулинной идентичности среди молодежи Казахстана в условиях трансформации традиционных ценностей и глобальных культурных влияний. Исследование опирается на социально-конструкционистскую перспективу и интегрирует концепции гегемонной, инклюзивной и гибридной маскулинности. На основе смешанного дизайна, включающего анкетный опрос и тематический анализ открытых ответов, выявлено, что восприятие мужественности носит гибридный характер, когда устойчивые семейно-социализационные установки сочетаются с элементами, отражающими современные культурные сдвиги.

Результаты исследования свидетельствуют о том, что в молодежной среде усиливается нормативная легитимация эмоциональной открытости и допустимости проявления уязвимости. Однако эти установки не вытесняют традиционные представления о «силе» и «устойчивости», а сосуществуют с ними в иерархически организованной системе ценностей. Данная гибридная конфигурация соотносится с концепцией shifting normative landscape, описывающей динамическое сосуществование и взаимную трансформацию конкурирующих нормативных режимов.

Семья сохраняет ключевую роль в передаче моделей мужественности, тогда как цифровая среда выступает пространством как деконструкции, так и ремобилизации гендерных норм. Значимым оказывается возрастной фактор, а гендерные различия в оценке самих изменений оказываются минимальными. В рамках данного исследования важным медиатором изменений в сфере гендерных установок является урбанизация.

Ключевые слова: маскулинность, гендер, социализация, гибридная идентичность, Казахстан, молодежь.

K.A. Mukhambetova[1], E.S. Nadirova[2], D.O. Dosmurzayeva[3], S.K. Antikeyeva[4], E.S. Asmakovets[5]

[1,2,3] L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan

[4] Toraighyrov University, Pavlodar, Kazakhstan

[5] G.V. Plekhanov Russian University of Economics, Moscow, Russia.

MASCULINE IDENTITY OF YOUTH IN KAZAKHSTAN IN THE CONTEXT OF THE TRANSFORMATION OF TRADITIONAL VALUES

Abstract. The article examines the formation of masculine identity among young people in Kazakhstan in the context of shifting traditional values and growing global cultural influences. The study adopts a social constructionist perspective and integrates the concepts of hegemonic, inclusive, and hybrid masculinities. Drawing on a mixed-methods design that combines a questionnaire survey with thematic analysis of open-ended responses, the findings indicate that perceptions of masculinity are hybrid in nature: deeply rooted family-based socialization patterns coexist with elements reflecting contemporary cultural change.

The results suggest an increasing normative legitimation of emotional openness and the acceptability of vulnerability within youth discourse. At the same time, these emerging orientations do not displace traditional ideals of "strength" and "resilience"; rather, they coexist within a hierarchically structured value system in which the latter retain symbolic centrality. This hybrid configuration aligns with the notion of a shifting normative landscape, understood as the dynamic coexistence and mutual transformation of competing normative regimes.

The family continues to play a pivotal role in transmitting models of masculinity, while the digital environment functions as a space for both the deconstruction and the remobilization of gender norms. Age emerges as a significant factor shaping perceptions of change, whereas gender differences in evaluating these transformations remain minimal. Within this study, urbanization operates as an important mediating factor in the ongoing reconfiguration of gender attitudes.

Keywords: masculinity, gender, socialization, hybrid identity, Kazakhstan, youth.

References

1. American Psychological Association. (2018). Guidelines for Psychological Practice with Boys and Men. Washington, DC: APA.

2. Anderson, E. (2009). Inclusive Masculinity: The Changing Nature of Masculinities. London: Routledge.

3. Aslam, M. (2014). «Gender Roles in Islam», in Islam and the Question of Reform. Edinburgh: Edinburgh University Press, pp. 55–75.

4. Berke, D.S., Vandello, J.A. and Bosson, J.K. (2016). «Masculinity threat and compensatory violence: The role of gender role stress and sexual prejudice», Journal of Social Issues, 72(3), pp. 506–521.

5. Bigozhin, U. (2019). 'Wrestling with modernity: Sports, masculinity, and national identity in Kazakhstan', Central Asian Survey, 38(3), pp. 355–373.

6. Borenstein, E. (2021). Plots against Russia: Conspiracy and Fantasy after Socialism. Ithaca: Cornell University Press.

7. Braun, V. and Clarke, V. (2006). «Using thematic analysis in psychology», Qualitative Research in Psychology, 3(2), pp. 77–101.

8. Bridges, T. and Pascoe, C.J. (2014). «Hybrid masculinities: New directions in the sociology of men and masculinities», Sociology Compass, 8(3), pp. 246–258.

9. Bussey, K. and Bandura, A. (1999). «Social cognitive theory of gender development and differentiation», Psychological Review, 106(4), pp. 676–713.

10. Cislaghi, B., Heise, L. and Shakya, H. (2019). «Social norms and gender norms: Understanding the complex interplay», Global Public Health, 14(4), pp. 584–594.

11. Connell, R.W. (1995). Masculinities (2nd ed.). Cambridge: Polity Press.

12. Connell, R.W. and Messerschmidt, J.W. (2005). «Hegemonic masculinity: Rethinking the concept», Gender & Society, 19(6), pp. 829–859.

13. Courtenay, W.H. (2000). «Constructions of masculinity and their influence on men's well-being: A theory of gender and health», Social Science & Medicine, 50(10), pp. 1385–1401.

14. Davis, B. (2010). The Mirror of Masculinity: African American, Asian American, and Latino Men's Reflections on Manhood. Lanham: Lexington Books.

15. Gasviani, G. (2023). «Post-Soviet hybrid masculinities: Between paternalism and neoliberalism», Men and Masculinities, 26(2), pp. 145–166.

16. Geoffrion, K. (2013). «I wish our gender could be gradually reprogrammed»: Male femininities in Ghana», Gender & Society, 27(4), pp. 445–467.

17. Ging, D. (2019). «Alphas, betas, and incels: Theorizing the masculinities of the manosphere», Men and Masculinities, 22(4), pp. 638–657.

18. Habib, H., Srinivasan, S. and Nithyanand, R. (2022). «Online communities of the manosphere: Discourse, interactions, and norm violations», Proceedings of the International AAAI Conference on Web and social media, 16(1), pp. 308–319.

19. Hearn, J. et al. (2016). «Hegemonic masculinity and beyond: 40 years of research in men and masculinities», Men and Masculinities, 19(1), pp. 3–15.

20. Kimmel, M.S. (1994). «Masculinity as homophobia: Fear, shame, and silence in the construction of gender identity», in Brod, H. and Kaufman, M. (eds.) Theorizing Masculinities. Thousand Oaks: SAGE, pp. 119–141.

21. Levant, R.F. and Richmond, K. (2007). «A review of research on masculinity ideologies using the Male Role Norms Inventory», The Journal of Men's Studies, 15(2), pp. 130–146.

22. Mahalik, J.R. et al. (2003). «Development of the Conformity to Masculine Norms Inventory», Psychology of Men & Masculinity, 4(1), pp. 3–25.

23. Mamié, R. et al. (2021). «The manosphere as a digital counter public», social media + Society, 7(3).

24. O'Neil, J.M. (2008). «Summarizing 25 years of research on men's gender role conflict using the Gender Role Conflict Scale», The Counseling Psychologist, 36(3), pp. 358–445.

25. O'Neil, J.D. (2020). «National masculinities: The warrior ideal in post-Soviet Kazakhstan», Nationalities Papers, 48(5), pp. 868–884.

26. Papadamou, K. et al. (2021). 'The manosphere on YouTube: Content, interactions, and radicalization pathways', Proceedings of the ACM on Human-Computer Interaction, 5(CSCW2), pp. 1–25.

27. Pringle, R. (2010). «Masculinities, sport, and power: A critical comparison of Gramscian and Foucauldian inspired theoretical tools», Journal of Sport and Social Issues, 34(1), pp. 68–84.

28. Reeser, T.W. (2015). Masculinities in Theory: An Introduction. Oxford: Wiley-Blackwell.

29. Ribeiro, M.H. et al. (2021). «The evolution of the manosphere across the web», Proceedings of the International AAAI Conference on Web and social media, 15(1), pp. 196–207.

30. Rothermel, A. (2023). «Digital masculinities and anti-feminist mobilization», Feminist Media Studies, 23(6), pp. 1112–1129.

31. Thompson, E.H. and Pleck, J.H. (1995). «Masculinity ideologies», in Levant, R.F. and Pollack, W.S. (eds.) A New Psychology of Men. New York: Basic Books, pp. 129–163.

32. Walther, A. et al. (2024). «Shifting normative landscapes: Youth perspectives on gender and social change», Youth & Society, 56(1), pp. 3–29.

33.Wong, Y.J., Ho, M.-H.R., Wang, S.-Y. and Miller, I.S.K. (2017). «Meta-analyses of the relationship between conformity to masculine norms and mental health-related outcomes», Journal of Counseling Psychology, 64(1), pp. 80–93.

34. Yusupova, M. (2022). «Post-Soviet masculinities in Russia and abroad: Colonial legacies and gender hierarchies», Europe-Asia Studies, 74(3), pp. 499–521.

35. Tikhomandritskaya, O.A. and Melnikova, O.S. (2018). 'Muzhskie vidy sporta kak prostranstvo formirovaniya maskulinnosti', Vestnik SPbGU. Sotsiologiya, 11(1), pp. 87–102.

Авторлар туралы мәлімет

Мухамбетова К.А. – әлеуметтану ғылымдарының кандидаты, аға оқытушы, әлеуметтану кафедрасы, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан

Надирова Э.С. – докторант, әлеуметтану кафедрасы, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия Ұлттық университеті, Астана, Қазақстан

Досмурзаева Д.О. – хат-хабар авторы, аға оқытушы, әлеуметтану кафедрасы, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия Ұлттық университеті, Астана, Қазақстан

Антикеева С.К. – PhD, ассоц. профессор, тұлғалық дамыту және білім беру кафедрасы, Торайғыров университеті, Павлодар, Қазақстан

Асмаковец Е.С. – психология ғылымдарының кандидаты, доцент, саяси талдау және әлеуметтік-психологиялық процестер кафедрасы, Г.В. Плеханов атындағы Ресей экономикалық университеті, Мәскеу, Ресей

Сведения об авторах

Мухамбетова К.А. – кандидат социологических наук, старший преподаватель, кафедра социологии, Евразийский национальный университет имени Л. Н. Гумилева, Астана, Казахстан.

Надирова Э.С. – докторант, кафедра социологии, Евразийский национальный университет имени Л. Н. Гумилева, Астана, Казахстан.

Досмурзаева Д.О. – автор для корреспонденции, старший преподаватель, кафедра социологии, Евразийский национальный университет имени Л. Н. Гумилева, Астана, Казахстан

Антикеева С.К. – PhD, ассоциированный профессор, кафедра личностное развитие и образование, Павлодарский государственный университет им.С.Торайгырова, Павлодар, Казахстан

Асмаковец Е.С. – кандидат психологических наук, доцент, кафедра политического анализа и социально-психологических процессов, Российский экономический университет им. Г.В. Плеханова, Москва, Россия

Information about authors

Mukhambetova K.A. – Candidate of Sociological Sciences, Senior Lecturer, Department of Sociology, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan

Nadirova E.S. – doctoral student, Department of Sociology, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan

Dosmurzayeva D.O. – corresponding author, Senior Lecturer, Department of Sociology, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan

Antikeyeva S.K. – PhD, Associate Professor, Department of Personal Development and Education, Toraighyrov University, Pavlodar, Kazakhstan.

Asmakovets E.S. – Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor, Department of Political Analysis and Socio-Psychological Processes, G.V. Plekhanov Russian University of Economics, Moscow, Russia

GUMILYOV JOURNAL OF SOCIOLOGY
ISSN (Print) 3080-1702. ISSN (Online) 3104-4638

ХҒТАР 06.71.07
Шолу мақаласы

https://doi.org/10.32523/3080-1702-2026-155-2-161-171

ПЛАТФОРМАЛЫҚ ЖҰМЫСПЕН ҚАМТУДЫҢ ТЕОРИЯЛЫҚ ЖӘНЕ ӘДІСНАМАЛЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ

***Д. Б. Өтеғали** **

«Қолданбалы этносаяси зерттеулер институты» ЖШС, Қолданбалы зерттеулер орталығы

*E-mail: *otegalidulat@gmail.com*

Аңдатпа. Платформалық жұмыспен қамту, яғни цифрлық онлайн-платформалар – бүгінде орындаушылар мен тапсырыс берушілер арасындағы өзара қатынас әрекетін жүзеге асыратын заманауи жаңа еңбек түрі ретінде белгілі. Осы мақала «платформалық жұмыспен қамту» феноменін теориялық және әдіснамалық тұрғыдан зерттеу, талдау мәселелеріне арналған. Аталған мақалада платформалық жұмыспен қамтудың гиг-экономиканың бөлігі негізінде дамуы қаралып, оны ұғыну, түсіну бойынша әр түрлі теориялық тұжырымдар талқыланады. Мақалада платформалық жұмыспен қамтудың қолданыстағы еңбек түрлері типологиясына қалай енетіні және оның дәстүрлі жұмыспен қамту түсініктеріне қандай сын-қатерлер қоятынына ерекше назар аударылады.

Сонымен бірге платформалық жұмыспен қамту саласындағы қазіргі ғылыми пікірталастардың нәтижелері жинақталып, платформалардағы жұмыспен қамтудың түрлі формаларына (жұмысшының құқықтық мәртебесі, өзін-өзі жұмыспен қамту немесе жалдамалы еңбек), платформалық жұмыскерлердің құқықтары мен әлеуметтік қорғалуы мәселелеріне, сондай-ақ әртүрлі елдердегі оны құқықтық реттеу ерекшеліктеріне қатысты негізгі дискурстар талданады. Мақала тұжырымдары нарративті әдеби шолу әдісі мен талдамалық есептер негізінде берілген. Қорытынды бөлімде платформалық жұмыспен қамтуды зерттеудің қазіргі жай-күйі жөнінде ой-тұжырымдар жасалып, болашақта зерделеуді қажет ететін олқы тұстары көрсетіледі.

Негізгі ұғымдар: платформалық жұмыспен қамту, гиг-экономика, прекариат, цифрлы еңбек платформалары, әлеуметтік қорғау, еңбек құқықтары.

Түсті: 30.05.2026; Жөнделді: 08.06.2026; Мақұлданды: 27.06.2026; Онлайн қолжетімді: 30.06.2026

*хат-хабар авторы

Кіріспе

Цифрлық технологиялар мен интернет-платформалардың соңғы онжылдықтардағы қарқынды дамуы еңбекті ұйымдастырудың жаңа формаларының пайда болуына бастама болды. Еңбек нарығындағы сұраныс пен ұсынысты байланыстыратын, жұмысты ақылы негізде орындауға мүмкіндік беретін құралдар мен қызметтерді ұсынып, цифрлық еңбек платформалары арқылы жүзеге асырылатын ақылы еңбек платформалық жұмыспен қамту деп түсініледі (Piasna, A. & Drahokoupil, J., 2019). Мұндай жұмыстың мысалдарына онлайн-фриланс қызметтері (Upwork, Freelancer және т.б.), такси және жеткізу платформалары (Uber, Яндекс Go, Wolt және т.б.), краудсорсинг алаңдары (Amazon Mechanical Turk және т.б.) жатады. Жұмыстың осы түрі бүкіл әлем бойынша тез таралып, бір жағынан, еңбекке қолжетімділік пен икемді жұмыс кестесін қамтамасыз етсе, екінші жағынан, тұтынушылар үшін қызметтерді кең таңдау мүмкіндігін ұсынып отыр. Платформалық жұмыс алаңының кеңеюі, әсіресе, COVID-19 пандемиясы кезінде ерекше байқалды. Қарастырылып отырған кезеңде цифрлық қызметтер қозғалыс шектеулерін жеңілдетуге мүмкіндік берді және көптеген адамдар үшін карантин жағдайында табыс көзіне айналды.

Дүниежүзілік банктің деректеріне сәйкес, 2022-2023 жылдары әлем бойынша 154-435 млн адам платформалық жұмыспен қамтылған. Аталған көрсеткіш әлемдік жұмыс күшінің шамамен 4,4-12% құрайды (Carranza, E. et al., 2023). Бағалаудың мұндай кең ауқымы есептеу әдістерінің айырмашылығына байланысты. Кейбір бағалау эпизодтық және тұрақсыз жұмыс түрлерін қамтыса, басқалары ресми еңбек нарығын зерттеу нәтижелеріне негізделген. Тіпті консервативті талдау бойынша, кейбір елдерде платформалық жұмыскерлердің үлесі жұмыспен қамтылған халықтың бірнеше пайызын құрайды. Мысалы, 2021 жылы ол Чилиде шамамен 0,5% болса, Филиппинде 4%-ға дейін жетті (Carranza, E. et al., 2023). Бұл платформалық жұмыстың маргиналды құбылыс болудан қалып, жаһандық еңбек нарығының елеулі бөлігіне айналғанын көрсетеді.

Қазақстанда да платформалық жұмыс кең тарала бастады. Сараптамалық талдау мен ҚР Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрлігінің мәліметтеріне сәйкес, Қазақстанда цифрлық платформалар арқылы шамамен 500 мың адам жұмыспен қамтылған (Дүйсенова Т., 2022). Осы көрсеткіш ірі экономикалық салалардағы жұмысшылар санымен салыстыруға келеді. Осылайша, елдегі еңбекке жарамды халықтың елеулі бөлігі жаңа жұмыс форматына тартылып отыр.

Платформалық жұмысты зерттеудің өзектілігі оның ауқымдылығымен және сонымен бірге платформалық жұмыстың әлеуметтік-экономикалық салдарымен де байланысты. Платформада жұмыс жағдайларына байланысты еңбек қақтығыстары мен шиеленістер орын алуда. 2021-2022 жылдары Қазақстанда курьерлер мен такси жүргізушілерінің жалақыны көтеру мен құқықтарының қорғалуын талап еткен бірқатар ереуілдері өтті (International Labour Office, 2018). Мұндай оқиғалар платформалық жұмысшылардың құқықтық мәртебесі мен қорғалуына қатысты жүйелі мәселелердің бар екендігін көрсетеді.

Платформалық жұмыспен қамту зерттеушілердің ерекше назарын талап етеді. Аталған құбылысты теориялық тұрғыдан қалай түсіндіруге болады? Бейресми жұмыспен қамтудың жаңа формасы ма, өзін-өзі жұмыспен қамтудың бір түрі ме, әлде жалдамалы еңбектің өзгерген формасы ма? Платформалық жұмыстың еңбек нарығына ықпалы мен оның ауқымын қалай дұрыс өлшеуге болады? Барлық қызметкерлердің, тұтынушылардың және мемлекеттің мүдделерін қорғау үшін қандай әлеуметтік кепілдіктер мен реттеу формалары қажет? Осы мақала аталған мәселелер бойынша ғылыми пікірталастардың қазіргі жағдайына шолу жасауға бағытталған. Ол цифрлық экономика жағдайында еңбек саясатын қалыптастыру үшін маңызды.

Зерттеу әдістері

Бұл зерттеу теориялық-әдіснамалық әдебиеттерді талдауға негізделген шолу мақаласы форматында орындалды және нарративті әдебиетке шолу әдісі қолданылды. Аталған тәсіл платформалық жұмыспен қамтудың теориялық және әдіснамалық мәселелері бойынша қалыптасқан ғылыми көзқарастарды жүйелеуге, негізгі тұжырымдамаларды салыстыруға, ғылыми пікірталастарды анықтауға және зерттелмеген бағыттарды айқындауға мүмкіндік береді. Зерттеудің мақсаты сандық мета-талдау жүргізу емес, әртүрлі ғылыми еңбектердің нәтижелерін интерпретациялау және синтездеу болды.

Әдебиеттерді іздеу халықаралық ғылыми дерекқорлар мен беделді халықаралық ұйымдардың ресми жарияланымдары негізінде жүзеге асырылды. Негізгі ақпарат көздері ретінде Scopus, Web of Science,

Google Scholar, International Labour Organization (ILO), World Bank, OECD және European Training Foundation (ETF) материалдары пайдаланылды. Сонымен қатар, Қазақстандағы платформалық жұмыспен қамту мәселесіне арналған отандық ғылыми жарияланымдар мен мемлекеттік органдардың ресми аналитикалық материалдары қарастырылды.

Әдебиеттерді іздеу барысында келесі түйін сөздер және олардың комбинациялары қолданылды: «platform work», «platform employment», «digital labour platforms», «gig economy», «platform economy», «digital labour», «non-standard employment», «algorithmic management», сондай-ақ қазақ және орыс тілдеріндегі «платформалық жұмыспен қамту», «цифрлық платформалар», «гиг-экономика», «цифрлық еңбек» сияқты баламалы терминдер пайдаланылды. Іздеу барысында Boolean операторлары (AND, OR) қолданылып, тақырыптың әртүрлі аспектілерін қамту көзделді.

Әдебиеттерді іріктеу кезінде келесі енгізу критерийлері пайдаланылды. Біріншіден, 2015-2024 жылдар аралығында жарияланған ғылыми еңбектер мен ресми халықаралық есептердің деректері алынды. Екіншіден, платформалық жұмыспен қамтудың теориялық, әлеуметтік-экономикалық немесе құқықтық аспектілерін қарастыратын зерттеулер талданды. Үшіншіден, рецензияланатын ғылыми журналдарда жарияланған мақалалар немесе халықаралық ұйымдардың ресми баяндамалары зерттелді. Төртіншіден, зерттеу тақырыбына тікелей қатысты эмпириялық немесе теориялық еңбектер келтірілді.

Зерттеуден ғылыми сараптамадан өтпеген жарияланымдар, платформалық жұмыспен тікелей байланысы жоқ еңбектер, қайталанатын немесе мазмұны бірдей дереккөздер, сондай-ақ толық мәтіні қолжетімсіз материалдар алынып тасталды. Сонымен қатар, қысқаша жаңалық сипатындағы ақпараттық материалдар мен ғылыми дәлелділігі жеткіліксіз жарияланымдар зерттеу базасына енгізілген жоқ.

Талдау барысында платформалық жұмыстың терминологиялық ерекшеліктеріне, оның жіктелуіне, еңбек қатынастарының институционалдық сипатына, жұмыспен қамту сапасына, қызметкерлердің құқықтық мәртебесі мен әлеуметтік қорғалуына қатысты ғылыми тұжырымдарға ерекше назар аударылды. Құбылыстың ауқымын сипаттау мақсатында халықаралық ұйымдардың статистикалық деректері мен жекелеген эмпириялық зерттеулердің нәтижелері салыстырмалы түрде пайдаланылды.

Осылайша, қолданылған нарративті шолу әдіснамасы әртүрлі теориялық және эмпириялық дереккөздерді жүйелі түрде талдауға, оларды салыстыруға және платформалық жұмыспен қамтудың теориялық әрі әдіснамалық мәселелері бойынша кешенді ғылыми қорытындылар жасауға мүмкіндік берді.

Әдебиеттерге шолу

Платформалық жұмыстың пайда болуы және эволюциясы

Платформалық жұмыстың пайда болуы XXI ғасырдың басындағы интернет-сервистердің дамуымен тығыз байланысты. Фриланс қызметтер мен біржолғы тапсырмаларды орындауға арналған алғашқы онлайн-платформалар 2000-жылдардың өзінде пайда болды. Дегенмен, цифрлық платформалардың кең таралуы 2010-жылдары ірі коммерциялық платформалардың қалыптасуы кезеңінен басталды, олар еңбек нарығының көптеген сегменттерін өзгертті. Мысалы, Uber такси қызметі 2009 жылы құрылып, 2010-жылдардың ортасына қарай әлемнің көптеген елдерінде жұмыс істей бастады, бұл платформалық тасымалдардың жаһандық нарығына негіз қалады. Сол сияқты 2010-2015 жылдары уақытша жұмыс пен тұрмыстық қызмет көрсету платформалары смартфондар мен мобильді интернеттің таралуы есебінен пайдаланушылар санын едәуір арттырды. 2010-жылдардың соңына қарай интернет платформалар арқылы қысқа мерзімді жұмыстың алуан түрлі формаларын біріктіретін «гиг-экономика» термині қалыптасты (European Training Foundation, 2024).

Платформалық жұмысты зерттеуге ғылыми қызығушылық, әсіресе 2015 жылдан кейін күрт өсті. Осы саладағы алғашқы ауқымды зерттеулер - халықаралық ұйымдардың есептері. Мысалы, 2018 жылы Халықаралық еңбек ұйымы (ХЕҰ) «Цифрлық еңбек платформалары және еңбектің болашағы» (International Labour Organization, 2018). атты баяндамасын жариялап, онлайн-платформалар санының өсуіне және олармен байланыста лайықты еңбек жағдайын қамтамасыз ету мәселелеріне назар аударды. Осы кезеңде Еуропалық комиссия мен ЭЫДҰ тарапынан платформалық жұмыстың ауқымын өлшеуге бағытталған зерттеулер де пайда болды. Еуроодақтың Бірлескен зерттеу орталығының мәліметтері бойынша, 2017-2018 жылдары ЕО халқының шамамен 10% интернет-платформалар арқылы жұмыс істеп көрген, бірақ аталған қызмет

түрі олардың көпшілігі үшін негізгі табыс көзі болмаған (Зайцева, О.В., 2024). Сол сияқты академиялық әдебиетте «платформалық жұмыс» тұжырымдамасын қалыптастыратын зерттеулер жариялана бастады. Мысалы, Д.С. Шевчук пен Д.О. Стребков фриланс-биржалардың таралуын зерттей отырып, 2010 жылдардың соңына қарай онлайн-платформалардың Шығыс Еуропа мен ТМД елдерінде миллиондаған жұмыскерлерді қамтығанын анықтады (Shevchuk, A. & Strebkov, D., 2021). Ұсынылған зерттеулер құбылыстың ауқымын түсінуге қажетті эмпириялық негізді қалыптастырды.

Зерттеу нысаны біртіндеп жұмыскерлердің санын есептеуден платформалық жұмыстың сапалық сипаттамаларын зерттеуге қарай кеңейді. Атап айтқанда, адамдардың платформалар арқылы жұмыс таңдаудағы мотивтері, жұмыскерлердің әлеуметтік-демографиялық сипаттамалары, олардың табыстарының тұрақтылығы мен тұрақтылық дәрежесі туралы сұрақтар қойыла бастады. Әртүрлі елдерде жүргізілген зерттеулер платформалық жұмыскерлердің айтарлықтай бөлігі аталған қызметті толық емес жұмыс немесе қосымша табыс көзі есебінде қарастыратынын, оны басқа табыс көздерімен үйлестіретінін көрсетті. Дегенмен, жұмыскерлердің елеулі бөлігі үшін платформа негізгі жұмыс орнына айналды. Бір қызығы, платформалық жұмыскерлердің білім деңгейі әдетте жоғары болып шықты. ХЕҰ-ның 2021 жылғы баяндамасына сәйкес, веб-платформалардағы (фриланс, микротапсырмалар) жұмыскерлердің 60% астамының жоғары білімі бар екендігі анықталды. Тіпті мобилді қосымшалар арқылы жұмыс істейтін такси жүргізушілері мен курьерлердің де 20% астамы – жоғары білімді (International Labour Organization, 2021). Бұл факт платформалық жұмысты тек біліктілігі жоғары емес адамдардың кәсібі деп санайтын көзқарасты жоққа шығарады және платформалық жұмыскерлер құрамының күрделі сипатын көрсетеді.

Платформалық жұмыспен қамтуды зерттеудің теориялық негіздері

Соңғы жылдары платформалық жұмыспен қамту еңбек нарығын цифрлық трансформациялау бойынша зерттеулерде негізгі мәселенің бірі бола бастады. Еңбекті үйлестірудің жаңа ұйымдастырушылық формасы негізінде цифрлық платформалардың белсенді дамуы әлеуметтанулық, экономикалық, құқықтық және институционалдық тәсілдерді біріктіретін тәуелсіз зерттеу саласының қалыптасуына әкелді. Ол еңбек, әлеуметтік бақылау, институционалдық реттеу және еңбек қатынастарын трансформациялаудың мәнін ашатын классикалық әлеуметтанулық теорияның іргелі ережелеріне негізделген.

Платформалық жұмыспен қамтуды талдаудың классикалық негіздері Карл Маркстің конфликтологиялық дәстүрінен бастау алады, ол еңбекті қоғамдық ұйымның орталық категориясы және сонымен бірге құрылымдық теңсіздікті жаңғартуға арналған кеңістік санатында қарастырды (Маркс К., 1968). Маркстік талдау платформалық жұмыспен қамтуды капиталистік еңбекті ұйымдастырудың заманауи нысаны деп түсіндіруге мүмкіндік береді, онда цифрлық платформалар еңбек үрдісін бақылауды шоғырландырудың жаңа құралына айналады. Осы перспектива аясында алгоритмдік басқару қызметкерді өз жұмысының нәтижелерінен алшақтатудың бір түрі болып әрекет етеді, ал цифрлық инфрақұрылым артық құнды платформа иелерінің пайдасына қайта бөлу функциясын орындайды.

Әлеуметтік интеграция және нормативтік реттеу мәселелеріне бағытталған Эмиль Дюркгеймнің әлеуметтанулық тұжырымдамасы платформадағы жұмыспен қамтуды талдау үшін өте маңызды (Дюркгейм Э., 2006). Оның көзқарасы платформалық жұмысты еңбек ынтымақтастығының дәстүрлі ұжымдық нысандарын жою факторы ретінде қарастыруға мүмкіндік береді. Әлеуметтік қорғаудың институционалдық тетіктерінің әлсіреуі және жұмыспен қамтудың нормативтік-құқықтық базасының анық болмауы жеделдетілген цифрлық трансформация жағдайында туындайтын аномияның көрінісі деп түсіндірілуі мүмкін.

Макс Вебер еңбек процестерін рационализациялауды талдаудың әдістемелік құралдарын ұсынады (Вебер М., 2016). Формалды рационалды іс-әрекет тұжырымдамасы цифрлық платформаларды бюрократиялық ұйымдастырудың жаңа формасы деп қарастыруға мүмкіндік береді, мұнда алгоритмдер дәстүрлі әкімшілік құрылымдарды алмастырады, еңбек тәртібін бағалайды, үйлестіреді және тәртіпке келтіреді.

Карл Поланидің институционалдық тұжырымдамасы платформалық жұмыспен қамтуды теориялық түсіну үшін ерекше маңызға ие (Поланьи К., 2002). Оның еңбек нарығының әлеуметтік ендірілуі туралы идеясы платформалауды еңбекті әлеуметтік қорғау жүйесінен институционалдық «босату» процесі негізінде қарастыруға мүмкіндік береді, атап айтқанда жаңа компенсаторлық реттеу тетіктерін қалыптастыру қажеттілігін туындатады.

Платформаларды жұмыспен қамту бойынша қазіргі зерттеулер проблемалық саланың айтарлықтай кеңейгенін көрсетеді. Ең маңызды зерттеушілердің бірі – Валерио Де Стефано. Ол платформалық жұмыспен қамтуды тәуелді еңбек пен тәуелсіз экономикалық қызмет арасындағы аралық нысан деп қарастырады (De Stefano V., 2016). Автор платформалық қатынастардың құқықтық сипаттарының анық еместігіне көңіл бөледі және оларды сипаттау үшін қолданыстағы нормативтік категориялардың шектеулеріне баса назар аударады.

Алекс Розенблат сандық платформаларды жаңа тәртіптік тетіктерді қалыптастыру кеңістігі санатында талдай отырып, алгоритмдік басқару зерттеулерінің дамуына айтарлықтай үлес қосты (Rosenblat A., 2018). Оның зерттеулері көрсеткендей, алгоритмдер жұмыстың қарқындылығын, тапсырыстарға қол жетімділікті және жұмыспен қамтуды сақтау мүмкіндігін анықтайтын тәуелсіз басқару құралы есебінде әрекет етеді.

Цифрлық жұмыс күшінің әлеуметтік тұрақсыздығы мәселелерін Гай Стэндинг зерттеді, ол платформа қызметкерлерін табыстың тұрақсыздығымен, арнайы кепілдіктердің жоқтығымен және ұжымдық қорғаудың шектеулі мүмкіндіктерімен сипатталатын жаңа әлеуметтік топ-прекариатқа жатқызады (Стэндинг Г., 2014).

Ник Срничек платформалық экономиканы цифрлық капитализмнің құрылымдық элементі деп талдайды, мұнда деректер өндірістің негізгі ресурсына айналады (Srnicek N., 2017). Ал Урсула Хьюз цифрландырудың еңбек қатынастарын жаһандық қайта құрылымдауға әсерін ашып, жұмысшылардың өсіп келе жатқан институционалдық осалдығын атап көрсетеді (Huws U., 2014).

Балама зерттеу векторы цифрлық еңбекті демократияландырудың ықтимал үлгісі мәнінде Требор Шольцтің платформалық жұмыстағы кооперативизм туралы еңбектерінде ұсынылған (Scholz T., 2016).

Ал енді платформалық жұмыспен қамту туралы негізгі ғылыми дискуссияларға келсек. Платформалық жұмыспен қамту бойынша зерттеулердің белсенді дамуына қарамастан, қазіргі ғылыми дискурс осы құбылысты тұжырымдаудың күрделілігін көрсететін бірқатар маңызды теориялық және әдістемелік қайшылықтарды сақтап отыр. Ол осы платформалық жұмыспен қамтудың еңбек әлеуметтануы, экономика, құқық, цифрлық зерттеулер және институционалдық талдаудың қиылысында орналасқандығына байланысты. Мәселенің пәнаралық сипаты әртүрлі интерпретацияны тудырады. Бір жағынан зерттеу мүмкіндіктерін кеңейтеді, ал екінші жағынан біртұтас аналитикалық құрылымның қалыптасуына қиындық тудырады.

Бірінші қайшылық платформалық жұмыспен қамтудың мәнін әлеуметтік және еңбек қатынастарының нысаны есебінде анықтаумен байланысты. Қазіргі әдебиетте қарама-қарсы екі зерттеу позициясы пайда болды. Мәселен, В. Де Стефано платформалық жұмыспен қамтуды жұмыспен қамтудың икемділігін қамтамасыз ететін, еңбек нарығына кірудегі институционалдық кедергілерді төмендететін және жұмыс уақытын өз бетінше бөлу мүмкіндіктерін кеңейтетін цифрлық автономияның жаңа нысаны деп қарастырады (De Stefano V., 2016). Осы ұстанымға сәйкес, цифрлық платформалар еңбек қатынастарын модернизациялайды және жұмыспен қамтудың неғұрлым бейімделген үлгілерін қалыптастыруға ықпал етеді. Балама көзқарас платформалық жұмыспен қамтуды сырттай дербес болып көрінгенімен, шын мәнінде формалды сипаттағы автономиямен шектелетін цифрлық тәуелділік деп бағалайды (Rosenblat A., 2018). Осы интерпретацияға сәйкес, цифрлық платформалар алгоритмдік тапсырыстарды бөлу механизмдері, рейтингтік жүйелер және автоматтандырылған санкциялар арқылы еңбек процесін жасырын бақылауды жүзеге асырады. Осылайша, цифрлық автономия ұғымы мен алгоритмдік тәуелділік ұғымы арасында қайшылық бар.

Екінші қайшылық платформалық жұмыстың құқықтық мәртебесімен байланысты. Зерттеуші Де Стефано платформалық жұмыспен қамтуды формальды еңбек қатынастары жоқ деп, өзін-өзі жұмыспен қамтудың бір түрі негізінде жіктейді (De Stefano V., 2016). Ал М.Хасенов болса, оны тәуелді еңбектің жасырын түрі санатында қарастырады, өйткені платформалар іс жүзінде еңбек қызметін үйлестіреді, бақылайды және реттейді (Khasenov M., 2023). Аталған қайшылық дәстүрлі құқықтық категориялар мен еңбекті ұйымдастырудың жаңа цифрлық формаларының сәйкес келмеуінен туындайды. Осы мәселе бойынша бірыңғай ұстанымның болмауы платформалық жұмыспен қамтуды нормативтік реттеуді де, оны әлеуметтанулық интерпретациялауды да қиындатады.

Үшінші қарама-қайшылық платформаның жұмыспен қамтылуын эмпириялық өлшеу әдістемесіне қатысты. Қазіргі зерттеулер платформа жұмысшыларын анықтаудың әртүрлі критерийлерін пайдаланады. Атап айтқанда, платформа табысына тәуелділік дәрежесі, цифрлық жұмыспен қамтудың қарқындылығы,

шарттық қатынастардың сипаты, алгоритмдік бақылау деңгейі және платформа қызметіне қатысу ұзақтығы (Srnicek N., 2017, Huws U., 2014). Индикаторлардың бірыңғай жүйесінің болмауы платформалық жұмыспен қамту ауқымын бағалауда айтарлықтай сәйкессіздіктерге әкеледі және халықаралық салыстырмалы зерттеулердің мүмкіндіктерін шектейді.

Төртінші қайшылық платформалық жұмысты теориялық түсіндірудегі айырмашылықтармен байланысты. Маркстік дәстүр платформалық жұмыспен қамтуды еңбек нәтижелерін иемденудің жаңа тетіктеріне негізделген цифрлық қанаудың бір түрі деп қарастырады (Маркс К., 1968). Веберлік көзқарас оны рационализацияның және формальды рационалды бақылауды күшейтудің көрінісі деп түсіндіреді (Вебер М., 2016). Полани перспективасы платформалауды нарықты үйлестіру мен еңбекті әлеуметтік қорғау жүйесі арасындағы институционалдық алшақтық есебінде түсіндіреді (Поланьи К., 2002). Осы зерттеу дәстүрлерінің әрқайсысы өзінің түсіндірме моделін ұсынады, бірақ қазіргі ғылыми әдебиеттерде осы бағыттарды біртұтас аналитикалық жүйеге біріктіруге қабілетті интегративті тұжырымдама жасалмаған.

Қазақстандық ғылыми кеңістікте платформалық жұмыспен қамту мәселесіне қызығушылық соңғы жылдары айтарлықтай артты. Бұл үрдіс цифрландырудың жеделдеуімен, онлайн-платформалардың кеңінен таралуымен және еңбек нарығында жұмыспен қамтудың жаңа нысандарының қалыптасуымен байланысты.

С. Инсебаева платформалық жұмыспен қамтуды Қазақстанның еңбек нарығын трансформациялаудың маңызды бағыты ретінде қарастырады. Автор цифрлық технологиялардың таралуы жұмыспен қамтудың дәстүрлі үлгілерін өзгертіп, еңбек қатынастарының икемді формаларын қалыптастырып отырғанын атап көрсетеді. Сонымен бірге платформалық еңбек азаматтарға қосымша табыс табу мүмкіндігін бергенімен, жұмыспен қамтудың тұрақтылығы мен әлеуметтік кепілдіктер мәселесін толық шеше алмайтынын нақтылап өтеді (Insebayeva S., 2023).

Қазақстандағы икемді және платформалық жұмыспен қамтудың дамуына әсер ететін макроинституционалдық факторларды А. Альшанская мен А. Көшербаева зерттеген. Авторлар PESTLE талдауы негізінде технологиялық және әлеуметтік факторлардың икемді жұмыспен қамтуды дамытудағы ең маңызды драйверлер екенін дәлелдейді. Олардың пікірінше, цифрлық платформалардың дамуы, ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың жетілуі және еңбек заңнамасын жаңғырту еңбек нарығының жаңа үлгілерінің кеңеюіне жағдай жасайды. Сонымен қатар икемді жұмыспен қамтудың тұрақты дамуы үшін қызметкерлердің құқықтарын қорғау және әлеуметтік кепілдіктерді күшейтетін институционалдық механизмдерді жетілдіру қажеттігі атап көрсетіледі (Alshanskaya A. & Kosherbayeva A., 2025).

Оған қоса, А. Альшанская, А. Жанабергенова, М. Азатбек, Е.Несіпбеков және Д.Спачек Қазақстанның мемлекеттік секторындағы қашықтан жұмыс тәжірибесін талдай отырып, икемді еңбек нысандары еңбек өнімділігіне, жұмыс пен жеке өмір арасындағы тепе-теңдікке және қызметкерлердің еңбекке қанағаттануына оң ықпал ететінін көрсетеді. Дегенмен, мұндай жұмысты тиімді ұйымдастыру үшін тек цифрлық инфрақұрылымды дамыту жеткіліксіз, сонымен қатар басқару мәдениетін, еңбек процесін ұйымдастыру тетіктерін және құқықтық реттеуді қатар жетілдіру қажет деген қорытынды жасайды (Alshanskaya, A. et al., 2024).

Қазақстандағы платформалық жұмыстың әлеуметтік ерекшеліктері нақты эмпириялық зерттеулерде де көрініс табады. А. Жусупова, А. Еркен, Г. Елубаева және А. Садыков жүргізген зерттеуде платформалық экономика саласында жұмыспен қамтылған қызметкерлердің құқықтық мәртебесінің айқын болмауы олардың әлеуметтік-еңбек құқықтарының жеткілікті деңгейде қорғалмауына әкелетіні көрсетілген. Авторлардың пікірінше, платформалық жұмыскерлердің басым бөлігі еңбек шарты бойынша емес, азаматтық-құқықтық шарт негізінде немесе жеке кәсіпкер ретінде қызмет атқарады. Соның салдарынан олар еңбек заңнамасында көзделген әлеуметтік кепілдіктерді, кәсіподақтарға бірігу құқығын және ұжымдық келіссөздер жүргізу мүмкіндігін толық көлемде пайдалана алмайды. Зерттеу нәтижелері мұндай институционалдық олқылықтардың әлеуметтік-еңбек қақтығыстарының күшеюіне ықпал ететінін және платформалық жұмысты құқықтық әрі әлеуметтік реттеуді жетілдіру қажеттігін айқындайды (Жусупова А. и др., 2022).

Халықаралық әдебиеттермен салыстырғанда, қазақстандық зерттеулердің басым бөлігі платформалық жұмыспен қамтудың құқықтық аспектілеріне бағытталған, ал оның әлеуметтік ерекшеліктері, жұмыскерлердің еңбек тәжірибесі мен әлеуметтік қорғалуы мәселелері әлі де жеткілікті деңгейде зерттелмеген. Мәселен, А.С. Баймаханова платформалық жұмыспен қамтуды еңбек құқығының жаңа феномені

ретінде қарастырып, платформа жұмыскерлерінің құқықтық мәртебесін институционалдық тұрғыдан нақтылау қажеттігін негіздейді (Baimakhanova A.S., 2024). Өз кезегінде М. Хасенов платформалық еңбек қатынастарының құқықтық табиғатын талдай отырып, мұндай жұмысты дәстүрлі еңбек шарттары мен азаматтық-құқықтық қатынастардан ажыратудың әдіснамалық қиындықтарын көрсетіп, құқықтық жіктеудің бірыңғай тәсілін қалыптастырудың маңыздылығын атап өтеді (Khasenov M., 2023). Осы тұжырымдармен үндес түрде, Е. Нұрғалиева мен А.С. Баймаханова Қазақстандағы цифрлық еңбек саласында құқықтық реттеу тетіктерінің толық қалыптаспағанын және платформалық жұмыскерлердің еңбек құқықтарын қорғаудың институционалдық негіздері әлі де жетілдіруді қажет ететінін көрсетеді (Nurgaliyeva E. & Baimakhanova A., 2024).

Сонымен, Қазақстандағы платформалық жұмыстың негізгі ерекшелігі цифрлық экономиканың жедел даму қарқыны мен әлеуметтік-еңбек қатынастарын реттейтін институционалдық тетіктердің оған ілесе алмауы арасындағы алшақтықпен сипатталады.

Осыған байланысты зерттеудің теориялық негізі өзара байланысты төрт элементке сүйенеді. Бірінші элемент – К. Маркс пен Г. Стэндингтің еңбектерінде көрініс тапқан еңбек теңсіздігі мен прекаризация тұжырымдамалары. Екінші элемент – М. Вебер мен А. Розенблат еңбектерінде қарастырылған алгоритмдік басқару және рационалдану идеялары. Үшінші элемент – К. Поланьидің еңбектің әлеуметтік ендірілгендігі туралы институционалдық тұжырымдамасы. Төртінші элемент – қазақстандық зерттеушілер ұсынған құқықтық және әлеуметтік реттеу мәселелеріне қатысты ғылыми көзқарастар. Осы теориялық тәсілдердің синтезі платформалық жұмыспен қамтуды Қазақстан жағдайындағы әлеуметтік-еңбек қатынастарының институционалдану процесі ретінде қарастыруға мүмкіндік береді.

Осылайша, қазіргі ғылыми әдебиеттер платформалық жұмыстың экономикалық, құқықтық және әлеуметтік аспектілерін жеке-жеке қарастырғанымен, оларды бірыңғай институционалдық модель аясында түсіндіретін кешенді теориялық тәсіл әлі қалыптасқан жоқ. Сондықтан платформалық жұмыспен қамтуды Қазақстан жағдайындағы әлеуметтік-еңбек қатынастарының институционалдану процесі ретінде зерттеу өзекті ғылыми міндет болып табылады.

Қорытынды

Талдау көрсеткендей, платформалық жұмыспен қамту күрделі және көп өлшемді әлеуметтік және еңбек құбылысы болып табылады, оны зерттеу пәнаралық тәсілді қажет етеді. Қазіргі ғылыми дискурс платформалық жұмыспен қамтудың мәні, оның құқықтық мәртебесі, эмпириялық талдау әдістемесі туралы бірыңғай теориялық консенсустың жоқтығын көрсетеді.

Негізгі қарама-қайшылықтар платформалық жұмыспен қамтуды цифрлық автономияның бір түрі негізінде түсіндіру мен оны алгоритмдік бақыланатын тәуелді жұмыс күшінің бір түрі ретінде түсіндіру арасындағы сәйкессіздіктер болып қала беретіні анықталды. Маңызды әдістемелік қиындықтар платформаның жұмыспен қамтылуын анықтаудың бірыңғай өлшемдерінің және оны эмпириялық өлшеудің бірыңғай құралдарының болмауымен байланысты.

Қазақстандық ғылыми дискурстың талдауы платформалық жұмыстың әлеуметтанулық тұжырымдамасының жеткіліксіз өңделуімен нормативтік тәсілдің басым екендігін көрсетеді. Платформа жұмысшыларының еңбек тәжірибесін, алгоритмдік басқару тетіктерін және ұжымдық өзін-өзі ұйымдастыру формаларын талдауға бағытталған кешенді зерттеулердің жетіспеушілігі сақталуда.

Жүргізілген зерттеулердің ғылыми маңыздылығы қолданыстағы теориялық тәсілдерді жүйелеуде және платформалық жұмыспен қамтуды зерттеудегі негізгі әдістемелік қайшылықтарды анықтауда жатыр. Практикалық маңыздылығы алынған нәтижелерді Қазақстандағы платформалық жұмыспен қамту бойынша эмпириялық зерттеулерді одан әрі жүргізу үшін теориялық және әдіснамалық негіздерді әзірлеу кезінде пайдалану мүмкіндігімен анықталады.

Келесі зерттеулер классикалық әлеуметтанулық еңбек теорияларын, цифрлық капитализмнің заманауи тұжырымдамаларын, цифрлық жұмыспен қамтуды талдаудың эмпириялық әдістерін біріктіретін интегративті зерттеу моделін жасауға бағытталуы қажет.

Әдебиеттер тізімі

1. Вебер, М. (2016) Хозяйство и общество: Очерки понимающей социологии. Т. 1. Москва: Издательский дом Высшей школы экономики.
2. Дюркгейм, Э. (2006) 'Қоғамдық еңбек бөлінісі туралы', Әлемдік әлеуметтану антологиясы. Т. 2. Алматы: Жазушы.
3. Дүйсенова, Т. (2022) «Қазақстандағы платформалық жұмыспен қамту 500 мың адамға жетті», Қазақстан Республикасы Премьер-Министрінің ресми ақпараттық ресурсы. Available at: https://primeminister.kz (Қаралған күні: 20 наурыз 2026).
4. Жусупова, А., Еркен, А., Елубаева, Г. и Садыков, А. (2022) Социально-трудовые конфликты в компаниях платформенной экономики в Казахстане. OXUS Fellowship Program. The Oxus Society for Central Asian Affairs. Available at: https://oxussociety.org/ (Қаралған күні: 7 маусым 2026).
5. Зайцева, О.В. (2024) «Платформенная занятость: сущность, тенденции развития и особенности оценки», Вестник Витебского государственного технологического университета, 1, с. 105-121. doi:10.24412/2079-7958-2024-1-105-121
6. Маркс, К. (1968) Капитал: Саяси экономия сыны. Алматы: Қазақстан.
7. Поланьи, К. (2002) Великая трансформация: Политические и экономические истоки нашего времени. Санкт-Петербург: Алетейя.
8. Стэндинг, Г. (2014) Прекариат: Новый опасный класс. Москва: Ад Маргинем Пресс.
9. Alshanskaya, A. and Kosherbayeva, A. (2025) 'The future of work: PESTLE analysis of flexible work in Kazakhstan', Public Policy and Administration (Viešoji politika ir administravimas), 24(2), pp. 340-353. doi:10.13165/VPA-25-24-2-13
10. Alshanskaya, A., Zhanabergenova, M., Azatbek, T., Nessipbekov, Y. and Špaček, D. (2024) 'The use of teleworking in public administration during and after the COVID-19: The case of Kazakhstan', Journal of Eastern European and Central Asian Research, 11(3), pp. 638-649. doi:10.15549/jeecar.v11i3.1606
11. Baimakhanova, A.S. (2024) 'Platform employment: A phenomenon of labor law', Вестник Академии правоохранительных органов, 1, pp. 45-53.
12. Carranza, E., Morgandi, M., De Lorenzo, S. and Stöterau, J. (2023) 'Regulating platform-based work in developing countries: How to balance job opportunities and workers protection?', World Bank Blogs. Available at: https://blogs.worldbank.org/en/jobs/regulating-platform-based-work-developing-countries-how-balance-job-opportunities-and-workers (Қаралған күні: 20 наурыз 2026).
13. De Stefano, V. (2016) The rise of the "just-in-time workforce": On-demand work, crowdwork and labour protection in the gig-economy. Geneva: International Labour Organization.
14. European Training Foundation (2024) New forms of work and platform employment in Central Asia: Regional report. Turin: European Training Foundation.
15. Huws, U. (2014) Labor in the global digital economy. New York: Monthly Review Press.
16. Insebayeva, S. (2023) 'Digital platform employment in Kazakhstan: Can new technologies solve old problems in the labor market?', International Labor and Working-Class History, 104, pp. 67-83.
17. International Labour Office (2018) Digital labour platforms and the future of work: Towards decent work in the online world. Geneva: International Labour Office.
18. International Labour Organization (2021) World employment and social outlook 2021: The role of digital labour platforms in transforming the world of work. Geneva: International Labour Organization.
19. Khasenov, M. (2023) 'Employment relationship and platform work: Global trends and case of Kazakhstan', Russian Journal of Labour & Law, 13, pp. 195-201.
20. Nurgaliyeva, E. and Baimakhanova, A. (2024) 'Problems of legal regulation of platform employment in the Republic of Kazakhstan', BULLETIN of L.N. Gumilyov Eurasian National University Law Series, 146(1), pp. 49-65. Available at: https://bullaw.enu.kz/index.php/main/article/view/299 (Қаралған күні: 8 мамыр 2026).
21. Piasna, A. and Drahokoupil, J. (2019) Digital labour in Central and Eastern Europe: Evidence from the ETUI internet and platform work survey. Brussels: European Trade Union Institute.

22. Rosenblat, A. (2018) Uberland: How algorithms are rewriting the rules of work. Berkeley: University of California Press.
23. Scholz, T. (2016) Uberworked and underpaid: How workers are disrupting the digital economy. Cambridge: Polity Press.
24. Shevchuk, A. and Strebkov, D. (2021) Freelance platform work in the Russian Federation: 2009-2019. Geneva: International Labour Organization.
25. Srnicek, N. (2017) Platform capitalism. Cambridge: Polity Press.

Д. Б.Өтеғали
ТОО «Институт прикладных этнополитических исследований»,
Центр прикладных исследований

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ И МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ ПЛАТФОРМЕННОЙ ЗАНЯТОСТИ

Аннотация. Платформенная занятость, представляющая собой трудовую деятельность, осуществляемую посредством цифровых онлайн-платформ, сегодня рассматривается как новая современная форма труда, обеспечивающая взаимодействие между исполнителями и заказчиками. Данная статья посвящена теоретическому и методологическому исследованию феномена платформенной занятости. В работе рассматривается развитие платформенной занятости как составной части гиг-экономики, а также обсуждаются различные теоретические подходы к ее осмыслению и интерпретации. Особое внимание уделяется месту платформенной занятости в существующих типологиях трудовой деятельности и тем вызовам, которые она создает для традиционных представлений о занятости.

Кроме того, в статье обобщаются результаты современных научных дискуссий в области платформенной занятости. Анализируются основные исследовательские дискурсы, связанные с различными формами занятости на цифровых платформах (правовой статус работника, самозанятость или наемный труд), вопросами трудовых прав и социальной защиты платформенных работников, а также особенностями правового регулирования платформенной занятости в различных странах. Выводы статьи основаны на методе нарративного обзора литературы и анализе исследовательских отчетов. В заключительной части представлены обобщающие выводы о современном состоянии исследований платформенной занятости, а также обозначены существующие пробелы и перспективные направления для дальнейших исследований.

Ключевые слова: платформенная занятость, гиг-экономика, прекариат, цифровые трудовые платформы, социальная защита, трудовые права.

D. B. Otegali
JSC «Institute of Applied Ethnopolitical Research», Center for Applied Research

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL ISSUES OF PLATFORM EMPLOYMENT

Abstract. Platform employment, understood as work performed through digital online platforms, is increasingly recognized as a new and modern form of labor that facilitates interaction between service providers and clients. This article is devoted to the theoretical and methodological examination of the phenomenon of platform employment. It explores the development of platform employment as a component of the gig economy and discusses various theoretical approaches to its conceptualization and interpretation. Particular attention is paid to the place of platform employment within existing typologies of work and to the challenges it poses to traditional understandings of employment.

The article also summarizes the findings of contemporary scholarly debates on platform employment. It analyzes the main research discourses related to different forms of work on digital platforms, including the legal status of workers, self-employment versus wage employment, labor rights, and the social protection of platform

workers, as well as the specific features of platform work regulation across different countries. The conclusions are based on a narrative literature review and the analysis of research reports. The final section presents general conclusions regarding the current state of platform employment research and identifies existing gaps and promising directions for future studies.

Keywords: platform employment, gig economy, precariat, digital labour platforms, social protection, labour rights.

References

1. Weber, M. (2016) Khozyaistvo i obshchestvo: Ocherki ponimayushchei sotsiologii. Vol. 1. Moscow: Izdatel'skii dom Vysshei shkoly ekonomiki.
2. Durkheim, E. (2006) 'Qogamdyq enbek bolinisi turaly', in Alemdik aleumettanu antologiyasy. Vol. 2. Almaty: Zhazushy.
3. Duisenova, T. (2022) 'Qazaqstandagy platformalyq jumyspen qamtu 500 myn adamga zhetti', Official Information Resource of the Prime Minister of the Republic of Kazakhstan. Available at: https://primeminister.kz (Accessed: 20 March 2026).
4. Zhusupova, A., Erken, A., Elubaeva, G. and Sadykov, A. (2022) Sotsial'no-trudovye konflikty v kompaniyakh platformennoi ekonomiki v Kazakhstane. OXUS Fellowship Program. The Oxus Society for Central Asian Affairs. Available at: https://oxussociety.org/ (Accessed: 7 June 2026).
5. Zaitseva, O.V. (2024) 'Platformennaya zanyatost': sushchnost', tendentsii razvitiya i osobennosti otsenki', Vestnik Vitebskogo gosudarstvennogo tekhnologicheskogo universiteta, 1, pp. 105–121. doi:10.24412/2079-7958-2024-1-105-121
6. Marx, K. (1968) Kapital: Sayasi ekonomiya syny. Almaty: Qazaqstan.
7. Polanyi, K. (2002) Velikaya transformatsiya: Politicheskie i ekonomicheskie istoki nashego vremeni. Saint Petersburg: Aleteiya.
8. Standing, G. (2014) Prekariat: Novyi opasnyi klass. Moscow: Ad Marginem Press.
9. Alshanskaya, A. and Kosherbayeva, A. (2025) 'The future of work: PESTLE analysis of flexible work in Kazakhstan', Public Policy and Administration (Viešoji politika ir administravimas), 24(2), pp. 340–353. https://doi.org/10.13165/VPA-25-24-2-13
10. Alshanskaya, A., Zhanabergenova, M., Azatbek, T., Nessipbekov, Y. and Špaček, D. (2024) 'The use of teleworking in public administration during and after the COVID-19: The case of Kazakhstan', Journal of Eastern European and Central Asian Research, 11(3), pp. 638–649. https://doi.org/10.15549/jeecar.v11i3.1606
11. Baimakhanova, A.S. (2024) 'Platform employment: A phenomenon of labor law', Vestnik Akademii pravookhranitel'nykh organov, 1, pp. 45–53.
12. Carranza, E., Morgandi, M., De Lorenzo, S. and Stöterau, J. (2023) 'Regulating platform-based work in developing countries: How to balance job opportunities and workers protection?', World Bank Blogs. Available at: https://blogs.worldbank.org/en/jobs/regulating-platform-based-work-developing-countries-how-balance-job-opportunities-and-workers (Accessed: 20 March 2026).
13. De Stefano, V. (2016) The rise of the 'just-in-time workforce': On-demand work, crowdwork and labour protection in the gig economy. Geneva: International Labour Organization.
14. European Training Foundation (2024) New forms of work and platform employment in Central Asia: Regional report. Turin: European Training Foundation.
15. Huws, U. (2014) Labor in the global digital economy. New York: Monthly Review Press.
16. Insebayeva, S. (2023) 'Digital platform employment in Kazakhstan: Can new technologies solve old problems in the labor market?', International Labor and Working-Class History, 104, pp. 67–83.
17. International Labour Office (2018) Digital labour platforms and the future of work: Towards decent work in the online world. Geneva: International Labour Office.
18. International Labour Organization (2021) World employment and social outlook 2021: The role of digital labour platforms in transforming the world of work. Geneva: International Labour Organization.
19. Khasenov, M. (2023) 'Employment relationship and platform work: Global trends and case of Kazakhstan', Russian Journal of Labour & Law, 13, pp. 195-201.

20. Nurgaliyeva, E. and Baimakhanova, A. (2024) 'Problems of legal regulation of platform employment in the Republic of Kazakhstan', Bulletin of L.N. Gumilyov Eurasian National University. Law Series, 146(1), pp. 49-65. Available at: https://bullaw.enu.kz/index.php/main/article/view/299 (Accessed: 8 May 2026).
21. Piasna, A. and Drahokoupil, J. (2019) Digital labour in Central and Eastern Europe: Evidence from the ETUI internet and platform work survey. Brussels: European Trade Union Institute.
22. Rosenblat, A. (2018) Uberland: How algorithms are rewriting the rules of work. Berkeley: University of California Press.
23. Scholz, T. (2016) Uberworked and underpaid: How workers are disrupting the digital economy. Cambridge: Polity Press.
24. Shevchuk, A. and Strebkov, D. (2021) Freelance platform work in the Russian Federation: 2009-2019. Geneva: International Labour Organization.
25. Srnicek, N. (2017) Platform capitalism. Cambridge: Polity Press.

Авторлар туралы мәлімет

Өтеғали Д.Б. – хат-хабар авторы, «Қолданбалыс этносаяси зерттеулер институты» ЖШС, Қолданбалы зерттеулер орталығының директоры

Сведения об авторах

Отегали Д.Б. – автор для корреспонденции, ТОО «Институт прикладных этнополитических исследований», директор Центра прикладных исследований

Information about author

Otegali D.B. – corresponding author, JSC «Institute of Applied Ethnopolitical Research», Director of the Center for Applied Research

GUMILYOV JOURNAL OF SOCIOLOGY
ISSN (Print) 3080-1702. ISSN (Online) 3104-4638

ХҒТАР 04.51.65
Ғылыми мақала

https://doi.org/10.32523/2616-6836-2026-155-2-172-182

ЕСІРТКІГЕ ТӘУЕЛДІЛІКТЕН ЕМДЕУ ЖӘНЕ ОҢАЛТУ САЛАСЫНДА ҮКІМЕТТІК ЕМЕС ҰЙЫМДАРДЫҢ ӨЗАРА ӘРЕКЕТТЕСТІГІНІҢ МОДЕЛЬДЕРІ

Н.О. Байгабылов[1] , М. Санатқанұлы*[2] , С.Б. Тағаева[3]

[1,3] Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан Республикасы
[2]Ә. Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университеті, Павлодар, Қазақстан Республикасы

*E-mail: [1]baigabylov_no@enu.kz , [*2]madi_01_15@mail.ru, [3]sauletagaeva76@gmail.com*

Аңдатпа. Осы мақалада Қазақстан Республикасындағы есірткіге тәуелділіктен емдеу және оңалту саласында үкіметтік емес ұйымдардың өзара әрекеттестігінің ерекшеліктері қаралады. Зерттеудің өзектілігі – ұйымаралық ынтымақтастықты дамыту есебінен есірткіге тәуелділікпен күрес жөніндегі шаралардың тиімділігін арттыру қажеттілігімен негізделген. Зерттеу мақсаты – үкіметтік емес ұйымдардың өзара әрекеттестігінің тетіктерін анықтау және олардың көрсетілетін көмектің нәтижелілігіне әсерін бағалау.

Зерттеудің әдіснамалық негіздемесі – кейс-стади әдісін қолдана отырып, сапалы әлеуметтік тәсіл болып табылады. Зерттеу шеңберінде есірткіге тәуелділіктен емдеудің медициналық және әлеуметтік-оңалту тәсілдерін іске асыратын екі үкіметтік емес ұйымның қызметіне салыстырмалы талдау жүргізілді. Тиімділікті бағалау – қызмет бағыты, нәтижелердің тұрақтылығы және әлеуметтік интеграция деңгейі өлшемшарттары бойынша жүзеге асырылды.

Зерттеу нәтижесінде медициналық тәсілдің қысқамерзімді әсерді қамтамасыз ететіні анықталды, алайда қайталанудың жоғары тәуекелімен сипатталады, ал әлеуметтік-оңалту тәсілі – анағұрлым тұрақты нәтижеге қол жеткізуге ықпал етеді, алайда ұзақ уақыт пен кешенді қолдауды қажетсінеді. Ұйымдар арасындағы үйлестірудің болмауы – олардың қызметінің жалпы тиімділігін төмендететіні белгілі болды.

Зерттеудің ғылыми жаңалығы – үкіметтік емес ұйымдардың өзара әрекеттестігі нысандарын жүйелеу мен ұйымаралық ынтымақтастық шеңберінде медициналық және әлеуметтік тәсілдерді интеграциялау қажеттілігін негіздеу. Жұмыстың тәжірибелік маңыздылығы – Қазақстанда есірткіге тәуелділікпен күрес бағдарламаларын әзірлеу кезінде берілген ұсынымдарды пайдалану мүмкіндігінен тұрады.

Негізгі ұғымдар: үкіметтік емес ұйымдар, есірткіге тәуелділік, нашақорлық, оңалту, ұйымаралық өзара әрекеттестік, әлеуметтік интеграция, тәуелділікті емдеу, кейс-стади.

Түсті: 15.05.2026; Жөнделді: 09.06.2026; Мақұлданды: 27.06.2026; Онлайн қолжетімді: 30.06.2026

* хат-хабар авторы

Кіріспе

Соңғы жылдары Қазақстан Республикасында есірткіге тәуелділік мәселесі денсаулық сақтау жүйесіне, халықтың әлеуметтік тұрақтылығы мен өмір сүру сапасына әсерін тигізе отырып, жоғары әлеуметтік маңыздылығын сақтап келеді. Осындай жағдайларда есірткіге тәуелділердің алдын алу, емдеу және әлеуметтік оңалту саласындағы мемлекеттік институттардың қызметін толықтыратын үкіметтік емес ұйымдардың (ҮЕҰ) рөлі артуда.

ҮЕҰ қызметіне арналған зерттеулердің елеулі мөлшерінің болуына қарамастан, олардың ұйымаралық өзара әрекеттестік мәселелері жеткілікті зерттелмеген күйінде қалып отыр. Қолданыста бар ғылыми жұмыстарда жекелеген ұйымдарды талдауға немесе нақты бағдарламалардың тиімділігін бағалауға баса көңіл бөлінеді, ал ҮЕҰ арасындағы ынтымақтастықтың емдеу мен оңалту нәтижелеріне әсері фрагментарлы зерттелген.

Осыған байланысты ҮЕҰ-ның өзара әрекеттестігі тетіктері жеткіліксіз әзірленуінен және олардың қазақстандық жағдайларда есірткіге тәуелділікпен күрестің тиімділігіне әсерін бағалаудан тұратын ғылыми кетік қалыптасуда.

Зерттеудің мақсаты – есірткіге тәуелділіктен емдеу саласындағы үкіметтік емес ұйымдардың өзара әрекеттестігінің ерекшеліктері мен тетіктерін анықтау және олардың көрсетілетін көмектің нәтижелілігіне әсерін бағалау.

Мақсатқа жету үшін осындай міндеттер қойылды:

1) ҮЕҰ жұмысына теориялық көзқарастарды қарастыру;

2) ұйымдардың бір-бірімен қалай әрекеттесетінін зерттеу;

3) екі ҮЕҰ қызметін салыстыру;

4) олардың ынтымақтастығының тиімділігіне не әсер ететінін анықтау;

5) практикалық ұсыныстар беру.

Қазақстанда нашақорлықпен күресетін ҮЕҰ көбінесе екі бағытқа – тәуелділер үшін медициналық көмек пен оңалтуға шоғырланады. Бірнеше ірі ұйымдар, сондай-ақ көптеген шағын топтар мен бастамалар бар. Бірақ олардың арасындағы өзара әрекеттесу әртүрлі – жақсы да, онша емес. Қаржыландыру үшін бәсекелестік, үйлестірудің жеткіліксіздігі, бірдей тапсырмаларды қайталау және ресурстарды тиімсіз жұмсау проблемалары жиі кездеседі. Дегенмен, кейбір ұйымдар нашақорлықпен бірге күресу және тәуелділігі бар адамдарға көмектесу үшін күш біріктіреді.

Нашақорлықты емдеу үшін ынтымақтастықты дамыту саласындағы үкіметтік емес ұйымдардың өзара әрекеттестігі тақырыбын зерттеу мәселелігі – ҮЕҰ-ның топтаспағандығы мен әртектілігі, ресурстардың шектелуі, мемлекеттік органдармен үйлестірудің болмауы, іс-әрекеттердің тиімсіздігі немесе шектелуі, сондай-ақ мәдени және құқықтық мәселелер аспектілерін қамтиды.

А. Кенжетаева және А. Алиева Қазақстандағы үкіметтік емес ұйымдар жұмысының тиімділігін зерттеді және оны жақсартудың бірнеше тәсілін ұсынды, мысалы, басқарушылық және кәсіптік құзыреттіліктерді дамыту арқылы (Kenzhetayeva және Aliyeva, 2022). В. Суонн және өзгелер апиынға тәуелділікке ден қоюмен айналысатын ұйымдардың болуы, есірткіге тәуелділікті емдеу мүмкіндіктері туралы мәліметтерді жинай отырып, кросс-секциялық зерттеу жүргізді және апиынға тәуелділікке ден қою мәнмәтініндегі ұйымаралық ынтымақтастық апиындық бұзылысты емдеудің едәуір мүмкіндігімен айтарлықтай байланысты екенін анықтады (Swann және т.б., 2022). Д. Хиу және оның әріптестері нашақорлықтың негізгі себептері кедейлік, әлеуметтік теңсіздік және әскери қақтығыстарға байланысты деп санайды. Бұл проблемамен күресу үшін

олар заңнамалық шараларды ұсынады, тәуелділігі бар адамдарға көмек пен дәрі-дәрмекпен қамтамасыз етеді, нашақорлық туралы білім мен хабардарлықты арттырады және қоғамның осы күреске қатысуының маңыздылығын атап көрсетеді (Hieu және т.б., 2021). Д. Черниенконың зерттеуі үкіметтік емес ұйымдардың жұмысындағы қайырымдылыққа арналған. Мақалада еріктілерді тарту және қайырымдылық шараларын ұйымдастыру тәжірибесі, сондай-ақ мұқтаж адамдарға көмектесу сияқты еріктілердің әртүрлі түрлері қарастырылады (Chernienko, 2021). Р. Ван және Дж. Шин халықаралық денсаулық сақтау ұйымдары арасындағы одақтардың қалай құрылып, ыдырайтынын зерттеді. Олар осындай ұйымдар арасындағы байланыстар туралы мәліметтерге сүйеніп, олардың арасындағы ұқсастықтар мен олардың институционалдық күші маңызды рөл атқаратынын анықтады (Wang және Shin, 2023). К. Гафри және бірлескен авторлар мұсылман елдеріндегі есірткі тұтынушыларға зиянды азайту үшін медициналық көмек пен қызметтерге қол жеткізу мәселесіне назар аударды. Олар бұған діни, мәдени және әлеуметтік факторлар кедергі келтіретінін анықтады. Сонымен қатар, жұмыста қоғам мен ұйымдардың қолдауы, сондай-ақ мәдени ерекшеліктерді ескеретін қызметтердің болуы (Ghafri және т.б., 2023).

ҮЕҰ өзара әрекеттесуін зерттеуде авторлар ынтымақтастықта туындауы мүмкін қиындықтар мен кедергілерді анықтауға тырысты. Мақсат осы мәселелерді шешуге және ынтымақтастықты тиімдірек етуге көмектесетін жолдар мен стратегияларды табу болды.

Зерттеудің ғылыми жаңалығы Қазақстан Республикасында есірткіге тәуелді адамдарды емдеу және оңалту саласында қызмет атқаратын үкіметтік емес ұйымдардың өзара іс-қимыл модельдеріне кешенді талдау жүргізілуімен сипатталады. Жекелеген ұйымдардың немесе бағдарламалардың қызметін бағалауға бағытталған көптеген зерттеулерден айырмашылығы, бұл жұмыста ұйымаралық ынтымақтастық есірткіге тәуелді адамдарға көрсетілетін көмектің тиімділігін арттырудың дербес факторы ретінде қарастырылған.

Зерттеу барысында алғаш рет үкіметтік емес ұйымдардың қызметін ұйымдастырудың екі түрлі моделі – медициналық және әлеуметтік-оңалту бағыттары салыстырмалы түрде талданды. Бұл олардың күшті және әлсіз жақтарын анықтауға, сондай-ақ емдеудің тұрақты нәтижелеріне қол жеткізу мен тәуелді адамдардың қоғамға әлеуметтік интеграциялануының негізгі шарттарын айқындауға мүмкіндік берді. Сонымен қатар ұйымдар арасындағы ынтымақтастыққа әсер ететін институционалдық, қаржылық, ұйымдастырушылық, әлеуметтік-мәдени және нормативтік-құқықтық факторларды қамтитын факторлар жіктемесінің әзірленуі де зерттеудің ғылыми жаңалығы болып табылады.

Зерттеудің маңызды нәтижелерінің бірі – салааралық өзара іс-қимылдың бірыңғай моделі шеңберінде медициналық емдеу мен әлеуметтік-оңалту сүйемелдеуін интеграциялау қажеттілігінің негізделуі. Жекелеген тәсілдерді оқшау түрде қолдану көмектің тиімділігін шектейтіні, ал әртүрлі ұйымдардың күш-жігерін үйлестіру есірткіге тәуелділіктен арылған адамдардың қайталану қаупін төмендетуге және олардың әлеуметтік бейімделу деңгейін арттыруға ықпал ететіні дәлелденді.

Алынған нәтижелердің практикалық маңыздылығы әзірленген ұсынымдарды мемлекеттік есірткіге қарсы саясатты жетілдіруде, мемлекеттік органдар мен үкіметтік емес сектор арасындағы әріптестік тетіктерін қалыптастыруда, сондай-ақ Қазақстан Республикасындағы есірткіге тәуелді азаматтарды кешенді оңалту және әлеуметтік интеграциялау бағдарламаларын әзірлеуде пайдалану мүмкіндігімен айқындалады.

Материалдар мен әдістер

Зерттеу шеңберінде үкіметтік емес ұйымдардың өзара әрекеттестігі ерекшеліктерін талдауға бағдарланған сапалы әлеуметтік тәсіл қолданылған.

Зерттеудің эмпирикалық базасы мынаны қамтыды:

- ұйымдардың ашық және ішкі материалдарын талдау;
- стратегияларды, қызмет бағытын және іске асырылатын бағдарламаларды зерттеу;
- емдеу және оңалту тәсілдерін салыстыру.

Мәліметтерді талдау үшін салыстырмалы талдау, жүйелеу және сапалы интерпретациялау әдістері пайдаланылды.

Сонымен қатар жіктеу әдісінің көмегімен осы жұмыста ҮЕҰ-ның әртүрлі құрылымдық нұсқасы ажыратылды: оңалту орталықтары, волонтерлік топтар, алдын алу ұйымдары; қаржыландыру көздері: мемлекеттік қаражат, жекелеген қайырымдылықтар, гранттар, корпоративтік демеушілік, халықаралық

ұйымдардың қаражаты; нашақорлық мәселесін шешу тәсілдері: алдын алу, емдеу, оңалту, әлеуметтік қолдау; ұйымдардың қызмет деңгейі: жергілікті, ұлттық және халықаралық; қызмет саласы: білім беру, денсаулық сақтау, әлеуметтік қорғау. ҮЕҰ арасында тәжірибе алмасу тәсілдері де жіктелді.

Ұйымдар қызметінің тиімділігін бағалау мынадай өлшемшарттар бойынша іске асырылды:

- қызмет бағыты (медициналық немесе әлеуметтік-оңалту);
- нәтижелердің тұрақтылығы (қысқамерзімді және ұзақмерзімді әсер);
- қызмет алушылардың әлеуметтік интеграция деңгейі;
- ұйымаралық өзара әрекеттестіктің болуы және дәрежесі.

Зерттеудің негізгі әдісі – кейс-стади әдісі, оның шеңберінде Қазақстанда есірткіге тәуелділерді емдеу және оңалту саласындағы қызметті іске асыратын екі үкіметтік емес ұйымның қызметіне салыстырмалы талдау жүргізілді.

Олардың қызметінің бағыттылығы, мақсаттары, стратегиялары, сондай-ақ тиімділікті бағалау өлшемшарттары егжей-тегжейлі зерделенді. ҮЕҰ басшылары анонимділік шартымен ақпаратқа қолжетімділікті ұсынды. Салыстыру әдісі арқылы 1-ҮЕҰ мен 2-ҮЕҰ-дан алынған ақпарат өзара салыстырылды, бұл қаралған екі ұйымда нашақорлықты емдеу тәсілдеріндегі айырмашылықты анықтауға мүмкіндік берді. Сонымен бірге салыстыру әдісі жұртшылықтың нашақорлықты стигматизациялау жағдайында және әлеумет пен жақын қарым-қатынас тарапынан психологиялық қолдау болған кезде есірткіге тәуелділікті емдеу нәтижелерін салыстыру үшін қолданылды. Аталған ұйымдардың қызметінің тиімділігіне баға берілді және кейбір бағдарламалардың азды-көпті табысты болуының себептері анықталды. Сонымен қатар әлеуметтік талдау нашақорлықтың таралуына әсер ететін әлеуметтік түрткіжайттарды, сондай-ақ есірткіге тәуелділер санының қысқаруына ықпал тигізетін түрткіжайттарды анықтауға мүмкіндік берді. Қаралған ҮЕҰ-лар арасындағы өзара әрекеттестік мәселесін зерттеу үшін жүйелі талдау әдісі қолданылды. Ынтымақтастық үдерісі перспективасының жағымсыз да, жағымды да құрамдас бөліктері ескерілді, атап айтқанда: мамандандыру мен сараптаманың әртүрлі түрі, қаржыландыру мәселелері, қолданыста бар әріптестіктер мен мүдделі тараптар, әлеуметтік және мәдени түрткіжайттар, саяси және заңнамалық шектеулер, өзаратүсініс тік, қатысымдылық және ақпарат алмасу, ынтымақтастық және оқуға деген даярлық. Осылайша, ҮЕҰ арасындағы өзара іс-қимылға әсер ететін түрткіжайттар сипатталды. Зерттеу барысында алынған ақпараттың логикалық қорытындысы негізінде ҮЕҰ арасындағы өзара іс-қимыл түрін сипаттау үшін логикалық талдау қолданылды.

Нәтижелер

Нашақорлықты емдеудегі ҮЕҰ ынтымақтастығын теориялық зерттеу

Нашақорлық мәселелерімен айналысатын үкіметтік емес ұйымдар мемлекетке тәуелсіз жұмыс істейді. Оларды азаматтар немесе қауымдастықтар жасайды және бұл ұйымдар құрылымы мен міндеттері бойынша әр түрлі болуы мүмкін.

Қазақстанда нашақорлықты емдеуге байланысты ҮЕҰ олардың қандай проблемаларға тап болғанына байланысты әр түрлі болады. Қазір тәуелділікті емдеу және қалпына келтіру қызметтерін ұсынатын оңалту орталықтары бар. Әртүрлі жолдармен көмектесетін еріктілер топтары бар-мысалы, нашақорлық туралы хабарлау, профилактикалық шаралар жүргізу және адамдарды оңалтуға қолдау көрсету. Сонымен қатар, профилактикамен айналысатын, дәрістер, тренингтер, семинарлар, спорттық және мәдени іс-шаралар өткізетін ұйымдар бар. Олар отбасылармен бірге жұмыс істейді, оларға тәуелділіктің дамуына жол бермейтін дағдыларды үйренуге көмектеседі.

Бұл ҮЕҰ мақсаттарына нашақорлықтан зардап шегетін адамдарға қолдау көрсету, оларды оңалтуға және емдеуден кейін бейімделуге көмектесу кіреді. Тағы бір міндет – нашақорлық қаупі туралы хабардарлықты арттыру және оның таралуын болдырмауға тырысу. Сонымен қатар, олар жаңа емдеу әдістерін әзірлейді және енгізеді. Үкіметтік емес ұйымдардың ынтымақтастықты жақсарту және нашақорлықпен күресудің тиімді жолдарын жасау үшін басқа ұйымдармен – мемлекеттік, медициналық және қоғамдық ұйымдармен тәжірибе және білім алмасуы маңызды.

Қазақстанда үкіметтік емес ұйымдар нашақорлық проблемасына әртүрлі жолдармен қарайды. Әдетте есірткіге тәуелділердің санын азайтуға көмектесетін әдістердің бірі – алдын алу. Оның көмегімен

ҮЕҰ есірткіні қолданудың алдын алуға тырысады, әсіресе жастар мен қауіпті адамдар арасында. Бұл білім беру бағдарламаларын жүргізу, есірткінің зияны туралы хабардарлықты арттыру, сондай-ақ отбасылық және қауымдастық байланыстарын нығайтуға көмектесетін оқиғаларды ұйымдастыру болуы мүмкін. Емдеу туралы айтатын болсақ, ҮЕҰ медициналық көмектен терапияға дейін психологиялық қолдауға дейін әртүрлі қызметтерді ұсынады. Кейбір ұйымдар алмастыру терапиясы, мінез-құлық терапиясы немесе топтық әрекеттер сияқты белгілі бір емдеу әдістеріне назар аударуы мүмкін. Оңалту әдісі емдеуден кейін көптеген адамдарға есірткіге қайта оралмас үшін қосымша қолдау қажет екенін ескереді. Ол үшін ҮЕҰ жұмыс пен баспана іздеуге көмектеседі, кеңестер мен басқа да қолдау түрлерін ұсынады. Мұның бәрі адамдардың қалыпты өмірге оралуына ықпал етеді. Әлеуметтік қолдау – ҮЕҰ жұмысының тағы бір маңызды бөлігі. Олар заңды мәселелерге көмектесе алады, тамақтану мен киіммен қамтамасыз ете алады, денсаулыққа кеңес береді және адамдарға есірткіге байланысты мәселелерді шешуге көмектесетін басқа да көмек көрсете алады.

Нақты әдістер мен тәсілдер аймаққа және ұйымның міндеттеріне байланысты. Нашақорлықпен ауыратын адамдарға көмектесетін үкіметтік емес ұйымдар жергілікті деңгейден халықаралық деңгейге дейін әртүрлі деңгейде жұмыс істейді. Осыған байланысты олардың қызметінің сипаты мен құрылымы өзгереді (Ceesay, 2020). Мұндай ұйымдар тәуелділіктен зардап шегетіндерді қолдау үшін әртүрлі бағыттармен айналысады. Мысалы, олар мектеп оқушыларына есірткіні қолданудың алдын алу үшін білім беру бағдарламаларын жүргізеді. Сондай-ақ, ата-аналарға, мұғалімдерге және басқа ересектерге арналған тренингтер мен семинарлар ұйымдастырыңыз (Alejo, 2020), оларға мәселені және оның алдын алу жолдарын жақсы түсінуге көмектеседі. Денсаулық сақтау саласында ҮЕҰ салауатты өмір салты бойынша кеңес береді және есірткіден бас тартқысы келетіндерге көмектеседі. Олар медициналық көмек пен емдеуді ұйымдастырады және оңалту кезінде адамдарға қолдау көрсетеді. Әлеуметтік қолдау саласында мұндай ұйымдар тұрғын үйге, тамаққа, медициналық қызметке, жұмысқа және басқа да әлеуметтік қызметтерге қол жеткізуге көмектеседі. Сонымен қатар, олар бұрынғы тәуелділерге әлеуметтік бейімделуге және қайталану қаупін азайту үшін жаңа әрекеттерді іздеуге көмектеседі.

ҮЕҰ-ны қаржыландыру әр түрлі көздерден келеді-мемлекеттік бюджеттер, жеке қайырымдылықтар, гранттар, компаниялардың демеушілігі, сондай-ақ халықаралық қорлар (Pue, 2020). Қазақстанда осы нұсқалардың барлығы қолданылады. Мемлекет ақшаны субсидиялар, гранттар немесе келісімшарттар арқылы бөледі, олар бір реттік немесе тұрақты болуы мүмкін және бюджеттің едәуір бөлігін құрайды. Жеке қайырымдылыққа жеке адамдардың жарналары, алымдар және ұйым мүшелерінің жеке жарналары кіреді. Олар ҮЕҰ-ға еркін және икемді жұмыс істеуге мүмкіндік береді (Apre және Oreg, 2020). Қорлар мен халықаралық құрылымдарды бөлетін гранттар, әдетте, нақты шарттар мен мерзімдерге байланысты. Корпоративтік демеушілік – компаниялар ҮЕҰ бағдарламаларын қолдайтын тағы бір қаржыландыру көзі. Ақшадан басқа, бұл ұйымдардың тиімді жұмыс істеуіне және тезірек дамуына көмектесетін ресурстар мен сараптамаға қол жеткізуге мүмкіндік береді.

Нашақорлықты емдеуге арналған ҮЕҰ ынтымақтастығын зерттеу

Осы зерттеуге қатысқан екі қазақстандық ұйым өз жұмысын іске асыру үшін түрлі әдісті қолданды: 1-ҮЕҰ консультациялар мен медициналық қызметтер көрсетті, сонымен бірге салауатты өмір салтын насихаттау бойынша науқандар жүргізді, ал 2-ҮЕҰ бұрын есірткіге тәуелді болғандарға әлеуметтенуге және психологиялық қолдау көрсетті, қоғамдық іс-шаралар мен әлеуметтік бағдарламаларды ұйымдастырумен айналысты.

1-кестеде келтірілген ақпарат зерттеудің эмпирикалық бөлімінің нәтижелерін суреттейді, нашақорлық мәселесін шешуде әртүрлі әдістерді қолданатын Қазақстаннан келген екі ҮЕҰ жұмысындағы айырмашылықтарды көрсетеді және бұл ҮЕҰ қаншалықты әртүрлі болуы мүмкін екенін көрсетеді.

1-кесте. Нашақорларға көмектесетін ҮЕҰ жағдайларын салыстыру

	1-ҮЕҰ	**2-ҮЕҰ**
Мақсаты	Нашақорларға медициналық көмек және емдеу	Әлеуметтік оңалту және нашақорларды қоғамға біріктіру
Стратегия	1. Есірткіге тәуелділерге медициналық консультациялар мен тексерулерді ұйымдастыру және жүргізу; 2. Есірткіден бас тарту белгілерін жеңілдету үшін дәрі-дәрмектермен қамтамасыз ету; 3. Есірткіге тәуелділерге психологиялық көмек; 4. Есірткіге тәуелділер мен олардың туыстары үшін сабақтар мен тренингтер өткізу; 5. Есірткіге тәуелділерге жан-жақты көмек көрсету үшін медициналық мекемелермен және мамандармен ынтымақтастық	1. Есірткіге тәуелділерді әлеуметтік бейімдеу үшін топтық сабақтар, тренингтер мен курстар ұйымдастыру; 2. Есірткіге тәуелділерді кәсіптік бағдарлауға және жұмысқа орналастыруға бағытталған қызметті жүзеге асыру; 3. Есірткіге тәуелділік мәселесіне және осы мәселеге байланысты таптаурындарға назар аударуға бағытталған қоғамдық іс-шараларды ұйымдастыру; 4. Есірткіге тәуелділерді қоғамға интеграциялау үшін жұмыс берушілермен және қоғамдық ұйымдармен ынтымақтастық жасау; 5. Есірткіге тәуелділер мен олардың туыстарына психологиялық қолдау және кеңес беру.
Тиімділік	Медициналық препараттарды қолдануға негізделген қысқамерзімді нәтижелер. Курс аяқталғаннан кейін пациенттерге психологиялық және әлеуметтік қолдау көрсетілмейді, бұл есірткі заттарын қайта қабылдауға әкеп соқтыруы мүмкін.	Ұзақмерзімді ремиссия мәнмәтінінде барынша тұрақты нәтиже көрсетілген, алайда бұл тәсіл есірткі заттарына физикалық тәуелділігі бар адамдармен жұмыс істеуде тиімді емес.

Дереккөз: автормен құрастырылған.

Қарастырылған ұйымдардың мақсаттары, стратегиялары мен тиімділігі 1-ҮЕҰ мен 2-ҮЕҰ арасындағы ынтымақтастықты қиындататын факторларды анықтауға көмектесті. Бұл оларға қатысты:

- нашақорларды емдеу мен әлеуметтік оңалтудың әртүрлі мамандандырулары мен тәсілдері, бұл жұмыс әдістерінде келіспеушіліктерге әкеледі;

- қаражат пен ресурстар үшін бәсекелестік туындайтын әртүрлі қаржыландыру көздері;

- 1-ҮЕҰ немесе 2-ҮЕҰ қолдайтын серіктестер мен мүдделі тараптар, бұл олардың стратегиялары мен басымдықтарына әсер етеді;

- қызметтерге сұранысқа және бірлесіп жұмыс істеу мүмкіндігіне әсер ететін қоғамның нашақорлыққа қатынасы және емдеу әдістері сияқты әлеуметтік және мәдени ерекшеліктер;

- ұйымдардың ынтымақтастығын шектейтін немесе оған ықпал ететін саяси және заңнамалық негіздер.

Талдау қорытындысы бойынша және Қазақстанда нашақорлықты емдеудің тиімділігін арттыру үшін 1-ҮЕҰ мен 2-ҮЕҰ арасында тәжірибе алмасуды осылай ұйымдастырған жөн:

- конференциялар, семинарлар мен вебинарлар, онда екі ұйым да білім мен тәжірибемен бөлісе алады;

- басқа ҮЕҰ немесе мемлекеттік құрылымдар өткізетін халықаралық форумдарға қатысу;

- әріптестеріне жұмыс әдістерін көрсету және емдеу мен әлеуметтік бейімделудің жаңа тәсілдерімен таныстыру үшін өзара сапарлар мен тағылымдамалар;

- жобалар мен бағдарламалар бойынша бірлескен жұмыс, мысалы, белгілі бір аймақтарда емдеу қызметтерін ұсыну;

- жалпы топтарда да, тар тақырыптарда да тәжірибе алмасуға және мәселелерді шешуді талқылауға

болатын онлайн қауымдастықтар арқылы байланыс;

- ынтымақтастық тәжірибесін басқа ұйымдар мен кең аудиторияға қол жетімді ету үшін есептерді, зерттеулер мен нұсқаулықтарды жариялау және тарату;

- білім мен тәжірибе алмасуға болатын басқа ҮЕҰ немесе мемлекеттік мекемелер ұйымдастыратын дөңгелек үстелдер мен форумдар сияқты қоғамдық іс-шараларға қатысу.

ҮЕҰ-ның жақсы өзара әрекеттесуіне ықпал ететін факторлар:

- ортақ құндылықтарға негізделген өзара құрмет пен түсіністік;

- нашақорлардың қажеттіліктері мен проблемаларын жақсы түсіну үшін ақпарат алмасу;

- тәуелділігі бар адамдарға көмектесуге бағытталған бірлескен жұмыс және іс-шаралар;

- мемлекеттік және медициналық құрылымдар сияқты басқа ұйымдармен өзара әрекеттесу;

- бірлескен жұмысты үйренуге және жақсартуға дайын болу.

Ынтымақтастықтың оң нәтижелері күш біріктіруді, жаңа ресурстарға қол жеткізуді, жаңа бағдарламалар құруды және ҮЕҰ-ға деген сенімділікті арттыруды қамтуы мүмкін. Теріс жақтары бәсекелестіктің өсуіне, ресурстар үшін күреске және есірткіге тәуелділерге көмек көрсету сапасына әсер ететін келіспеушіліктерге байланысты болуы мүмкін.

Нашақорлықты емдеу жөніндегі ынтымақтастықты дамыту саласындағы үкіметтік емес ұйымдар арасындағы өзара іс-қимыл нашақорлықпен және оның салдарымен күресуге бағытталған бірлескен жобалар мен бағдарламалар арқылы жүзеге асырылуға тиіс. Мұндай іс-шараларға нашақорлық туралы ақпараттық-ағарту кампанияларын ұйымдастыру, оңалту орталықтарын құру, нашақорларды қалпына келтіру үшін қолдау топтарын құру және т.б. кіруі мүмкін. Өзара іс-қимылдың тиімді болуының тағы бір тәсілі-нашақорлық мәселелерімен айналысатын барлық осындай ұйымдардың тиімділігін арттыру мақсатында әртүрлі үкіметтік емес ұйымдар арасында тәжірибе және ақпарат алмасу. Желідегі жұмыстың көмегімен ҮЕҰ-лар желілік құрылымдар шеңберінде өз күш-жігерін біріктіре алады, мысалы, әртүрлі ҮЕҰ арасында ақпарат алмасуды және іс-қимылдарды үйлестіруді қамтамасыз ететін үйлестіру орталықтарын құру, ал мемлекеттік органдар мен халықаралық ұйымдарға бағытталған нашақорлық мәселелерін лоббилеу – оларды шешу бойынша шаралар қабылдауға жәрдемдеседі. Осы әдіс заңнамадағы өзгерістерге лоббизм жасауды, саяси қайраткерлермен және мемлекеттік органдармен байланыс орнату арқылы жобалар мен бағдарламаларды қаржыландыруды сұрауды, бұқаралық ақпарат құралдарында ашық пікірталастарды, басқа ҮЕҰ-мен ынтымақтастықты, сондай-ақ есірткіге тәуелділерге жәрдем көрсету қызметін қолдайтын үкіметтік және жеке ұйымдардан гранттар мен қаржыландырудың басқа түрлерін сұратуды қамтуы мүмкін.

Қорытынды

Зерттеу барысында әртүрлі үкіметтік емес ұйымдардың стратегиялары мен тактикасы олардың мақсаттарына байланысты екендігі анықталды. Біреуі нашақорларға медициналық көмек пен емдеуге, ал екіншісі әлеуметтік оңалтуға және адамдарды қоғамға қайтаруға назар аударды. Сонымен қатар, олардың тиімділігін бағалау критерийлері де әртүрлі болды: бірінші ұйым көмек алғандардың санына назар аударды, ал екіншісі ұзақ мерзімді нәтижелерге – бұрынғы нашақорларды сәтті оңалту мен бейімдеуге назар аударды.

Жұмыс барысында тәсілдердегі айырмашылықтарға байланысты осы ұйымдар арасында бірлесіп жұмыс істеуге ықтимал кедергілер анықталды. ҮЕҰ-ның есірткіге тәуелділікті емдеу және оңалту саласындағы табысты өзара іс-қимылы жақсы үйлестіруді және ақпарат алмасуды қажет етеді деген қорытындыға келді. Бұл олардың жалпы тиімділігін арттырып, тәуелділіктен зардап шегетін адамдардың өмір сүру жағдайларын жақсарта алады. Сонымен қатар, мемлекеттің рөлі маңызды – билік органдары бұрынғы нашақорларға қатысты стигманы азайтуға көмектесетін бағдарламаларға қатысуы, құруы және енгізуі қажет. Қоғамда нашақорлық жеке әлсіздік емес, медициналық мәселе екенін түсінген жөн. Тағы бір қиындық – қаржыландыру, өйткені ұйымның гранттары мен қайырымдылықтары үшін күресте ынтымақтастықтан бас тартуы мүмкін.

Бұл тақырыпты одан әрі зерттеу мемлекеттік ақпараттық, кадрлық, құқықтық және қаржылық ресурстарды жұмысқа қалай тартуға болатынына жақсы көңіл бөледі. Бұл нашақорлықпен күресті тиімдірек етуге және зардап шеккендердің өмір сүру сапасын жақсартуға көмектеседі.

Авторлардың қосқан үлесі

М. Санатқанұлы – мақала тұжырымдамасын әзірлеуге үлес қосты, ғылыми әдебиеттермен жұмыс жасады, алынған нәтижелерді түсіндірді, сондай-ақ мақала мәтінін дайындап, пысықтады.

Н.О. Байгабылов – зерттеу мақсатын айқындады, мақаланың құрылымын ұсынды, мәтінге редакциялық түзетулер енгізді және мақаланың түпкілікті нұсқасын бекітті.

С.Б. Тағаева – зерттеу әдіснамасын нақтылады, алынған нәтижелерді талқылауға үлес қосты, мақаланың ғылыми мазмұнын толықтырды және мәтінді редакциялады.

Әдебиеттер тізімі

1. Alejo, A. (2020). Global citizenship education: The case of Equipo Pueblo's Citizen Diplomacy Program in Mexico. Education, Citizenship and Social Justice, 15(2), pp. 181-193. Available at: https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/1746197919833381
2. Appe, S., Oreg, A. (2020). Philanthropic Entrepreneurs Who Give Overseas: An Exploratory Study of International Giving Through Grassroots Organizations. Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly, 49(3), pp. 502-522. Available at: https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/0899764019878785
3. Ceesay, L. (2020). Exploring the Influence of NGOs in Corporate Sustainability Adoption: Institutional-Legitimacy Perspective. Jindal Journal of Business Research, 9(2), pp. 135-147. Available at: https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/2278682120968969
4. Chernienko, D. (2021). Volunteering and charity in the activities of non-governmental organizations (for example "Rada of Ukrainians of Kazakhstan"). BULLETIN Series of «Sociological and Political sciences». 70(2), pp. 52-57. Available at: https://bulletin-socpolit.kaznpu.kz/index.php/ped/article/view/145
5. Ghafri, Q., et al. (2023). Barriers and Facilitators to Accessing Inpatient and Community Substance Use Treatment and Harm Reduction Services for People Who Use Drugs in the Muslim Communities: A Systematic Narrative Review of Studies on the Experiences of People Who Receive Services and Service Providers. Drug and Alcohol Dependence, 244(6), 109790. Available at: https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0376871623000285?via%3Dihub
6. Hieu, D., et al. (2021). Facing drug addiction: Vietnam's struggle with opioids. Drug Science, Policy and Law, 7. Available at: https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/20503245211034934
7. Kenzhetayeva A., Aliyeva, A. (2022). Improving the effectiveness of non-governmental organizations. Scientific Collection «InterConf+», 25(125), pp. 35-42. Available at: https://archive.interconf.center/index.php/2709-4685/article/view/1321
8. Pue, K. (2020). Selling Out? A Cross-National Exploration of Nonprofit Retail Operations. Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly, 49(3), pp. 653-669. Available at: https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/0899764019877246
9. Swann, W., et al. (2022). Association Between Interorganizational Collaboration in Opioid Response and Treatment Capacity for Opioid Use Disorder in Counties of Five States: A Cross-Sectional Study. Substance Abuse: Research and Treatment, 16. Available at: https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/11782218221111949
10. Wang, R., Shin, J. (2023). Determinants of Alliance Formation and Dissolution Among International Health Organizations: The Influence of Homophily and Institutional Power in Affinity Communication Networks. Management Communication Quarterly. Available at: https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/08933189231156126

Н.О. Байгабылов[1], М. Санатқанұлы[2], С.Б. Тагаева[3]

[1,3]Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева, Астана, Республика Казахстан

[2]Павлодарский педагогический университет имени Ә. Марғұлан,
Павлодар, Республика Казахстан

МОДЕЛИ ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ НЕПРАВИТЕЛЬСТВЕННЫХ ОРГАНИЗАЦИЙ В ОБЛАСТИ ЛЕЧЕНИЯ И РЕАБИЛИТАЦИИ НАРКОТИЧЕСКОЙ ЗАВИСИМОСТИ

Аннотация. В настоящей статье рассматриваются особенности взаимодействия неправительственных организаций в сфере лечения и реабилитации наркозависимых в Республике Казахстан. Актуальность исследования обусловлена необходимостью повышения эффективности мер по борьбе с наркозависимостью за счет развития межорганизационного сотрудничества. Целью исследования является выявление механизмов взаимодействия неправительственных организаций и оценка их влияния на результативность оказываемой помощи.

Методологической основой исследования выступает качественный социологический подход с использованием метода кейс-стади. В рамках исследования проведен сравнительный анализ деятельности двух неправительственных организаций, реализующих медицинский и социально-реабилитационный подходы к лечению наркозависимости. Оценка эффективности осуществлялась по критериям направленности деятельности, устойчивости результатов и уровня социальной интеграции.

В результате исследования выявлено, что медицинский подход обеспечивает краткосрочный эффект, однако характеризуется высоким риском рецидива, тогда как социально-реабилитационный подход способствует достижению более устойчивых результатов, но требует длительного времени и комплексной поддержки. Установлено, что отсутствие координации между организациями снижает общую эффективность их деятельности.

Научная новизна исследования заключается в систематизации форм взаимодействия неправительственных организаций и обосновании необходимости интеграции медицинского и социального подходов в рамках межорганизационного сотрудничества. Практическая значимость работы состоит в возможности использования предложенных рекомендаций при разработке программ борьбы с наркозависимостью в Казахстане.

Ключевые слова: неправительственные организации, наркозависимость, реабилитация, межорганизационное взаимодействие, социальная интеграция, лечение зависимости, кейс-стади.

N.O. Baigabylov[1], M. Sanatkanuly[2], S.B. Tagayeva[3]
[1],[3]L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Republic of Kazakhstan
[2]Pavlodar Pedagogical University named after A. Margulan,
Pavlodar, Republic of Kazakhstan

MODELS OF INTERACTION BETWEEN NON-GOVERNMENTAL ORGANIZATIONS IN THE FIELD OF TREATMENT AND REHABILITATION OF DRUG ADDICTION

Abstract. This article examines the interactions between non-governmental organizations in the treatment and rehabilitation of drug addicts in the Republic of Kazakhstan. The relevance of the study stems from the need to improve the effectiveness of drug addiction treatment through the development of interorganizational collaboration. The aim of the study is to identify mechanisms of interaction between non-governmental organizations and assess their impact on the effectiveness of the assistance provided.

The methodological basis of the study is a qualitative sociological approach using case studies. The study conducted a comparative analysis of the activities of two non-governmental organizations implementing medical and social rehabilitation approaches to drug addiction treatment. Effectiveness was assessed based on the criteria of focus of activity, sustainability of results, and level of social integration.

The study revealed that the medical approach provides short-term results but is characterized by a high risk of relapse, while the social rehabilitation approach promotes more sustainable results but requires a long-term period and comprehensive support. It was also established that a lack of coordination between organizations reduces the overall effectiveness of their activities. The scientific novelty of this study lies in its systematization of

the forms of interaction between non-governmental organizations and its substantiation of the need to integrate medical and social approaches within inter-organizational collaboration. The practical significance of this work lies in the potential application of the proposed recommendations in developing drug addiction treatment programs in Kazakhstan.

Keywords: non-governmental organizations, drug addiction, rehabilitation, inter-organizational collaboration, social integration, addiction treatment, case study.

References

1. Alejo, A. (2020). Global citizenship education: The case of Equipo Pueblo's Citizen Diplomacy Program in Mexico. Education, Citizenship and Social Justice, 15(2), pp. 181-193. Available at: https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/1746197919833381
2. Appe, S., Oreg, A. (2020). Philanthropic Entrepreneurs Who Give Overseas: An Exploratory Study of International Giving Through Grassroots Organizations. Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly, 49(3), pp. 502-522. Available at: https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/0899764019878785
3. Ceesay, L. (2020). Exploring the Influence of NGOs in Corporate Sustainability Adoption: Institutional-Legitimacy Perspective. Jindal Journal of Business Research, 9(2), pp. 135-147. Available at: https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/2278682120968969
4. Chernienko, D. (2021). Volunteering and charity in the activities of non-governmental organizations (for example "Rada of Ukrainians of Kazakhstan"). BULLETIN Series of «Sociological and Political sciences». 70(2), pp. 52-57. Available at: https://bulletin-socpolit.kaznpu.kz/index.php/ped/article/view/145
5. Ghafri, Q., et al. (2023). Barriers and Facilitators to Accessing Inpatient and Community Substance Use Treatment and Harm Reduction Services for People Who Use Drugs in the Muslim Communities: A Systematic Narrative Review of Studies on the Experiences of People Who Receive Services and Service Providers. Drug and Alcohol Dependence, 244(6), 109790. Available at: https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0376871623000285?via%3Dihub
6. Hieu, D., et al. (2021). Facing drug addiction: Vietnam's struggle with opioids. Drug Science, Policy and Law, 7. Available at: https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/20503245211034934
7. Kenzhetayeva A., Aliyeva, A. (2022). Improving the effectiveness of non-governmental organizations. Scientific Collection «InterConf+», 25(125), pp. 35-42. Available at: https://archive.interconf.center/index.php/2709-4685/article/view/1321
8. Pue, K. (2020). Selling Out? A Cross-National Exploration of Nonprofit Retail Operations. Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly, 49(3), pp. 653-669. Available at: https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/0899764019877246
9. Swann, W., et al. (2022). Association Between Interorganizational Collaboration in Opioid Response and Treatment Capacity for Opioid Use Disorder in Counties of Five States: A Cross-Sectional Study. Substance Abuse: Research and Treatment, 16. Available at: https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/11782218221111949
10. Wang, R., Shin, J. (2023). Determinants of Alliance Formation and Dissolution Among International Health Organizations: The Influence of Homophily and Institutional Power in Affinity Communication Networks. Management Communication Quarterly. Available at: https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/08933189231156126

Авторлар туралы мәлімет

М. Санатқанұлы – хат-хабар авторы, докторант, Әлкей Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университеті, Павлодар, Қазақстан

Н.О. Байгабылов – PhD, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің Әлеуметтану кафедрасының қауымдастырылған профессоры, Астана, Қазақстан

С.Б. Тағаева – ә.ғ.к., Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің Әлеуметтану кафедрасының доценті, Астана, Қазақстан

Сведения об авторах

М. Санатқанұлы – автор для корреспонденции, докторант, Павлодарский педагогический университет имени Әлкей Марғұлан, Павлодар, Казахстан

Н.О. Байгабылов – доктор PhD, ассоциированный профессор кафедры социологии Евразийского национального университета имени Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан

С.Б. Тагаева – к.с.н., доцент кафедры социологии Евразийского национального университета имени Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан.

Information about authors

M. Sanatkanuly – corresponding author, doctoral student, Pavlodar Pedagogical University named after Alkey Margulan

N.O. Baigabylov – PhD, Associate Professor, Department of Sociology, L.N. Gumilyov Eurasian National University

S.B. Tagaeva – Candidate of Sociological Sciences, Associate Professor of the Department of Sociology, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan

GUMILYOV JOURNAL OF SOCIOLOGY
ISSN (Print) 3080-1702. ISSN (Online) 3104-4638

IRSTI 04.51.59
Scientific article

https://doi.org/10.32523/2616-6836-2026-155-2-183-189

SOCIOLOGICAL MEASUREMENTS OF RELIGIOSITY AND THEIR INTERPRETATION IN THE MEDIA SPACE: A METHODOLOGICAL ANALYSIS

F.B. Fayzieva *

Tashkent State University of Uzbek Language and Literature named after Alisher Navoi, Tashkent, Uzbekistan

*E-mail: *faro_fb@mail.ru*

Abstract. In the contemporary sociology of religion, the issue of measuring religiosity has become increasingly relevant due to the growing use of international comparative studies, indices, and statistical indicators. However, the interpretation of such data in the media space is often accompanied by the oversimplification of complex sociological categories and the reduction of religiosity to individual indicators of religious practice, which may lead to distorted perceptions of religious reality.

The purpose of this study is to analyze the theoretical and methodological foundations of measuring religiosity and to identify the specific features of interpreting relevant data in the contemporary media environment. Particular attention is paid to the scholarly views of Abulfaz Suleymanli regarding the interpretation of statistical data on religiosity. The study also focuses on distinguishing between religious practice, religious identity, and cultural religiosity.

The methodological framework of the research is based on theoretical analysis of scholarly literature, as well as comparative and critical-analytical approaches. The theoretical basis is formed by contemporary concepts in the sociology of religion, particularly Grace Davie's theory of "believing without belonging."

The findings demonstrate that religiosity is a multidimensional social phenomenon that cannot be adequately measured solely through indicators of institutional participation in religious life. The study reveals that a low level of attendance at religious institutions does not necessarily indicate the irreligiosity of a society, since religious identity and cultural forms of religiosity may persist beyond formal religious practice. The research substantiates the need to consider cultural, historical, and social contexts when interpreting empirical data. The scientific and practical significance of the study lies in advancing methodological approaches to the study of religiosity and improving the use and interpretation of sociological data in both academic and public discourse.

Keywords: religiosity; sociology of religion; media space; sociological measurements; data interpretation; religious identity; believing without belonging; sociological indices; media discourse; methodological analysis; secularization; public perception.

*the corresponding author

Received: 09.06.2025; Revised: 15.06.2026; Approved: 27.06.2026; Available online: 30.06.2026

Introduction

Modern society is increasingly characterized by processes of quantitative measurement of social phenomena. The tendency to express complex social processes in numerical indicators has become one of the defining features of the digital era and encompasses virtually all spheres of social life – including the economy, politics, culture, education, healthcare, interpersonal trust, and the spiritual domain. In the global information space, various international indices, rankings, and statistical indicators are actively disseminated, reflecting levels of trust, happiness, democracy, corruption, quality of life, social stability, religiosity, and other social characteristics. Such measurements are gradually becoming not only a tool of scientific analysis but also an important element of media and socio-political discourse, shaping public perceptions of social reality.

However, the growing spread of sociological indices is accompanied by a number of methodological challenges. Within the media environment, complex scientific indicators are often subject to simplified interpretations, lose their original research context, and are transformed into categorical public judgments. As a result, statistical data tend to be perceived as an absolute reflection of social reality, despite the fact that any sociological measurement is the product of a specific methodological construction based on particular indicators, sampling procedures, research approaches, and interpretative models. Such distortions are not neutral: they shape persistent stereotypes about societies, influence political and cultural evaluations, may be used for ideological purposes, and lead to informational biases that extend far beyond the scientific domain. Therefore, the issue of the correct interpretation of sociological measurements acquires not only academic significance but also broad social importance.

This issue is particularly evident in studies of religiosity. In recent years, international and regional media discourse has regularly circulated publications characterizing certain countries as "the most religious" or, conversely, "the least religious societies in the world" (Pew Research Center, 2012). Such conclusions are often based on a limited set of empirical indicators, such as the frequency of attendance at religious institutions, self-assessed levels of religiosity, or specific forms of religious practice. However, in contemporary sociology of religion, religiosity is understood as a far more complex, multi-layered, and culturally conditioned phenomenon, which makes the critical examination of existing methodological approaches an especially important task.

Of particular scholarly interest in this context is the article by Abulfaz Suleymanli (Süleymanlı, 2025), which addresses the problem of interpreting statistical data on the religiosity of Azerbaijani society (CRRC, 2021). The author draws attention to the methodological inaccuracy of equating individual indicators of religious practice with the concept of "non-religiosity" and emphasizes the need to take into account the cultural, historical, and sociological context when analyzing such data. The issue raised by the researcher appears particularly relevant in the context of the contemporary media environment, where statistical indicators are often disseminated outside their original scientific context and take the form of simplified public judgments.

The present article is based on the scientific formulation of the problem proposed by Abulfaz Suleymanli and examines it within the broader theoretical and methodological context of contemporary sociology of religion. The scientific views of the aforementioned researcher appear to be well-founded and have made a significant contribution to shaping the problem field and the analytical perspective of the present study, further informing its development. The theoretical foundation of the study is the concept of Grace Davie's "believing without belonging" (Davie, 1994), according to which a decline in institutional participation in religious life does not necessarily indicate a loss of religious identity or spiritual beliefs.

Theoretical and methodological foundations of the study of religiosity

In contemporary sociology of religion, religiosity is regarded as a multidimensional and socially constructed phenomenon encompassing institutional, cultural, symbolic, and individual-value components. In contrast to earlier approaches that associated religiosity primarily with regular participation in religious practices, current research emphasizes the need for a comprehensive analysis of religious identity, spiritual beliefs, cultural traditions, and everyday forms of symbolic behavior.

The classical theory of secularization, which became widely influential in the second half of the twentieth century, was based on the assumption that processes of modernization, urbanization, rationalization, and scientific and technological development would lead to a gradual decline in the role of religion in social life. Within this

paradigm, the level of religiosity in society was often measured through institutional indicators: attendance at religious institutions, participation in rituals, frequency of prayer, and the degree of involvement in formal religious life.

However, the further development of the sociology of religion has demonstrated the limitations of this approach. As Peter L. Berger (Berger, 1999) noted, modernization did not lead to the disappearance of religion but rather transformed the forms of its social existence. Religion continued to maintain a significant place in collective identity, cultural memory, and the moral frameworks of society. As a result, contemporary sociology of religion has gradually shifted its research focus from exclusively institutional religiosity to the study of cultural and symbolic forms of religious experience.

Of particular importance for the analysis of the present issue is Grace Davie's concept of "believing without belonging" (Davie, 1994). According to this concept, a decline in institutional participation in religious life does not necessarily indicate a decline in belief, spirituality, or religious self-identification. An individual may not regularly attend religious institutions while at the same time maintaining stable religious beliefs, spiritual values, and a cultural affiliation with a particular religious tradition.

Grace Davie's concept has particular explanatory significance in relation to post-Soviet societies, where religiosity for a long historical period has existed primarily in cultural, familial, and symbolic forms. In such societies, religion is often expressed not so much through regular institutional participation as through family rituals, mourning and festive practices, moral norms, everyday language, and forms of collective memory.

An important contribution to the analysis of this issue is also the approach of José Casanova (Casanova, 1994), who views religion as a public social phenomenon that continues to play a significant role even within secular societies. The researcher emphasizes that secularization does not imply the complete disappearance of religion, but rather involves a transformation in the ways it is present within the social structure. Religion may retain its influence through cultural norms, social values, and symbolic mechanisms of social integration.

Methodological Problems of Interpreting Religiosity in the Media Space

One of the key challenges in contemporary studies of religiosity is not only the methodology of sociological measurement itself, but also the specific ways in which statistical data are subsequently interpreted within the media space. In the context of the digitalization of the information environment, sociological indicators increasingly take the form of public rankings and simplified comparative characteristics primarily oriented toward mass perception. This gives the study of the methodological foundations of such measurements particular relevance.

One of the key problems in contemporary studies of religiosity is not only the methodology of sociological measurement itself, but also the features of the subsequent interpretation of statistical data within the media space. In the context of the digitalization of the information environment, sociological indicators increasingly take the form of public rankings and simplified comparative characteristics primarily oriented toward mass perception.

Meanwhile, such an interpretation represents an example of conceptual simplification. Sociological categories such as "irregular religious practice," "low level of institutional participation," "cultural religiosity," and "secular lifestyle" are not identical concepts and reflect different levels of analysis of social reality.

This type of interpretation becomes particularly problematic in relation to societies with a pronounced cultural form of religiosity. In post-Soviet countries, religion for a long time existed primarily outside the institutional sphere, being preserved in family traditions, symbolic practices, moral norms, and everyday forms of spiritual culture. In such conditions, the direct transfer of Western models for measuring institutional religiosity does not always allow for an adequate interpretation of the specific nature of a society's religious consciousness.

It is precisely this issue that is addressed by Professor Abulfaz Suleymanli (Süleymanlı, 2025) in his analysis of media-based interpretations of statistical data on the religiosity of Azerbaijani society. The professor emphasizes that the widespread use of categories such as "the least religious society" or "a country without religion," without taking into account the methodological specifics of the research, creates a distorted picture of social reality and leads to the substitution of scientific analysis with media-driven simplifications.

Empirical data further confirm the need for such cautious interpretation. According to the Pew Research Center study "The World's Muslims: Unity and Diversity" (2012) (Pew Research Center, 2012), in Azerbaijan, 70% of Muslims report praying several times a day, 21% observe all five obligatory daily prayers, and 43% fast during the month of Ramadan. At the same time, 64% of respondents state that they never attend a mosque, and only

about 1% do so weekly. According to data from the State Committee for Work with Religious Organizations of the Republic of Azerbaijan (2013), no more than 3–3.5% of adult citizens of the country participate in Friday prayers on a weekly basis; the level of participation in collective religious rituals decreased from 13.2% in 2008 to 5.6% in 2013. Such a combination of a high level of individual religious practice (prayer, fasting) with a low level of institutional participation (mosque attendance) serves as a clear empirical confirmation of the applicability of Grace Davie's concept of "believing without belonging" (Davie, 1994) to Azerbaijani society, while simultaneously demonstrating the methodological limitations of reducing religiosity to mosque attendance indicators.

Similar methodological challenges are also characteristic of regional research practices: in a dissertation study by F.B. Fayzieva (Fayzieva, 2019), devoted to mechanisms for improving the effectiveness of applied sociological research in Uzbekistan, it is shown that insufficient consideration of cultural-contextual factors and methodological foundations of measurement significantly reduces the scientific validity and practical effectiveness of research.

In our view, one of the key problems of contemporary sociological measurement lies in the attempt to represent complex cultural and spiritual processes through universal quantitative indicators. However, religiosity is among those social phenomena that require not only statistical measurement but also a deep cultural-contextual analysis.

Conclusion

The analysis shows that contemporary sociological measurements of religiosity face a number of serious methodological and interpretative limitations. In the context of the global proliferation of statistical rankings and indices, religiosity is increasingly represented through simplified quantitative indicators, which are often perceived as an absolute reflection of social reality. However, such an approach does not always take into account the complex, multidimensional, and culturally conditioned nature of religiosity as a social phenomenon.

As the analysis of Abulfaz Suleymanli's position (Süleymanlı, 2025) shows, the interpretation of individual indicators – such as the frequency of attendance at religious institutions or subjective self-assessment of religiosity – as a direct measure of a society's "non-religiosity" is methodologically limited. This issue is particularly relevant in post-Soviet societies, where religiosity is often preserved in the forms of cultural identity, family traditions, symbolic practices, and everyday spiritual experience.

In this context, Grace Davie's concept of "believing without belonging" (Davie, 1994; 2007) provides a deeper interpretation of contemporary forms of religiosity that extend beyond purely institutional participation. A decline in formal religious practice does not necessarily indicate a decline in religious consciousness, spiritual beliefs, or cultural religious affiliation.

Moreover, the study shows that the media interpretation of sociological data is often accompanied by the simplification of scientific categories, loss of context, and conflation of different analytical concepts. As a result, complex sociological indicators are transformed into categorical public labels that shape a distorted perception of social reality.

In this regard, there is a need to revise existing approaches to measuring religiosity. A promising direction is the development of more comprehensive and context-sensitive research models that combine quantitative and qualitative methods of analysis. Of particular importance are comparative interdisciplinary studies that take into account the cultural, historical, and civilizational characteristics of different societies.

Thus, in contemporary societies, religiosity requires analysis not only as an institutional practice but also as a form of cultural memory, symbolic identity, and everyday social experience. Only such a multidimensional approach can provide a more objective and scientifically grounded understanding of religious processes in the modern world.

References

1. Бергер, П. (1999) 'Десекуляризация мира: общий обзор', в: Бергер, П. (ред.) Десекуляризация мира: возрождение религии и мировая политика. Вашингтон: Ethics and Public Policy Center, сс. 1-18.
2. Davie, G. (1994) Religion in Britain since 1945: Believing without Belonging. Oxford: Blackwell.
3. Davie, G. (2007) The Sociology of Religion. London: Sage Publications.
4. Casanova, J. (1994) Public Religions in the Modern World. Chicago: University of Chicago Press.
5. Süleymanlı, Ə. (2025) 'Dinsiz ölkə iddiası nəyə xidmət edir? Sosioloji baxış', 525-ci qəzet. Available at: https://525.az/news/327146-dinsiz-olke-iddiasi-neye-xidmet-edir--ebulfez-suleymanli-sosioloji-baxis

(Accessed: 9 June 2026).
6. Caucasus Research Resource Centers (CRRC) (2021) Caucasus Barometer: Public Perceptions on Political, Social, and Economic Issues in the South Caucasus Countries. Tbilisi: CRRC. Available at: https://caucasusbarometer.org (Accessed: 9 June 2026).
7. Pew Research Center (2012) The World's Muslims: Unity and Diversity. Washington, DC: Pew Forum on Religion & Public Life.
8. Fayzieva, F.B. (2019) O'zbekistonda amaliy sotsiologik tadqiqotlar samaradorligini oshirish mexanizmlari. Dissertation. Toshkent: O'zbekiston Milliy Universiteti.
9. Вебер, М. (2002) Протестантская этика и дух капитализма. Пер. с нем. М.И. Левиной. Москва: Ист-Вью.
10. Дюркгейм, Э. (2018) Элементарные формы религиозной жизни: тотемическая система в Австралии. Пер. с фр. А.Б. Гофмана. Москва: Элементарные формы.
11. Luckmann, T. (1967) The Invisible Religion: The Problem of Religion in Modern Society. New York: Macmillan.
12. Stark, R. and Bainbridge, W.S. (1996) A Theory of Religion. New Brunswick: Rutgers University Press.
13. Inglehart, R. and Norris, P. (2011) Sacred and Secular: Religion and Politics Worldwide. Cambridge: Cambridge University Press.
14. Pollack, D. and Rosta, G. (2017) Religion and Modernity: An International Comparison. Oxford: Oxford University Press.
15. Taylor, C. (2007) A Secular Age. Cambridge, MA: Harvard University Press.
16. Voas, D. and Crockett, A. (2005) 'Religion in Britain: Neither Believing nor Belonging', Sociology, 39(1), pp. 11–28.
17. Мчедлова, М.М. (2018) 'Религия и общество: постсекулярные перспективы', Социологические исследования, 8, сс. 16–27.
18. Ядов, В.А. (2007) Стратегия социологического исследования: описание, объяснение, понимание социальной реальности. Москва: Омега-Л.

Ф.Б. Файзиева
Әлішер Науаи атындағы Ташкент мемлекеттік өзбек тілі мен әдебиеті университеті, Ташкент, Өзбекстан

ДІНИЛІКТІҢ СОЦИОЛОГИЯЛЫҚ ӨЛШЕМДЕРІ ЖӘНЕ ОЛАРДЫ МЕДИАКЕҢІСТІКТЕ ТҮСІНДІРУ: МЕТОДОЛОГИЯЛЫҚ ТАЛДАУ

Аңдатпа. Қазіргі дін социологиясында діндарлықты өлшеу мәселесі халықаралық салыстырмалы зерттеулер, индекстер және статистикалық көрсеткіштердің кеңінен қолданылуына байланысты ерекше өзектілікке ие болып отыр. Алайда мұндай деректерді медиакеңістікте түсіндіру көбінесе күрделі социологиялық категорияларды жеңілдетумен және діндарлықты діни тәжірибенің жекелеген көрсеткіштеріне дейін қысқартумен қатар жүреді, бұл діни шындық туралы бұрмаланған түсініктердің қалыптасуына әкелуі мүмкін.

Зерттеудің мақсаты діндарлықты өлшеудің теориялық-әдіснамалық негіздерін талдау және қазіргі медиакеңістікте тиісті деректерді интерпретациялау ерекшеліктерін анықтау болып табылады. Зерттеуде Абульфаз Сулейманлының діндарлық туралы статистикалық деректерді интерпретациялау мәселесіне қатысты ғылыми көзқарастарына ерекше назар аударылады. Сондай-ақ зерттеу аясында діни тәжірибе, діни сәйкестік және мәдени діндарлық арасындағы айырмашылықтарды ажырату мәселелері қарастырылады.

Зерттеудің әдіснамалық негізін ғылыми әдебиеттерді теориялық талдау, салыстырмалы және сыни-аналитикалық тәсілдер құрайды. Теориялық негіз ретінде дін социологиясындағы заманауи концепциялар, ең алдымен Грейс Дэвидің «believing without belonging» («сену, бірақ тиесілі болмау») теориясы алынды.

Зерттеу нәтижелері діндарлықтың көпқырлы әлеуметтік феномен екенін және оны тек діни өмірге институционалдық қатысу көрсеткіштері арқылы ғана адекватты түрде өлшеуге болмайтынын көрсетеді. Діни мекемелерге барудың төмен деңгейі қоғамның дінсіздігін білдірмейтіні анықталды, себебі діни сәйкестік пен мәдени діндарлық формальды діни тәжірибеден тыс та сақталуы мүмкін. Эмпирикалық деректерді

түсіндіру кезінде мәдени, тарихи және әлеуметтік контекстті ескеру қажеттілігі негізделеді. Зерттеудің ғылыми және практикалық маңыздылығы діндарлықты зерттеудің әдіснамалық тәсілдерін дамытуға және социологиялық деректерді ғылыми әрі қоғамдық дискурста қолдану тәжірибесін жетілдіруге бағытталған.

Негізгі ұғымдар: діндарлық; дін социологиясы; медиакеңістік; социологиялық өлшемдер; деректер интерпретациясы; діни сәйкестік; сену, бірақ тиесілі болмау; социологиялық индекстер; медиадискурс; әдіснамалық талдау; секуляризация; қоғамдық қабылдау.

Ф.Б. Файзиева

Ташкентский государственный университет узбекского языка и литературы имени Алишера Навои, Ташкент, Узбекистан

СОЦИОЛОГИЧЕСКИЕ ИЗМЕРЕНИЯ РЕЛИГИОЗНОСТИ И ИХ ИНТЕРПРЕТАЦИЯ В МЕДИАПРОСТРАНСТВЕ: МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ

Аннотация. В современной социологии религии проблема измерения религиозности приобретает особую актуальность в связи с расширением использования международных сравнительных исследований, индексов и статистических показателей. Однако интерпретация подобных данных в медиапространстве нередко сопровождается упрощением сложных социологических категорий и сведением религиозности к отдельным показателям религиозной практики, что может приводить к искажению представлений о религиозной реальности.

Цель исследования заключается в анализе теоретико-методологических оснований измерения религиозности и выявлении особенностей интерпретации соответствующих данных в современном медиапространстве. Особое внимание уделяется научным взглядам Абульфаза Сулейманлы на проблему интерпретации статистических данных о религиозности. В центре исследования также находятся вопросы разграничения религиозной практики, религиозной идентичности и культурной религиозности.

Методологическую основу исследования составляют теоретический анализ научной литературы, сравнительный и критико-аналитический подходы. Теоретической базой выступают современные концепции социологии религии, прежде всего теория Грейс Дэви «believing without belonging» («верить без принадлежности»).

Результаты исследования показывают, что религиозность является многомерным социальным феноменом и не может быть адекватно измерена исключительно через показатели институционального участия в религиозной жизни. Установлено, что низкий уровень посещения религиозных учреждений не всегда свидетельствует о нерелигиозности общества, поскольку религиозная идентичность и культурные формы религиозности могут сохраняться вне рамок формальной религиозной практики. Обосновывается необходимость учета культурного, исторического и социального контекста при интерпретации эмпирических данных. Научная и практическая значимость исследования заключается в развитии методологических подходов к изучению религиозности и совершенствовании практик использования социологических данных в научном и общественном дискурсе.

Ключевые слова: религиозность, социология религии, медиапространство, социологические измерения, интерпретация данных, религиозная идентичность, социологические индексы, медийный дискурс, методологический анализ, секуляризация, общественное восприятие.

References

1. Berger, P. (1999) ‘Desekulyarizatsiya mira: obshchiy obzor’, in Berger, P. (ed.) Desekulyarizatsiya mira: vozrozhdenie religii i mirovaya politika. Washington, DC: Ethics and Public Policy Center, pp. 1–18.
2. Davie, G. (1994) Religion in Britain since 1945: Believing without Belonging. Oxford: Blackwell.
3. Davie, G. (2007) The Sociology of Religion. London: Sage Publications.
4. Casanova, J. (1994) Public Religions in the Modern World. Chicago: University of Chicago Press.
5. Süleymanlı, Ə. (2025) ‘Dinsiz ölkə iddiası nəyə xidmət edir? Sosioloji baxış’, 525-ci qəzet. Available at: https://525.az/news/327146-dinsiz-olke-iddiasi-neye-xidmet-edir--ebulfez-suleymanli-sosioloji-baxis (Accessed: 9 June 2026).

6. Caucasus Research Resource Centers (CRRC) (2021) Caucasus Barometer: Public Perceptions on Political, Social, and Economic Issues in the South Caucasus Countries. Tbilisi: CRRC. Available at: https://caucasusbarometer.org (Accessed: 9 June 2026).
7. Pew Research Center (2012) The World's Muslims: Unity and Diversity. Washington, DC: Pew Forum on Religion & Public Life.
8. Fayzieva, F.B. (2019) O'zbekistonda amaliy sotsiologik tadqiqotlar samaradorligini oshirish mexanizmlari. Dissertation. Toshkent: O'zbekiston Milliy Universiteti.
9. Veber, M. (2002) Protestantskaya etika i dukh kapitalizma. Translated by M.I. Levina. Moscow: Ist-V'yu.
10. Dyurkgeym, E. (2018) Elementarnye formy religioznoy zhizni: totemicheskaya sistema v Avstralii. Translated by A.B. Gofman. Moscow: Elementarnye formy.
11. Luckmann, T. (1967) The Invisible Religion: The Problem of Religion in Modern Society. New York: Macmillan.
12. Stark, R. and Bainbridge, W.S. (1996) A Theory of Religion. New Brunswick: Rutgers University Press.
13. Inglehart, R. and Norris, P. (2011) Sacred and Secular: Religion and Politics Worldwide. Cambridge: Cambridge University Press.
14. Pollack, D. and Rosta, G. (2017) Religion and Modernity: An International Comparison. Oxford: Oxford University Press.
15. Taylor, C. (2007) A Secular Age. Cambridge, MA: Harvard University Press.
16. Voas, D. and Crockett, A. (2005) 'Religion in Britain: Neither Believing nor Belonging', Sociology, 39(1), pp. 11–28.
17. Mchedlova, M.M. (2018) 'Religiya i obshchestvo: postsekulyarnye perspektivy', Sotsiologicheskie issledovaniya, 8, pp. 16–27.
18. Yadov, V.A. (2007) Strategiya sotsiologicheskogo issledovaniya: opisanie, ob"yasnenie, ponimanie sotsial'noy real'nosti. Moscow: Omega-L.

Information about author

F.B. Fayzieva – Associate Professor, Department of Psychology and Sociology, Doctor of Philosophy (PhD) in Sociology, Tashkent State University of Uzbek Language and Literature named after Alisher Navoi

Автор туралы мәлімет

Ф.Б. Файзиева – психология және социология кафедрасының доценті, социология ғылымдары бойынша философия докторы (PhD), Әлішер Науаи атындағы Ташкент мемлекеттік өзбек тілі мен әдебиеті университеті

Сведения об авторе

Ф.Б. Файзиева – доцент кафедры психологии и социологии, доктор философии (PhD) по социологическим наукам, Ташкентский государственный университет узбекского языка и литературы имени Алишера Навои, Ташкент, Узбекистан

Редакторы: Н.О. Байгабылов

Gumilyov Journal of Sociology
– 2 (155)/2026 – Астана: ЕҰУ. – 189 б.

Шартты б.т. – 13,75. Таралымы – сұраныс бойынша
Басуға қол қойылды: 30.06.2026
Ашық қолданыстағы электронды нұсқа: socjournal.enu.kz

Мазмұнына типография жауап бермейді

Редакция мекен-жайы: 010008, Қазақстан Республикасы, Астана қ., Янушкевич көшесі, 6
Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті Тел.: +7(7172) 709-500, (ішкі 35-108)
Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің баспасында басылды